

AVRASYA ETÜDLERİ

d e r g i s i ■

55 / 2019-1

AVRASYA ETÜDLERİ/EURASIAN STUDIES

Yıl Year: 25 • Sayı Issue: 55 (2019/1) • ISSN 1300-1604

TİKA Adına Sahibi/Owner

Dr. Serdar ÇAM / Bakan Yardımcısı

Yayın Kurulu/Editorial Board

Serkan KAYALAR
Prof. Dr. Birol ÇETİN
Dr. Zülküf ORUÇ
Tolga KESKİN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Managing Director

Dr. Zülküf ORUÇ

Editör/Editor In Chief

Prof. Dr. Birol ÇETİN

Editör Yardımcıları/Assistant Editors

Emre TÖRE
Filiz TOPALOĞLU
Nurçin YILDIZ

Tasarım/Design: Fatma ULUYOL

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Birol AKGÜN	• Türkiye Maarif Vakfı
Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ	• Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY	• Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa BALCI	• Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi
Doç. Dr. Kudret BÜLBÜL	• Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Rıdvan CANIM	• Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer ÇAHA	• Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur DOĞAN	• Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DOĞAN	• Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Hamit ERSOY	• Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)
Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ	• Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan GÖZEN	• Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Soner HUNKAN	• Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN	• İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan KAPLAN	• Yükseköğretim Kurumu (YÖK)
Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU	• Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK	• İstanbul Medipol Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cengiz SAMUR	• Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf TEKİN	• Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN	• Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Nasuh USLU	• Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet UZUN	• Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Ekrem YILDIZ	• Kırıkkale Üniversitesi

YAYININ İDARE ADRESİ/EDITORIAL OFFICE

TİKA, GMK Bulvarı No:140 Çankaya-ANKARA

Telefon/Phone: +90(312)939 70 00 • Faks/Fax: +90(312)9397515-16

E-posta/E-mail: avrasyaetudleri@tika.gov.tr

Genel ağ/Web: www.tika.gov.tr

HAZIRLIK/PREPARATION

Uluslararası Piri Reis kültür Ajansı www.pirireisajans.com
info@pirireisajans.com

Telefon/Phone: 0-312 446 21 56

BASKI/PRINT

Baskı Tarihi/Print Date: Temmuz 2019

Baskı Yeri/Print Address: MRK Baskı ve Tanıtım Hizmetleri

Avrasya Etüdleri hakemli bir dergidir.

TÜBİTAK/ULAKBİM SBVT tarafından taranmakta ve dinlenilmektedir.

Türk işbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı tarafından yılda iki kez yayımlanır.

Dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnızca yazarlarına aittir;

Türk işbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığının düşünce ve politikasını yansıtan metinler olarak değerlendirilemez.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- İDİL TUNÇER KILAVUZ**
5-21
- İÇ SAVAŞLARIN ULUSLARARASI MÜDAHALE YOLUYLA SONA ERDİRİLMESİ: BOSNA SAVAŞINDA “ZORLAYICI ARABULUCULUK”
ENDING CIVIL WARS THROUGH INTERNATIONAL INTERVENTION: “COERCIVE MEDIATION” IN THE BOSNIAN WAR
- GÖKTÜRK TÜYSÜZOĞLU**
23-45
- KİMLİĞİN GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ VE İNSANİ GÜVENLİK: İRAK ÖRNEĞİ
SECURITIZATION OF IDENTITY AND HUMAN SECURITY: IRAQ AS AN INSTANCE
- MAHİR TERZİ - SERKAN YENAL**
47-82
- İNSAN HAKLARININ AFRİKA’DA HUKUKİ KORUNMA SİSTEMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (BÖLGESEL KARŞILAŞTIRMALAR VE ORTA DOĞU ÜZERİNE BAZI ÖNERİLER)
A STUDY ON THE LEGAL PROTECTION SYSTEM OF HUMAN RIGHTS IN AFRICA (REGIONAL COMPARISONS AND SOME SUGGESTIONS ON THE MIDDLE EAST)
- SELİM ÖZTÜRK**
83-98
- NEDENLERİ VE SONUÇLARI BAĞLAMINDA YEMEN SAVAŞI
THE WAR IN YEMEN ON THE CONTEXT OF REASONS AND CONSEQUENCES
- İLHAN ARAS**
99-117
- AVRUPA BİRLİĞİ – RUSYA İLİŞKİLERİNDE İNSAN HAKLARI
HUMAN RIGHTS IN EUROPEAN UNION – RUSSIA RELATIONS
- YÜCEL NAMAL**
119-161
- I. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRK-MACAR DOSTLUĞUNA BİR ÖRNEK: MACARİSTAN’DA İSLAMİYET’İN RESMİ DİN OLARAK KABULÜ (1916)
AN EXAMPLE FOR TURKISH-HUNGARIAN FRIENDSHIP DURING THE WORLD WAR I: ACCEPTANCE OF ISLAM AS THE OFFICIAL RELIGION IN HUNGARY (1916)
- HASAN KOCABİYİK**
163-196
- DEĞİŞEN DİPLOMASİ ANLAYIŞI, KAMU DİPLOMASİSİ VE TÜRKİYE
THE CHANGING CONCEPT OF DIPLOMACY, PUBLIC DIPLOMACY AND TURKEY

TİKA UZMANLIK TEZLERİ

- FATMA YAYCI**
199-200
- ULUSLARARASI KALKINMADA KAMU-ÖZEL ORTAKLIĞI: USAID – JICA ÖRNEKLERİ VE TİKA İÇİN ÖNERİLER
- UĞUR FERHAT KORKMAZ**
201-203
- TİKA’NIN AFRİKA KITASINDA TÜRKİYE’NİN TANITIMINDA DİJİTAL İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMI

KİTAP TANITIM YAZISI

- ALİ KAYA**
205-208
- MARK LANGAN-AFRİKA’DA KALKINMANIN ‘YOKSULLUĞU’ VE NEO-KOLONYALİZM

İÇ SAVAŞLARIN ULUSLARARASI MÜDAHALE YOLUYLA SONA ERDİRİLMESİ: BOSNA SAVAŞINDA "ZORLAYICI ARABULUCULUK"

ENDING CIVIL WARS THROUGH INTERNATIONAL INTERVENTION:
"COERCIVE MEDIATION" IN THE BOSNIAN WAR

İDİL TUNÇER KILAVUZ*

ABSTRACT

The Bosnian War (1992-1995) was one of the most horrendous wars in recent history. In it, more than 200,000 people died, and 2 million people were displaced. This study attempts to understand why some mediation attempts fail and some succeed. Why did international actors wait so long to intervene in the Bosnian War? After four years of non-engagement, why did the US decide to intervene? Why did the mediation at Dayton result in agreement, while the previous attempts to end the Bosnian war had failed? Analyzing the mediation efforts in Bosnian War may help us understand what may make mediation more effective in future.

Keywords: Bosnia, war, civil war, international intervention, international mediation.

ÖZ

Bosna Savaşı (1992-1995) yakın tarihin en dehşetli savaşlarından biriydi. Bu savaşta 200.000'den fazla insan ölmüş ve 2 milyon kişi yerinden edilmiştir. Bu çalışma, niçin bazı arabuluculuk girişimlerinin başarısız, bazı arabuluculuk girişimlerinin ise başarılı olduğunu anlamaya çalışmaktadır. Uluslararası aktörler Bosna Savaşına müdahale etmek için neden bu kadar uzun süre beklemişlerdir? ABD, neden savaşın başlamasından dört yıl sonra müdahale etmeye karar vermiştir? Bosna savaşını sona erdirmek için daha önce yapılmış olan girişimler neden başarısız olurken, Dayton'daki arabuluculuk anlaşmayla sonuçlanmıştır? Bosna Savaşı'ndaki arabuluculuk çabalarının nasıl daha etkili olabileceğini anlamamıza yardımcı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Bosna, savaş, iç savaş, uluslararası müdahale, uluslararası arabuluculuk.

* Assist. Prof., İstanbul Medeniyet University, Department of Political Science and Public Administration, idil.kilavuz@medeniyet.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9226-0584>

Makale Atıf Bilgisi: KILAVUZ İdil Tunçer, (2019). Ending Civil Wars Through International Intervention: "Coercive Mediation" In The Bosnian War, *Avrasya Etüdleri*, 5-21.

Gönderim Tarihi: 25.02.2019 Kabul Tarihi: 24.05.2019

1. Introduction:

The Bosnian War (1992-1995) was one of the most horrendous wars in recent history. In it, more than 200,000 people died, and 2 million people were displaced.¹ Atrocities such as death camps and mass rape figured prominently, and the term ‘ethnic cleansing’ entered into the English language as a result of this war.² Bosnian Muslim hopes that the international community would come to their aid were not realized until four years had passed.

This study attempts to understand why international actors waited so long to intervene in the Bosnian War. After four years of non-engagement, why did the US decide to intervene? Why did some mediation attempts fail and some succeed? Why did the mediation at Dayton result in agreement, while the previous attempts to end the Bosnian war had failed?

Analyzing the mediation efforts in Bosnian War can help us understand what may make mediation more effective in future.³ In Bosnian case, the peace initiative was pursued along both diplomatic and military dimensions. Coercive mediation employed military force to persuade the Serbs to change their terms, redraw the map and restructure the bargaining conditions.⁴

Initially in Bosnia, major actors lacked a coherent policy, national interests outweighed moral concerns, and international organizations proved inept mediators. The war in Bosnia was not seen as a direct threat to US or Western European strategic interests. However, as the war continued, key US officials began to express concern that US inaction would put the credibility of the US and NATO at risk, and threaten US credibility as a world leader.

In the case of Dayton negotiations, the use of force was combined with diplomacy and linked to a political objective. Also Bosnian case shows that battlefield outcomes are important to negotiations, and that parties to a conflict base their decisions at the negotiation table on the military situation on the ground. This observation is supported by the existing literature on civil war negotiations.⁵ The warring

1 Jane M.O. Sharp, “Dayton Report Card”, *International Security*, 22, no.3 (Winter 1997-1998), p.102.

2 Ivo H. Daalder, “Fear and Loathing in the Former Yugoslavia”, in *The International Dimensions of Internal Conflict*, edited by Michael E. Brown, Cambridge: MIT Press, 1996, p. 54.

3 Saadia Touval, *Mediation in the Yugoslav Wars: The Critical Years, 1990-95*, Great Britain: Palgrave, 2002, p.1.

4 Touval, “Coercive Mediation on the Road to Dayton”, *International Negotiation* 1, 1996, p.568. Touval defines coercive mediation as employing limited force to persuade the other to change its terms.

5 See: R. Harrison Wagner, “Bargaining and War,” *American Journal of Political Science*, vol. 44, no. 3, July 2000; and Darren Filson and Suzanne Werner, “A Bargaining Model of War and Peace: Anticipating the Onset, Duration, and Outcome of War,” *American Journal of Political Science*, vol. 46, no. 4, October, 2002. Wagner stresses that fighting must be considered as part of the bargaining process. Information revealed by war is important in determining the outcome. Similarly, Werner and Filson argue that the war itself provides the information necessary for the disputants to reach a settlement and to end the war.

parties need to see negotiations as the better option. They should conclude that a continuation of the war might impose a great cost on them, otherwise they will not agree to compromises.⁶ Third, military ‘surrogates’ were effective. Since outside powers were reluctant to send their own ground troops, one alternative was to strengthen local forces on the ground. A key development which helped end the war in Bosnia was the formation of a Muslim-Croat alliance against the Serbs. With US facilitation and training, the Croats and Muslims joined forces against the Serbs.

In Bosnia sanctioning the supporter of the aggressor put pressure on the aggressor. Belgrade had been a very important sponsor of the Bosnian Serbs. Sanctions imposed on Serbia seriously damaged the Serbian economy. The Western powers offered Serbian president Milosevic relief from sanctions on the condition that he put pressure on the Bosnian Serbs. It worked, and Belgrade played a critical role in efforts to end the Bosnian war. Yet another factor is that airstrikes were effective in demonstrating to the Serbs that their defiance would be punished.

In addition, this study argues that no-fly zones protected civilian populations in Bosnia. The Bosnian example also shows that safe areas are useful only when protected by the international community. Based on the past actions of the UN and NATO, Bosnian Serb leaders became convinced that if they attacked the safe areas, the international community would do nothing to stop them. So they attacked Srebrenica, where they committed one of the worst massacres of the war.

2. Why did International Actors Wait So Long to Intervene in Bosnia?

2.1. National interests outweighed moral concerns

One reason why the US and its allies avoided becoming involved in the Bosnian conflict was that the policymakers of these countries came to the conclusion that no vital Western interests were at stake. Burg and Shoup write that ‘The Bosnian case thus suggests very clearly that when an escalating conflict is not perceived as having implications for the international community or key international actors, crisis intervention to end the fighting will not take place.’⁷ According to Daalder, ‘With the end of the Cold War, Yugoslavia’s strategic importance to the US had indeed been significantly reduced. Yugoslavia would remain important but it no longer was of strategic interest to the US. Therefore the US was reluctant to get involved.’⁸

6 See: Donald Wittman, “How a War Ends: A Rational Model Approach”, *Journal of Conflict Resolution*, vol.23, no.4, December 1979 and T. David Mason and Patrick J. Fett “How Civil Wars End: a Rational Choice Approach”, *Journal of Conflict Resolution*, vol.40, no.4, December 1996.

7 Steven L. Burg and Paul S. Shoup, *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention*, New York: M.E. Sharpe, 2000, p. 390.

8 Daalder, “Fear and Loathing in the Former Yugoslavia”, p.61.

2.2. The costs of intervention seemed prohibitive

Another factor was the judgment of policymakers that the use of force to resolve the internal conflicts of other countries was too costly and risky. France and Britain, which had soldiers on the ground as UN peacekeepers, vetoed the use of force in Bosnia out of fear for the safety of their troops, on the assumption that a NATO attack would invite retaliation.

The US proved equally reluctant to intervene. Although Bill Clinton had argued for more forceful action in Bosnia during his presidential campaign, his views changed after his January 1993 inauguration. Opposition from the Pentagon was a major obstacle to direct US involvement.⁹ US military officials had opposed from the beginning, fearing that the use of force would lead to ground combat and, very likely, drag the US into a Vietnam-style quagmire, or a repeat of the disastrous US experience in Lebanon (1982-1984).¹⁰

2.3. Fears of retaliation were exaggerated

In Bosnia, the US military and the UN each overestimated the risks to various proposed missions. UN officials opposed implementation of the no-fly zone, arguing that the likely Serbian response would threaten UN peacekeepers. In the summer of 1995, UN Under Secretary General Yasushi Akashi objected to the deployment of a Rapid Reaction Force to Bosnia, for fear that its presence would lead to a fight between the UN and the Serbs. In September 1995, General Bernard Janvier, commander of UN forces in Bosnia, pushed for an end to NATO airstrikes on the grounds that they would lead Serbia to intervene in the war. All of these fears were ultimately proven wrong.¹¹

2.4. Major actors lacked a coherent policy

Differences among the major powers, and in particular between the US and Western Europe, presented another obstacle to ending the war through international action. The various countries pursued their own, often conflicting national interests, and were unable to coordinate and pursue a coherent policy.¹² Differences also existed among Western European countries, although they had more in common with one another than with the US.¹³

9 Burg and Shoup, 200. see also Robert L. Hutchings, *American Diplomacy and the End of the Cold War: 1989-1992*, Washington: Woodrow Wilson Center Press, 1997 and David C. Gompert, "The United States and Yugoslavia's Wars", in *The World and Yugoslavia's Wars*, edited by Richard H. Ullman, New York: Council on Foreign Relations, 1996.

10 Daalder, "Fear and Loathing in the Former Yugoslavia", p.62.

11 Burg and Shoup, p.402

12 James Gow, *Triumph of the Lack of Will: International Diplomacy and the Yugoslav War*, New York: Columbia University Press, 1997, p.182.

13 Gow, *Triumph of the Lack of Will*, p.182.

The Clinton administration decided to support lifting the arms embargo against the Bosnian government. On 16 April 1993 the president confirmed that airstrikes were under consideration. The strategy, which would come to be known as ‘lift and strike,’ was that the US would support arming the Bosnian Muslims, and use air power to protect them while they received weapon and training. This was seen as a ‘a costfree way for the US to have an effect on the war’.¹⁴ “Lift” referred to lifting the arms embargo against the Bosnian government, while “strike” referred to airstrikes against Serb forces committing aggression against or attacking UNPROFOR.

The use of airstrikes without follow-up by ground forces was not seen as an effective strategy. Senior US Air Force officials predicted that after the first air attack, Bosnian Serb artillery units would go into hiding, making the task of destroying them much more difficult. Without follow-up by ground forces, the Serbs would survive any airstrikes.¹⁵ In choosing the ‘lift and strike’ strategy, the US expressed its belief that once armed and trained, Muslim ground forces would improve the effectiveness of airstrikes.¹⁶ France and Britain worried that airstrikes would expose their troops to Serb retaliation. The Russians and French strongly opposed lifting the embargo, and France made it clear that it would withdraw its troops from UNPROFOR if the embargo were lifted.¹⁷

European and UN officials were very critical of the Clinton administration’s refusal to contribute troops to the peacekeeping efforts. They wanted the US to accept equivalent risks by deploying American troops alongside European forces. However, the Clinton administration consistently refused to do this.¹⁸ As a result, relations between the US and its European allies significantly deteriorated. While the US insisted on airstrikes, Britain and France threatened to withdraw their troops from Bosnia if the US proceeded.

2.5. International organizations made inept mediators

The Bosnian War saw an unprecedented degree of organizational involvement from the international community. Many multinational organizations-among them the UN, EU, WEU, CSCE, and NATO-became involved in diplomatic and peacekeeping efforts, and a number of collective mediation efforts were implemented by these organizations between 1992 and 1994. However, none of them were successful in ending the war.

14 Burg and Shoup, p.250

15 Ibid, p.251

16 Ivo H. Daalder, *Getting to Dayton: The Making of America's Bosnia Policy*, Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2000, p.15.

17 Burg and Shoup, p.251.

18 Daalder, *Getting to Dayton*, p.7

Collective mediation efforts were hindered by the inadequate leverage of the international organizations, and by disagreements among their members, which were reluctant to commit troops and other resources. Different states had different preferences-based on their different domestic and foreign policy considerations-as to which parties should receive pressure, and by what means. Touval observes that ‘Attempts to coordinate the mediating governments and organizations took almost as much effort as mediating between the three warring parties.’¹⁹ She adds that the failures of the 1992-1994 period can be ascribed in large part to the fact that the mediation efforts were collective.

With the aim of developing a coherent policy, the EC and UN organized an International Conference on the Former Yugoslavia (ICFY) in London on 26 August 1992. The mediators of the ICFY were handicapped by their lack of leverage during the negotiations. They were not seen as credible bargainers, because their governments, not the ICFY, were in control of the economic and military resources needed to apply pressure. Their credibility was also impaired by the inability of the international community to speak with one voice.²⁰

Since the EU lacked a military capability or a common foreign policy, and was divided over the question of whether national forces should be employed, its diplomatic efforts were ineffective.²¹ Meanwhile, the UN ignored developments in Bosnia in early 1992, and was slow to respond when war broke out. After that, its emphasis was on humanitarian relief rather than negotiating peace. By 1995, the UN was largely discredited in Bosnia.²² As for NATO, Daalder writes that ‘Without strong US engagement, NATO was a little more than a larger and less united European community. Only when the US showed an interest in the conflict did NATO accept a role-primarily as the means to enforce a number of Security Council resolutions.’²³

All these international institutions collectively failed to deal with the war. The credibility and effectiveness of NATO and the UN were badly affected. There are many reasons for this, including institutional incompetence; however, the main problem was the refusal of member states, especially the most powerful ones, to take the steps necessary to deal with the conflict in a decisive manner.²⁴

19 Saadia Touval, *Mediation in the Yugoslav Wars: The Critical Years, 1990-95*, Palgrave, 2002, p.103.

20 Ibid.,p.117.

21 Carl Bildt, *Peace Journey: The Struggle For Peace in Bosnia*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1998, p.386.

22 Daalder, “Fear and Loathing in the Former Yugoslavia”, p.60.

23 Ibid.

24 Ibid. p.61.

Although the final achievement at Dayton was a result of numerous factors, one of the most important factors was the simplification of the negotiation structure, with the US playing the key role in negotiations.

3. Why did the US and Western Europe Ultimately Intervene in Bosnia?

Studies of mediation suggest that third parties intervene to mediate international conflicts out of self-interest, especially when the conflict threatens the mediator.²⁵ In this case it was not so much the war itself as other, indirect factors that led the US to get involved in Bosnia.

As stated above, the fighting in Bosnia was not seen as a direct threat to US or Western European strategic security or military interests. As the war continued, however, key officials in the Clinton administration began to express concern that US inaction would put the credibility of the US and NATO at risk: “The issue was US’s credibility as a world leader, its credibility in NATO, the UN and at home.”²⁶ US intervention seemed motivated by a desire to reaffirm the effectiveness of US leadership of the international community. This desire acted as a counterweight to the disincentives against intervention which prevailed at the end of 1994.

One aim was to maintain the cohesion of NATO, and defend its credibility in the face of its failure to end a war on European soil. For three years, the alliance had been divided over what to do in Bosnia. Its internal relations were strained, and its role in managing European security was in doubt.²⁷

Another concern was that acquiescing in the ethnic cleansing of the Bosnian Muslims would have implications for Western interests throughout the Muslim world.²⁸ Furthermore, continued inaction could potentially destabilize new democracies elsewhere, if ethnic conflict was allowed to go unchecked. Some analysts, both inside and outside of the government, warned of the “repeated failure of the US and its allies to follow up on their warnings and threats to the Serbs.”²⁹

Yet another concern was the prospect of having to send US ground forces to Bosnia to assist the withdrawal of the UNPROFOR troops. In December 1994, Clinton had promised that if UNPROFOR troops needed to withdraw as a result

25 See: William Zartman and Saadia Touval, “International Mediation in the Post-Cold War Era”, in *Managing Global Chaos*, edited by Chester A. Crocker and Fen Osler Hampson, with Pamela Aaal, Washington: United Institute of Peace Press, 1996 and C.R. Mitchell, “Motives for Mediation” in *New Approaches to International Mediation*, edited by C.R. Mitchell and K. Webb, New York: Greenwood Press, 1988.

26 Daalder, *Getting to Dayton*, p.108.

27 Ibid, p.164

28 Elizabeth Drew, *On the Edge*, New York: Simon and Schuster, 1994, p.144.

29 Burg and Shoup, p. 412

of airstrikes, the US would send its own troops to extricate the peacekeepers and ensure their safe withdrawal.³⁰

In May 1995, NATO bombed Bosnian Serb targets as punishment for the Serbs' shelling of Sarajevo, and their refusal to remove heavy weapons from the exclusion zone around the city. As retaliation against the two days of pinprick airstrikes, the Serbs took 370 UN peacekeepers hostage and used them as 'human shields,' handcuffing them to the expected targets of future strikes. Images of UN soldiers waving white flags-broadcast around the world-deeply embarrassed the countries contributing troops, notably France and Britain. UNPROFOR lost credibility after this humiliation.

The Western powers sought to avoid an even more humiliating UN withdrawal from Bosnia. France and Britain agreed to reinforce UNPROFOR with the deployment of a well-equipped, well-armed and trained Rapid Reaction Force (RRF) of 10,000 soldiers.³¹ Meanwhile, US officials calculated that the risks of inaction were higher than the risks of engagement, since US troops might have been deployed to extract UNPROFOR in the event of a withdrawal. The looming US presidential elections no doubt also affected their deliberations.

These factors-the impact of the war on the credibility of the US, UN and NATO; the prospect of US troop deployments; and the pending US presidential campaign-were the main ones contributing to the US decision to engage. As a result, actions were finally taken that might have ended the war several years earlier.

4. Relationship between the Battlefield and the Negotiating Table

Bosnian experience shows that used carefully, military force can support diplomatic efforts. It indicated that although the use of force is important, in order for it to be effective, there needs to be a political strategy behind it. In particular, the use of force against the Bosnian Serbs was crucial to the successful outcome of the Dayton negotiations. In Bosnia, the use of force was combined with diplomacy, and linked to a political objective.

Bosnian case also shows that the party who is strongest on the battlefield generally does not want to negotiate. Parties to a conflict base their decisions at the negotiating table on the military situation on the ground. Battlefield outcomes were important to negotiations. Since the Bosnian Serbs were militarily superior to the Croats and Muslims, they had little incentive to make concessions at the negotiating table.³²

30 Richard Holbrooke, *To End a War*, New York: The Modern Library, 1999, pp.66-67.

31 Touval, *Mediation in the Yugoslav Wars*, p.143.

32 Burg and Shoup, pp.210-211

Progress toward an agreement would emerge only after international intervention against the Serbs changed the military balance. At the end of 1994, the Americans realized that while outside actors could not impose a settlement on the warring parties, Serb military power needed to be counteracted on the ground.³³

After a difficult bargaining process, on 21 December 1993 the ICFY concluded an agreement among the warring parties, under which Bosnian Croats, Bosnian Muslims, and Bosnian Serbs were respectively allocated 17.5 %, 33.5 % and 49 % of the country's territory. This allocation was later incorporated into the plan of the Contact Group, established April 1994 as a new negotiating forum (consisting of the representatives of the US, UK, France, Germany and Russia).³⁴

Previously, the Bosnian Serbs had rejected the proposed map. Since Western Europe and Russia were opposed to the use of force, there was no credible threat of the use of force to compel the Serbs to accept the plan. By the end of 1994, the international community appeared to be uniting around a coordinated strategy with both political and military aspects. The US launched an extensive air campaign to weaken the Serbs, and to facilitate the redrawing of front lines approximating the boundaries it wanted to establish.³⁵ That is to say, military power was placed in the service of diplomacy. An alliance between the Bosnian Muslims and Croats was forged to counter Serb forces on the ground. In addition, Milosevic was pressed to end his military and economic support for the Bosnian Serbs, in return for the relief of sanctions which continued to harm the economy of Serbia. Bosnian Serbs ultimately found themselves in a militarily and diplomatically weak position, and under pressure from Belgrade.³⁶

The US gave military assistance to the Bosnian Croat and Bosnian Muslim militaries, strengthening their capabilities. For example, US personnel advised the Bosnian army on war tactics, and supplied it with weapons. The aim of these efforts was to create a military counterbalance against the Serb forces on the ground, and thus create the conditions necessary to bring them to the negotiating table.³⁷ Also by doing so the US avoided the need to deploy US ground troops against the Serbs.

Continued fighting in the spring and summer of 1995 altered the political and military balance among the warring parties. Difficult territorial issues that had blocked a settlement in the past, were settled by the parties themselves

33 Ibid., p.313.

34 David Owen, *Balkan Odyssey*, New York: Harcourt Brace and Co., 1995.

35 Touval, *Mediation in the Yugoslav Wars*, p.168.

36 Gow, *Triumph of the Lack of Will*, p. 269.

37 Burg and Shoud, p.313.

militarily on the ground. While NATO continued to bomb Serb targets, Serb forces suffered many defeats against the Croatian and Bosnian armies, and had been losing territory. The military balance of power changed abruptly against the Serbs. Support from Milosevic was unlikely, because his main concern was to attain a settlement and the removal of sanctions. The deployment of the Rapid Reaction Force in the summer of 1995 (a result of the hostage crisis at the end of May) brought an international force with an even greater military capability.

These developments shifted the military balance decisively in favor of the Croatian / Bosnian Muslim / Bosnian Croat alliance, and resulted in a drastic redistribution of the territories under Croat, Muslim and Serb control, bringing them more closely in line with the Contact Group map.³⁸

Richard Holbrooke, the chief US negotiator at the Dayton talks, repeatedly emphasizes the necessity of force to diplomacy. ‘If we do not resume the bombing,’ he writes, ‘[i]t will be another catastrophe. NATO will again look like a paper tiger. The Bosnian Serbs will return to their blackmailing ways... Give us bombs for peace...’³⁹ He elsewhere explains that

...the success of the Croatian (and later the Bosnian-Croatian Federation) offensive was a classic illustration of a fundamental fact: the shape of the diplomatic landscape will usually reflect the actual balance of forces on the ground. In concrete terms, this meant that as diplomats we could not expect the Serbs to be conciliatory at the negotiating table as long as they had experienced nothing but success on the battlefield.⁴⁰

5. Military ‘Surrogates’:

One key development, which helped end the war in Bosnia, was the formation of a Muslim-Croat alliance against the Serbs. The Croats and Muslims had conflicting claims to territory in Central Bosnia and the Neretva Valley. Thanks to a deal brokered by the Americans, a ceasefire was agreed to on 22 February 1994, which ended the Croat-Muslim fighting. Then-again with US facilitation and training⁴¹-the Croats and Muslims joined forces against the Serbs, in order to counterbalance Serb power on the ground.⁴²

38 Ibid, p. 331.

39 Holbrooke, *To End a War*, p.132.

40 Ibid., p.73.

41 Touval, *Mediation in the Yugoslav Wars*, p.151. Also see Daniel Serwer, “A Federation Memoir”, in Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson and Pamela All eds., *Herding Cats: Multiparty Mediation in A Complex World*, Washington D.C.: United States Institute of Peace, 1999, pp.561-7; and George Rudman, “Backtracking to Reformulate: Establishing the Bosnian Federation”, *International Negotiation*, 1, no.3, 1996.

42 Sharp, “Dayton Report Card”, p.111.

With their decisive military advantage, the Serbs had no incentive to concede territory during negotiations. US officials calculated that a Muslim-Croat alliance would improve the military balance of power on the ground, and thereby provide better settlement terms for the Bosnian Muslims.⁴³

In May 1994, Bosnian Croats and Muslims agreed with one another on a delimitation of territory, and established a Croat-Muslim federation. However, their territorial disputes with the Serbs continued unresolved. Serbs then held almost 70 percent of Bosnian territory. Resolution of the territorial dispute required this to be reduced to 49 percent. The Croat and Muslim advances that summer reduced Serb-held territory to approximately 50 percent, with the Serbs ceding many of the areas that the Contact Group proposal had required them to abandon.

In this way, Bosnian Serb forces were weakened, and made more receptive to American demands. The new front lines also produced a territorial distribution closer to the one proposed in the 1994 Contact Group plan. This was an essential condition for the successful outcome of the Dayton negotiations.

6. Sanctioning the Supporters of the Aggressor

In Bosnia, sanctioning the supporter of the aggressor put pressure on the aggressor. Serbian president Slobodan Milosevic played a critical role in US efforts to end the Bosnian War. On 30 May 1992, the UN Security Council passed Resolution 757, imposing a complete economic embargo on Yugoslavia (Serbia and Montenegro).⁴⁴ Belgrade had been a very important sponsor of the Bosnian Serbs, providing them with military assistance, logistical back-up, supplies and financing.⁴⁵ Without the support of Belgrade, the Bosnian Serbs would be isolated and weakened, and their war-making capacity severely diminished. It was for this reason that the sanctions were imposed on Serbia, which seriously damaged the Serbian economy.

The Western powers then offered Milosevic relief from sanctions, on the condition that he put pressure on the Bosnian Serbs, and cooperate with the UN embargo against them.⁴⁶ He agreed. At Dayton, he negotiated on behalf of the Bosnian Serbs, delivering the required concessions.⁴⁷

43 Daalder, *Getting to Dayton*, p.27

44 Daalder, "Fear and Loathing in the Former Yugoslavia", p.59.

45 Gow, *Triumph of the Lack of Will*, p. 264.

46 Saadia Touval, "Coercive Mediation on the Road to Dayton", *International Negotiation*, vol.1, 1996, p.563.

47 Touval, "Coercive Mediation on the Road to Dayton", p.556.

7. Airstrikes:

In Bosnia, airstrikes were seen as a necessary complement to diplomacy. A factor which would fundamentally change the strategic landscape in Bosnia was the initiation of a bombing campaign against Serb forces. In the beginning there was no support for airstrikes, which were judged to be ineffective unless backed up by ground troops. Many in the US military (including Joint Chiefs of Staff Chair General Colin Powell and NATO Supreme Commander General John Shalikashvili) argued that ground forces would be necessary to exploit any opening provided by airstrikes.⁴⁸ Europeans were also against the use of air power, fearing that their soldiers in Bosnia might become targets. However, a contrary view slowly emerged, to the effect that airstrikes were a necessary complement to diplomacy-necessary to punish the barbarous behavior of the Bosnian Serbs, and force them to the negotiating table. This view finally prevailed.⁴⁹

NATO bombers destroyed Serb air defenses, command posts, communication links, ammunition depots, bridges, artillery and tanks. NATO air support was also vital to the success of the Croat-Muslim ground offensives, “which were themselves, at least in part, a result of American assistance in training.”⁵⁰ On 4 August, Croatia began its “Operation Storm” which, in two days, succeeded in liberating the Serb-controlled parts of Croatia (with the exception of eastern Slovenia). By November 1995, the situation on the ground had radically changed.

The NATO bombing campaign, in combination with Croat and Muslim ground forces, “endowed western diplomacy with credibility, demonstrating to the Serbs that their defiance would be severely punished, and it redrew the front lines, thus establishing a new starting point for the territorial bargaining.”⁵¹ The combined effect of airstrikes, Muslim-Croat ground offensives, and sanctions against the Milosevic regime brought a successful outcome against the Serbs on the battlefield and at the bargaining table.⁵²

8. No-Fly Zones:

No-fly zones protected civilian populations in Bosnia. UN Resolution 781 (adopted 9 October 1992) prohibited the use of Bosnian airspace by the combatants, in order to deny the Bosnian Serbs their absolute military advantage

48 Daalder, *Getting to Dayton*, p. 13.

49 Elizabeth M. Cousens, “Making Peace in Bosnia Work”, *Cornell International Law Journal*, vol.30, p.795.

50 James Gow, *Triumph of the Lack of Will: International Diplomacy and the Yugoslav War*, New York: Columbia University Press, 1997, p.278.

51 Touval, *Mediation in the Yugoslav Wars*, p. 152.

52 Elizabeth M. Cousens, “Making Peace in Bosnia Work”, *Cornell International Law Journal*, vol.30, p.795.

in the air, and protect the besieged Muslim population. Initial efforts to implement the ban had been resisted by Western European countries and the Russians. The Bosnian Serbs also failed to comply with Resolution 781. On 24 December, Karadzic even threatened a ‘declaration of war’ against UNPROFOR if the ban was enforced.⁵³

In March 1993, in response to Serb offensives, the Western Europeans dropped their objections to the implementation of the ban. The Russians agreed soon after, and Security Council Resolution 816 (31 March 1993) authorized NATO aircraft to shoot down planes violating the no-fly zone over Bosnia.⁵⁴ When the US announced that it would participate in enforcing the no-fly zone, the Serbs grounded their aircraft. Although the Bosnian Serbs and JNA forces in Serbia did use helicopters for troop transport or resupply, the no-fly zone was largely successful in stopping attacks by aircraft, and was important in terms of protecting civilians.

9. Safe Areas:

The Bosnian case shows that safe areas are useful, but only when protected by the international community. The establishment of safe areas was initially proposed by the Europeans but rejected by the US, which feared that it would accelerate ethnic cleansing by encouraging Muslims to leave Serb-held territories. The Americans were also worried that defending the safe areas would require additional ground troops, at a time when the Europeans were already pressing the US to commit troops to existing operations in Bosnia.⁵⁵ At this stage, the Europeans were still rejecting US proposals for airstrikes against Bosnian Serb forces (“lift and strike”) out of concern for their forces on the ground. On the other hand, the US was not prepared to use force unilaterally against the Serbs.

Pressed by the Europeans, the Clinton administration accepted the establishment of safe areas for Muslims, on the model of the one established for Kurds in northern Iraq after the Gulf War. A 1993 UN resolution declared Srebrenica, Bihac, Goradze, Sarajevo, Tuzla and Zepa as UN safe areas.⁵⁶ Muslim refugees moved into them, and small contingents of UN peacekeepers (470 in Srebrenica, 79 in Zepa) were deployed to each area. However, these soon proved insufficient. Based on the past actions of the UN and NATO, Bosnian Serb leaders were convinced that if they attacked the safe areas, the international community would

53 Burg and Shoup, p. 250.

54 Ibid.

55 Ibid, p.254.

56 Sharp, “Dayton Report Card”, p.110.

do nothing significant to stop them. The Serbs therefore attacked Srebrenica, capturing it on 6 July 1995.

There followed one of the worst massacres in human history, in which Bosnian Serbs summarily executed some 8000 men and boys en mass.⁵⁷ Serb forces then moved on to the Zepa and Bihac safe areas. On 19 July, the Serbs attacked Bihac. Zepa fell on 25 July.⁵⁸ The powerlessness of the UN to prevent this tragedy would be remembered as a historic and embarrassing failure.⁵⁹ At the same time, the experience demonstrated the need to engage the Serbs militarily, and take adequate steps to protect the safe areas.

10. Conclusion

The Dayton Accords represented a new and distinct approach to resolving ethnic conflicts, in that their terms were largely imposed, rather than reached by the parties to the conflict themselves.⁶⁰

The ‘hurting stalemate’ argument—the argument that when combatants find themselves locked in a conflict which neither side can win, and this deadlock is painful to all combatants, the situation is ripe for resolution of the conflict⁶¹—does not explain the case in Bosnia. There was no hurting stalemate when the 1995 mediation began; the situation was quite the opposite. Croat and Muslim forces, having equipped and trained their armies, were making territorial advances, and had prospects of even greater gains. Bosnian Serbs were satisfied with their achievements in Bosnia, and confident that they would be able to hold onto their territorial gains. The actions of the US were decisive in making the agreement possible, in that they changed the dynamics of the conflict itself, a necessary step in bringing the parties to the negotiation table.⁶²

The peace agreement had many shortcomings, including an extreme degree of decentralization in which the constituent entities of Bosnia were granted wide-ranging powers over defense, fiscal policy and relations with neighboring states. Especially by granting these subnational entities the sole right to maintain armed forces, the accord deprived the central government of a key attribute of

57 David Rohde, *The Betrayal and Fall of Srebrenica: Europe's Worst Massacre Since World War the Second*, New York: Penguin Books, 2012, and Jan Willem Honig and Norbert Both, *Srebrenica: Record of a War Crime*, New York: Penguin Books, 1997.

58 Gow, *Triumph of the Lack of Will*, p.273.

59 Ibid, p.274.

60 Daalder, *Getting to Dayton*, p. 180.

61 William Zartman, “Ripeness: The Hurting Stalemate and Beyond,” in *International Conflict Resolution After the Cold War*, edited by Paul C. Stern and Daniel Druckman, Washington D.C.: National Academy Press, 2000, p.228.

62 Touval, *Mediation in the Yugoslav Wars*, p.167 see also Touval, “Coercive Mediation on the Road to Dayton”.

sovereignty.⁶³ The principles of rejecting ethnic purity and seizure of land through force were also abandoned.⁶⁴ However, the Dayton Accords were at least successful in ending the war-halting violence in the short term, and creating the basic framework for a sustainable peace.⁶⁵ After four years of horrors suffered by the people of Bosnia, this was a significant achievement.

In Bosnian case, the peace initiative was pursued along both diplomatic and military dimensions. Coercive mediation employed military force to persuade the Serbs to change their terms, redraw the map and restructure the bargaining conditions.

In the case of Dayton negotiations, the use of force was combined with diplomacy and linked to a political objective. Also Bosnian case shows that battlefield outcomes are important to negotiations, and that parties to a conflict base their decisions at the negotiation table on the military situation on the ground. This observation is supported by the existing literature on civil war negotiations. The warring parties need to see negotiations as the better option. They should conclude that a continuation of the war might impose a great cost on them, otherwise they will not agree to compromises. Third, military ‘surrogates’ were effective. Since outside powers were reluctant to send their own ground troops, one alternative was to strengthen local forces on the ground. A key development which helped end the war in Bosnia was the formation of a Muslim-Croat alliance against the Serbs. With US facilitation and training, the Croats and Muslims joined forces against the Serbs.

In Bosnia sanctioning the supporter of the aggressor put pressure on the aggressor. Belgrade had been a very important sponsor of the Bosnian Serbs. Sanctions imposed on Serbia seriously damaged the Serbian economy. The Western powers offered Serbian president Milosevic relief from sanctions on the condition that he put pressure on the Bosnian Serbs. It worked, and Belgrade played a critical role in efforts to end the Bosnian war. Yet another factor is that airstrikes were effective in demonstrating to the Serbs that their defiance would be punished.

In addition, this study argues that no-fly zones protected civilian populations in Bosnia. The Bosnian example also shows that safe areas are useful only when protected by the international community. Based on the past actions of the UN and NATO, Bosnian Serb leaders became convinced that if they attacked the safe areas, the international community would do nothing to stop them. So they attacked Srebrenica, where they committed one of the worst massacres of the war.

63 Daalder, *Getting to Dayton*, p.180. For the details of the Dayton Agreement, see the official text at https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf.

64 Gow, *Triumph of the Lack of Will*, p. 324.

65 George Downs and Stephen John Stedman, "Evaluation Issues in Peace Implementation", in *Ending Civil Wars: The Implementation of Peace Agreements*, edited by Stephen John Stedman, Donald Rothchild, and Elizabeth M. Cousens, Boulder and London: Lynne Rienner Publishers, 2002.

Bibliography

- BILDT, Carl. *Peace Journey: The Struggle For Peace in Bosnia*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1998.
- BURG, Steven L. and Paul S. Shoup. *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention*, New York, M.E. Sharpe, 2000.
- COUSENS, Elizabeth M., “Making Peace in Bosnia Work”, *Cornell International Law Journal*, 30: 789-818.
- DAALDER, Ivo H. “Fear and Loathing in the Former Yugoslavia”, in *The International Dimensions of Internal Conflict*, edited by Michael E. Brown, Cambridge, MIT Press, 1996.
- DAALDER, Ivo H. *Getting to Dayton: The Making of America’s Bosnia Policy*, Washington D.C: Brookings Institution Press, 2000.
- DOWNS, George and Stephen John Stedman, “Evaluation Issues in Peace Implementation”, in *Ending Civil Wars: The Implementation of Peace Agreements*, edited by Stephen John Stedman, Donald Rothchild, and Elizabeth M. Cousens, Boulder and London, Lynne Rienner Publishers, 2002.
- DREW, Elizabeth, *On the Edge*, New York, Simon and Schuster, 1994.
- FILSON, Darren and Suzanne Werner, “A Bargaining Model of War and Peace: Anticipating the Onset, Duration, and Outcome of War,” *American Journal of Political Science*, vol. 46, no. 4, October, 2002.
- General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf.
- GOMPERT, David C. “The United States and Yugoslavia’s Wars”, in *The World and Yugoslavia’s Wars*, edited by Richard H. Ullman, New York, Council on Foreign Relations, 1996.
- GOW, James, *Triumph of the Lack of Will: International Diplomacy and the Yugoslav War*, New York, Columbia University Press, 1997.
- HOLBROOKE, Richard. *To End a War*, New York, The Modern Library, 1999.
- HONIG, Jan Willem and Norbert Both, *Srebrenica: Record of a War Crime*, New York, Penguin Books, 1997.
- HUTCHINGS, Robert L. *American Diplomacy and the End of the Cold War: 1989-1992*, Washington, Woodrow Wilson Center Press, 1997.
- MASON, T. David and Patrick J. Fett “How Civil Wars End: a Rational Choice Approach”, *Journal of Conflict Resolution*, vol. 40, no. 4, December 1996.
- MITCHELL, C.R. “Motives for Mediation” in *New Approaches to International Mediation*, edited by C.R. Mitchell and K. Webb, New York, Greenwood Press, 1988.
- OWEN, David. *Balkan Odyssey*, New York, Harcourt Brace and Co., 1995.
- Rohde, David, *The Betrayal and Fall of Srebrenica: Europe’s Worst Massacre Since World War the Second*, New York, Penguin Books, 2012.
- RUDMAN, George, “Backtracking to Reformulate: Establishing the Bosnian Federation,” *International Negotiation*, 1, no.3, 1996, pp.525-545.
- SERWER, Daniel, “A Federation Memoir”, in Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson and Pamela Aall eds., *Herding Cats Multiparty Mediation in a Complex World*, Washington D.C., United States Institute of Peace, 1999.

- SHARP, Jane M.O. "Dayton Report Card", *International Security*, 22, no.3, Winter 1997-1998, pp.101-137.
- TOUVAL, Saadia, "Coercive Mediation on the Road to Dayton", *International Negotiation* 1, 1996, pp.547-570.
- TOUVAL, Saadia. *Mediation in the Yugoslav Wars: The Critical Years, 1990-95*, Great Britain, Palgrave, 2002.
- WAGNER, R. Harrison, "Bargaining and War," *American Journal of Political Science*, vol. 44, no. 3, July 2000.
- WITTMAN, Donald, "How a War Ends: A Rational Model Approach", *Journal of Conflict Resolution*, vol. 23, no. 4, December 1979.
- ZARTMAN, William and Saadia Touval, "International Mediation in the Post-Cold War Era", in *Managing Global Chaos*, edited by Chester A. Crocker and Fen Osler Hampson, with Pamela Aall, Washington, United Institute of Peace Press, 1996.
- ZARTMAN, William. "Ripeness: The Hurting Stalemate and Beyond," in *International Conflict Resolution After the Cold War*, edited by Paul C. Stern and Daniel Druckman, Washington D.C., National Academy Press, 2000.

KİMLİĞİN GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ VE İNSANİ GÜVENLİK: İRAK ÖRNEĞİ

SECURITIZATION OF IDENTITY AND HUMAN SECURITY:
IRAQ AS AN INSTANCE

GÖKTÜRK TÜYSÜZOĞLU*

ÖZ

Önceleri devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve anlaşmazlıkları üzerinden anlaşılan güvenlik kavramı, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, devletlerden toplumlara aktarılmış ve farklı toplumsal aidiyetlerin birbirleriyle olan anlaşmazlıkları neticesinde zorunlu göç hareketleri, katliamlar ve iç savaşların sayısında dramatik bir artış yaşanmıştır. Kimliğin güvenleştirilmesi üzerinden anlaşılan bireysel/toplumsal güvensizliği, güvenlik kavramsallaştırmasının merkezine yerleştiren Kopenhag Okulu, insani güvenlik yaklaşımına kavramsal bir destek sağlayabilmektedir. Bu çalışmada ele alınan temel husus ise, Kopenhag Okulu'nun öngördüğü güvenleştirme yaklaşımının, etnik/dinsel/mezhepsel ayrımlar üzerinden ciddi bir iç çatışmaya eklenmiş olan Irak'taki güvenlik açığına değerlendirme konusunda önemli bir dayanak noktası olabileceğidir.

Anahtar Kelimeler: Etnik, mezhep, toplumsal güvenlik, güvenleştirme, Irak.

ABSTRACT

Concept of security previously gained meaning in terms of the relations and disagreements between the states. This situation clearly emphasizes that security should be dealt within the context of personal/societal posture. Copenhagen School which places personal/societal insecurity to the centre of security conceptualization could subsidize a theoretical frame to human security approach. Main subject of this study is to show that the approach of securitization which Copenhagen School envisaged could be a significant fulcrum to assess the security flaw and internal conflict in Iraq which is a result of the ethnic/religious/sectarian distinctions.

Keywords: Ethnic, Sectarian, Societal Security, Securitization, Iraq.

* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. gktrkt@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9170-1854>

Makale Atf Bilgisi: TÜYSÜZOĞLU Göktürk, (2019). Kimliğin Güvenleştirilmesi ve İnsani Güvenlik: Irak Örneği, *Avrasya Etüdüleri*, 23-45

Gönderim Tarihi: 03.08.2018 Kabul Tarihi: 20.05.2019

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle güvenliğin kapsamında ciddi bir genişleme yaşanmıştır. Zira güvenlik anlayışı artık yalnızca devlet odaklı olarak ele alınmamaktadır ve Soğuk Savaş döneminde fazlaca vurgu yapılmayan toplumsal güvenlik ve insani güvenlik gibi hususlar da güvenlik çalışmalarının merkezine oturmuştur. Öyle ki, daha önce devletlerarası anlaşmazlık ve savaşlar üzerinden anlaşılan ve realist/neorealist bir okuma ile ilişkilendirilen güvenlik kavramı bugün daha çok etnik/dinsel/mezhepsel aidiyetler çerçevesinde beliren toplumlararası anlaşmazlık ve hatta aynı devletin toplumlari arasında yaşanan iç çatışmalar/savaşlar üzerinden okunmaktadır.

Irak, etnik, dinsel ve hatta bölgesel kimliklerin tarihsel bir bağlama sahip olan rekabetlerinden dolayı, "ulusal kimlik" oluşumunun yetersiz kaldığı bir ülke olmuştur. Yani Irak, bağımsızlığını ilan ettiği tarihten bu yana "insani güvenlik" anlamında her daim geri bir konumdaydı. Ancak bu durum 2003 yılında ABD'nin Irak'a müdahale etmesi ve arkasından da IŞİD'in ülkenin belli bir bölgesini işgal etmesinin ardından daha da dramatik bir hal almıştır. İnsani güvenlik riskini adeta zirve noktasına vardiyan gelişmelere (saldırı, zorunlu göçler, vb.) daha yakından baktığında, esas nedenin, ülkede yaşayan farklı kimlik gruplarının birbirleriyle olan tarihsel rekabetleri ve anlaşmazlıklar olduğunu görmek mümkündür. Bu nedenle, bu ülkedeki güvenlik açığını irdelemek için, güvenliği devlet ve uluslararası sistem gibi faktörler bağlamında değerlendiren realizm/neorealizm ya da liberalizm/neoliberalizm gibi "geleneksel" kuramlar çerçevesinde değil ama toplumsal kimliği ve bu kimliğin oluşumu ile siyasal alana olan yansımalarını irdeleyen Kopenhag Okulu çerçevesinde incelemek, Irak'ın bugününü anlamlandırabilmek açısından değerli olacaktır. Paris ve Galler Okulu gibi yaklaşımlar da söz konusu olmasına karşın, insani güvenlik anlamında ciddi bir krizle karşı karşıya olan Irak'taki durumun toplumsal arka planının anlaşılabilmesi anlamında, Kopenhag Okulu'nun betimlediği güvenikleştirme yaklaşımı önemli bir dayanak noktası olabilecektir.

Bu çalışmada, öncelikle insani güvenlik kavramı üzerinde kısaca durulacaktır. Daha sonra ise, başta Kopenhag Okulu'na içkin olmak üzere, güvenikleştirme yaklaşımının temel varsayımları değerlendirildikten sonra, Irak'taki durum, güvenikleştirme kavramının öngörülleri ışığında anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın vardiği temel sonuç, Irak'taki insani güvenlik krizinin anlamlandırılabilmesi noktasında Kopenhag Okulu'nun öngördüğü güvenikleştirme yaklaşımının işlevsel bir kuramsal altyapı sunabileceği hususudur.

İnsani Güvenlik Kavramı

Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenliğin kapsamına ilişkin bir değişme, genişleme ve derinleşme yaşanmıştır. Devletin hem korunan hem de koruyan birincil

aktör olma rolü sorgulanmaya başlanmıştır.¹ Güvenlik kavramının değerlendirilmesi hususunda bir farklılaşma yaşanmış ve devlet merkezli güvenlik yaklaşımlarına, güvenliği devletlerden toplumlara ve insanlara indiren bir güvenlik algısı da eklenmiştir.² Bu süreç, genel itibarıyla disiplinler bir dönüşüme işaret etmektedir.

Siyasi, askeri, ekonomik ve çevresel faktörler başta olmak üzere insanların/toplumların hayatını, refahını ve geleceğini yakından ilgilendiren tüm tehditlere karşı mücadele etmek insani güvenlik yaklaşımının temel vurgusudur.³ BM Kalkınma Programı (UNDP), insani güvenliği, korkudan ve ihtiyaçtan azade olmak şeklinde özetlemektedir. Yine de, insani güvenliğin kavramsal çerçevesinin tam olarak oluşturulduğu söylenemez.⁴ BM Kalkınma Programı, 1994'te ilan edilen "İnsani Gelişme Raporu" aracılığıyla insani güvenlik hususunu iki ayrı ilkeye dayandırmıştır. Bu iki ilke ise "korkudan azade olmak" ve "ihtiyaçtan azade olmak" şeklinde betimlenmiştir. İhtiyaçtan azade olmak denince; salgın hastalık, açlık, kıtlık ve doğal felaketler gibi olumsuzluklar ile mücadele anlaşılmalıdır. Korkudan azade olmak ise yoksulluk, siyasal/toplumsal eşitsizlik, etnik/dinsel çatışmalardan kaynaklanan savaşların önlenmesi, barışın sağlanması ve bireylerin/toplumların istikrarlı bir güvenlik ortamına kavuşturulması çerçevesinde değerlendirilmektedir.⁵ İnsani güvenliğin ikinci boyutu, 2003 yılında kurgulanmıştır. Hukukun üstünlüğü ve demokratik yönetim anlayışının teşkilatlandırılması olarak betimlenen ikinci boyut, "istikrar içerisinde güvenlik" vurgusu yapmaktadır.⁶ Üçüncü boyut ise 2005 yılında ilan edilen "onurlu yaşama özgürlüğü"dür.⁷ 2009'da ilan edilen "tehlike etkisinden uzak olma" hususu ise insani güvenlik çerçevesinde betimlenen dördüncü boyut olmuştur.⁸ Tehlike etkisinden uzak olmak deyince anlaşılması gereken faktörler ise, toplumların/bireylerin insan eliyle yaratılan ya da doğal afetler nedeniyle beliren güvenlik açıklarının azaltılması ya da giderilmesidir.⁹

1 A. Şevket Ovalı, "Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliğinin Kavramsallaştırılması", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 10, 2006, s. 6.

2 Burak Tangör, "Kuramsal Tartışmalar Işığında İnsan Güvenliği ve Politikaları", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 8, Sayı 30, 2012, ss. 67-68.

3 Anne Aldis ve Graeme Herd, "Managing Soft Security Threats: Current Progress and Future Threats", *European Security*, Cilt 13, Sayı 1-2, 2004, ss. 169-186.

4 Ovalı, "Ütopya ile Pratik...", s. 19.

5 Muharrem Aksu ve Faruk Turhan, "Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2012, ss. 69-80.

6 "Human Security Now", *Commission on Human Security*, New York, 2003, <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/91BAEEDBA50C6907C1256D19006A9353-chs-security-may03.pdf>, (Erişim Tarihi 3 Ağustos 2016).

7 Human Security Centre, "Human Security Report 2005: War and Peace in the 21st Century", New York: Oxford University Press, 2005.

8 UNDP, "Human Development Report 2009: Overcoming Barriers Human Mobility and Development", New York, 2009, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/269/hdr_2009_en_complete.pdf, (Erişim Tarihi 3 Ağustos 2016).

9 Yu-tai Tsai, "The Emergence of Human Security: A Constructivist View", *International Journal of Peace Studies*, Cilt 14, Sayı 2, 2009, ss. 20-21.

İnsan hayatını yakından ilgilendiren ekonomik ve çevresel sorunlar ile mücadele ve terör, etnik/dinsel çatışmalar, silah ve uyuşturucu kullanımı ve kaçakçılığı ile insan hakları ihlalleri gibi “insanı” merkeze alan bir güvenlik anlayışını yaratabilmek, Soğuk Savaş sonrası güvenlik çalışmalarının temel yönelimlerinden biri haline gelmiştir.¹⁰ İnsani güvenlik kavramı temelde 4 temel vurgu üzerinden betimlenmektedir. Bunlardan birincisi, insani güvenliğin evrensel bir kavram olduğu gerçeğidir. İnsan hakları ihlalleri, çevre kirliliği, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi hususlar insani güvenliğin üzerine odaklandığı temel problemlerdir. Bu problemler, farklı boyutlarda ve içeriklerle de olsa dünyanın hemen yer yerinde görülebilmektedir. İkinci husus, güvenliği oluşturan parçaların birbirleriyle bağlantılı olduğu gerçeğidir. Nitekim dünyanın bir bölgesinde ortaya çıkan ve insan yaşamını olumsuz yönde etkileyen meseleler, müdahale edilmediği takdirde, tüm insanlığı etkileyebilecek büyük çaplı sorunlara evrilebilirler. Açlık, salgın hastalıklar, uyuşturucu/silah kaçakçılığı, terörizm ve etnik/dinsel çatışmalar bu minvalde değerlendirilebilir.¹¹ Örneğin Afganistan’daki Taliban yönetiminin yardımcılarıyla etkinliğini arttıran El Kaide terörü, bugün tüm dünyayı tehdit eden bir mesele haline dönüşmüştür. İnsani güvenlik yaklaşımı, genel itibarıyla Batılı ülkelerin tehdit algılamaları ve dünyaya bakış açıları üzerinden ifadesini bulmaktadır. Ne var ki, Batı Dünyası’nın insani güvenliğe olan yaklaşımı tutarlı değildir. Nitekim Batılı ülkelerin “insani güvenlik” açısından iyi durumda olmayan, otoriter ve hatta iç savaş yaşanan birçok Ortadoğu ve Afrika ülkesine silah sattığı bilinmektedir.¹² Hatta bu noktada benzer durumlarla karşı karşıya olan ülkeler arasında da ayrıma gidildiği ve Batılı ülkelerin çıkarlarına uygun hareket eden ülkelere “insani güvenlik” risklerine karşın silah satışı yapıp, finansal destek sunulurken, Batı’nın çıkarlarına aykırı hareket eden ve aynı durumda olan ülkelere “insani müdahale” gerekçesi oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.¹³

İnsani güvenliğe ilişkin üçüncü önemli vurgu, erken müdahale ve önleyici tedbirler ile insan güvenliğinin çok daha kolaylıkla sağlanabileceği gerçeğidir. Ancak erken bir müdahalede bulunulabilmesi için dünya çapında yaygın bir

10 Vanessa Pupavac, “The Emotionology of International Security Paradigm”, *European Journal of Social Theory*, Cilt 7, Sayı 2, 2004, ss. 149-150.

11 Tobias Debiel ve Sascha Werthes, “Human Security on Foreign Policy Agendas”, *Institute For Development and Peace*, Rapor No. 80, 2006, s. 10.

12 Bu konuda İngiltere üzerine bir analiz için bkz. Ian Drury, “Britain Has Sold 12 Billion Arms to Tyrants and Regimes Were on Governments Own Blacklist, Damning Report Reveals”, *Daily Mail*, 17 Temmuz 2013, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2366452/Britain-sold-12-billion-arms-tyrants-regimes-governments-blacklist-damning-report-reveals.html>, (Erişim Tarihi 7 Haziran 2016). Toby Craig Jones, “America, Oil and War in the Middle East”, *The Journal of American History*, Cilt 99, Sayı 1, 2012, ss. 208-218.

13 ABD’nin Güney Asya’da otoriter yönetim kalıplarına yaslanan ve insani güvenlik açısından kötü durumda olan ülkelere yaptığı silah satışına dair bir analiz için bkz. Sajjad Shaukat, “US Double Standard of Arms Supply in South Asia”, *Veterans Today*, 21 Şubat 2016, <http://www.veteranstoday.com/2016/02/21/us-double-standard-of-arms-supply-in-south-asia>, (Erişim Tarihi 7 Haziran 2016).

propaganda ağı kurulmalı ve sorun ile yakından ilgilenebilecek profesyonel ekipler sürekli olarak teyakkuzda olmalıdır. Dördüncü husus ise güvenlik algısının, çalışmalarının ve politikalarının insan güvenliğini hedef alacak şekilde toptan değiştirilebilmesidir.

İnsani (insancıl) güvenlik kavramının uluslararası hukuk çerçevesinde nasıl ele alındığı hususuna göz attığımızda ciddi bir belirsizlik ile karşı karşıya kalıyoruz. Nitekim özellikle Soğuk Savaş'ın ardından, dünyanın birçok bölgesinde, “insani (insancıl) müdahale” adı altında birçok operasyon gerçekleştirilmiş olmasına karşın, bu kavram, BM Antlaşması'nın “kuvvet kullanma yasağı”na getirdiği istisnalardan biri değildir. İnsancıl müdahale kavramını “kuvvet kullanma”ya istisna olacak hususlardan biri olarak BM Antlaşması'na ve dolayısıyla uluslararası hukuka yerleştirme yönündeki taleplere karşın, kavramın “siyasal” doğası, Soğuk Savaş sonrasında görünürlüğü daha da artan bu talebin, uluslararası hukuk uzmanları ve devletler nezdinde karşılık bulmasını sağlayamamıştır. Kosova'ya gerçekleştirilen müdahale, “insani güvenlik” kavramı üzerinden anlamlandırılıp uluslararası topluma sunulmuş olmasına karşın, müdahaleyi gerçekleştiren devletler dahi, “insani güvenlik” vurgusunun “kuvvet kullanma yasağı”na bir istisna olarak kabul edilmesi gerektiği yönünde net bir tavır ortaya koymamaktadır.¹⁴

Temel insan haklarından yararlanmaları engellenen kişileri koruyabilmek amacı çerçevesinde devletlerin “tek taraflı” da olsa başka devletlere müdahale edebileceğine dair belli bir görüş de bulunmaktadır. Bu bağlamda, çeşitli sebeplerle BM Güvenlik Konseyi'nde “çok taraflılığı” sağlayacak bir karar alınamıyorsa, geniş çaplı insan hakları ihlallerini engelleyebilmek amacıyla tek taraflı olarak da müdahale edilebileceğine dair bir “yapılageliş” oluşmuştur. Haiti, Somali ve Liberya'ya gerçekleştirilen “askeri” müdahaleler ise BM ve Afrika Birliği tarafından alınan kararlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.¹⁵

İnsani güvenlik ekseninde gerçekleştirilecek müdahaleler ekseninde çok taraflılığı sağlayabilmek, siyasal çıkarlar bir veri olarak kabul edildiğinde, çok zor olduğu için, tek taraflı olarak gerçekleştirilecek müdahalelerin meşruiyetini arttırabilmek amacıyla özellikle 2000 yılından sonra çeşitli inisiyatifler geliştirilmeye çalışılmıştır. Koruma sorumluluğu kavramı bu inisiyatiflerden biridir. Buna göre, devlet, vatandaşlarının güvenliğini ve insan haklarının korunmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu sorumluluk, aynı zamanda, barış, güvenlik ve istikrarın sağlanması anlamında uluslararası topluma karşı da geçerlidir. Yani ikili bir sorumluluk

14 Funda Keskin, “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 12, Kış 2006-2007, ss. 49-70.

15 A.Fusun Arsava, “BM Güvenlik Konseyi'nin İnsan Haklarını Koruma Rolü ve Güvenlik Konseyi'nin Yetkilerinin Dayanağı ve Sınırları”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 4, No. 13, 2008, ss. 1-15.

rejimi geçerlidir.¹⁶ İnsani güvenlik çerçevesinde “tek taraflılığı” güçlendirmek amacıyla kullanılan bir başka inisiyatif ise “terörle mücadele” retoriğidir.¹⁷ IŞİD, El Nusra, Boko Haram, El Şebab gibi radikal Selefi örgütlerin varlığı ve etkinliği de bu yapılagelişin sürekli olarak gündemde kalmasını sağlamaktadır.

Güvenlikleştirme Yaklaşımının Temel Parametreleri

Siyasal güvenlik kavramı ile üzerinde durulan husus, toplumların siyasallaşması neticesinde beliren devletlerin kurumsal istikrarı ve geleceği ile devletlerin meşruiyet kaynağı olarak değerlendirdikleri ideolojilerdir.¹⁸ Toplumsal güvenliğin nasıl anlamlandırılabilirliğine ilişkin olarak ön plana çıkan yaklaşım ise Kopenhag Okulu'nun öncülerinden Barry Buzan'ın ortaya koyduğu “güvenlikleştirme” kavramıdır.¹⁹ İnşacı kuramın öncüllerinin üzerine temellendirilen güvenlikleştirme yaklaşımı, bir durumun/hususun nasıl bir güvenlik meselesi haline geldiğini ya da getirildiğini değerlendirir. Burada amaç, sorun olarak değerlendirilen hususların ve ilişkilerin güvenlik meselesi olmaktan çıkarılması ya da güvenlik-dışlaştırılması (desecuritization) ve sadece devletin bekasını oldukça yakından ilgilendiren faktörlerin güvenlik ile ilişkilendirilmesidir.²⁰

Güvenlikleştirme sürecinde, söylem üzerinden sosyal olarak inşa edilen bir tehdit anlayışı geçerlidir. Özneler arası geçirgenliği şekillendiren söylem ne denli etkili kullanılırsa, bir meselenin öncelikle siyasal alanın merkezine çekilmesi, ardından da varoluşsal bir tehdit olarak güvenlikleştirilmesi o denli kolay olmaktadır.²¹ Güvenlikleştirme sürecinin işletilebilmesi için güvenlikleştirici bir aktör (devlet/hükümet), güvenliğin tehlikeye düştüğü ifade edilen bir referans nesnesi ve güvenlikleştirmeyi kabul edecek alımlayıcı bir kitle (halk/ulus) gerekli olan kısıtlardır. Bu süreç içerisinde önemli olan nokta, alımlayıcı kitlenin, yani toplumun, üzerinde durulan meseleye ilişkin olağanüstü tedbirler alınmasına rıza göstermesidir. Buzan ve Waever'e göre, güvenlikleştirme sürecinde üzerinde durulan referans nesnesi genel itibarıyla kimliktir. Hatta bu durum Huysmans tarafından da kabul edilmektedir. Ona göre, göç gibi bir husus dahi, ancak ulusal ya da, AB

16 Keskin, “İnsancıl Müdahale...”, ss. 55-57.

17 Jonathan Gilmore, “A Kinder, Gentler Counter-Terrorism: Counterinsurgency, Human Security and the War on Terror”, *Security Dialogue*, Cilt 42, No. 1, 2011, ss. 21-37.

18 Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap De Wilde, *Security: A New Framework For Analysis*, (Boulder, Co: Lynne Rienner Publishers, 1998).

19 Barry Buzan, “New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century”, *International Relations*, Cilt 67, Sayı 3, 1991, ss. 431-451.

20 Rita Floyd, “Human Security and the Copenhagen School's Securitization Approach: Conceptualizing Human Security As a Securitizing Move”, *Human Security Journal*, Sayı 5, 2007, ss. 38-43.

21 Michael C. Williams, “Modernity, Identity and Security: A Comment on the Copenhagen Controversy”, *Review of International Studies*, Cilt 23, No. 3, 1998, ss. 435.

özelinde olduğu üzere, ulus-aşırı kimliklere zarar vereceği düşünülürse bir tehdit olarak kabul edilmektedir.²² Özneler arası geçirgenliğin pekiştirilmesi çerçevesinde görsellik de söylemi güçlendirecek bir faktör olarak değerlendirilebilir. Örneğin, 11 Eylül Saldırısı'nın TV'lerden canlı yayınlanmasının ABD halkının tehdit algısını nasıl etkilediği²³ hususu Michael Williams tarafından güvenlik ve tehdit algısının ABD özelinde kurgulanması bağlamında önemli görülmüştür. Yine Hansen'e göre, Danimarka'da yayınlanan Hz. Muhammed karikatürlerinin İslam Dünyası'nda nasıl algılandığı ortadadır.²⁴ Frank Möller ise, 11 Eylül Saldırısı'nın görüntüleri ile Irak İşgali sonrası ortaya çıkan manzarayı birlikte ele alarak, ABD ve Batı Dünyası ile Müslümanlar ve Ortadoğu halkları özelinde bir güvenleştirme kıyaslamasına girişmiştir.²⁵ Huysmans, güvenleştirme kavramının, üzerinde durduğu tehdit söylemi çerçevesinde, halkın belli bir siyasal topluluğa bağlanma hızını/oranını arttırdığını belirtmektedir.²⁶ Yani güvenleştirme, belli düşünsel farklılıkların törpülenmesi amacıyla etkin olarak kullanılabilir. Güvenleştirme hususunda en etkin aktör devlet imkânlarını kullanma yetkisine sahip olan hükümetlerdir.²⁷ Zira bürokratları ve medyayı kontrol etme ve diğer aktörleri de istediği yöne sevk etme kapasitesine sahiptir.

Devletlerin sınırlarıyla toplumların sınırlarının çok ender olarak birbirleriyle uyuyuyor olması, Kopenhag Okulu'nun toplumsal güvenlik anlayışını ön plana çıkarmasının temel nedenlerinden biri olarak görülmektedir.²⁸ Kendi toplumsal kimliklerine dayalı bir devleti bulunan, ancak, bu devlet içerisinde değil de farklı bir toplumsal/ulusal kimliğe dayalı olarak kurgulanmış devletlerde yaşayan grupların, kendi toplumsal kimliklerine dayalı olarak kurulmuş devletlerle kurdukları ilişkiler, bu bağlamda irdelenmelidir.

Göç ile yatay ve dikey rekabet faktörleri, Ole Waever'in toplumsal güvenliğe yönelik tehdit olarak betimlediği en önemli hususlar olarak belirmektedir. Bir bölgeye göç ile taşınan bir halk, sahip olduğu nüfus bağlamında, belli bir zaman sonra siyasal ve ekonomik kontrolü ele geçirebilir.²⁹ Yatay rekabet çerçevesinde, coğrafi ve siyasal görünürlüğü sürekli artan bir toplumun etkinliğinin genişlemesi

22 Jef Huysmans, "The European Union and the Securitization of Migration", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 38, Sayı 5, 2000, ss. 751-777.

23 Michael C.Williams, "Securitization and the Liberalism of Fear", *Security Dialogue*, Cilt 42, No. 4-5, 2011, ss. 453-463.

24 Lene Hansen, "Theorizing the Image For Security Studies: Visual Securitization and the Muhammad Cartoon Crisis", *European Journal of International Relations*, Cilt 20, Sayı 10, 2011, ss. 1-24.

25 Frank Möller, "Photographic Interventions in Post 9/11 Security Policy", *Security Dialogue*, Cilt 38, No. 2, 2007, ss. 179-196.

26 Huysmans, "The European...", ss. 751-777.

27 Buzan, Waever ve De Wilde, *Security: A New...*, ss. 40-41.

28 Ole Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 18, 2008, ss. 153-155.

29 A.g.e, ss. 158-159.

ve sahip olduğu dil ve kültür unsurları ile diğerlerini etkilemeye başlaması söz konusudur. Küreselleşmeye paralel olarak Batılı yaşam anlayışının yaygınlaşması bu durumun en açık örneğidir. Dikey rekabette ise, bir toplumun bölgesel bütünleşme projesi ya da ayrılıkçı bir isteklilik sonucu sahip olduğu kimliği tamamen reddetmesi ve daha geniş ya da dar kapsamlı kimlikleri benimsemesi söz konusudur.

Bir toplumun doğurganlık oranı düşerken, başka bir toplumun nüfus artış oranının yükselmesi de, doğurganlık oranı düşen toplumsal grubun güvenlikleştirmeye başvurmasını gerektirebilir.³⁰ Doğurganlık oranı artan toplumsal grup azınlık konumundaysa, çoğunluğu oluşturan grubun denetiminde olan siyasal iktidarın göç baskısı ya da belirtilen grubun nüfus artışını durdurmayı hedefleyen uygulamalarıyla da karşılaşabilir. Hiç şüphesiz, bu durum, azınlık grubu için bir güvenlikleştirme sebebi haline gelmektedir.³¹ Kopenhag Okulu'nun öngördüğü toplumsal güvenlik kavramını etkileyen bir diğer unsur da dindir. Zira din, kimlik tabanlı bir sürekliliğe eklenmiş ve onlar-biz ayrımının kolaylıkla yapılandırılabilceği bir niteliği içselleştirmiştir. Toplumlar arasında herhangi bir çatışmanın belirmesi halinde, din unsuru toplumsal bir araç görevini üstlenebilmekte ve din, kimliğe dair bir referans nesnesi olarak addedilmektedir.³²

Güvenliğe post-yapısalcı bir noktadan bakan analizlerin de Kopenhag Okulu'nun öngördüğü ve belli hususların siyasal alanın dışına taşınması ile ilgili olan güvenlikleştirme yaklaşımı ile ciddi paralellikleri bulunmaktadır.³³ Ne var ki, post-yapısalcılar ile Kopenhag Okulu'nun güvenliğe olan yaklaşım bağlamında birbirinden farklılaştığı önemli bir nokta bulunmaktadır. Post-yapısalcılar, Kopenhag Okulu'nun öngördüğü güvenlikleştirme yaklaşımını güvenliğin inşasında indirgemeci bulmakta ve güvenliği negatif bir çerçevede ele alarak belli hususları siyasal alanın tamamen dışına taşımayı doğru bulmamaktadır.³⁴ Bill McSweeney, sosyal inşacılığın üzerine temellendirilmeye çalışılan kimlik söylemini fazla objektif bulmuş ve Kopenhag Okulu'nun kimliği "verili" olarak gördüğünü iddia etmiştir. McSweeney'e göre, kimlik, inşa sürecinde yaslanılabilecek bir unsur olmaz. Nitekim kimlik oluşumu kaygan bir zemin üzerinde hareket eder, sabit değildir ve Anderson'un altını çizdiği gibi hayalidir. McSweeney'e göre, kimlik, her

30 A.g.e.

31 Jef Huysmans, *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*, (New York: Routledge Publishing, 2006), ss. 44-62.

32 Carsten Bagge Laustsen ve Ole Waever, "In Defence of Religion: Sacred Referent Objects For Securitisation", *Millennium Journal of International Studies*, Cilt 39, Sayı 3, 2000, ss. 705-739.

33 Iain Mackenzie, "Unravelling the Knots: Post-Structuralism and Other Post-Isms", *Journal of Political Ideologies*, Cilt 6, No. 3, 2001, ss. 331-345.

34 Lene Hansen, "A Case For Seduction? Evaluating the Post-Structuralist Conceptualization of Security", *Cooperation and Conflict*, Cilt 32, No. 4, 1997, ss. 369-397.

daim bir “anlatıdır”, değişkindir ve süreç içerisinde oluşur/oluşturulur. Ona göre, “ulusal kimlik” de verili bir unsur değildir.³⁵

Güvenlik üzerine yeni söylemlerle ortaya çıkan Paris Okulu’nun güvenlikleştirmeye olan bakış açısı ise, Kopenhag Okulu’nun yaklaşımını söz edimi boyutu-na fazlaca entegre olmuş görmekte ve bu yönden eleştirmektedir. Didier Bigo’ya göre, güvenlikleştirme eylemini yalnızca söz ediminin beraberinde getirdiği acil uygulamalar bağlamında düşünmemek gerekir. Bu noktada, Bigo, göç hususuna atıfta bulunmuş ve göçmenlerin birer güvenlik sorunu olarak algılanır hale gelmesinde güvenlik algısının merkezinde konumlanan polis ve askerlerin tutumlarından ve bu tutumun uzun vadede topluma olan yansımalarından bahsetmiştir.³⁶ Paris Okulu, söylem yoluyla güveniksizleştirme eylemini gerçekleştirmenin çok güç olduğunu ve bunun için teknik imkanların yanı sıra, tehlikenin tanımına ve neyin tehdit olduğuna ilişkin “ortak” bir anlayışın profesyonel güvenlik mekanizmaları arasındaki ilişki üzerinden anlamlandırılması gerektiğini belirtmektedir.³⁷

Güvenlik söylemi ve buna bağlı tehdit algısının “tarihsel yapıların ve işlevlerin, devletler ve özellikle devletleri şekillendiren toplumlar arasındaki anlaşmazlıkların inşa ettiği bir süreç” olduğunu kaydeden Lipschutz, Waever’in güvenlikleştirmeyi kısa vadeli betimleyen görüşüne taraftar olmamıştır.³⁸ Rita Abrahamsen ise, bir hususun risk faktörü olarak değerlendirilmesi ile güvenlikleştirilmesi arasında belli bir fark olması gerektiğini ve demokrasinin iyi işlediği devletlerde bu farklılığın daha işlevsel olduğunu düşünmektedir.³⁹ Balzacq, Waever’in güvenlikleştirme yaklaşımında alımlayıcı kitlenin fazla önemsenmediğini ve söylem içeriğinin ön planda tutulduğunu, hâlbuki güvenlikleştirme sürecinde söz edimini gerçekleştiren aktör ile alımlayıcı kitle arasındaki müzakere sürecinin, söz ediminin güvenlikleştirme ile sonlanması anlamında çok daha ön planda tutulması gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁰

Eleştirel Güvenlik bağlamında Paris Okulu’nun dışında kalan bir başka “okul” olarak değerlendirilen Galler Okulu ise, Kopenhag Okulu’nun güvenlikleştirme

35 Bill McSweeney, “Durkheim and the Copenhagen School: A Response to Buzan and Waever”, *Review of International Studies*, Cilt 24, No. 1, 1998, ss. 137-140.

36 Didier Bigo, “Internal and External Aspects of Security”, *European Security*, Cilt 15, No. 4, 2006, ss. 385-404.

37 Case Collective, “Critical Approaches to Security in Europe: A Networked Manifesto”, *Security Dialogue*, Cilt 37, No. 4, 2006, ss. 457.

38 Ronnie D.Lipschutz, “On Security”, *On Security*, Ronnie D.Lipschutz (der.), (New York: Columbia University Press, 1995), ss. 1-23.

39 Rita Abrahamsen, “Blair’s Africa: The Politics of Securitization and Fear”, *Alternatives: Global, Local, Political*, Cilt 30, No. 1, 2005, ss. 55-80.

40 Thierry Balzacq, “Enquiries into Methods: A New Framework For Securitization Analysis”, *Securitization Theory: How Security Problems Emerge and Dissolve*, Thierry Balzacq (der.), (New York: Routledge Publishing, 2010), ss. 31-54.

yaklaşımını askeri güvenliğe odaklı, dışlayıcı ve tekdüze bulmaktadır.⁴¹ Bu okulun en önemli isimlerinden Richard Wyn Jones, toplumun daha sessiz kesimlerine de odaklanılması gerektiğini belirtmektedir.⁴² Jones, Kopenhag Okulu'nun, güçlü aktörlerin söz edimini göz önünde bulunduran bir yaklaşım sergilediğini ifade etmekte ve güvenikleştirme sürecinin birbiriyle yarışan söz edimleri arasında bir mücadeleye dönüşebildiğini iddia etmektedir. Bu okulun önemli isimlerinden Ken Booth ve Paul D. Williams'a göre, Kopenhag Okulu'nun öngörülleri, realizmin kullandığı kavramlardan fazlaca etkilenmiştir.⁴³ Bu minvalde, devlet yöneticilerinin "dışsal tehditlerin" belirlenmesi ve verilecek cevapların tespit edilmesindeki belirgin rollerinin altının çizilmesi ve tehdide verilecek cevabın tıpkı "realizm"de olduğu gibi öncelikle "askeri" bağlamda düşünülmesi, Kopenhag Okulu-Realizm ilişkisi ekseninde ortaya konmaktadır. Booth, insan hakları ihlalleri, azınlıkların baskılanması, fakirlik gibi hususların, "geleneksel" güvenlik teorileri tarafından göz ardı edildiğini ve bu konularda "insani gelişim" odaklı adım atılmadan güvenliğin sağlanamayacağını belirtmektedir.⁴⁴

Paul D. Williams'a göre, güvenikleştirme yaklaşımının kimlik tabanlı analizleri, çok etnikli devletlerde çıkan toplumsal problemleri anlamlandırma noktasında kayda değer bir çabadır. Ancak o, bu yaklaşımın eleştirilecek önemli eksiklikleri olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, başarılı güvenikleştirmenin nasıl olduğuna ilişkin kafa karışıklığıdır. Burada daha çok, bu güvenikleştirme anlayışının yalnızca söz edimi olarak mı kalacağı, yoksa beraberinde getireceği belli uygulamalardan mı bahsedildiği ve bu anlayışı kabul etmeyenlere ilişkin ne tür bir yaklaşım geliştirileceğinin belirsizliği üzerinde durulmaktadır. İkincisi, güvenikleştirme yaklaşımının beraberinde getirdiği acil durum tedbirlerinin varolan hukuki, etik ve siyasal değerlerle uyumlu olmamasına karşın süreklilik arz eder hale gelmesi durumunda ne olacağının belirsiz olmasıdır.⁴⁵ Üçüncü husus ise güvenikleştirmenin zamanlamasına ilişkindir. Nitekim Abrahamsen'e göre, söz edimi yoluyla gerçekleştirilen güvenikleştirme, ancak belli aşamalardan

41 Rita Floyd, "Towards a Consequentialist Evaluation of Security: Bringing Together the Copenhagen and the Welsh Schools of Security Studies", *Review of International Studies*, Cilt 33, No. 2, 2007, ss. 327-350.

42 Richard Wyn Jones, "Message in a Bottle? Theory and Praxis in Critical Security Studies", *Contemporary Security Policy*, Cilt 16, No. 3, 1995, ss. 299-319.

43 Bkz. Paul D.Williams, "War", *Security Studies: An Introduction*, Paul D.Williams (der.), (New York: Routledge Publishing, 2013), 187-205. Ken Booth, "Security and Emancipation", *Review of International Studies*, Cilt 17, No. 4, 1991, ss. 313-326.

44 Ken Booth, "Realities of Security: Editor's Introduction", *International Relations*, Cilt 18, No. 1, 2004, ss. 5-8.

45 Jürgen Haacke ve Paul D.Williams, "Regional Arrangements, Securization and Transnational Security Challenges: The African Union and the Association of Southeast Asian Nations Compared", *Security Studies*, Cilt 17, 2008, ss. 778-783.

geçerek (normal, endişe verici, risk ve varoluşsal tehdit) sonuca ulaşabilmekte ve ancak o zaman acil durum tedbirleri alınabilmektedir.⁴⁶

Keith Krause ve Michael Williams ise yaptıkları çalışmada Galler Okulu'ndan farklı bir duruş ortaya koymaya çalışmışlardır. Her iki yazar da, geleneksel güvenlik yaklaşımlarının devlet odaklı bakış açısını sorgulamak ve güvenliğe ilişkin varolan bakış açısının yapı-sökümünün yapılması gerektiğini kaydetmektedir.⁴⁷ Michael Williams, güvenikleştirme yaklaşımını “egemen” gücün “diğerlerini” kontrol etmek ve siyasal alanı kendi çıkarlarına uygun bir şekilde dizayn etmek için kullandığı bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir.⁴⁸ Williams'a göre güvenikleştirme, toplumsal elitler/seçkinler tarafından, belli amaçlara erişebilmek, belli programları, ideolojileri meşru kılabilmek ve uygulanmak istenen politikaları topluma kabul ettirebilmek için kullanılmaktadır.⁴⁹

Irak'taki İnsani Güvenlik Boşluğunun Güvenikleştirme Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi

Osmanlı'nın Basra, Bağdat ve Musul vilayetleri olarak yönettiği toprakların bir araya getirilmesi ve Bağdat merkezli tek bir siyasal birim etrafında birleştirilmesi ile bağımsız bir devlet haline getirilen Irak,⁵⁰ ulusal bir kimlik geliştirme, yani bir Iraklılık bilinci oluşturabilme konusunda bir türlü istenen başarıyı gösterememiştir.

Osmanlı, bu üç vilayeti yönetirken, genel itibarıyla şehir merkezlerinde konumlanmış zengin eşraf aileleriyle, bölgeye gönderdiği valiler arasında oluşan bağlara çok önem vermiştir.⁵¹ Tanzimat döneminden itibaren yönetsel ve askeri alanlarda gerçekleştirilen reform girişimlerini uygulayacak kişileri yetiştirebilmek için açılan okullara kaydolanların önemli bir bölümü “eşraf” ailelerinin çocukları olmuş ve bu kişiler daha sonra vilayet yönetimlerinde önemli görevlere gelmişlerdir.⁵² Basra ve Bağdat'ta yaşayan Şii Araplar ise genel itibarıyla dini eğitim almayı tercih etmiş ve modern eğitim imkânlarından ve devlet yönetiminden uzak

46 Abrahamsen, “Blair's...”, s. 59.

47 Keith Krause ve Michael C.Williams, “Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods”, *Mershon International Studies Review*, Cilt 40, No. 2, 1996, ss. 229-254.

48 Williams, “Words, Images...”, ss. 511-531.

49 Michael C.Williams, “Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics”, *International Studies Quarterly*, Cilt 47, 2003, ss. 511-531.

50 William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Mehmet Harmancı, çev. (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008), ss. 229-230.

51 Charles Tripp, *A History of Iraq*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), ss. 8-20.

52 A.g.e., s. 14-15.

durmayı sürdürmüştür.⁵³ II. Abdülhamid döneminde, İslamcılık ideolojisinin ön plana çıkması ve yerel unsurlardan destek alarak imparatorluğu dağılmaktan kurtarmak gibi faktörler göz önünde bulundurularak Bağdat, Musul ve Basra'da da yerel eşrafın etkinliği artmıştır.⁵⁴ Ne var ki, İttihat ve Terakki döneminde merkezîliğe ve özellikle I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Türkçülük düşüncesine yapılan vurgu, Arap ulusçuluğunun yükselişi ile birleştiği noktada Mezopotamya'ya da etki etmiştir. Öyle ki, toprak sahibi ve zengin eşrafın dışında, modern eğitim alarak Osmanlı devlet teşkilatında önemli görevler alan isimler dahi Arap ulusçuluğuna eklenmiş ve bağımsız bir Arap devleti düşüncesine yönelmişlerdir. Ancak bu düşüncenin "bütüncül" bir görünüm aldığı söylene-
mez. Şii Araplar, bu konuda genel itibarıyla geri planda kalmıştır ancak özellikle Basra'ya çıkarma yapan İngilizlere karşı, din adamlarının önderliğinde mücadele etmekten de geri durmamışlardır.⁵⁵

I. Dünya Savaşı sonrası İngiliz güdümünde ve Sünni Arap bir kralın (Kral Faysal) yönetimine bırakılan Irak'ta, Osmanlı yönetiminden uzaklaşarak Arap ulusçuluğuna yönelen Nuri El Said gibi isimler de yer almıştır. Bu dönemde ulusal kimlik geliştirme yönünde bazı hamlelerde bulunulmuş, özellikle Satı-el Husri'nin eğitim alanındaki reform çabalarıyla Arap ulusçuluğuna bilimsel ve eğitim odaklı bir katkı sunulmaya çalışılmıştır. Ne var ki, bu çabalar, özellikle Arap olmayan kesimde ciddi tedirginliğe yol açarken, çoğunluğu oluşturan Şii Arapların yönetime ilişkin taleplerinin karşılığı olarak görülmemiş ve II. Dünya Savaşı ile kesintiye uğramıştır. Temmuz 1958'de gerçekleştirilen askeri darbeye kadar Nuri El Said'in kontrolünde İngiltere yanlısı görünümünü koruyan Irak, yaşanan darbe sonrası General Abdülkerim Kasım'ın liderliğinde bir cumhuriyete dönüşmüş ve Kasım'ın, Kürtler başta olmak üzere,⁵⁶ önceki dönemde bastırılan etnik/dinsel ya da siyasal gruplara daha fazla hak tanıma yönündeki çabalarına rağmen, ülkedeki toplumsal/siyasal gerginlik engellenememiştir. Bunun önemli nedenlerinden biri, Kasım'ın zamanla Kürtler, Şii Araplar ve Komünistler başta olmak üzere çeşitli grupların desteğini kaybetmesi ve Sünni Arapların da Mısır lideri Cemal Abdülnasır'ın kişiliğinde cisimleşen otoriter ve farklılıkları dışlayan Arap ulusçuluğu fikrine yönelmiş olmasıdır. Nitekim 1963'te gerçekleşen bir başka askeri darbe ile Kasım devrilmiş ve Arap ulusçuları ile Baas Partisi'nin desteğiyle darbenin

53 Peter Sluglett ve Marion Farouk-Sluglett, "Some Reflections on the Sunni/Shi'i Question in Iraq", *British Society For Middle Eastern Studies Bulletin*, Cilt 5, No. 2, 1978, ss. 79-87.

54 Gökhan Çetinsaya, *The Ottoman Administration of Iraq, 1890-1908*, (London: Routledge Publishing, 2006).

55 Meir Litvak, "A Failed Manipulation: The British, the Oudh Bequest and the Shi'i Ulama of Najaf and Karbala", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt 27, No. 1, 2000, ss. 69-89.

56 Kasım, Kürtlerin siyasal taleplerine odaklanan siyasal partilerin "Kürt" ismi taşıyan isimlerini Bağdat'a davet etmiş, onlara Bağdat'ta temsilcilik açma izni vermiştir. Hatta bu dönemde Kürtlere, Kerkük'ün de dahil olacağı özerk bir yönetim oluşturma yönünde izin verilmesinin düşünüldüğü de ifade edilmektedir.

lideri ve Nasır yanlısı General Abdüsselam Arif cumhurbaşkanı olmuştur. Ne var ki, 1967 Savaşı ile birlikte Nasır'ın başarısızlığa uğraması ve Baas Partisi'nin artan etkinliği 1968'de gerçekleşen bir başka askeri darbeyle yönetimin Baas Partisi yanlısı subayların eline geçmesine neden olmuştur. Arap ulusçuluğu, sosyalizm ve otoriter yönetim kalıplarının bileşimiyle kurgulanan Baasçı anlayış, devletin Sünni Araplar dışındaki toplumsal grupları yönetime dahil etme konusunda isteksiz olması nedeniyle başarılı olamamıştır. Saddam Hüseyin ise, bu durumu daha da konsolide eden isim olmuştur. İran ile yaşanan savaş esnasında Şii Araplara ve Kürtlere olan güvensizliğini birçok kanlı eylemle ortaya koyan Saddam, I. Körfez Savaşı öncesinde, esnasında ve sonrasında bu gruplara yönelik baskısını sürdürmüştür. Saddam'ın devrilmesi sonrasında, çoğunluğu oluşturan Şiiilerin Bağdat'ta kontrolü ele alması ve gerek Saddam'dan önce, gerekse de onun döneminde birkaç kez ayaklanan, ancak her defasında başarısızlığa uğrayan Kürtlerin bağımsızlığın eşğine gelmesi, Saddam dönemi ile ilişkilendirilen Sünni Arapların geri plana itilmesini beraberinde getirmiştir.

Irak'taki insani güvenlik krizinin arkasında yatan en önemli faktörlerden biri İslam Dünyası'nda oldukça derin bir çatlak oluşturmakta olan Sünniler ve Şiiiler arasındaki mezhep çatışmasının siyasal arenaya olan olumsuz yansımalarıdır.⁵⁷ Bir diğer önemli husus ise, Irak'ın, çoğunluğu oluşturan Arapların dili, kültürü ve yaşayışlarına göre düzenlenmek istenmesi ve bu durumun Arap olmayan kesimler arasında yarattığı hoşnutsuzluk üzerine bina edilen siyasal meşruiyet krizidir.⁵⁸ Nitekim ülkenin kuzeyinde yaşamakta olan Kürtlerin geliştirdiği ve Mesud Barzani'nin söylemleriyle⁵⁹ uluslararası basına da yansıyan siyasal ayrılıkçılık fikri, bu meşruiyet krizinin bir yansımasıdır. Bu durum, Lipschutz'un da üzerinde durduğu üzere, Irak'ta güvenikleştirme girişimlerinin arka planında yatan faktörlerin, Sünni-Şii ayrımı ve Arap olan-olmayan gerilimi gibi oldukça uzun erimli birer mahiyete sahip olduğunu göstermektedir. Abrahamsen'in özellikle altını çizdiği, bir hususun "risk unsuru" olarak değerlendirilmesi ve güvenikleştirilmesi noktasında "demokratik" devletlerin daha tutarlı hareket ettiği düşüncesi Irak bağlamında anlamlandırılabilir. Tarihinin hiçbir döneminde demokratik bir siyasal kültüre sahip olamamış olan Irak'ta, iktidarı elde eden aktör/grupların, diğer toplumsal grupları tehdit olarak algılayarak (Sünni Arap Saddam'ın, Şiiiler ve Kürtlere yönelik politikaları ve devlet aygıtını Tikrit'ten kendi aşiret çevresinden

57 Veysel Ayhan, "Ortadoğu'daki Şii-Sünni Gerginliği ve Türkiye", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 38, 2012, ss. 18-24.

58 Mumtaz Lalani, "Still Targeted: Continued Persecution of Iraq's Minorities", *Minority Rights Group International Report*, Haziran 2010.

59 Aram Rafaat, "The Fundamental Characteristics of the Kurdish Nationhood Project in Modern Iraq", *Middle Eastern Studies*, Cilt 52, No. 3, 2016, ss. 488-504.

oluşturması gibi) devleti kendi kimliklerine göre inşa etmeye kalktıkları dikkate alındığında bu durum açıkça ortaya çıkmaktadır.

Paul D. Williams'ın da altını çizdiği üzere, Kopenhag Okulu'nun kimlik temelli analizi, farklı etnik ve dinsel grupları bünyesinde barındıran Irak'taki siyasal sorunların anlamlandırılması açısından önemlidir. Ülkenin bağımsızlığından 2003 yılında yaşanan ABD müdahalesine kadar geçen sürede, siyasal/ekonomik işleyiş, nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şii Arapların değil de Sünni Arapların kontrolünde kaldığı için, Şiiler, Irak ulusal kimliğini ikinci plana itmiş ve Kürtler ile diğer kimlik grupları gibi Irak'a yabancılaşmışlardır. 2003'ten sonra ise tersi bir durum yaşanmış, Irak merkezi hükümeti nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şii Arapların kontrolünde işlemeye başlarken,⁶⁰ Kürtler, I. Körfez Savaşı sonrası ülkenin kuzeyinde oluşturulan Kürt siyasal varlığına anayasal bir meşruiyet kazandırmışlardır.⁶¹ Yani McSweeney'in vurguladığı gibi, güvenikleştirmenin üzerine temellendirileceği "ulusal kimlik" değişken bir nitelik göstermiştir.

Michael Williams, güvenikleştirme yaklaşımının hayata geçirilmesinde toplumsal elitlerin meşrulaştırıcı rolünün öneminden bahsetmektedir. Irak'ta genel itibarıyla aşiret lideri ya da din adamı rolünü içselleştirmiş toplumsal elitler, bu bağlamda söylem unsurunu etkin bir şekilde kullanmaya çalışmaktadır. Aynı durum Jones tarafından da, birbirleriyle yarışan "söz edimleri"nin mücadelesi olarak değerlendirilmiştir. IŞİD'in Musul'u işgalinden önce, Sünni aşiret reislerinin, daha önce başbakanlık koltuğunda oturmuş Nuri El Maliki hükümetini, Osmanlı-Safevi rekabetine referansla "faşist Şii Safevi gestaposu" olarak adlandırmaları,⁶² aynı zamanda aşiret reisi olan Mesud Barzani'nin bağımsızlık yönündeki söylemleri ve Ayetullah Ali Sistani ile Ammar El Hekim ve Mukteda El Sadr gibi büyük önem atfedilen Şii din adamlarının, Iraklı Şiilerin en önemli siyasal önderleri olmaları bu bağlamda önemlidir. Iraklı aşiret reisleri ile dini önderler, kendi rollerinin ve meşruiyetlerinin altını kalın çizgilerle çizebilmek ve merkezi hükümetten gelebilecek itirazları/saldırıları engelleyip kendi toplumsal/siyasal meşruiyetlerini sağlamlaştırabilmek için neyin toplumsal güvenliğe yönelik bir tehdit olduğu/olacağı hususunda karar verme yetisini ellerinde tutmaya çalışmaktadır. Irak Yüksek İslam Konseyi lideri Şii lider Seyid Ammar El Hekim'in, ülkedeki

60 Bayram Sinkaya, "Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri", *SETA Rapor*, Sayı 9, Mayıs 2013, s. 6.

61 Serhat Erkmen, "Kuzey Irak'ta Yeni Anayasa Taslağı Üzerine Değerlendirmeler", *ORSAM Gündem Analiz*, Sayı 4, Ağustos 2009.

62 Ali Abel Sadah, "Irak El Kaidesi'nden Mezhepsel Şiddeti Artırma Sinyali", *Al Monitor*, 31 Mayıs 2013, <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2013/05/al-qaeda-iraq-statement-sectarian-tensions.html>, (Erişim Tarihi 5 Haziran 2016).

“hükümet krizine” dair açıklamaları⁶³ ile bir başka Şii lider olan Mukteda Es-Sadr’ın “gerçekleştirilemeyen reformlar nedeniyle” hükümeti suçlayan ve halkı ayaklanmaya davet eden söylemleri⁶⁴ büyük ses getirmekte ve bu durum Barzani’nin “bağımsızlık yanlısı” açıklamaları ile birleştiği noktada, din adamları ya da aşiret liderlerinin söylemlerinin güvenlikleştirme çerçevesinde ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Irak’ta yaşayan toplumların birbirleriyle olan kültürel farklılıkları ve siyasal rekabetleri, birbirlerini birer tehdit olarak yapılandırmalarına ve siyasal iktidarı bir şekilde eline geçiren kesimin bürokrasi, yargı, polis ve ordu gibi kurumları kendi toplumsal kimliklerine uygun ve rakip olarak gördükleri diğer toplumsal grupların taleplerini bastırmak için de kullanmalarına neden olmaktadır. Bu durum, Paul D. Williams’ın altını çizdiği üzere, güvenlikleştirmeyi gerçekleştiren grubun devlet aygıtının işleyişini kontrol altına alarak, farklı toplumsal gruplar arasındaki anlaşmazlıkları devlet aygıtı aracılığıyla kendi lehlerine çözmeye çalışmalarını beraberinde getirmektedir. Saddam Hüseyin’in, Tikrit başta olmak üzere “Sünni üçgeni” olarak bilinen Samarra, Ramadi ve Felluce gibi şehirlerden getirerek istihbarat, polis ve orduya yerleştirdiği Sünni Arap yöneticiler döneminde, Baas ideolojisi ve Sünni Arap ayrımcılığına yaslanan devlet aygıtına karşı çıkan Şiiler ile Kürtlere uygulanan baskı ve şiddetin,⁶⁵ Nuri El Maliki döneminde başta dönemin cumhurbaşkanı yardımcısı Tarık Haşimi ve başbakan yardımcısı Salih Mutlak olmak üzere birçok politikacının farklı iddialar ile tutuklanmak istenmesi üzerinden Sünni Araplara yönlendirilmesi⁶⁶ bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir. Irak’ta yaşayan toplumların, kimliklerini güvenlikleştirme bariyerinin arkasına yerleştirmeleri sürecinde, yaşanan katliamları söylem yoluyla nesilden nesile aktarmaları ve böylece toplumlararası nefreti sürekli hale getirmeleri önemli bir rol oynamaktadır. Kürtlere karşı uygulanan Halepçe Katliamı,⁶⁷ 1982’de Şii Arapları hedefleyen Duceil Katliamı ve 1991’deki I. Körfez Savaşı esnasında Basra yakınlarında Şiilere yönelik gerçekleştirilen katliamlar, bugünkü toplumsal/siyasal krizi hazırlayan ve güvenlikleştirme girişimlerine eklenen önemli gelişmeler olarak görülmelidir. Bu örnekler, Booth tarafından altı çizilen ve Kopenhag Okulu’nun

63 “Sayyid Ammar Al Hakim: We Support Any Ministerial Change If Based on Sound Assessments”, *Al Mejlis*, Şubat 2016, <http://www.almejlis.org/en/MakePdf/News/5623>, (Erişim Tarihi 5 Haziran 2016).

64 “Irak’ta Şii lider Sadr’dan Büyük Ayaklanma Çağrısı”, *NTV*, 5 Haziran 2016, <http://www.ntv.com.tr/dunya/irakta-sii-lider-sadr-dan-buyuk-ayaklanma-cagrisi>, (Erişim Tarihi 5 Haziran 2016).

65 Iraklı Kürtlerin 1974 ve 1983 ayaklanmaları ile I. Körfez Savaşı esnasında Şii Arapların ayaklanmasını Saddam yönetimine yönelik en önemli itirazlar olarak görülebilir. Bkz. İhsan Kaymaz, “Arap-Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak’ın Parçalanmasına Giden Yol ve Türkiye”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2005, ss. 7-33.

66 “Sünni Lidere Tutuklama Emri”, *Al Jazeera Türk*, 19 Aralık 2011, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sunni-lidere-tutuklama-emri>, (Erişim Tarihi 5 Haziran 2016).

67 Veysel Ayhan, “Halabja Genocide and Anfal Operation”, *IMPR*, 17 Nisan 2013, http://www.impr.org.tr/en/halabja-genocide-and-anfal-operation/#.UJNseN_vu0 (Erişim Tarihi 15 Mart 2016).

öngördüğü güvenikleştirme yaklaşımının genel itibarıyla realizm ile yakın ilişkisi olduğu yönündeki iddiaya da haklılık payı kazandırmaktadır.

Başarılı bir güvenikleştirmenin, güvenikleştirmeyi gerçekleştiren aktörün konumuna, yani öznelere toplum içerisindeki rollerine bağımlı olduğu dikkate alındığında, aynı zamanda siyasal güce de sahip olan aşiret reisleri ve din adamlarının söz edimi aracılığıyla şekillendirilen güvenikleştirme sürecinde önemli bir role sahip oldukları söylenebilir.⁶⁸ Irak'ta Sünni Arapların önemli isimlerinden, İslami Partisi lideri İyad Es-Samarrai'nin, "Sünni toplum bilinçli olarak zayıflatılıyor",⁶⁹ Kürt kimliğine entegre bir siyasi parti olan Goran milletvekili ve Irak Parlamentosu üyesi olan Hoşyar Abdullah'ın, "Bağdat'ta çeşitli bakanlıklarda çalışan ya da Irak Ordusu'nda görev yapan Kürtler, Şii milislerin tehditlerinden dolayı görevlerinden ayrılmak zorunda kalıyor"⁷⁰ gibi söylemlerde bulunması bu durumun bir yansımasıdır. Özellikle son dönemde IŞİD'e karşı mücadele anlamında, Irak'ta yaşayan tüm toplumsal grupların işbirliği içerisinde hareket etmeye başlaması ve özellikle Şii milis gücü Haşd El Şabi ile Irak hükümetinin Sünni Arap aşiretlerle yakın çalışarak IŞİD'e karşı ortak hareket etmesi, Şii din adamı Mukteda Es Sadr'ın "Irak'ın bütünlüğü ve geleceği için Sünni Araplar ile yakın işbirliği içerisinde olunması gerektiğine dair" açıklamaları ise farklı bir bağlamda değerlendirilmelidir. Nitekim bu girişimler, özellikle dinsel/mezhеспel bağlamında Araplar arasında görülen güvenikleştirme bariyerinin "güveniksizleştirilmeye (desecuritization)" çalışılmasına bir örnektir. Yani IŞİD tehdidi nedeniyle, Iraklılık temelinde bir ortaklık, gerek din adamları/toplumsal önderler, gerekse de hükümet eliyle kurgulanmaya çalışılmaktadır. Bu durum, Huysmans'ın güvenikleştirme analizine de referansla, IŞİD sorunu üzerinden Irak'ta yaşayan tüm etnik ve dinsel/mezhеспel grupların aralarındaki anlayış farklarının belli oranda törpülenmesini ve farklı toplum gruplarının, ortak gelecek vurgusu bağlamında, IŞİD ile mücadelede destek vermesini beraberinde getirmektedir.

Söylem boyutunun daha etkili kılınabilmesi noktasında görselliğin önemli bir ölçüt olduğu bilinmektedir. Bu durum, Williams, Hansen ve Möller tarafından da güvenikleştirme yaklaşımı ekseninde çeşitli örneklerle doğrulanmıştır. Halepçe Katliamı'ndan arda kalan fotoğraflar, Saddam Hüseyin'in idam edildiği anın videosu/fotoğrafları, yıkılmış evler, ibadethaneler ve toplumlararası çatışmalar sürecinde evini, işini kaybederek ve zorunlu göçe maruz kalarak sefil bir hayat yaşamak

68 Mustafa Aydın, Nihat Ali Özcan ve Neslihan Kaptanoğlu, "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye", *TEPAV Ortadoğu Çalışmaları II*, Temmuz 2007, ss. 59-65.

69 "Sünniler Irak'ta Zayıflatıldı", *Anadolu Ajansı*, 25 Ocak 2016, <http://aa.com.tr/tr/dunya/sunniler-irakta-zayıflatildi/510141>, (Erişim Tarihi 6 Haziran 2016).

70 "Kürtler Irak Ordusunu Terk Ediyor", *Timeturk*, 13 Ocak 2016, <http://www.timeturk.com/kurtler-irak-ordusunu-terk-ediyor/haber-111995>, (Erişim Tarihi 6 Haziran 2016).

zorunda kalan insanların televizyonlara ve gazetelere yansıyan görüntüleri, görsellik noktasında Irak'ın yeterince çarpıcı bir ülke olduğunu vurgulamaktadır.

Bu ahval içerisinde, farklı kimlikleri benimsemiş ve ciddi anlaşmazlıkları bulunan kesimleri bir siyasal koalisyon çerçevesinde bir arada tutma girişimi, her anlaşmazlıkta devreye giren toplumsal güvenikleştirmelerin aşılmaz duvarlarına çarpıp başarısızlığa uğramaktadır. Iraklı Sünni din adamı Rafi Rıfai'nin önceki başbakan Nuri El Maliki'yi, "İran için çalışan biri" olarak görmesi, Haydar El İbadi'nin başbakanlığındaki hükümete, Bağdat ile anlaşamayan ve bağımsızlık söylemine yönelen Kürtlerin "bakan" vermek istememesi⁷¹ ve Şiiilerin toplumsal liderlerinden Mukteda Es Sadr'ın da bu hükümeti ve ülkedeki genel toplumsal/siyasal gidişatı protesto etmek için taraftarlarını sokağa dökmesi⁷² bu durumun açık bir yansımasıdır. Irak, esasen bir Arap devleti olarak niteleniyor olmasına karşın, mezhep farklılığının Arapları toplumsal/siyasal anlamda ikiye bölmesi nedeniyle, Sünni ya da Şii Araplardan hangisi iktidarı denetimi altına alırsa, devlet aygıtını da kontrolü altına almaya çalışıyor gibi görünmektedir. Saddam sonrası Irak Ordusu'nun üst kademelerinin neredeyse tamamen Şiiilerden oluşması ve devletin IŞİD ile mücadele çerçevesinde Şii milis güçlerinden (Haşd El Şabi) yardım almak zorunda kalması bunun açık bir yansımasıdır.⁷³

Toplumsal elitler, etkin bir güvenikleştirmeye gidebilmek için söz edimini toplumun bütün kesimlerine yayacak araçlara ihtiyaç duyarlar. Bunlardan en önemlisi medya sektörüdür. IŞİD tehdidi sonrasında Irak Hükümeti'nin "birlik" vurgusu genel itibarıyla Irak medyasına egemen konumdadır. Örneğin; Al Sabah, Al Mada, Al Mashriq, Al Dustur, Al Zaman ve Al Manarah gibi gazeteler Bağdat ve Basra merkezli olarak basılmakta ve genel itibarıyla Irak merkezi hükümetinin kontrolü altında yayın çizgilerini belirlemektedir.⁷⁴ Bu medya organlarının hepsi federal çizgiler içerisinde de olsa bir Iraklı kimliği kurgulamayı amaçlamaktadır.⁷⁵ Ülkenin kuzeyinde konumlanmış olan Bölgesel Kürt Yönetimi ise Kürt ulusal

71 "İrak'ta Kürtler Teknokrat Hükümete Aday Göstermedi", 27 Mart 2016, <http://www.ntv.com.tr/dunya/irakta-kurtler-teknokrat-hukumete-aday-gostermedi,rHBT5SwGMkC30k26hmaNbQ>, (Erişim Tarihi 6 Haziran 2016).

72 Cemalettin Taşken, "İrak'ta Siyasi Kaos, Bölünme ve Terörizm", *Ankara Strateji Enstitüsü*, 5 Mayıs 2016, <http://www.ankarastrateji.org/yorum/iraktaki-siyasi-kaos-bolunme-ve-terorizm>, (Erişim Tarihi 6 Haziran 2016).

73 Ned Parker, "Power Failure in Iraq As Militias Outgun State", *Reuters*, 21 Ekim 2015, <http://www.reuters.com/investigates/special-report/iraq-abadi>, (Erişim Tarihi 14 Haziran 2016).

74 *Al İraqiya* televizyonu ile *Irak Cumhuriyeti Radyosu* ve *Radyo Basra* devlete ait medya organları olarak bilinmektedir. Dubai'den yayın yapan *Al Sharqiya* ile Beyrut merkezli *Al Sumaria* ise Irak'ın tamamını kapsayan, Arapça yayın yapan ve yabancı sermayeye ait medya teşekkülleri olarak görülmelidir. *Voice of Iraq* ve Basra merkezli *Al Mirbad* ise ABD tarafından kurulmuş, Irak'ın bütününe hitap eden ve Irak'ın siyasal birliğine vurgu yapan medya organları olarak addedilmektedir. Bkz. "Iraq Profile: Media", *BBC News*, 22 Ağustos 2013, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-14546541> (Erişim Tarihi 15 Mart 2016).

75 Bunların yanı sıra Arap yarımadası içinden ya da dışından uyu yayını aracılığıyla Iraklılara hitap eden başka medya organları da mevcuttur. ABD destekli *Al Hurra TV*, *Radio Free Iraq* ile *Radyo Sawa*, Paris merkezli *Radyo Douliya* ve tabii ki *BBC* ile *Al Jazeera* da Irak'tan izlenebilmektedir.

kimliğini şekillendirme yönünde önemli bir rol oynayan birçok medya organına sahiptir. Bu kuruluşlar, Kürtçe ve İngilizce dillerinde yayın yapmaktadır.⁷⁶

Medyanın yanı sıra, eğitim sektörü de kimliğin şekillendirilmesinde ve ulusal bilinç kazandırılması adına önemli bir noktada durmaktadır. Saddam döneminde, Arap kimliğine odaklanan seküler bir eğitim sistemi geliştirilmeye çalışılmış, ancak bu girişim gerek Sünni, gerekse de Şii muhafazakârlar tarafından ciddi bir tepkiyle karşılanmıştır. Nitekim Saddam sonrasında, eğitim sisteminde “dinin” rolünün arttığına ve din adamlarının okullara müdahale ettiğine dair yorumlar da bulunmaktadır.⁷⁷ Bölgesel Kürt Yönetimi ise, eğitim sektörünü merkezden ayırmış ve Kürtçe'nin Sorani ve Kırmançi lehçelerine dayalı ancak Arapça'yı da resmi dil olarak öğreten yaygın bir eğitim reformu başlatmıştır.

Irak, sivil toplum kuruluşlarının neredeyse hiç görülmediği ya da çok güçsüz olduğu, ancak farklı etnik/dinsel kimlikleri baz alan siyasal partilerin/ittifakların yaygın olarak görüldüğü bir ülkedir. Neredeyse her grubun/liderin kendisine ait bir siyasal partisinin olması siyasal alandaki rekabeti ve kırılganlığı arttırdığı gibi, Irak Meclisi'ni ve dolayısıyla hükümetini de etkisiz bir hale sokmaktadır.⁷⁸ IŞİD'in gerçekleştirdiği işgal hareketi sonrası Şii Araplar, Türkmenler ile Musul ve çevresinde yaşayan Hıristiyanların bölgeden ayrılmak zorunda kalmaları ve birçok hususta anlaşmazlık içerisinde oldukları Bölgesel Kürt Yönetimi'ne sığınmaları göç gerçekliğinin kimlik ile ne denli yakın bir ilişki içerisinde olduğunu kaydetmektedir. Erbil'in coğrafi/siyasal etkinliğinin giderek artması ve oldukça heterojen bir toplumsal yapıya sahip olan Kerkük'ü dahi kapsamına alması, Kürt kimliğinin ve dilinin Irak'ın kuzeyinde hegemon bir yapıya kavuşmasını beraberinde getirmektedir. Yani Kürt kimliği, özellikle Arap ve Türkmen kimlikleri ile yatay rekabet içerisine girmiştir. Irak, bünyesinde yer alan farklı etnik/dinsel gruplar için kapsayıcı bir bölgesel bütünleşme girişimi haline gelemediği için, bu ülke özelinde dikey rekabet ancak, Şii Arap ve Iraklı Kürt gibi dar kapsamlı kimlikler özelinde biçimlenmektedir.

76 *Kurdistan TV, Kurdsat, Rudaw, NRT, KNN* gibi televizyon kanalları ile *The Hewler Globe* (İngilizce), *Xebat, Hawlati, Awene, Kurdistanî Nuwe* adlı gazeteler ve *Xendan, Bas News, Kurdistan Tribune* gibi internet haber portalları Kürt kimliğinin güvenleleştirilmesinde ve Irak'ın temsil ettiği Arap kimliğinden koparılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bkz. “İraqlı Kurdistan Profile: Media”, *BBC News*, 8 Temmuz 2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-28211544> (Erişim Tarihi 15 Mart 2016).

77 “İraqlı State Education Increasingly Religious”, *Al Monitor*, 27 Ocak 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/01/iraq-state-education-religious-curricula.html>, (Erişim Tarihi 7 Haziran 2016).

78 Eski Başbakan Nuri El Maliki'nin önderliğindeki Kanun Devleti Koalisyonu Şii kimliğine dayalı birçok siyasal partiden oluşmaktadır. Muttahidoon ve Al-Arabiya Koalisyonu ise en önemli Sünni Arap siyasal partileridir. Kürdistan Demokratik Partisi (KDP), Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ve Goran Hareketi, Kürt kimliğini temsil eden önde gelen siyasal aktörler iken, Irak Türkmen Cephesi de Irak Türkmenleri'nin esas temsilcisidir. Keldani, Asuri, Ezidi ve Süryanilere de nüfuslarına atfen belirlenmiş kota sistemine uygun olarak Irak Meclisi'nde yer ayrılmaktadır. Bkz. “Major Political Parties in Iraq Parliamentary Elections 2014”, *Al Sumaria*, 30 Nisan 2014, <http://www.alsumaria.tv/news/99263/major-political-parties-in-iraq-parliamentary-elec/en> (Erişim Tarihi 15 Mart 2016).

Sonuç

Özgürlük-güvenlik ikilemine birey özgürlüğünü ön plana alan bir çerçevede yaklaşan insani güvenlik anlayışı, insanların ve toplumların en temel gereksinimi olarak görülen güvenlik talebinin kişisel, çevresel, ekonomik ve toplumsal yönlerinin sağlıklı bir şekilde karşılanması halinde siyasal güvenlik ile istikrarın da sağlanabileceğini belirtmektedir.

Güvenleştirme yaklaşımı etnik/dinsel aidiyetlerin nasıl bir güvenlik meselesi haline getirildiğini betimlemektedir. Kimliklenme sürecinde söylem boyutunu ön plana çıkararak ve bu süreçte toplumsal elitlerin kişisel/siyasal çıkarları doğrultusunda nasıl bir rol oynadığını değerlendiren güvenlikleştirme yaklaşımı; medya, eğitim, siyasal partiler, ideolojiler gibi toplumsal kimliğin şekillendirecek iletişimsel öğeler üzerinde de durmaktadır. Etnik/dinsel ayrımcılık ve çatışmaların doğurduğu siyasal/toplumsal baskı, zorunlu göç, bölgesel ekonomik eşitsizlik, çevresel zararlar ve hatta katliamların insani güvenlik çerçevesinde değerlendirilen en önemli hususlar olduğu dikkate alındığında, toplumsal güvenlik vurgusunun özellikle Irak'ta yaşanan toplumsal/siyasal krizi ele alma noktasında ciddi bir kuramsal altyapı sunduğu ortadadır.

Irak'ın en temel problemi, ülkede yaşayan tüm toplumsal grupları kapsayacak ortak bir ulusal kimliğin geliştirilememiş olmasıdır. Tarihsel bir kökeni olmayan ve etnik/dinsel bir karakteri de içselleştirmemiş olan Iraklı kimliği, ülkenin bağımsızlığından Saddam Hüseyin'in devrilmesine kadar Sünni Arap kimliği ile karakterize edilmeye çalışılmıştır. Ne var ki, bu durum, Kürtler, Türkmenler, Hıristiyanlar tarafından kendi toplumsal kimliklerine yönelik baskı olarak nitelenip, asimilasyon kavramı ile özdeşleştirilince, Sünni Arap olmayan halkların Irak'a ve Iraklı kimliğine yabancılaşma süreçleri başlamış ve bu süreç Irak hükümetinin onlara karşı uyguladığı baskı, şiddet ve zorunlu göç uygulamaları ile konsolide olmuştur. Saddam'ın devrilmesiyle Irak'taki otoriter devlet aygıtının çökmesi ise toplumlar arasındaki tarihsel rekabet ve anlaşmazlığın büyük çaplı şiddet eylemlerine, zorunlu göç dalgalarına ve katliamlara dönüşmesine kapıyı aralamış ve doğal olarak büyük çaplı bir insani güvenlik açığı oluşmuştur. Bu durum, siyasal arenaya da “yönetilemeyen” bir ülke olarak yansımıştır.

Kopenhag Okulu'nun öngördüğü güvenlikleştirme yaklaşımı, etnik ve dinsel/mezhpsel aidiyetlerin Irak özelinde nasıl inşa edildiğini; toplumsal elitler olarak aşiret reisleri ile din adamlarının rollerini, zorunlu göç gerçekliğini ve bu durumun doğrudan yansıdığı yatay/dikey rekabeti ve toplumların birbirleriyle olan tarihsel rekabetlerini değerlendirme anlamında önemli bir dayanak noktası oluşturmaktadır. Bu yaklaşımın sunduğu kuramsal altyapı ekseninde değerlendirildiğinde, çok kültürlü/toplumlu bir siyasal birlik projesinin Irak özelinde neden işlemediği ve geniş çaplı insani güvenlik krizi ile mücadele anlamında ülkenin neden bu denli bölündüğü kolaylıkla anlaşılabilir.

Kaynakça

- "Human Security Now", *Commission on Human Security*, New York, 2003, <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/91BAEEDBA50C6907C1256D19006A9353-chs-security-may03.pdf>, (Erişim Tarihi 3Ağustos 2016).
- "Irak'ta Kürtler Teknokrat Hükümete Aday Göstermedi", 27 Mart 2016, <http://www.ntv.com.tr/dunya/irakta-kurtler-teknokrat-hukumete-aday-gostermedi,rHBT5SwGMkC30k26hmaN bQ>, (Erişim Tarihi 6 Haziran 2016).
- "Irak'ta Şii lider Sadr'dan Büyük Ayaklanma Çağrısı", *NTV*, 5 Haziran 2016, http://www.ntv.com.tr/dunya/irakta-sii-lider-sadrdan-buyuk-ayaklanma-cagrısı,Void6jfs0K_yF7EyH96iA, (Erişim Tarihi 5 Haziran 2016).
- "İraçî Kurdistan Profile: Media", *BBC News*, 8 Temmuz 2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-28211544> (Erişim Tarihi 15 Mart 2016).
- "İraçî State Education Increasingly Religious", *Al Monitor*, 27 Ocak 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/01/iraq-state-education-religious-curricula.html>, (Erişim Tarihi 7 Haziran 2016).
- "Kürtler Irak Ordusunu Terk Ediyor", *Timeturk*, 13 Ocak 2016, <http://www.timeturk.com/kurtler-irak-ordusunu-terk-ediyor/haber-111995>, (Erişim Tarihi 6 Haziran 2016).
- "Major Political Parties in Iraq Parliamentary Elections 2014", *Al Sumaria*, 30 Nisan 2014, <http://www.alsumaria.tv/news/99263/major-political-parties-in-iraq-parliamentary-elec/en> (Erişim Tarihi 15 Mart 2016).
- "Sayyid Ammar Al Hakim: We Support Any Ministerial Change If Based on Sound Assessments", *Al Mejlis*, Şubat 2016, <http://www.almejlis.org/en/MakePdf/News/5623>, (Erişim Tarihi 5 Haziran 2016).
- "Sünni Lidere Tutuklama Emri", *Al Jazeera Turk*, 19 Aralık 2011, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sunni-lidere-tutuklama-emri>, (Erişim Tarihi 5 Haziran 2016).
- "Sünniler Irak'ta Zayıflatıldı", *Anadolu Ajansı*, 25 Ocak 2016, <http://aa.com.tr/tr/dunya/sunniler-irakta-zayiflatildi/510141>, (Erişim Tarihi 6 Haziran 2016).
- ABRAHAMSEN, Rita, "Blair's Africa: The Politics of Securitization and Fear", *Alternatives: Global, Local, Political*, Cilt 30, No. 1, 2005, ss. 55-80.
- AKSU, Muharrem ve Turhan, Faruk, "Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2012, ss. 69-80.
- ALDIS, Anne ve Herd, Graeme, "Managing Soft Security Threats: Current Progress and Future Threats", *European Security*, Cilt 13, Sayı 1-2, 2004, ss. 169-186.
- ARSAVA, A. Füsün, "BM Güvenlik Konseyi'nin İnsan Haklarını Koruma Rolü ve Güvenlik Konseyi'nin Yetkilerinin Dayanağı ve Sınırları", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 4, No. 13, 2008, ss. 1-15.
- AYDIN, Mustafa, Özcan, Nihat Ali ve Kaptanoğlu, Neslihan, "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye", *TEPAV Ortadoğu Çalışmaları II*, Temmuz 2007.
- AYHAN, Veysel, "Halabja Genocide and Anfal Operation", *IMPR*, 17 Nisan 2013, http://www.impr.org.tr/en/halabja-genocide-and-anfal-operation/#.U-JNseN_vu0 (Erişim Tarihi 15 Mart 2016).

- AYHAN, Veysel, "Ortadoğu'daki Şii-Sünni Gerginliği ve Türkiye", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 38, 2012, ss. 18-24.
- BALZACQ, Thierry, "Enquiries into Methods: A New Framework For Securitization Analysis", *Securitization Theory: How Security Problems Emerge and Dissolve*, Thierry Balzacq (der), (New York: Routledge Publishing, 2010), ss. 31-54.
- BIGO, Didier, "Internal and External Aspects of Security", *European Security*, Cilt 15, No. 4, 2006, ss. 385-404.
- BOOTH, Ken, "Realities of Security: Editor's Introduction", *International Relations*, Cilt 18, No. 1, 2004, ss. 5-8.
- BOOTH, Ken, "Security and Emancipation", *Review of International Studies*, Cilt 17, No. 4, 1991, ss. 313-326.
- BUZAN, Barry, "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century", *International Relations*, Cilt 67, Sayı 3, 1991, ss. 431-451.
- BUZAN, Barry, Waever, Ole ve De Wilde, Jaap, *Security: A New Framework For Analysis*, (Boulder, Co: Lynne Rienner Publishers, 1998).
- CASE COLLECTIVE, "Critical Approaches to Security in Europe: A Networked Manifesto", *Security Dialogue*, Cilt 37, No. 4, 2006, ss. 443-487.
- CLEVELAND, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, Mehmet Harmancı, çev. (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008).
- ÇETİNSAYA, Gökhan, *The Ottoman Administration of Iraq, 1890-1908*, (London: Routledge Publishing, 2006).
- DEBIEL, Tobias ve Werthes, Sascha, "Human Security on Foreign Policy Agendas", *Institute For Development and Peace*, Rapor No. 80, 2006.
- DRURY, Ian, "Britain Has Sold 12 Billion Arms to Tyrants and Regimes Were on Governments Own Blacklist, Damning Report Reveals", *Daily Mail*, 17 Temmuz 2013, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2366452/Britain-sold-12billion-arms-tyrants-regimes-governments-blacklist-damning-report-reveals.html>, (Erişim Tarihi 7 Haziran 2016).
- ERDOĞAN, Mustafa, "Anayasal Demokratik Bir Rejimde Özgürlük ve Güvenlik", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 24, 2013, ss. 21-29.
- ERKMEN, Serhat, "Kuzey Irak'ta Yeni Anayasa Taslağı Üzerine Değerlendirmeler", *ORSAM Gündem Analiz*, Sayı 4, Ağustos 2009.
- FLOYD, Rita, "Human Security and the Copenhagen School's Securitization Approach: Conceptualizing Human Security As a Securitizing Move", *Human Security Journal*, Sayı 5, 2007, ss. 38-49.
- FLOYD, Rita, "Towards a Consequentialist Evaluation of Security: Bringing Together the Copenhagen and the Welsh Schools of Security Studies", *Review of International Studies*, Cilt 33, No. 2, 2007, ss. 327-350.
- GILMORE, Jonathan, "A Kinder, Gentler Counter-Terrorism: Counterinsurgency, Human Security and the War on Terror", *Security Dialogue*, Cilt 42, No. 1, 2011, ss. 21-37.
- HAACKE, Jürgen ve Williams, Paul D., "Regional Arrangements, Securitization and Transnational Security Challenges: The African Union and the Association of Southeast Asian Nations Compared", *Security Studies*, Cilt 17, 2008, ss. 775-809.

- HANSEN, Lene, "Theorizing the Image For Security Studies: Visual Securitization and the Muhammad Cartoon Crisis", *European Journal of International Relations*, Cilt 20, Sayı 10, 2011, ss. 1-24.
- Human Security Centre, "Human Security Report 2005: War and Peace in the 21st Century", New York: Oxford University Press, 2005.
- HUYSMANS, Jef, "The European Union and the Securitization of Migration", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 38, Sayı 5, 2000, ss. 751-777.
- HUYSMANS, Jef, *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*, (New York: Routledge Publishing, 2006).
- JONES, Richard Wyn, "Message in a Bottle? Theory and Praxis in Critical Security Studies", *Contemporary Security Policy*, Cilt 16, No. 3, 1995, ss. 299-319.
- JONES, Toby Craig, "America, Oil and War in the Middle East", *The Journal of American History*, Cilt 99, Sayı 1, 2012, ss. 208-218.
- KAYMAZ, İhsan, "Arap-Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak'ın Parçalanmasına Giden Yol ve Türkiye", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2005, ss. 7-33.
- KESKİN, Funda, "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 12, Kış 2006-2007, ss. 49-70.
- KRAUSE, Keith ve Williams, Michael C., "Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods", *Mershon International Studies Review*, Cilt 40, No. 2, 1996, ss. 229-254.
- LALANI, Mumtaz, "Still Targeted: Continued Persecution of Iraq's Minorities", *Minority Rights Group International Report*, Haziran 2010.
- LAUSTSEN, Carsten Bagge ve Waever, Ole, "In Defence of Religion: Sacred Referent Objects For Securitisation", *Millennium Journal of International Studies*, Cilt 39, Sayı 3, 2000, ss. 705-739.
- LIPSCHUTZ, Ronnie D., "On Security", *On Security*, Ronnie D. Lipschutz (der.), (New York: Columbia University Press, 1995), ss. 1-23.
- LITVAK, Meir, "A Failed Manipulation: The British, the Oudh Bequest and the Shi'i Ulama of Najaf and Karbala", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt 27, No. 1, 2000, ss. 69-89.
- MACKENZIE, Iain, "Unravelling the Knots: Post-Structuralism and Other Post-Isms", *Journal of Political Ideologies*, Cilt 6, No. 3, 2001, ss. 331-345.
- MCSWEENEY, Bill, "Durkheim and the Copenhagen School: A Response to Buzan and Waever", *Review of International Studies*, Cilt 24, No. 1, 1998, ss. 137-140.
- MÖLLER, Frank, "Photographic Interventions in Post 9/11 Security Policy", *Security Dialogue*, Cilt 38, No. 2, 2007, ss. 179-196.
- OVALI, A. Şevket, "Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliğinin Kavramsallaştırılması", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 10, 2006, ss. 3-52.
- PARKER, Ned, "Power Failure in Iraq As Militias Outgun State", *Reuters*, 21 Ekim 2015, <http://www.reuters.com/investigates/special-report/iraq-abadi>, (Erişim Tarihi 14 Haziran 2016).
- PUPAVAC, Vanessa, "The Emotionology of International Security Paradigm", *European Journal of Social Theory*, Cilt 7, Sayı 2, 2004, ss. 149-170.

- RAFAAT, Aram, "The Fundamental Characteristics of the Kurdish Nationhood Project in Modern Iraq", *Middle Eastern Studies*, Cilt 52, No. 3, 2016, ss. 488-504.
- SADAH, Ali Abel, "Irak El Kaidesi'nden Mezhepsel Şiddeti Artırma Sinyali", *Al Monitor*, 31 Mayıs 2013, <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2013/05/al-qaeda-iraq-statement-sectarian-tensions.html>, (Erişim Tarihi 5 Haziran 2016).
- SHAUKAT, Sajjad, "US Double Standard of Arms Supply in South Asia", *Veterans Today*, 21 Şubat 2016, <http://www.veteranstoday.com/2016/02/21/us-double-standard-of-arms-supply-in-south-asia>, (Erişim Tarihi 7 Haziran 2016).
- SINKAYA, Bayram, "Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri", *SETA Rapor*, Sayı 9, Mayıs 2013.
- SLUGLETT, Peter ve Sluglett, Marion-Farouk, "Some Reflections on the Sunni/Shi'i Question in Iraq", *British Society For Middle Eastern Studies Bulletin*, Cilt 5, No. 2, 1978, ss. 79-87.
- TANGÖR, Burak, "Kuramsal Tartışmalar Işığında İnsan Güvenliği ve Politikalan", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 8, Sayı 30, 2012, ss. 59-92.
- TAŞKEN, Cemalettin, "Irak'ta Siyasi Kaos, Bölünme ve Terörizm", *Ankara Strateji Enstitüsü*, 5 Mayıs 2016, <http://www.ankarastrateji.org/yorum/iraktaki-siyasi-kaos-bolunme-ve-terorizm>, (Erişim Tarihi 6 Haziran 2016).
- TRIPP, Charles, *A History of Iraq*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).
- TSAI, Yu-tai, "The Emergence of Human Security: A Constructivist View", *International Journal of Peace Studies*, Cilt 14, Sayı 2, 2009, ss. 19-33.
- UNDP, "Human Development Report 2009: Overcoming Barriers Human Mobility and Development", New York, 2009, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/269/hdr_2009_en_complete.pdf, (Erişim Tarihi 3 Ağustos 2016).
- WAEVER, Ole, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 18, 2008, ss. 151-178.
- WILLIAMS, Michael C., "Securitization and the Liberalism of Fear", *Security Dialogue*, Cilt 42, No. 4-5, 2011, ss. 453-463.
- WILLIAMS, Michael C., "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics", *International Studies Quarterly*, Cilt 47, 2003, ss. 511-531.
- WILLIAMS, Michael, "Modernity, Identity and Security: A Comment on the Copenhagen Controversy", *Review of International Studies*, Cilt 23, No. 3, 1998, ss. 435-439.
- WILLIAMS, Paul D., "War", *Security Studies: An Introduction*, Paul D. Williams (der.), (New York: Routledge Publishing, 2013), ss. 187-205.

İNSAN HAKLARININ AFRIKA'DA HUKUKİ KORUNMA SİSTEMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (BÖLGESEL KARŞILAŞTIRMALAR VE ORTA DOĞU ÜZERİNE BAZI ÖNERİLER)

A STUDY ON THE LEGAL PROTECTION SYSTEM OF HUMAN RIGHTS IN AFRICA (REGIONAL COMPARISONS AND SOME SUGGESTIONS ON THE MIDDLE EAST)

MAHİR TERZİ* - SERKAN YENAL**

ÖZ

İnsan Hakları hukukunun tarihsel gelişimine bağlı olarak İnsan Haklarının Korunmasına ilişkin kaynaklar ve korunma düzeyleri de gelişim göstermektedir. Birleşmiş Milletler bünyesinde uluslararası düzeyde insan haklarını koruma mekanizmaları olduğu gibi bölgesel düzeyde insan haklarını koruma mekanizmaları da bulunmaktadır. Avrupa Konseyi, Amerikan Devletler Teşkilatı ve Afrika Birliği bunlar içerisinde en fazla yol kat etmiş olan bölgesel koruma örgütleridir. Avrupa ile ilgili olarak literatürdeki çalışmalar ön plandadır. Ancak bölgesel düzeyde Amerika ve Afrika, gerek farkındalık gerekse çalışma sayısının varlığı açısından Avrupa kadar göze çarpmamaktadır. Amerika ve Afrika örnekleri, insan haklarını bölgesel düzeyde koruma mekanizmalarının, sadece ileri demokrasilere özgü olmadığını göstermektedir. Bu çalışmada, Afrika bağlamında insan haklarının bölgesel düzeyde korunma sistemi ve kaynakları incelenmiş, mevcut durumun hukuki altyapı açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın amacı, bölgesel koruma mekanizmalarından yoksun Orta Doğu için mevcut modeller hakkında farkındalık yaratmak ve neden idealist olunması gerektiğini ortaya koymaktır. Bulgular, farklı yönetim sistemlerine sahip olmanın ve devletler arasındaki husumetin insan haklarının korunması için ortak çabalar içerisinde bulunmaya engel olmadığını göstermektedir. Bu çerçevede, Orta Doğu için Orta Doğu İnsan Hakları Mahkemesi, bölgesel kurucu örgüt olarak da Orta Doğu Ülkeleri Birliği önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, hukuki koruma sistemleri, Afrika, Orta Doğu Ülkeleri Birliği, Orta Doğu İnsan Hakları Mahkemesi.

ABSTRACT

Due to the historical development of human rights law, resources and protection levels for the Protection of Human Rights are also developing. There are human rights protection mechanisms at the international level under the UN umbrella, as well as human rights protection mechanisms at the regional level. The Council of Europe, the Organization of American States and the African Union have the most prominent regional protection organizations. Studies in the literature on Europe are in the forefront. On the regional level, however, America and Africa are not as bold as Europe, in terms of both awareness and the number of works. The examples of America and Africa show that the mechanisms for protection of human rights at the regional level are not merely specific to advanced democracies. This study has examined the system of protection of human rights at the regional level in the African context and criticized the current situation comparatively in terms of legal infrastructure. The purpose of the study is to raise the awareness about the existing models for the Middle East that is deprived of regional protection mechanisms and to show why it should be idealist for Middle East. The findings show that having different regimes and having feud between states do not preclude joint efforts to protect human rights. In this context, for the Middle East, Middle East Court on Human Rights may be proposed while Union of Middle East Countries as the regional founding organization may be suggested.

Keywords: Human rights, legal protection systems, Africa, Union of Middle East Countries, Middle East Court on Human Rights.

* Dr., Kültür ve Turizm Bakanlığı.
mahirterzi@yahoo.com

** Dr., serkanyenal@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1308-2060>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8188-5095>

Makale Atf Bilgisi: TERZİ Mahir, YENAL, Serkan (2019). İnsan Haklarının Afrika'da Hukuki Korunma Sistemi Üzerine Bir İnceleme (Bölgesel Karşılaştırmalar ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler), *Avrasya Etüdüleri*, 47-82.

Gönderim Tarihi: 06.11.2018 Kabul Tarihi: 24.05.2019

1. Giriş

Bu makale, insan hakları ve insan haklarının korunma sisteminde daha az bilinen Afrika örneği hakkında farkındalık yaratmak ve literatüre katkıda bulunmak amacıyla hazırlanmıştır. Söz konusu farkındalığın oluşması, aynı zamanda çalışmanın önemine ilişkindir. Çünkü monarşik ve tek partili rejimlerin olduğu coğrafyalarda da insan haklarının korunması için çaba sarf edilebileceği, Afrika örneği üzerinden ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede çalışmanın hipotezini; “Afrika, insan haklarının hukuki korunma mekanizmaları açısından kayda değer bir ilerleme kaydetmiştir”, varsayımı oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Afrika'nın insan haklarının hukuki korunması için mevcut evrensel standartları yakalamak için çaba sarf ettiğini söylemek mümkündür.

Çalışmada, tümevarımcı bir yöntem izlenmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturan veriler ise kaynak ve resmi belge taraması sonucu elde edilmiş olup tanımlayıcı ve istatistiksel niteliktedir. Bununla birlikte ortaya çıkan bu bilgiler, insan haklarının gelişimi açısından bölgesel analizlere izin verebilecek niteliktedir. Hukuki metinler ve bu metinlerin uygulamaya yansımaları yahut ideal ve pratik arasında fark olduğu kabul edilmekle birlikte, örneğin Orta Doğu coğrafyasında yaşayan birinin, Afrika ile kendi bölgesini kıyaslaması durumunda, en azından insan haklarına yönelik hak arama imkânları açısından, aradaki açığı ve farkı görebilecek bir düzeye ulaşması mümkündür.

Çalışmada, insan haklarının tanımına ve hukuki kaynaklarına kısaca temas edilmekte, Afrika'da insan haklarının hukuki kaynakları ayrıntılı olarak irdelenmekte, ardından Afrika'da insan haklarının hukuki düzeyde korunma mekanizmaları ile ilgili bilgilere ve örnek davaya yer verilmekte, genel değerlendirme yapılarak Orta Doğu üzerine bazı öneriler de bulunmaktadır.

Bulgular açısından, Afrika üzerinden bir analogi yapmak gerekirse, Orta Doğu'nun geleceği için aktif ve vizyoner bir şekilde insan haklarının gelişimi açısından bölgenin seçenekleri (hâlihazırda var olan İslam İşbirliği Teşkilatı veya Orta Doğu Ülkeleri Birliği gibi alternatif teşebbüsler) değerlendirilmelidir.

2. İnsan Haklarının Tanımı ve Hukuki Kaynakları Üzerine Kısa Bir Bakış

2.1. İnsan Haklarının Tanımı

İnsan hakları; milliyeti, oturma yeri, cinsiyeti, ulusal ve etnik kökeni, rengi, dini, dili ve diğer herhangi statüsü ne olursa olsun tüm insanlara içkin olan haklardır. Ayrım olmaksızın herkes eşit derecede bu haklara sahiptir ve söz konusu haklar birbiriyle ilişkili, devredilemez ve bölünemez niteliktedir.¹

1 United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, “What are Human Rights”, 2018, <https://www.ohchr.org/en/issues/pages/whatarehumanrights.aspx>; erişim: 02.07.2018.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere, insan hakları; insanın insan olmasından kaynaklanan doğuştan getirdiği, doğuştan kazanılmış haklardır. Ancak doğuştanlık, insan haklarının yegâne özelliği değildir. Bununla birlikte evrensellik, mutlaklık, vazgeçilmezlik, bireye ait olma, çoğunlukla hürriyet hakkı olma, temel hak olma ve devlete karşı ileri sürülebilen iddialar niteliğinde olma özellikleri de bulunmaktadır.²

2.2. İnsan Haklarının Hukuki Kaynakları

İnsan haklarının kaynakları ile belirtilmek istenen, insan haklarının nereden ve nasıl ortaya çıktığıdır. Şekli kaynaklar olarak da adlandırılan bu kaynakları temelde ulusal kaynaklar, uluslararası kaynaklar ve bölgesel kaynaklar olarak üç temel gruba ayırmak mümkündür.³

Ulusal kaynaklar, ülkelerin kendi siyasi tarihlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası kaynaklar ise uluslararası antlaşmalar, şartlar ve protokoller ile çeşitli uluslararası kuruluşların aldığı bildirme niteliğindeki kararlardır. Uluslararası kaynaklar arasında ayrıca uluslararası örf ve adet hukuku/yapılageliş,⁴ öğreti, anlaşma izleme birimlerinin izleme ve denetim raporları ile yargı kararları da yer almaktadır. Bölgesel kaynaklar, insan hakları ile ilgili yasal zemin ve yaptırımlarını belirli bir coğrafi bölge ile sınırlandıran kaynakları içermektedir. Bölgesel kaynaklar, bölgesel düzeyde yargısal veya yargısal nitelikte olmayan korunmanın temelini oluşturmaktadır.⁵ Bu kaynaklar çerçevesinde hareket eden örgütlere ise Bağımsız Devletler Topluluğu, Arap Ligi, Asya İnsan Hakları Merkezi ve Asya-Pasifik Avrupa Konseyi, Amerikan Devletler Teşkilatı ve Afrika Birliği gibi teşkilatlar örnek olarak verilebilir.⁶

Çalışmanın ilgi odağı kapsamında insan haklarının Afrika'daki hukuksal kaynakları ve bu hakların yasal korunması, takip eden satırlarda incelenmektedir.

3. Afrika'da İnsan Haklarının Hukuki Kaynakları

Söz konusu belgeler; Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi, Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen 1969 Sözleşmesi, Çocuk Hakları ve Refahı Afrika Sözleşmesi, Afrikalı Gençlik Sözleşmesi ile Afrika

2 Halil Kalabalık, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 2016, s. 6-12.

3 Age, s. 33.

4 Yapılageliş kavramı için bakınız Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 104-113.

5 Halil Kalabalık, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 2016, s. 32-126.

6 T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Uluslararası Kuruluşlar, Örgütler, Alt Birim ve Kuruluşları Listesi", Kasım 2014, <http://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/uluslararasi-kuruluslar-kasim-2014.pdf>; erişim: 03.07.2018.

İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'ne ek protokoller olan Kadın Hakları Protokolü ve 2019 Mayıs ayı itibariyle henüz onaylanmayı bekleyen Yaşlı Hakları Protokolüdür.⁷

Şekil 1, peşinen söylemek gerekirse Afrika'da İnsan Haklarının Hukuki Düzeyde Korunmasında Hukuki Kaynakları ve Hukuki Mekanizmaları göstermektedir. Takip eden satırlarda hukuki kaynaklar ve hukuki mekanizmalara ilişkin açıklamalara ve analizlere yer verilmektedir.

Şekil 1: Afrika'da insan haklarının hukuki düzeyde korunması

3.1. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi

Kenya Nairobi'de 01 Haziran 1981 tarihinde Afrika Devlet ve Hükümet Başkanlarının 18. toplantısında kabul edilen sözleşme, 21 Ekim 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁸

7 African Union, "OAU/AU Treaties, Conventions, Protocols & Charters", 2018, <https://au.int/en/treaties>, erişim: 04.07.2018.

8 African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

Sözleşmenin tarafı olan ülkeler Afrika Birliği üyesi ülkelerdir. Bunlar; Angola, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Cezayir, Cibuti, Çad, Ekvator Ginesi, Eritre, Etiyopya, Fildişi Sahili, Gabon, Gambia, Gana, Gine Bissau, Gine, Güney Afrika, Güney Sudan, Kamerun, Kenya, Komorlar Birliği, Kongo Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Lesotho, Liberya, Libya, Madagaskar, Malavi, Mali, Mauritius (Moritus), Mısır, Moritanya, Mozambik, Namibya, Nijer, Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Ruanda, Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti, Sao Tome ve Principe, Senegal, Seyşeller, Sierra Leone, Somali, Sudan, Svaziland (Esvatini), Tanzanya, Togo, Tunus, Uganda, Yeşil Burun, Zambiya ve Zimbabve'dir.⁹

Toplam 68 maddeden oluşan Sözleşme; a) Haklar ve Görevler, b) Koruma Önlemleri ve c) Genel Hükümler olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.¹⁰

29 Maddeden oluşan birinci bölüm yani Haklar ve Görevler bölümü, İnsan ve Halkların Hakları ve Görevler olmak üzere iki alt başlığa ayrılmaktadır. İlk 19 madde insanların bireysel olarak haklarına vurgu yaparken, diğer 5 madde başta yabancı sömürsüne karşı olmak üzere halkların haklarına vurgu yapmaktadır. İlk bölümün geri kalan 5 maddesi ise ödevlere ilişkin olup bunun son 3 maddesi doğrudan görevler alt başlığı altında bireylere ilişkin görevleri düzenlemektedir. İlk bölümde bir bütün olarak aşağıda belirtilen hak ve ödevlere değinilmiştir.¹¹

- Mevcut sözleşmeye taraf Afrika Birliği üye ülkelerinin bu sözleşmede belirtilen hakları, görevleri ve özgürlükleri tanıyacağını ve bunları korumak için gerekli yasal veya diğer tedbirlerin üstleneceğini (Madde 1),
- Herhangi ırk, etnik grup, renk, cinsiyet, dil, din, politik veya herhangi diğer düşünce farkı, ulusal veya sosyal menşe, miras, doğum veya herhangi diğer statü farkı olmaksızın tüm bireylerin haklara ve özgürlüklere sahip olduğunu ve bunların yasal düzenlemelerle garanti altına alınacağını (Madde 2),
- Herkesin kanun önünde eşit olduğunu ve herkesin eşit hukuki koruma hakkına sahip olduğunu (Madde 3),
- İnsan haklarının dokunulmaz olduğunu, yaşam ve kişilik haklarına saygı gösterilmesi gerektiğini, bu hakların keyfi ihlal edilemeyeceğini (Madde 4),
- İnsan olmaktan kaynaklanan onura saygı hakkına sahip olduğu, tüm sömürü ve küçük düşürücü davranış biçimlerinin özellikle de kölelik, köle ticareti, işkence, gaddarlık, insan dışı veya alçaltıcı ceza ve muamelelerin yasaklanmasını (Madde 5),

9 African Union, "Member State Profiles", 2018, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 08.07.2018.

10 African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

11 Age.

- Keyfi tutuklama veya alıkoymaların önlenmesini (Madde 6),
- Hak ihlali karşısında ülkedeki yetkili organlara müracaat etme hakkının sağlanması, ispatlanıncaya kadar herkesin masum olduğunu, savunma hakkına sahip olunması ve makul bir sürede yargılama hakkının sağlanmasını, suçun şahsi olduğunu ve geçmişe işletilemeyeceğini (Madde 7),
- Din ve vicdan özgürlüğü ile ibadet özgürlüğünün garanti altına alınmasını (Madde 8),
- Bilgi edinme hakkına sahip olunması gerektiğini, fikir ve kanaatleri yayma hürriyetine sahip olduğunu (Madde 9),
- Kanuna uyulduğu sürece dernek kurma hakkına sahip olduğunu ve kimsenin zorla derneklere üye olmaya zorlanamayacağını (Madde 10),
- Kanunlara uygun olduğu sürece toplantı ve bir araya gelme hakkına sahip olunması gerektiğini (Madde 11),
- Seyahat özgürlüğünü (Madde 12),
- Doğrudan veya dolaylı olarak ülke yönetimine iştirak edebilme ve kamu haklarından eşit bir şekilde yararlanabilme hakkına sahip olunması gerektiğini (Madde 13),
- Bu hakların ancak kamu menfaatleri doğrultusunda kanunla kısıtlanabileceğini (Madde 14),
- Eşit şartlarda çalışma hakkı ve eşit işe eşit ücret hakkına sahip olunması gerektiğini (Madde 15),
- Kişilerin fiziksel ve akıl sağlığının korunmasını ve bunun için gerekli tıbbi tedbirlerin alınmasını (Madde 16),
- Eğitim hakkı, her topluluğun kendi kültürel yaşantısına katılım hakkı ile manevi ve geleneksel değerlerin korunması ve desteklenmesi için gerekli tedbirlerin devlet tarafından alınmasını, (Madde 17),
- Ailenin toplumun yapı taşı olduğunu, bu nedenle fiziksel ve moral sağlığı için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini, kadın ayrımcılığının önlenmesi ile kadın ve çocuk haklarının korunmasının sağlanması gerektiğini (Madde 18),
- Tüm halkların eşit olduğu, aynı saygıyı hak ettiği ve aynı haklara sahip olması gerektiğini, insanların diğer insanları boyunduruk altına almasının hiçbir gerekçesinin olamayacağını (Madde 19),
- Tüm halkların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğu, kolonileştirilemeyeceği ve baskı altına alınamayacağı, bu şekilde olanların bağlarından kopma hakkına sahip olduğunu, ister politik isterse ekonomik ve kültürel

olsun yabancı hâkimiyetine karşı özgürlük mücadelesi verenlerin Sözleşmeye taraf devletlerin desteğini talep edebileceğini (Madde 20),

- Bütün halkların kendi zenginlik ve doğal kaynaklarını işletme hakkına sahip olduğunu, yağma halinde, meşru kurtarma hakkına ve adil tazminat hakkına sahip olunduğunu, uluslararası monopollere karşı gerekli önlemlerin alınması gerektiğini (Madde 21),
- Ortak insanlık mirasından eşit yararlanılması kapsamında tüm halkların ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma hakkına sahip olduğunu (Madde 22),
- Tüm halkların Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve Afrika Birliği Örgütü'nce yeniden teyit edilen dayanışma ve dostça ilişkiler ile ulusal ve uluslararası barış ve güvenlik hakkına sahip olduğunu, bu çerçevede iltica hakkının iltica edenin ülkesine veya Sözleşmeye taraf diğer ülkeye karşı huzur bozucu ve yıkıcı yahut terörist eylemler için kullanılmayacağını taraf devletler tarafından garanti edilmesini (Madde 23),
- Tüm halkların kendi kalkınmalarına katkı sağlayan genel hoşnutluk ortamına sahip olma haklarının bulunduğunu (Madde 24),
- Sözleşmeye taraf ülkelerin haklara ve özgürlüklere saygıyı eğitim, öğretim ve yayınlar aracılığıyla destekleme görevini üstlenmesini ve bu özgürlük ve hakların anlaşıldığını gözetlemesini (Madde 25),
- Sözleşmeye taraf ülkelerin, mevcut sözleşme ile garanti edilen hakların ve özgürlüklerin destelenmesiyle görevli ulusal kuruluşların kurulması, geliştirilmesi ve Mahkeme bağımsızlığının garanti edilmesini sağlama yükümlüğünün bulunmasını (Madde 26) içermektedir.¹²

Sözleşmenin 27, 28 ve 29. maddeleri ise bireylere sorumluluklar yüklemektedir. Bunlar;

- Her bir bireyin ailesine, toplumuna, devlete, diğer yasal topluluklara ve uluslararası topluluğa karşı görevlerinin olduğu, hak ve özgürlüklerin diğer insanların hakları, kolektif güvenlik, manevi değerler ve ortak yarar gözetilerek kullanılabilmesi (Madde 27),
- Ayrımcılık yapılmaksızın herkesin kardeşine karşı saygı yükümlüğünün olduğu, karşılıklı saygı ve hoşgörünün güçlendirilmesi, korunması ve desteklenmesini amaçlayan ilişkilerin sürdürülmesi gerektiği (Madde 28),

¹² African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

- Aile ile uyumlu ilişkiler ve aileye bağlılık, ana-babaya saygı, fiziksel ve entelektüel kapasitenin ulusun hizmetine koşulması, sosyal ve ulusal dayanışmanın özellikle de tehdit altında iken güçlendirilmesi, ulusal bağımsızlığın ve bölgesel bütünlüğün korunması ve kanunlar çerçevesinde ülkenin savunulması, toplumun menfaatleri için verginin ödenmesi, pozitif Afrika kültürü değerlerini, hoşgörü ruhunu ve moral değerleri korumak ve güçlendirmek ve Afrika Birliği'nin iyiliği için kişinin yeteneklerini sergilemesi gerektiği (Madde 29) hususları yer almaktadır.¹³

Sözleşmenin 30. Maddesinden sonraki maddeler yani İkinci Bölüm (Koruma Önlemleri) ve Üçüncü Bölüm (Genel Hükümler) ise bu hakların korunması ile ilgili olarak kurulan Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'na ayrılmıştır. Komisyon ile ilgili bilgilere makalenin *Afrika'da İnsan Haklarının Korunması* başlığı altında yer verilecektir.

3.2. Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen 1969 Sözleşmesi

10 Eylül 1969'da, Etiyopya'nın Addis Ababa kentinde, Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu'nun Altıncı Olağan Oturumunda kabul edilen Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen 1969 Sözleşmesi, 20 Haziran 1974 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁴

Sözleşme 11 maddelik bir önsöz haricinde toplam 15 maddeden oluşmaktadır.¹⁵

Sözleşmede mülteci kavramının tanımı (Madde 1), mültecilere sığınma hakkı (Madde 2), mültecilerin gerek ev sahibi ülkede gerekse Afrika Birliği üye ülkelerine karşı yıkıcı faaliyetlerden uzak durması gerektiği (Madde 3), mültecilere karşı ırk, din, milliyet vb. hususlarda herhangi bir ayrımcılık yapılmayacağı (Madde 4), geri dönüşlere saygı duyulacağı ancak hiçbir mültecinin zorla ülkesine gönderilmeyeceği (Madde 5), mültecilere ev sahibi ülke dışında seyahat edebilmeleri için Birleşmiş Milletlere ait düzenlemelere uygun olmak kaydıyla seyahat belgesi çıkarılacağı (Madde 6), ulusal yetkililerin Afrika Birliği örgütü ile işbirliği halinde olması gerektiği (Madde 7), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ile işbirliği yapılması gerektiği (Madde 8), anlaşmazlıkların çözümünde Afrika Birliği Örgütü Arabuluculuk, Uzlaştırma ve Hakemlik Komisyonu'na başvurulacağı, Sözleşmenin Afrika Birliği Örgütü'ne üye tüm devletlerin imzasına açık olacağı

13 African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

14 African Union, "OAU/AU Treaties, Conventions, Protocols & Charters", 2018, <https://au.int/en/treaties>, erişim: 04.07.2018.

15 African Union, "OAU Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa", 1974, <https://au.int/en/treaties/oau-convention-governing-specific-aspects-refugee-problems-africa>, erişim: 11.07.2018.

(Madde 10), Afrika Birliği Örgütü'ne üye devletlerin üçte birinin onay belgelerini teslim etmesi durumunda Sözleşmenin yürürlüğe gireceği (Madde 11), Sözleşme-
de üye devletlerin en az üçte ikisinin kabul etmesi koşuluyla değişiklik yapılabileceği (Madde 12), üye devletin yazılı bir bildirimle Sözleşme koşullarını feshedebileceği (Madde 13), Sözleşme'nin Birleşmiş Milletler Antlaşması'na uygun olarak kayda geçirilmesi için Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine gönderileceği (Madde 14) ve Sözleşmeyi imzalayan ülkelerin listesi (Madde 15) yer almaktadır.¹⁶

3.3. Çocuk Hakları ve Refahı Afrika Sözleşmesi¹⁷

Sözleşme, 01 Temmuz 1990 tarihinde Afrika Birliği Teşkilatı Genel Kurulu'nda kabul edilmiş ve 29 Kasım 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁸

Sözleşme, 2 kısımda 4 bölümden ve toplamda 48 maddeden oluşmaktadır. 1. Kısımda 1. Bölüm, 2.Kısımda ise 2., 3. ve 4. Bölümler yer almaktadır. 1. Bölüm Çocuk Hakları ve Refahı ile ilgili 31 madde, 2. Bölüm Çocuk Hakları ve Refahı Komitesi'nin Kuruluşu ve Organizasyonu ile ilgili 10 madde, 3. Bölüm Komite'nin Görev ve Prosedürleri ile ilgili 4 madde, 4. Bölüm ise Çeşitli Hükümler başlığı altında 3 madde içermektedir.¹⁹

Çocuk Hakları ve Refahının yer aldığı ilk 31 maddeye bakıldığında;

- Sözleşme ile uyumlu olmayan gelenek, görenek, kültürel ve dini uygulamalara iltifat edilmeyeceği ve Sözleşmede belirtilen hakların korunması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılacağı (Madde 1),
- 18 yaş altının çocuk olarak tanımlandığı (Madde 2),
- Irk, renk, cinsiyet ve milliyet gibi herhangi bir ayırım olmaksızın tüm çocukların özgürlük ve haklardan yararlanma hakkına sahip olduğu (Madde 3),
- Çocukların en iyi menfaatlerinin idari ve yasal süreçlerde gözetilmesi gerektiği (Madde 4),
- Çocukların yaşama hakkına sahip olduğu (Madde 5),
- Her çocuğun bir isim sahibi olma ve vatandaşlık hakkına sahip olduğu (Madde 6),
- Çocukların ifade özgürlüğüne sahip olduğu (Madde 7),

¹⁶ Age.

¹⁷ Bu bağlamda benzer bir sözleşme olan Afrikalı Gençlik Sözleşmesi için bkz. Africa Union, "African Youth Charter", 2009, <https://au.int/en/treaties/african-youth-charter>, erişim: 14.07.2018.

¹⁸ African Union, "African Charter on the Rights and Welfare of the Child", 1999, https://au.int/sites/default/files/treaties/7773-treaty-0014_-_african_charter_on_the_rights_and_welfare_of_the_child_e.pdf, erişim:14.07.2018.

¹⁹ Age.

- Örgütlenme özgürlüğü (Madde 8),
- Çocukların düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olduğu (Madde 9),
- Mahremiyetin korunması (Madde 10),
- Eğitim hakkı (Madde 11),
- Oyun hakkı, kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılma hakkı (Madde 12),
- Fiziksel veya zihinsel engelli çocuklara özel koruma (Madde 13),
- Fiziksel, ruhsal ve akıl sağlığı hakkı, iyi beslenme, temiz suya erişim ve sağlık bakımı hakkı (Madde 14),
- Çocuk işçiliğinin ve her türlü sömürünün önlenmesi (Madde 15),
- Çocukların her türlü işkence, eziyet ve insanlık dışı muameleden korunması (Madde 16),
- Suçlu çocukların özel muamele görmesi (Madde 17)
- Toplumun temeli olan ailenin korunması (Madde 18),
- Ana-baba ile yaşama hakkı, kanunlar daha iyisinin öyle olduğunu düşünmediğı sürece çocukların ailelerinden uzaklaştırılmaması (Madde 19),
- Ebeveynler tarafından çocuklar için en iyi olanın gerçekleştirilmesinin gözetilmesi (Madde 20),
- Çocuk evliliğı gibi zararlı sosyal ve kültürel etkilerden çocukların korunması (Madde 21),
- Çocukların askere alınması yasağı ve doğrudan savaşa/silahlı çatışmalara gönderilmesi yasağı (Madde 22),
- Mülteci çocukların uygun koruma ve insani yardım alması gerektiğı (Madde 23),
- Hukuka uygun evlat edinme (Madde 24),
- Ana babalarından ayrılan çocukların özel korumaya alınması ve tekrar ailelerine kavuşmaları için gerekli tüm önlemlerin alınması (Madde 25),
- İrkçilik veya etnik yahut dini her türlü ayrımcılığa karşı koruma (Madde 26),
- Çocukların cinsel sömürüden korunması (Madde 27),
- Çocukların uyuşturucu ve psikotropik maddelerin yasadışı kullanımından uzak tutulması (Madde 28),
- Herhangi bir amaçla çocukların kaçırılması, satışı ve ticaretinin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması (Madde 29),
- Bebek yahut küçük çocuk sahibi tutuklu annelere özel muamele gösterilmesi (Madde 30),

- Çocukların ailelerine, büyüklerine, topluma ve Afrika'nın kültürel değerlerine karşı sorumluluklarının olduğu (Madde 31), Sözleşme ile kayıt altına alınmıştır.²⁰

Sözleşme'nin geri kalan maddeleri Çocuk Hakları ve Refahı Komitesi ile ilgili olup Afrika'da İnsan Haklarının Hukuki Düzeyde Korunması ile ilgili kısımda incelenecektir.

3.4. Kadın Hakları Protokolü

32 maddeden oluşan Protokol, 01 Temmuz 2003 tarihinde, Birliğin 2. Olağan Toplantısında kabul edilmiş ve 25 Kasım 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²¹ Protokolün dayanağını Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin 66. maddesinde "ihtiyaç halinde özel protokol ve anlaşmaların yapılabileceğinin" belirtilmesine ilişkin ifade oluşturmaktadır.²²

Protokolde kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi (Madde 2), kadının insan olmasından kaynaklanan onuruna saygı (Madde 3), yaşama, vücut bütünlüğü ve güvenlik hakkı (Madde 4), kadın sünneti gibi kadınların genital organlarına karşı her türlü zarar verici uygulamaların ortadan kaldırılması (Madde 5), 18 yaş sınırı ve resmi nikâh başta olmak üzere evlilikle ilgili düzenlemeler (Madde 6), boşanma ve evliliğin son bulmasının kanuni düzenlemeye tabi tutulması ve bu çerçevede kadın haklarının korunması (Madde 7), adalete erişim ve kanun önünde eşit koruma hakkına sahip olma (Madde 8), politik yaşama katılma hakkı (Madde 9), kadınların barışçı bir şekilde yaşama hakkına sahip olması (Madde 10), silahlı çatışmalardan kadınların korunması (Madde 11), eğitim-öğretim hakkı (Madde 12), ekonomik ve sosyal refah hakkı (Madde 13), aile planlama ve üreme sağlığı başta olmak üzere kadın sağlığı hakkı (Madde 14), temiz su ve sağlıklı beslenme hakkı (Madde 15), konut hakkı ve sağlıklı yaşam koşullarına erişim hakkı (Madde 16), kültürel yaşama katılım hakkı (Madde 17), sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkı (Madde 18), kadınlara sürdürülebilir gelişim hakkı (Madde 19), dulların korunması (Madde 20), miras hakkı (Madde 21), yaşlı kadınlara özel koruma (Madde 22), engelli kadınlara özel koruma (Madde 23), fakir, tutuklu yahut hamile veya emziren kadınlar gibi sıkıntı halindeki kadınlara özel

20 African Union, "African Charter on the Rights and Welfare of the Child", 1999. https://au.int/sites/default/files/treaties/7773-treaty-0014_-_african_charter_on_the_rights_and_welfare_of_the_child_e.pdf, erişim:14.07.2018.

21 African Union, "Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa", 2005, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-rights-women-africa>, erişim:15.07.2018.

22 Age.

koruma hakkı (Madde 24), kadın haklarına karşı gerekli yargısal ve idari tedbirlerin alınması (Madde 25) hususları yer almaktadır.²³

Protokolün 32. maddesi gereğince uygulamadan kaynaklanan yorum farklılıkları ile ilgili hususları, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi kuruluncaya kadar Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu yetkili kılınmıştır.²⁴

3.5. Yaşlı Hakları Protokolü

Protokol, 31 Ocak 2016 tarihinde Birliğin 26. Olağan Toplantısında kabul edilmiş olup, 2019 Mayıs ayı itibariyle henüz onaylanmamıştır/yürürlüğe girmemiştir. 32 maddeden oluşan Protokolün dayanağını Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin 66. maddesinde "ihtiyaç halinde özel protokol ve anlaşmaların yapılabileceğinin" belirtilmesine ilişkin ifade oluşturmaktadır.²⁵

Protokolde yaşlılara karşı ayrımcılığın önlenmesi (Madde 3), adalete erişim ve kanun önünde eşit haklara sahip olma (Madde 4), yaşlıların kendi yaşam ve seçimlerine yönelik karar alma hakkına sahip olmaları (Madde 5), istihdamda ayrımcılığın önlenmesi (Madde 6), sosyal koruma hakkı (Madde 7), istismardan ve büyücülük ithamı gibi zararlı geleneksel uygulamalardan korunma hakkı (Madde 8), yaşlı kadınların korunması (Madde 9), bakım ve destek hakkı (Madde 10), evde bakım hakkı (Madde 11), yetim yahut savunmasız çocukların bakımını üstlenen yaşlıların desteklenmesi (Madde 12), engelli yaşlıların korunması (Madde 13), çatışma ve felaket durumundaki yaşlıların korunması (Madde 14), sağlık hizmetlerine erişim hakkı (Madde 15), eğitim ve bilgi iletişim teknolojilerine ilişkin becerilerin kazandırılması (Madde 16), boş zaman aktivitelerine ve programlara katılım hakkı (Madde 17), toplu taşıma gibi hizmetlerde yaşlılara öncelik ve hizmetlere erişim hakkı (Madde 18), gençlerde yaşlanma hakkında farkındalık oluşturarak yaşlılara karşı tolerans sahibi olmalarını sağlama (Madde 19) hususları yer almaktadır.²⁶

Protokolün 20. maddesi ise yaşlılara sorumluluk yüklemektedir. Bunlar; gençlere bilgi ve tecrübelerin aktarılması, kuşaklar arasında diyalog ve dayanışmanın

23 African Union, "Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa", 2005, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-rights-women-africa>, erişim:15.07.2018.

24 African Union, "Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa", 2005, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-rights-women-africa>, erişim:15.07.2018.

25 African Union, "Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Older Persons in Africa", 2016, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-rights-older-persons>, erişim:18.07.2018.

26 Age.

artırılmasına katkıda bulunma, arabuluculukta ve çatışma çözümünde rol alma görevleridir.²⁷

4. Afrika'da İnsan Haklarının Hukuki Düzeyde Korunmasına İlişkin Hukuki Mekanizmalar

Afrika'da İnsan Haklarının hukuki düzeyde korunması ile ilgili bazı organlar bulunmaktadır. Bunlar Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, Afrika Birliği Adalet Mahkemesi ve hâlihazırda onaylanmayı ve imza sürecinin tamamlanmasını bekleyen Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesidir.

4.1. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu

Komisyon, 21 Ekim 1986 tarihinde yürürlüğe giren Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi çerçevesinde kurulmuştur. Sözleşme'nin 30. ve 68. maddeleri arasındaki maddeler, Komisyona ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Komisyon, kişilik ve ehliyet olarak rüşünü ispat etmiş Afrikalı 11 kişiden oluşmaktadır ve söz konusu kişiler, seçilmesi önerilen isimler arasından Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulunca gizli oyla seçilir. Sözleşmeye üye her devlet en fazla 2 aday gösterebilir. Aynı devletin birden fazla vatandaşı Komisyona seçilemez. Komisyon üyeleri altı yıllık bir dönem için seçilir ve yeniden seçilmeleri mümkündür. Komisyon Başkan ve Başkan Yardımcısını 2 yıllığına seçer. Toplantı yeter sayısı 7'dir. Oyların eşit olması durumunda Başkanın oyu üstün gelir. Komisyon üyeleri diplomatik ayrıcalık ve dokunulmazlığa sahip olur. Komisyon üyelerinin harcırah ve ödemeleri Afrika Birliği Örgütüncü karşılanır.²⁸

Sözleşme'nin 45. maddesi gereğince görevleri genel olarak aşağıdaki gibidir:

- İnsan ve halkların hakları alanında Afrika sorunları üzerine belge toplamak, inceleme ve araştırma yapmak, bilgileri yaymak, ilgili ulusal ve yerel kurumları teşvik etmek ve gerektiğinde hükümetlere görüş bildirmek ve onlardan istekte bulunmak,
- Afrika hükümetlerinin yasal mevzuatlarının benimsenmesine temel oluşturmak amacıyla, insan ve halkların haklarının ve ana özgürlüklerinin kullanılmasına ilişkin yasal sorunları çözmeye olanak veren ilke ve kuralların

27 African Union, "Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Older Persons in Africa", 2016, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples%E2%80%99-rights-rights-older-persons>, erişim: 18.07.2018.

28 African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

- formüle edilmesini ve hazırlanmasını sağlamak, hakların korunmasıyla ilgili olarak diğer Afrika ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak,
- İlgili tarafların isteği üzerine sözleşmenin hükümlerini yorumlamak.²⁹

Komisyon, inceleme ve araştırmalarında gerekli tüm soruştırma yöntemlerini kullanabilir ve Afrika Birliği Örgütü Genel Sekreteri başta olmak üzere gerekli kişileri dinleyebilir. Sözleşmenin hükümlerinin ihlâl edilmesi durumunda, Sözleşmeye taraf devletlerden biri, sözleşmeye taraf diğer devleti, yazılı bir bildiriyle uyarabilir. Bu bildiri aynı zamanda Afrika Birliği Örgütü Genel Sekreterine ve Komisyon Başkanına gönderilir. Kendisine bildiri gönderilen devlet, bildiriye aldığı tarihten itibaren üç aylık süre içinde, bildiriye gönderen devlete sorunu aydınlatıcı açıklama ve yazılı beyanlarda bulunmak zorundadır. Bu açıklama, başvuru yolları hakkında bilgileri de içermelidir. Sorun, söz konusu süre içerisinde uzlaşma ile çözümlenmezse, taraflardan birinin Komisyon Başkanına ve Afrika Birliği Örgütü Genel Sekreterine yazılı müracaat etme hakkı vardır. Keza ilgili devlet; Komisyon Başkanına, Afrika Birliği Örgütü Genel Sekreterine ve diğer devlete sunulan bir bildiriyle, sorunu doğrudan doğruya Komisyona götürebilmektedir.³⁰

Komisyon, bütün iç başvuru yollarının tüketediği sonucuna vardığıında, kendisine sunulan davaya bakabilir. Komisyon, ilgili taraf devletlerden kendisine dava ile ilgili her türlü bilgi ve belgeyi vermesini isteyebilir. İlgili devletler, dava aşamasında, Komisyonda temsil edilirler ve yazılı yahut sözlü gözlemlerini sunarlar. Komisyon, davaya ilişkin olarak hazırladığı ayrıntılı raporu ve gerekli görmesi durumunda tavsiyelerini, ilgili devletler ile Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu'na bildirir. Komisyon raporlarını yayınlar; ancak Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulunca aksi kararlaştırılmamışsa alınan önlemler gizli tutulur. Komisyona gönderilen bireysel dilekçelerin, Komisyon üyelerinin basit çoğunluğuyla kabul edilebilmesi için bir takım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bunlar; başvuru sahibinin kimliğini belirtmesi, Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi veya İnsan ve Halkların Hakları sözleşmesi ile bağdaşır olması, iç başvuru yollarını tüketmiş olması, makul bir süre içinde başvuru yapılmış olması, mükerrer olmaması yahut önceden çözümlenmiş nitelikte bir dava olmaması şartlarıdır.³¹

Her devlet, sözleşmede yer alan haklarla ilgili olarak gerçekleştirilen uygulamalara ve yasal düzenlemelere ilişkin iki yılda bir rapor düzenlemekle yükümlüdür.

29 Age.

30 African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

31 African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

Komisyon yılda en az bir kez toplanmak zorundadır. Zorunlu durumlarda ise her zaman toplanabilir. Sözleşmenin değiştirilmesi veya gözden geçirilmesi taraf devletlerin salt çoğunluğunun onayıyla gerçekleşir.³²

Tablo 1: Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonuna yapılan başvurular³³

Başvuru Sonucu	Adedi
Esastan Karar Verilen	97
Yetersiz Kovuşturma	17
Kabul Aşamasında Reddedilen Dosya	1
Süresiz Ertelenen	1
Kapatılan Dosya	2
Çekilen Başvuru	4
Geçici Önlemler	3
Uzlaşma	1
Kabul Edilemez Olarak Karar Verilenler	100
Takip Edilenler	15
Toplam	241

Tablodan da anlaşılacağı üzere toplam 241 başvurunun 100'ü Afrika Sözleşmesi'ne ve/veya başvuru prosedürüne uymadığı için kabul edilmeyen nitelikte olup, 97 başvuruda ise esastan karar verilmiştir.³⁴

4.2. Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi

Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi'nin 32. maddesi çerçevesinde kurulan Komite, çocuk hakları ve refahının korunması ve desteklenmesinden sorumludur.³⁵

32 African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

33 African Commission on Human and People's Rights, "Decisions on Communications", 2019, http://www.achpr.org/communications/decisions/?o=846&sort=_date, erişim: 21.05.2019.

34 Age.

35 African Union, "African Charter on the Rights and Welfare of the Child", 1999. https://au.int/sites/default/files/treaties/7773-treaty-0014_-_african_charter_on_the_rights_and_welfare_of_the_child_e.pdf, erişim:14.07.2018.

Komite, mesleğe yakışır özelliklere sahip 11 üyeden oluşur ve Komite'ye aynı devletten birden fazla üye seçilemez (Madde 33). Üyeler, Sözleşmeye taraf devletlerce belirlenen aday listesinden, Afrika Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulunca gizli oyla seçilir (Madde 34). Üyeler 5 yıllık bir dönem için seçilir ve yeniden seçilmeleri mümkün değildir. Bununla birlikte ilk seçimlerde belirlenen 4 üyenin görev süresi iki yıldır. Diğer 6 üyenin görev süresi ise dört yıldır (Madde 37). Toplantı yeter sayısı 7'dir. Oyların eşit olması durumunda Başkanın kararı sonucu belirler (Madde 8).³⁶

Komitenin görevi ise Sözleşme'nin 42. Maddesinde belirtilmiştir. Buna göre Komite, aşağıda belirtilen görevlerden sorumludur.

- Sözleşme'de belirtilen çocuk hakları ve refahı ile ilgili hakları korumak ve desteklemek, bu amaçla bilgi ve belge toplamak,
- toplantılar düzenlemek, ulusal ve yerel kurumlara görüş bildirmek ve onları teşvik etmek,
- Afrika'da çocuk hakları ve refahı ile ilgili ilke ve kuralları formüle etmek,
- Diğer Afrika örgütleri ve uluslararası örgütlerle işbirliği yapmak,
- Sözleşme ile koruma altına alınan çocuk haklarının korunmasını garanti etmek ve uygulamaları takip etmek,
- İlgili Afrika kurumlarının talebi üzerine Sözleşmenin hükümlerini yorumlamak (Madde 42).³⁷

Sözleşmeye taraf ülkeler, Afrika Birliği Örgütü Genel Sekreterliği aracılığıyla Komite'ye, Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden itibaren 2 yıllık, akabinde ise 3 yıllık ilerleme raporları sunmakla yükümlüdür (Madde 43).³⁸

Komite, herhangi bir kişi, grup, Afrika Birliği Örgütünce tanınan sivil toplum örgütü ve üye devlet ile iletişim kurabilir, ayrıca konuyla ilgili hususlarda Birleşmiş Milletlerle haberleşebilir (Madde 45). Komite, araştırmalarında herhangi bir uygun yöntemi kullanabilir ve taraf devletten bilgi talep edebilir. Faaliyetlerine ilişkin raporları ise 2 yılda bir Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu'na sunar (Madde 45).³⁹

³⁶ Age.

³⁷ African Union, "African Charter on the Rights and Welfare of the Child", 1999. https://au.int/sites/default/files/treaties/7773-treaty-0014_-_african_charter_on_the_rights_and_welfare_of_the_child_e.pdf, erişim:14.07.2018.

³⁸ African Union, "African Charter on the Rights and Welfare of the Child", 1999. https://au.int/sites/default/files/treaties/7773-treaty-0014_-_african_charter_on_the_rights_and_welfare_of_the_child_e.pdf, erişim:14.07.2018.

³⁹ African Union, "African Charter on the Rights and Welfare of the Child", 1999. https://au.int/sites/default/files/treaties/7773-treaty-0014_-_african_charter_on_the_rights_and_welfare_of_the_child_e.pdf, erişim:14.07.2018.

29 Kasım 1999 tarihinde yürürlüğe giren Komiteye yapılan başvuruların istatistiği, 21 Mayıs 2019 tarihi itibarıyla, aşağıdaki gibidir.

Tablo 2: Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesine yapılan başvurular⁴⁰

Başvuru Durumu	Adedi
Sonuçlandırılmış	6
Henüz Karara Bağlanmamış	1
Kabul Edilmemiş	3

Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesine yapılan toplam başvuru sayısı 10 olup, bunların 6'sı sonuçlandırılmış, 3'ü kabul edilmemiş, birinin incelemesi ise devam etmektedir.

4.3. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi

Mahkemenin hukuki dayanağını 10 Haziran 1998 tarihinde Burkina Faso'da kabul edilen ve 25 Ocak 2004 tarihinde yürürlüğe giren "Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesinin Kurulması Hakkında Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesine Yönelik Protokol" oluşturmaktadır. Protokol, Mahkeme'nin kuruluş ve görevlerine ilişkin 35 madde içermektedir.⁴¹

Mahkeme, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'nun koruyucu görevini tamamlamak amacıyla kurulmuştur. Mahkemenin yargılama yetkisi, "Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi", "Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesinin Kurulması Hakkında Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesine Yönelik Protokol" ve ilgili devletler tarafından onaylanan İnsan Hakları belgeleri çerçevesindeki tüm konu ve ihtilafları kapsamaktadır. Mahkemenin kararları tavsiye edici ve uyuşmazlıkları karara bağlayıcı niteliktedir.⁴²

Mahkemede dava, Komisyonun başvurusu, Komisyona şikâyette bulunan devletin başvurusu, şikâyet edilen devletin başvurusu, vatandaşları insan hakları ihlaline maruz kalan ilgili devletin başvurusu ve Afrika Hükümetlerarası Örgütleri tarafından yapılan başvuru üzerine açılabilir. Bununla birlikte taraf devletlerden birinin davada menfaatinin olması durumunda, katılmak için

40 African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child, "Communications", 2019, <http://www.acerwc.org/communications/table-of-communications/>, erişim: 21.05.2019.

41 African Union, "Protocol to the African Charter on Human And Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights", 2004, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-establishment-african-court-human-and>, erişim: 24.07.2018.

42 Age.

Mahkemeye talepte bulunabilir. Mahkeme, ilgili sivil toplum örgütlerinin Komisyon önünde gözlemci statüsüyle yer almasını uygun görebilir ve bireyler de Komisyon önünde doğrudan dava açabilir. Ancak Mahkemenin dilekçeleri kabul edebilmesi için ilgili üye ülkenin Protokolü onaylamış olması gerekmektedir. Davalar herkesin önünde açık olarak görülmektedir. Mahkeme, insan ve halkların hakları ile ilgili bir ihlale rastlarsa, tazminat ve diğer zararların karşılanmasına yahut geçici tedbirlerin alınmasına karar verebilir.⁴³

11 üyesi olan Mahkemenin kararları, “çoğunlukla” alınır ve davalar genellikle 7 hâkim önünde görülür. Kararlar bağlayıcı ve nihaidir; ancak yeni deliller ışığında kararlar yeniden gözden geçirilir. Mahkemenin kararı, davaya taraf devlete, Afrika Birliği Örgütü üye ülkelerine ve Komisyona bildirilir. Mahkeme kararlarının uygulanması, Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu adına Bakanlar Konseyi tarafından denetlenir. Mahkeme kararına uygun davranmayan devletler hakkında Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu'na yine Mahkeme tarafından raporlar sunulur.⁴⁴

4.4. Afrika Birliği Adalet Mahkemesi

Afrika Birliği anlaşmalarının yorumlanması ile ilgili ihtilafları karara bağlama yetkisiyle donatılmış olan ve Birliğin temel adalet organı olması amaçlanan Afrika Birliği Adalet Mahkemesi, yerini “Afrika Adalet ve İnsan Hakları Statüsü Hakkında Protokol” ile Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi'ne bırakmıştır.⁴⁵

4.5. Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi

“Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi Statüsüne İlişkin Protokol” ile hayata geçirilmeye çalışılan Mahkeme, Protokole ilişkin onay sürecini tamamlamayı beklemektedir. Protokol, 1 Temmuz 2008 tarihinde kabul edilmiş olup, 2019 Mayıs ayı itibarıyla, 55 Afrika Birliği üye ülkesi içerisinde, 32 ülke tarafından kabul edilmiş ancak henüz 7 ülke tarafından onaylanmıştır.⁴⁶

Protokolü kabul eden ülkeler; Angola, Benin, Burkina Faso, Cezayir, Çad, Fildişi Sahili, Gabon, Gambia, Gana, Gine Bissau, Gine, Güney Sudan, Kenya,

43 African Union, “Protocol to the African Charter on Human And Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights”, 2004, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-establishment-african-court-human-and>, erişim: 24.07.2018.

44 African Union, “Protocol to the African Charter on Human And Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights”, 2004, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-establishment-african-court-human-and>, erişim: 24.07.2018.

45 AfricanLII, “African Court on Human and People's Rights”, 2009, <https://africanlii.org/catalog/53>, erişim:23.07.2018.

46 African Union, “List of Countries Which Have Signed, Ratified/Accessed to the Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights”, 2019, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-sl-protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_3.pdf, erişim: 23.05.2019.

Komorlar, Kongo Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Lesotho, Liberya, Libya, Madagaskar, Mali, Mozambik, Nijer, Nijerya, Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti, Sao Tome ve Principe, Senegal, Sierra Leone, Tanzanya, Togo, Tunus ve Zambiya'dır. Protokolü, yine Ocak 2018 itibariyle, kendi anayasal düzenlemeleri çerçevesinde kendi meclislerinde onaylayan ülkeler; Benin, Burkina Faso, Kongo, Libya, Liberya ve Mali'dir.⁴⁷

Protokol 3 bölüm ve 9 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca 7 bölüm ve 60 maddeden oluşan bir eke sahiptir. Protokol metni, önceki mahkemelerin birleşmesi, geçiş hükümleri ve son hükümler olmak üzere 3 bölümden oluşmaktadır. Ek metin ise, genel hükümler, mahkeme teşkilatı, mahkemenin yeterliliği-yargı yetkisi, prosedür, tavsiye kararları, raporlama ve protokolda değişiklik prosedürleri bölümlerinden oluşmaktadır.⁴⁸

Onay bekleyen protokole göre Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi ile Afrika Birliği Adalet Mahkemesi'nin birleşmesinden oluşmaktadır (Madde 1 ve 2). Böyle bir Mahkemenin kurulmasını ise Afrika Birliği Kurucu Sözleşmesinde yer alan "Adalet Mahkemesi" ifadesine yapılan referans oluşturmaktadır (Madde 3).⁴⁹

Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesinin hâkimleri seçilinceye kadar Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi hâkimleri, görevlerine devam edecektir (Madde 4).⁵⁰

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesinde hali hazırda görülen davalar, Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesine ilişkin Protokolün yürürlüğe girmesiyle birlikte bu Mahkemeye devredilecektir (Madde 5). Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesinin kurulmasına ilişkin 1998 Protokolü, Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesine ilişkin Protokolün yürürlüğe girmesinden itibaren 1 yılı geçmemek üzere yürürlükte olmaya devam edecektir (Madde 7). Protokole taraf olan ülke, Protokole taraf olmayan bir ülke ile ihtilafı durumunda, davaları görmesi konusunda Mahkemenin yetkisini tanıyan bir deklarasyonda bulunabilir (Madde 8). Protokol, 15'inci üye devletin onaylamasından 30 gün sonra yürürlüğe girecektir (Madde 9).⁵¹

47 Age.

48 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

49 Age.

50 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

51 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

Afrika Birliği'nin temel yargı organı olması planlanan Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi, 16 hâkimden oluşmaktadır. Kıtanın batı bölgesinden dört, diğer coğrafi bölgelerinden ise üçer hâkim yer alacaktır (Protokol Eki Madde 3). Hâkimler gösterilen adaylar arasından Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu tarafından atanan Yönetim Konseyince seçilir. Her ülkenin iki aday gösterme hakkı vardır. 8 hâkim A Listesi olarak adlandırılan uluslararası hukuk alanındaki ehil kişilerden seçilir. Diğer 8 hâkim ise B listesi olarak adlandırılan insan hakları hukuku alanındaki ehil kişiler arasından 6 yıllık bir süre için seçilir. Hâkimlerin bir defaya mahsus olmak üzere yeniden seçilmeleri mümkündür. Ancak her bir bölümden dörder hâkim olmak üzere birinci seçimde seçilen toplam 8 hâkimin görev süresi dört yıl sonra sona erer (Protokol Eki Madde 5, 6, 7 ve 8).⁵²

Mahkeme, 2 bölümden oluşur: 8 hâkimden oluşan Genel İşler Bölümü ve yine 8 hâkimden oluşan İnsan Hakları Bölümü. İnsan Hakları Bölümü, insan ve halkların hakları ile ilgili tüm davalara bakarken, Genel İşler Bölümü insan ve halkların hakları dışındaki davalara bakmakla yükümlüdür (Protokol Eki Madde 17). Ancak gerekli olması durumunda davanın özelliğine göre tüm Mahkeme, görüş için bir araya gelebilir (Protokol Eki Madde 18). 27 Temmuz 2014 tarihinde kabul edilen "Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi Statüsüne İlişkin Protokolde Değişiklik Yapılmasına Dair Protokol "ile de Mahkeme; Genel İşler Bölümü, İnsan ve Halkların Hakları Bölümü ve Uluslararası Ceza Hukuku Bölümü olmak üzere yeniden organize edilmiştir. Yeni bölüm olan Uluslararası Ceza Hukuku Bölümünün kapsamına soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları, hükümetlerin anayasa dışı değiştirilmesi suçu, insan ticareti, kara para aklama, uyuşturucu ticareti, saldırganlık suçu, doğal kaynakların yasadışı kullanımı, tehlikeli atıkların ticareti, paralı askerlik, korsanlık ve terörizm ve yozlaşma girmektedir. Ancak bu son Protokol, Haziran 2017 itibarıyla, 54 üyesi olan Afrika Birliği Örgütü'nün henüz 9 üyesi (Benin, Çad, Kongo, Gana, Gine Bissau, Kenya, Moritanya, Sierra Leone ve Sao Tome ve Principe) tarafından kabul edilmiştir-ama henüz hiçbir ülke tarafından onaylanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada ana Protokol olan "Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi Statüsüne İlişkin Protokol" incelenmiştir.⁵³

Her bölümün bir veya birkaç daireden oluşabilir. Dairelerin oluşması Mahkeme kurallarına göre gerçekleşir. Herhangi bir bölüm veya daire tarafından verilen karar, Mahkeme kararı olarak kabul edilir (Protokol Eki Madde 19). Genel İşler

52 Age.

53 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

Bölümü ile İnsan ve Halkların Hakları Bölümü görüşmeleri için yeterli çoğunluk 5 hâkimken, Tüm Mahkeme için bu sayı 9'dur (Protokol Eki Madde 21). Mahkeme Başkanı ve Yardımcısı, 3 yıllığına üyeler arasından seçilir ve bir kez daha seçilmelerine engel yoktur (Protokol Eki Madde 22).⁵⁴

Mahkemenin yargı yetkisini;

- Afrika Birliği Kurucu Anlaşmasının uygulanması ve yorumlanması ile ilgili hususlar,
- Afrika Birliği Örgütü bünyesinde kabul edilen Birlik Anlaşmaları ve bunlara bağlı hukuki düzenlemelerin yorumlanması, uygulanması ve geçerliliğe ilişkin hususlar,
- Afrika Şartı, Çocuk Hakları ve Refahı Afrika Sözleşmesi, Kadın Hakları Protokolü ile insan ve halkların haklarına ilişkin tüm yasal metinlerin yorumlanması ve uygulanması ile ilgili hususlar,
- Uluslararası hukukla ilgili sorunlar,
- Afrika Birliği organlarının sözleşme, karar, yönetmelik ve yönergelerine ilişkin hususlar,
- Mahkemenin yargılamasını kabul etmiş üye ülkeler veya üye ülkeler ile Afrika Birliği arasındaki ihtilaflar,
- Taraf devlete veya Afrika Birliğine yüklenen sorumlulukların ihlali,
- Uluslararası yükümlülüğün ihlali durumunda bunun onarılması ve tazmini ile ilgili hususlar oluşturmaktadır (Protokol Eki Madde 28).⁵⁵

Mevcut Protokole taraf devletler, Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu, Parlamento, Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu tarafından yetkilendirilen Afrika Birliği'nin herhangi bir kuruluşu ve "Afrika Birliği'nin Personel Kuralları ve Düzenlemelerinde" belirtilen sınırlama ve ihtilaflar çerçevesinde temyiz üzerine Birliğin personeli, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi, Afrika Birliği tarafından akredite edilen Afrika Uluslararası Örgütleri, Afrika Ulusal İnsan Hakları Enstitüleri ve belirli koşullar çerçevesinde bireyler ve sivil toplum örgütleri de Mahkemeye dava açabilir. Ancak Mahkemenin, Afrika Birliği'nin üyesi olmayan ülkelere ve Birlik üyesi olup da Protokolü imzalamayan üye devletlerin ihtilaflarına karşı yargı yetkisi

54 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

55 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

yoktur (Madde 29 ve 30). Uyuşmazlıkların çözümünde Mahkemenin hukuk kaynaklarını; Afrika Birliği Kurucu Yasası, çekişen taraflar tarafından imzalanmış genel veya özel uluslararası anlaşmalar, kanun gibi muamele gören uluslararası örf ve adetler, Afrika Birliği'nin yönetmelik ve yönerge gibi tüm düzenleyici işlemleri ile yargı kararları ve doktrinler oluşturmaktadır (Madde 31). Mahkeme'nin Genel İşler Bölümüne başvuru ise kayıt memuruna yapılan yazılı bir dilekçe ile olur. Kayıt memuru başvuruyu hemen ilgili taraflara, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyon Başkanına, tüm üye devletlere ve gerekli ise Afrika Birliği'nin organlarına bildirir (Madde 33).⁵⁶

Mahkeme'nin İnsan Hakları Bölümüne başvuru, yine kayıt memuruna verilen bir yazılı dilekçe ile başlar. Kayıt memuru durumu tüm taraflara ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyon Başkanına derhal bildirir (Madde 34). Mahkemenin kararları aksi kararlaştırılmadıkça aleni okunur. Kararlar çoğunlukla alınır, oyların eşit olması durumunda Mahkeme Başkanının oyu belirleyicidir. Mahkeme kovuşturmayı tamamladıktan sonra, 90 gün içerisinde gerekçeli kararını verir. Karşı oy varsa bunlar da kararda yer alır (Madde 39, 42, 43 ve 44).⁵⁷

Mahkeme, insan hakları ihlali tespit ettiğinde, durumun telafisi için tazminat da dâhil olmak üzere uygun önlemleri emreder. Mahkemenin kararları bağlayıcıdır. Mahkemenin kararlarına uyulmadığı takdirde durum, Mahkeme tarafından Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu'na iletilir ve Kurul tarafından gerekli önlemler alınarak yaptırımlar uygulanabilir (Madde 45 ve 46).⁵⁸

Kararların gözden geçirilmesi ancak yeni delillerin ortaya çıkması durumunda söz konusu olabilir. Bu durumda kararı gözden geçirme, 6 hafta içinde yeni deliller ışığında yapılır. Ancak her hâlükârda karar gözden geçirme başvurusu 10 yıllık bir zamanaşımı süresine tabidir (Madde 48).⁵⁹

Davadaki kararla menfaatleri etkilenebilecek olan devletler veya Afrika Birliği kuruluşları, Mahkemede görülen davaya müdahil olabilir (Madde 49). Afrika Birliği Kurucu Yasasının yorumlanmasıyla ilgili bir ihtilafta ise müracaat eden

56 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

57 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

58 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

59 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

devletin başvurusunu kayıt memuru, tüm üye ülkelere ve Birleşmiş Milletlerin organlarına bildirmekle yükümlüdür. Böyle bir durumda herhangi bir devlet, davaya müdahil olabilir ve Mahkeme, mevcut hâkim sayısının en az üçte ikisinin varlığıyla en az 2 nitelikli oyla karar alabilir (Madde 50). Diğer anlaşmalara ilişkin ihtilaflarda ise müracaat eden devletin başvurusu, anlaşmaya taraf diğer devletlerin tümüne ve Afrika Birliği kuruluşlarına kayıt memurunca gönderilir (Madde 51). Mahkeme masrafları aksi kararlaştırılmadıkça taraflarca karşılanır (Madde 52).⁶⁰

Mahkeme, Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu, Parlamento, Yürütme Konseyi, Barış ve Güvenlik Konseyi, Ekonomik, Sosyal ve Kültür Konseyi, Finansal Kurumlar ve Afrika Birliği'nin diğer kuruluşlarına bunların talebi üzerine yasal konularda tavsiye kararı verebilir. Ancak bu talepler, Afrika Komisyonu ve Afrika Komitesi önünde bekleyen uygulamalara ilişkin olamaz (Madde 53). Mahkeme tavsiye kararlarını, Komisyon Başkanına, üye devletlere ve doğrudan ilgili diğer uluslararası kuruluşlara bildirir (Madde 55). Mahkeme çekişmeli davalarda emsal tavsiye karar uygulamasına başvurabilir (Madde 56).⁶¹

Mahkeme, Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Kuruluna yıllık rapor sunmak zorundadır. Bu raporda özellikle, Mahkeme kararına aykırı hareket eden ilgili devlet uygulamaları bildirilir (Madde 57).⁶²

Mevcut protokol, herhangi bir devletin yazılı talebi üzerine değiştirilebilir. Bu durumda komisyona sunulan dilekçeler, komisyon tarafından 30 gün içinde üye ülkelere gönderilir. Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu bu durumda basit çoğunlukla karar alabilir (Madde 58). Değişiklikler, her bir devlet için Komisyon Başkanının değişiklik kabulünü bildirdiği tarihten 30 gün sonra yürürlüğe girer (Madde 60).⁶³

60 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

61 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

62 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

63 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

Tablo 3: Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesine yapılan başvurular⁶⁴

Başvuru Kanalı	Sayısı	Başvuru Durumu	Sayısı
Bireysel Başvuru	187	Sonuçlandırılan Başvuru	52
Sivil Toplum Örgütü Başvurusu	12	Banjul Komisyonuna Gönderilen Başvuru	4
Banjul Komisyonu Başvurusu	3	Henüz Sonuçlandırılmamış Başvuru	146
Banjul Komisyonuna Gönderilen Başvuru	4		
Toplam	202	Toplam	202

Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2019 Mayıs ayı itibariyle henüz hayata geçmemiş olmasından dolayı, davalar Afrika İnsan ve Halkaların Hakları Mahkemesinde görülmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere toplam alınan başvuru sayısı 202 olup, bunların 187'si bireysel, 12'si sivil toplum örgütleri tarafından, 3'ü ise Banjul Komisyonu yani Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu kısaca Afrika Komisyonu tarafından yapılan başvurulardan oluşmaktadır. Banjul Komisyonuna gönderilen dosya sayısı ise 4'tür. Mahkeme tarafından 52 başvuru, Mart 2019 itibariyle sonuçlandırılmıştır.

5. Bir Dava Örneği: Davacı Amiri Ramadhani ve Davalı Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti

⁶⁵

Dava, ulusal düzeyde yapılan yargılamadaki hak ihlallerine ilişkindir. Gerek bu dava gerekse Mahkeme'nin önüne gelen ve kabul edilen kimi⁶⁶ davalarda olduğu gibi, hukuk kabiliyetinin gelişmediği ülkelerde, devlet otoritesinin cezalandırmada aşırıya kaçtığı ve buna bağlı olarak diğer hak ihlallerini de (adil

64 African Court on Human and People's Rights, "Contentious Matters", 2019, <http://www.african-court.org/en/index.php/cases/2016-10-17-16-18-21>, erişim: 21.05.2019.

65 African Court on Human and People's Rights, "App. No. 010/2015 - Amiri Ramadhani v. United Republic of Tanzania", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/56-pending-cases-details/875-app-no-010-2015-amiri-ramadhani-v-united-republic-of-tanzania-details>, erişim: 21.05.2019.

66 Örneğin adil yargılanma hakkının ihlali ve buna bağlı olarak davanın yeniden görülmesine ilişkin başka bir dava örneği için bakınız Diocles William ve Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti (African Court on Human and People's Rights, "App. No 016/2016 - Diocles William v United Republic of Tanzania", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/55-finalised-cases-details/912-app-no-016-2016-diocles-william-v-united-republic-of-tanzania-details>, erişim: 21.05.2019.

yargılanma hakkının ihlal edilmesi, ifade özgürlüğünün engellenmesi⁶⁷ vb.) beraberinde sergilediği görülmektedir.

Söz konusu dava, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi önünde görülen bir dava olup, davacı Tanzania vatandaşı Amiri Ramadhani, davalı taraf ise Tanzania Birleşik Cumhuriyeti'dir.⁶⁸

Dava konusu kısaca aşağıdaki gibidir.

- Davacı, 25 Ağustos 1999 tarihinde, Arusha Yerel Mahkemesinde, bir aracın silahlı soyulması suçlamasıyla 30 yıl hapse, intihar teşebbüsünden 7 yıl hapse, kişiye ağır fiziksel zarar vermektan dolayı da 2 yıl hapse mahkûm edilmiştir.
- Davacı, 28 Ağustos 1999 tarihinde yerel mahkeme kararını, Tanzania Yüksek Mahkemesinde temyiz etmiştir. Yüksek Mahkeme, 22 Eylül 2005 tarihinde, 30 yıl hapis cezasını onaylamış, intihara teşebbüs suçunu ise 7 yıldan 2 yıla indirmiş, diğer tüm cezaları ise kaldırmıştır.
- 25 Eylül 2005 tarihinde davacı, kararı temyiz etmiş, Temyiz Mahkemesi ise 29 Ekim 2007 tarihinde, başvuruyu reddetmiş ve 30 yıllık mahkûmiyeti onamıştır.
- Başvuru sahibi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi'ne yaptığı başvuruda; polis memurunun belirlenmiş prosedüre aykırı olarak davacının ifadesini aldığı ve kendisine ön yargılı davranıldığını, ceza mahkemesi kanununa aykırı olarak gözaltına alındığını, hukuki bir hata temelinde tutuklandığını, tutuklamanın kovuşturma tanığının sözde şahitliğine dayandığını, ilgili mevzuatta 15 yıl olan hapis cezasının 30 yıl olarak verildiğini, Tanzania Birleşik Cumhuriyeti'nin anayasasının ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin ilgili maddelerinin ihlal edildiğini, Temyiz Mahkemesi'nin onadığı 30 yıllık mahkûmiyetin söz konusu tarihte vuku bulan suçun karşılığı olmadığını, hukuki destek ve ücretsiz avukat yardımı almadığını, bu nedenle kendisine ayrımcılık yapıldığını, tüm bu nedenlerle de Anayasasının ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin ihlal edildiğini söylemiştir.⁶⁹

67 Bu konuda bir dava örneği için bakınız Lohe Issa Konate ve Burkina Faso (African Court on Human and People's Rights, "App. No. 004/2013 - Lohe Issa Konate v. Burkina Faso", 2014, <http://www.african-court.org/en/images/Cases/Judgment/Judgment%20Appl.004-2013%20Lohe%20Issa%20Konate%20v%20Burkina%20Faso%20-English.pdf>, erişim: 22.05.2019.

68 African Court on Human and People's Rights, "App. No. 010/2015 - Amiri Ramadhani v. United Republic of Tanzania", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/56-pending-cases-details/875-app-no-010-2015-amiri-ramadhani-v-united-republic-of-tanzania-details>, erişim: 21.05.2019.

69 Age.

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi kayıt bürosu, 11 Mayıs 2015 tarihinde başvuruyu almış ve 5 Haziran 2015 tarihinde bir alındı belgesi düzenlemiştir. Yargılama sürecini başlatan Mahkeme, dava sonunda; davacının diğer taleplerini reddetmekle birlikte, davacının hukuki yardımdan mahrum bırakıldığına, bu nedenle de Sözleşme'nin ilgili maddesinin (7/1c yani seçtiği avukat tarafından savunulma hakkı da dâhil olmak üzere, savunma hakkı) ihlal edildiğine karar vermiş ve davacının yasal süreler içinde başvurması halinde tazminat kararını saklı tutmuştur.⁷⁰

Kişinin suçlu olması, onun tüm diğer haklarından mahrum edilmesi gerektiği manasına gelmemektedir. Bu bağlamda, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi kararı sonucunda, davalı ülke aleyhine alınan kararın, ilgili ülkenin hukuk kapasitesini geliştireceğine katkıda bulunacağını söylemek mümkündür.⁷¹

6. Genel Değerlendirme ve Orta Doğu İçin Bazı Öneriler

İnsan haklarına ilişkin hukuki koruma kaynaklarını oluşturan metinlere bakıldığında, metinlerdeki referanslardan da anlaşılacağı üzere Afrika Birliği, Birleşmiş Milletler belgeleri başta olmak üzere⁷² Avrupa Konseyi'nin normlarını gözetmektedir.⁷³ Böylece standartlarını evrensel ve yüksek tutma kaygısıyla hareket etmektedir. Bununla birlikte, insan haklarının korunmasına ilişkin sahip olunan hukuki mekanizmaların işlevselliği açısından henüz yetkinleştiğini söylemek mümkün değildir.

Amerika ve Avrupa düzeyindeki insan haklarına yönelik hukuki düzenlemelerle/metinlerle karşılaştırıldığında, Afrika insan hakları hukuk düzenlemelerinin daha yeni olduğu söylenebilir. Ancak bir o kadar da idealist olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki askeri diktatörlerin özellikle 1970'ler ve 1980'lerde yoğun olduğu Latin Amerika dikkate alındığında,⁷⁴ benzer siyasi koşullara rağmen Bölgesel İnsan Hakları Mahkemesinin kurulması, Afrika'da Amerika kıtasına kıyasla daha hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir.⁷⁵

70 Age.

71 Mahkemenin *yargılamanın yenilenmesine* karar verdiği bir diğer örnek dava için bakınız African Court on Human and People's Rights, "App. No 016/2016 - Diocles William v United Republic of Tanzania", 2018, <http://en.african-court.org/index.php/56-pending-cases-details/912-app-no-016-2016-diocles-william-v-united-republic-of-tanzania-details>: 22.05.2019.

72 İnsan Hakları Evrensel Beyannameisi için bakınız United Nations, "Universal Declaration of Human Rights", 1948, https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf, erişim: 28.09.2018.

73 Avrupa İnsan Hakları Beyannameisi için bakınız Council of Europe, "European Convention on Human Rights", 1950, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, erişim: 28.09.2018.

74 Lea Shaver, "The Inter-American Human Rights System: An Effective Institution for Regional Rights Protection?", Washington University Global Studies Law Review, Cilt 9, Sayı 4, 2010, s. 670.

75 Mahir Terzi, "İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika-Barrios Altos Davası Örneği ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler", Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, Cilt 27, Sayı 2, 2017, s.80.

Afrika'da insan haklarının hukuki korunma mekanizmalarının performansına bakıldığında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin performansına çok uzak olsa da Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin performansı ile boy ölçüşebilecek duruma gelmiştir. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulduğu 1959-2017 yılları arasında 798.610 başvuru almıştır. Bunlardan 46.195'i için karar yahut hüküm verilmiş, 752.415'i için de başvuru şartlarını karşılamadığı için kabul edilemez olduğu açıklanmıştır.⁷⁶ Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesine bakıldığında ise 1997-2017 yılları arasında Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu tarafından kendisine 240 dosya gönderilmiştir.⁷⁷ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi ise 2008 yılından bu yana 202 başvuru almış olup, bunların 52'sini sonuçlandırmıştır.⁷⁸

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine 1959-2017 yılları arasında yapılan 798.610 başvurunun 752.415'inin kabul edilemez nitelikte başvuru olduğu düşünülürse, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi için bir çeşit elek görevi görmektedir; çünkü başvuru şartlarını karşılamayan dosyalar öncelikle komisyonda elenmektedir. Ayrıca önce komisyon ardından komisyonun gerekli görmesi durumunda dosyanın mahkemeye gönderilmesini, devletler üzerinde giderek artan bir baskı prosedürü olarak yorumlamak mümkündür.

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi kararlarının⁷⁹ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'nun ilerleme raporlarının⁸⁰ da psikolojik etkisi dikkate alındığında, tekil ülkelerin ulusal hukuk kapasitelerini geliştirmelerinde bir katkıya sahip olabileceğini söylemek mümkündür.⁸¹

Afrika Birliği'ne üye ülkelerin yönetim sistemleri dikkate alındığında Tam Başkanlık, Yarı Başkanlık, Başkanın Parlamento ile Bağlı Olduğu Sistem, Tek Partili

76 European Court of Human Rights, "Overview 1959-2017", March 2018, https://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592017_ENG.pdf, erişim: 27.09.2018.

77 IACHR, "Cases Sent to the Inter-American Court of Human Rights", 2018, <http://www.oas.org/en/iachr/multimedia/statistics/statistics.html>, erişim: 27.09.2018.

78 African Court on Human and People's Rights, "Finalised Cases", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/cases/2016-10-17-16-18-21#finalised-cases>, erişim: 27.09.2018.

79 Bugüne kadar alınmış kararlar ve içerikleri (salıverme, tazminat ödettirme vb.) için bakınız African Court on Human and People's Rights, "Finalised Cases", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/cases/2016-10-17-16-18-21#finalised-cases>, erişim: 27.09.2018.

80 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu ülke ve dönem raporları için bakınız African Court on Human and People's Rights, "Documents", 2018, <http://www.achpr.org/search/>, erişim:28.09.2018.

81 Kalabalık'a göre bunda ülkelerin birbirine olan coğrafi yakınlığı açısından bölgesel koruma mekanizmalarının daha etkili olması da bir etkidir. Ayrıntı için bakınız Halil Kalabalık, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 2016, s.127.

Rejim (Eritre örneği),⁸² Parlamenter Cumhuriyet, Askeri Diktatörlük (Orta Afrika Cumhuriyeti Örneği),⁸³ Monarşi (Lesotho örneği),⁸⁴ Mutlak Monarşi (Svaziland/ Esvatini örneği)⁸⁵ olmak üzere çeşitli siyasi rejimleri barındırdığı görölmektedir.⁸⁶ Bu anlamda farklı yönetim sistemlerine sahip olmak, insan haklarının korunmasının geliştirilmesi için ortak çabalar içerisinde bulunmaya engel değildir.

Human Rights Watch sivil toplum örgütünün yıllık raporları dikkate alındığında insan hakları ihlallerine ABD ve Avrupa ülkeleri gibi ileri demokrasilerde de rastlanmaktadır. Örneğin Avustralya, Kanada, ABD ve örgütsel politikalar kapsamında Avrupa Birliği insan hakları ihlali yapan ülke ve örgütler olarak yine örneğin 2014⁸⁷, 2015,⁸⁸ 2016⁸⁹ ve 2017⁹⁰ raporlarında yer almaktadır.⁹¹ Bu anlamda önemli olan mağdur için hak arama mekanizmaları oluşturulması ve bu mekanizmaların harekete geçirilebileceği yasal zeminin oluşturulmasıdır. Afrika ve hatta Amerika örneklerinin varlığı, insan haklarının bölgesel koruma mekanizmaları açısından önemlidir ve insan haklarının korunması açısından ümit vericidir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi ileri demokrasi ürünü olan örnekler bir tarafa bırakılırsa, Afrika ve Amerika'daki bölgesel koruma mekanizmaları bile başlı başına bu mekanizmalardan yoksun bölgeler için ilham kaynağı olmalıdır ki bunların başında Orta Doğu gelmektedir. O anlamda insan haklarını bölgesel düzeyde koruma mekanizmaları, sadece ileri demokrasilere özgü değildir.

Bölgesel düzeyde hukuki mekanizmalarına bakıldığında kurucu babalar olarak bölgesel örgütler ön plana çıkmaktadır. Örneğin Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu ve Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi için Amerikan

82 T.C. Dışışleri Bakanlığı, "Eritre'nin Siyasi Görünümü", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/eritre-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, erişim: 29.09.2018.

83 Orta Afrika Cumhuriyeti'nin siyasi görünümü için bakınız T.C. Dışışleri Bakanlığı, "Orta Afrika Cumhuriyeti'nin Siyasi Görünümü", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/orta-afrika-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, erişim: 29.09.2018.

84 Lesotho Devlet Başkanı Kral olmakla birlikte, Kralın yetkileri Anayasa ile sınırlandırılmıştır. Ayrıntı için bakınız T.C. Dışışleri Bakanlığı, "Lesotho'nun Siyasi Görünümü", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/lesotho-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, erişim: 29.09.2018.

85 Svaziland Krallığının adı, 19 Nisan 2018 tarihi itibarıyla Esvatini Krallığı olarak değişmiştir. Ayrıntı için bakınız T.C. Dışışleri Bakanlığı, "Ülke İsimleri ve Başkentleri Listesi", Eylül 2018, <http://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/baskentler-listesi.pdf>, erişim: 28.09.2018.

86 Bilgi Ufku Genel Kültür ve Bilgi Sitesi, "Ülkeler ve Yönetim Şekilleri (Yönetim Biçimleri) Nelerdir?", 2014, <http://www.bilgiufku.com/ulkeler-ve-yonetim-sekilleri-nelerdir.html>, erişim: 28.09.2018.

87 Human Rights Watch, "World Report 2014", <https://www.hrw.org/world-report/2014>, erişim: 04.08.2018.

88 Human Rights Watch, "World Report 2015", <https://www.hrw.org/world-report/2015>, erişim: 04.08.2018.

89 Human Rights Watch, "World Report 2016", <https://www.hrw.org/world-report/2016>, erişim: 04.08.2018.

90 Human Rights Watch, "World Report 2017", <https://www.hrw.org/world-report/2017>, erişim: 04.08.2018.

91 Bununla birlikte, az gelişmişlik ve insan hakları ihlalleri arasında doğru orantı olduğunu da söylemek gerekir. Bakınız Mahir Terzi, "İnsan Haklarının Sözleşme Dışı Koruma Usullerinin Etkisi Üzerine Bir İnceleme: Eritre Örneği Çerçevesinde 5/1 Usulü", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Ankara, 2018, s.84.

Devletler Teşkilatı,⁹² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi için Avrupa Konseyi,⁹³ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, Afrika Birliği Adalet Mahkemesi ve hâlihazırda onaylanmayı ve imza sürecinin tamamlanmasını bekleyen Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi için de Afrika Birliği kurucu babalar rolünü üstlenmiştir.

Bir analogi yapmak gerekirse Orta Doğu için de böyle bir örgüte ihtiyaç vardır. Hâlihazırda olan örgüt ise İslam İşbirliği Teşkilatı'dır.⁹⁴ Orta Doğu ülkelerinin⁹⁵ Cezayir ve Tunus gibi bir kısmı Afrika Birliği, önemli bir kısmı da Arap Devletler Ligi⁹⁶ içerisinde, yine Cezayir, Tunus ve Fas gibi bir kısmı da hem Afrika Birliğinde hem de Arap Devletler Liginde yer almaktadır. Bununla birlikte Orta Doğu ülkelerinin ortak coğrafyada olmaktan ve birbirlerine yakın olmaktan kaynaklanan nedenlerle kendilerini en fazla etkileyen olaylara (terör, göç, insan ticareti vb.) birlikte çözüm üretmek amacıyla bir örgüt şemsiyesi altından toplanması ve insan haklarını koruma mekanizmalarını da bu şemsiye altında gerçekleştirmeleri önerilebilir. Ancak Orta Doğu'da yer alan İsrail ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin varlığı da dikkate alınırsa dini itikatlar gereği, İslam İşbirliği Teşkilatı'na itiraz edilebilir. Ancak her halükarda ülkeler arasındaki husumet, bahane oluşturamaz. Aksi halde Afrika Birliği örneğinde Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti arasındaki uyumsuzluk nedeniyle⁹⁷ yahut Eritre ve Etiyopya'nın siyasi tarihleri⁹⁸ gereğince

92 Organization of American States, "Who We Are", 2018, http://www.oas.org/en/about/who_we_are.asp, erişim: 29.09.2018.

93 European Court on Human Rights, "The Court in Brief", https://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_ENG.pdf, erişim: 29.09.2018.

94 İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye ülkeler; Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Brunei, Burkina-Faso, Cezayir, Cibuti, Çad, Endonezya, Fas, Fildişi Sahili, Filistin, Gabon, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Guyana, Irak, İran, Kamerun, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Komorlar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Maldivler, Malezya, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Surinam, Suudi Arabistan, Tacikistan, Togo, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Uganda, Umman, Ürdün, Yemen ve Suriye (Üyeliği 14-15 Ağustos tarihlerinde düzenlenen 4. Olağanüstü Zirve'de askıya alınmıştır.)dir. T.C. Dışişleri Bakanlığı, "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, erişim: 23.09.2018.

95 Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Cezayir, Fas, Filistin, Irak, İran, İsrail, Katar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Umman, Suriye, Suudi Arabistan, Tunus, Ürdün, Yemen. Ayrıntı için bakınız T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Orta Doğu ve Kuzey Afrika", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?ff1be5b3-51d9-4c0a-99f5-291c33c39414>, erişim: 30.09.2018.

96 Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Cezayir, Cibuti, Fas, Filistin, Irak, Katar, Komorlar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Moritanya, Oman, Somali, Sudan, Suriye (üyeliği askıya alınmıştır), Suudi Arabistan, Tunus, Ürdün ve Yemen, Arap Devletler Ligi üyesi ülkelerdir.

97 Bu konuda bir değerlendirme için bakınız Nanjala Nyabola, "Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Sorunların Gölgesinde Çatışma", erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/orta-afrika-cumhuriyetinde-sorunlarin-golgesinde-catisma>, erişim: 23.05.2019.

98 Bu konudaki bir rapor için bakınız United Nations Human Rights Council "Report of the Detailed Findings of the Commission of Inquiry on Human Rights in Eritrea", 5 Haziran 2015, <http://untribune.com/wp-content/uploads/2015/11/un-commission-of-inquiry-human-rights-eritrea.pdf>, erişim: 30.09.2018.

aynı örgüt bünyesinde olmamaları gerekirdi. Kaldı ki dayanışmayı gerektiren diğer önemli bir neden, örneğin, Orta Afrika Cumhuriyetindeki sorunların, komşu ülkeler olan Kamerun, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ruanda, Sudan ve Uganda'yı da etkileyebilecek bir nitelik almasıdır.⁹⁹ Diğer bir ifadeyle, komşu ülkedeki bir iç sorun, diğer komşu ülkelerin kayıtsız kalamayacağı bölgesel hatta uluslararası bir sorun haline gelebilmektedir. Bu durumda Orta Doğu için bu işi üstlenebilecek *Orta Doğu Ülkeleri Birliği* gibi yeni bir Teşkilatın oluşturulması da ayrı bir alternatif olarak telaffuz edilebilir- Arap Devletler Ligi'nin bir alternatif oluşturması zordur; çünkü kavim üzerinden hareket etmekte ve sadece Arapları kapsamaktadır.

Kısaca her halükarda Orta Doğu'nun insan haklarının korunmasında kendi yüksek standartlarını oluşturması gerektiği aşikârdır. Mevcut örnekler dikkate alınırsa, devletler arası husumeti (İran-Suudi Arabistan çekişmesi,¹⁰⁰ İsrail-Filistin gerilimi, Katar-Suudi Arabistan çekişmesi,¹⁰¹ Suudi Arabistan-Yemen¹⁰² çekişmesi vb.) işbirliği ve dayanışma aracılığıyla bir tarafa bırakıp, Orta Doğunun sorunları için bölgesel çözümlere yönelmesi fayda sağlayacaktır. İnsan hakları bağlamında bu, örneğin, *Orta Doğu İnsan Hakları Mahkemesi* olarak vücut bulabilir. Yine bu mahkemenin tanınması ve taraf ülkelerin bu mahkeme kararlarına riayet etmesi, ilgili ülkelerin insan haklarına yönelik hukuki kapasitesini ve standartlarını da yükseltecektir. Avrupa, Amerika ve Afrika'daki insan haklarına yönelik hukuki mekanizmalar, bu çıkarımı teyit edecek niteliktedir. Kurucu birlik olarak ise yeni bir birliğin tesis edilmesi, örneğin *Orta Doğu Ülkeleri Birliği*'nin kurulması önerilebilir.

7. Sonuç

İnsanın insan olmaktan kaynaklanan ve varlığına içkin hakları kapsayan insan hakları, “kendinden bir değer” olarak ele alınması, 20. yüzyılın özellikle de 2. Dünya Savaşı sonrası dönemin ürünüdür.¹⁰³

99 Bu konuda bir değerlendirme için bakınız Nanjala Nyabola, “Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Sorunların Gölgesinde Çatışma”, erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/orta-afrika-cumhuriyetinde-sorunlarin-golgesinde-catisma>, erişim: 23.05.2019.

100 Bu konuda bir çalışma için bakınız Kemal İnat ve diğerleri, “İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları”, *SETA*, Sayı 148 (Ocak 2016).

101 Bu konuda bir çalışma için bakınız Gülşah Neslihan Akkaya ve Mahmud Elrantisi, “Arap Baharı Sonrası Katar Dış Politikası ve Körfez Siyaseti”, *SETA*, Sayı 138 (Kasım 2015).

102 Bu konuda bir çalışma için bakınız Mustafa Aydıntepe ve İzzettin Artokça, “Yemen”, http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/yemen_raporu.pdf_b7e9f548-3946-4f3d-ac14-b8448ef6b8eb.pdf, erişim: 22.05.2019.

103 Mahir Terzi, “İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika-Barrios Altos Davası Örneği ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler”, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, Cilt 27, Sayı 2, 2017, s.55.

Günümüzde İnsan Haklarının ulusal düzeyde korunması yanında, Birleşmiş Milletler örneğinde olduğu gibi uluslararası düzeyde ve Avrupa, Amerika ve Afrika örneklerinde olduğu gibi bölgesel düzeyde de korunma mekanizmaları vardır.

Afrika'da insan haklarına yönelik temel belgeler Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi, Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen 1969 Sözleşmesi, Çocuk Hakları ve Refahı Afrika Sözleşmesi, Afrikalı Gençlik Sözleşmesi ile Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'ne ek protokoller olan Kadın Hakları Protokolü ve 2018 Eylül ayı itibariyle henüz onaylanmayan Yaşlı Hakları Protokolüdür.

Afrika'nın gerek bu belgeler gerekse Afrika Birliği Kurucu Yasası çerçevesinde insan haklarının korunması için kurduğu organlar; Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Komitesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, Afrika Birliği Adalet Mahkemesi ve 2018 Eylül itibariyle henüz onaylanmayan ve imza sürecinin tamamlanmasını bekleyen Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi'dir.

Bu kurumlar aracılığıyla korunma usullerine bakıldığında; periyodik ilerleme raporları, devlet başvuruları, bireysel başvurular ve sivil toplum örgütlerinin başvuruları ile sistemin işletildiği görülmektedir. Bunlardan ilerleme raporunun devletler üzerinde psikolojik bir baskısının olması sebebiyle etkili olabileceği, kişilerin haklarına yönelik ihlaller sonucunda hükmedilen tazminatların ise bir yaptırım niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bireysel başvurular, Afrika İnsan Hakları koruma mekanizmasının ayırt edici ve üstün özelliği değildir. Çünkü Mahkemenin bireyleri doğrudan çağırıp dinleme yetkisi saklı olmasına rağmen ilgili Mahkemelere bireysel başvuru, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu aracılığıyla yapılabilmektedir. Şikâyet mekanizmasının başlatılıp başlatılmayacağı, bu durumda Komisyonun takdirine bağlıdır.

Amerika ve Avrupa düzeyindeki insan haklarına yönelik hukuki düzenlemelerle karşılaştırıldığında, Afrika insan hakları hukuk düzenlemelerinin daha genç olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler ve Avrupa örnekleri, Afrika önünde tecrübe kaynağı olarak durduğu için Afrika'nın göz ardı edilemeyecek bir performansa sahip olduğu da kabul edilmelidir. Bu performans her şeyden önce kendini insan haklarına yönelik hukuki metinlerin hazırlanmasında ortaya koymaktadır. Bu hukuki metinlere işlerlik kazandırılması amacıyla ilgili teşkilat ve organların oluşturulması ise gerekli iradeye sahip olduğunu göstermektedir. Bu anlamda çalışmanın temel hipotezi olan "Afrika, insan haklarının hukuki korunma mekanizmaları açısından kayda değer bir ilerleme kaydetmiştir", varsayımının doğrulandığını bu çalışmada bahsedilen mevcut hukuki belgeler, örnek dava (lar) ve istatistiksel veriler doğrultusunda söylemek mümkündür.

Mevcut koruma sistemlerine bakıldığında, Orta Doğu bölgesinin bu sistemler içerisinde yer almadığı ve insan haklarının bölgesel düzeyde korunması için gerekli mekanizmalara kavuşmak için artık zaman kaybetmemesi gerektiği, Afrika (ve Avrupa ile Amerika) örneği üzerinden ifade edilebilir. Bu bağlamda *Orta Doğu İnsan Hakları Mahkemesi* ve şemsiye yahut ulus üstü birlik olarak da *Orta Doğu Ülkeleri Birliği* önerilebilir. Avrupa, Amerika ve Afrika'da insan haklarının korunmasına ilişkin hukuki metinler ve teşekküller, özellikle de Avrupa Birliği, Afrika Birliği, Amerikan Devletler Teşkilatı¹⁰⁴ gibi bölgesel yahut ulus üstü şemsiye birlikler, bu çerçevede yol gösterici olabilir.

Orta Doğu, dünya haritasında sadece belli bir coğrafi kesiti değil, aynı zamanda kendine özgü konuları/sorunları (Filistin-İsrail meselesi, Sünni-Şii çekişmesi,¹⁰⁵ radikalizm ve terörizm,¹⁰⁶ petrol¹⁰⁷ ve doğal gaz gibi önemli enerji kaynaklarının varlığı, su ve suyun paylaşımı¹⁰⁸) içeren bir coğrafyadır. Bu coğrafyayı paylaşan ülkelerin siyasi tarihleri¹⁰⁹ ve bir bütün olarak Orta Doğu'nun siyasi tarihi,¹¹⁰ yaşanan acılardan dolayı, duygusal reaksiyonları bünyesinde barındırabilir. Ancak bu, daha iyi ve yaşanılabilir bir Orta Doğu için idealist çabaların sarf edilmesine engel olmamalıdır.¹¹¹ Orta Doğu'yu çevreleyen ve bu bölgeye rengini katan koşullar, aynı zamanda neden idealistçe hareket edilmesi gerektiğini açıklayan sebeplerdir.

104 Mahir Terzi, "İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika-Barrios Altos Davası Örneği ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler", *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, Cilt 27, Sayı 2, 2017, s.65.

105 Bu konudaki başarılı Romansı bir anlatım için bakınız Ziya Şakir, *Kerbela Vakası ve Kerbela'nın İntikamı*, Cevahir Yayınları, İstanbul, 2008.

106 İslam coğrafyasındaki din referanslı terörizm için bakınız Mahir Terzi, *Din Referanslı Terörizm Üzerine (Upon Terrorism Referred to Religion)*, Edge Akademi, Ankara, 2016.

107 Bu konudaki bir çalışma için bakınız Daniel Yergin, *Petrol-Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, (çev. Kamuran Tuncay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

108 Bu konuda bir çalışma için bakınız Metin Saltürk, "Orta Doğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi", <https://dergipark.org.tr/download/article-file/84573>, erişim: 21.05.2019. Ayrıca bakınız Mutlu Yılmaz, "Orta Doğu'da Su Sorunu Kapsamında Türkiye'nin Sınırşan Sularının Jeopolitik Önemi", http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/semp6_36.pdf, erişim: 22.05.2019.

109 Bu konudaki bir çalışma için bakınız Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, Barış Platin Kitabevi, Ankara, 2009.

110 Bu konudaki bir çalışma için bakınız Bernard Lewis, *Orta Doğu-İki Bin Yıllık Orta Doğu Tarihi*, (çev.Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2006.

111 Bu idealist çabalar çerçevesinde EUROPOL (Avrupa Polis Teşkilatı) ve AFRIPOL (Afrika Polis İşbirliği Teşkilatı) gibi uluslararası polis teşkilatlarının Orta Doğu için tasarlanmış bir formu da suçla mücadele için söz konusu olabilir. Ayrıntı için bakınız EUROPOL, "About EUROPOL", 2018, <https://www.europol.europa.eu/about-europol>; erişim: 30.09.2018 ve AFRIPOL, "What is AFRIPOL", 2015, <http://afripol.peaceau.org/en/>, erişim: 30.09.2018.

Kaynakça

- African Commission on Human and People's Rights, "Decisions on Communications", 2019, http://www.achpr.org/communications/decisions/?o=846&sort=_date, erişim: 21.05.2019.
- African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child, "Communications", 2019, <http://www.acerwc.org/communications/table-of-communications/>, erişim:21.05.2019.
- African Court on Human and People's Rights, "App. No 016/2016 - Diocles William v United Republic of Tanzania", 2018, <http://en.african-court.org/index.php/56-pending-cases-details/912-app-no-016-2016-diocles-william-v-united-republic-of-tanzania-details>: 22.05.2019.
- African Court on Human and People's Rights, "App. No. 004/2013 – Lohe Issa Konate v. Burkina Faso", 2014, <http://www.african-court.org/en/images/Cases/Judgment/Judgment%20Appl.004-2013%20Lohe%20Issa%20Konate%20v%20Burkina%20Faso%20-English.pdf>, erişim: 22.05.2019.
- African Court on Human and People's Rights, "App. No. 010/2015 – Amiri Ramadhani v. United Republic of Tanzania", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/56-pending-cases-details/875-app-no-010-2015-amiri-ramadhani-v-united-republic-of-tanzania-details>, erişim: 21.05.2019.
- African Court on Human and People's Rights, "App. No 016/2016 - Diocles William v. United Republic of Tanzania", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/55-finalised-cases-details/912-app-no-016-2016-diocles-william-v-united-republic-of-tanzania-details>, erişim: 21.05.2019.
- African Court on Human and People's Rights, "Contentious Matters", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/cases/2016-10-17-16-18-21>, erişim: 21.05.2019.
- African Court on Human and People's Rights, "Finalised Cases", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/cases/2016-10-17-16-18-21#finalised-cases>, erişim: 27.09.2018.
- African Court on Human and People's Rights, "Documents", 2018, <http://www.achpr.org/search/>, erişim:28.09.2018.
- AfricanLII, "African Court on Human and People's Rights", 2009, <https://africanlii.org/catalog/53>, erişim:23.07.2018.
- African Union, "OAU/AU Treaties, Conventions, Protocols & Charters", 2018, <https://au.int/en/treaties>, erişim: 04.07.2018.
- African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.
- African Union, "Member State Profiles", 2018, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 08.07.2018.
- African Union, "OAU Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa", 1974, <https://au.int/en/treaties/oau-convention-governing-specific-aspects-refugee-problems-africa>, erişim: 11.07.2018.
- African Union, "African Charter on the Rights and Welfare of the Child", 1999. https://au.int/sites/default/files/treaties/7773-treaty-0014_-_african_charter_on_the_rights_and_welfare_of_the_child_e.pdf, erişim:14.07.2018.

- African Union, "African Youth Charter", 2009, <https://au.int/en/treaties/african-youth-charter>, erişim: 14.07.2018.
- African Union, "Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa", 2005, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-rights-women-africa>, erişim:15.07.2018.
- African Union, "Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Older Persons in Africa", 2016, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples%E2%80%99-rights-rights-older-persons>, erişim:18.07.2018.
- African Union, "Protocol to the African Charter on Human And Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights", 2004, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-establishment-african-court-human-and>, erişim: 24.07.2018.
- African Union, "List of Countries Which Have Signed, Ratified/Acceded to the Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2019, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-sl-protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_3.pdf, erişim: 23.05.2019.
- African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.
- AFRIPOL, "What is AFRIPOL", 2015, <http://afripol.peaceau.org/en/>, erişim:30.09.2018.
- AKKAYA, Gülşah Neslihan ve Mahmud Elrantisi, "Arap Baharı Sonrası Katar Dış Politikası ve Körfez Siyaseti", SETA, Sayı 138 (Kasım 2015).
- AYDINTEPE, Mustafa ve İzzettin Artokça, "Yemen", http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/yemen_raporu.pdf_b7e9f548-3946-4f3d-ac14-b8448ef6b8eb.pdf, erişim:22.05.2019.
- Bilgi Ufku Genel Kültür ve Bilgi Sitesi, "Ülkeler ve Yönetim Şekilleri (Yönetim Biçimleri) Nelerdir?", 2014, <http://www.bilgiufku.com/ulkeler-ve-yonetim-sekilleri-nelerdir.html>, erişim: 28.09.2018.
- Council of Europe, "European Convention on Human Rights", 1950, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, erişim: 28.09.2018.
- European Court of Human Rights, "Overview 1959-2017", March 2018, https://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592017_ENG.pdf, erişim: 27.09.2018.
- European Court on Human Rights, "The Court in Brief", https://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_ENG.pdf; erişim: 29.09.2018.
- EUROPOL, "About EUROPOL", 2018, <https://www.europol.europa.eu/about-europol>; erişim:30.09.2018
- Human Rights Watch, "World Report 2014", <https://www.hrw.org/world-report/2014>, erişim: 04.08.2018.
- Human Rights Watch, "World Report 2015", <https://www.hrw.org/world-report/2015>, erişim: 04.08.2018.
- Human Rights Watch, "World Report 2016", <https://www.hrw.org/world-report/2016>, erişim: 04.08.2018.
- Human Rights Watch, "World Report 2017", <https://www.hrw.org/world-report/2017>, erişim: 04.08.2018.

- IACHR, "Cases Sent to the Inter-American Court of Human Rights", 2018, <http://www.oas.org/en/iachr/multimedia/statistics/statistics.html>, erişim: 27.09.2018.
- İNAT, Kemal ve diğerleri, "İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansıması", SETA, Sayı 148 (Ocak 2016).
- KALABALIK, Halil. *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 2016.
- LEWIS, Bernard. *Orta Doğu-İki Bin Yıllık Orta Doğu Tarihi*, (çev.Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2006.
- NYABOLA, Nanjala, "Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Sorunların Gölgesinde Çatışma", erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/orta-afrika-cumhuriyetinde-sorunlarin-golgesinde-catisma>, erişim: 23.05.2019.
- Organization of American States, "Who We Are", 2018, http://www.oas.org/en/about/who_we_are.asp, erişim: 29.09.2018.
- PAZARCI, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.
- SALTÜRK, Metin. "Orta Doğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi", <https://dergipark.org.tr/download/article-file/84573>, erişim: 21.05.2019.
- SHAVER, Lea. "The Inter-American Human Rights System: An Effective Institution for Regional Rights Protection?", *Washington University Global Studies Law Review*, Cilt 9, Sayı 4, 2010, s. 638-676.
- ŞAKİR, Ziya. *Kerbela Vakası ve Kerbela'nın İntikamı*, Cevahir Yayınları, İstanbul, 2008.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Uluslararası Kuruluşlar, Örgütler, Alt Birim ve Kuruluşları Listesi", Kasım 2014, <http://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/uluslararasi-kuruluslar-kasim-2014.pdf>, erişim: 03.07.2018.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, erişim: 23.09.2018.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Ülke İsimleri ve Başkentleri Listesi", Eylül 2018, <http://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/baskentler-listesi.pdf>, erişim: 28.09.2018.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Eritre'nin Siyasi Görünümü", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/eritre-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, erişim: 29.09.2018.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Orta Afrika Cumhuriyeti'nin Siyasi Görünümü", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/orta-afrika-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, erişim: 29.09.2018.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Lesotho'nun Siyasi Görünümü", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/lesotho-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, erişim: 29.09.2018.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Orta Doğu ve Kuzey Afrika", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?ff1be5b3-51d9-4c0a-99f5-291c33c39414>, erişim: 30.09.2018.
- TERZİ, Mahir. "İnsan Haklarının Sözleşme Dışı Koruma Usullerinin Etkisi Üzerine Bir İnceleme: Eritre Örneği Çerçevesinde 5/1 Usulü", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Ankara, 2018, s.61-96.
- TERZİ, Mahir. "İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika-Barrios Altos Davası Örneği ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler", *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, Cilt 27, Sayı 2, 2017, s.53-92.

TERZİ, Mahir. *Din Referanslı Terörizm Üzerine (Upon Terrorism Referred to Religion)*, Edge Akademi, Ankara, 2016.

United Nations, "Universal Declaration of Human Rights", 1948, https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf, erişim: 28.09.2018.

United Nations Human Rights Council "Report of the Detailed Findings of the Commission of Inquiry on Human Rights in Eritrea", 5 Haziran 2015, <http://untribune.com/wp-content/uploads/2015/11/un-commission-of-inquiry-human-rights-eritrea.pdf>, erişim: 30.09.2018.

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, "What are Human Rights", 2018, <https://www.ohchr.org/en/issues/pages/whatarehumanrights.aspx>; erişim: 02.07.2018.

YERĞİN, Daniel. *Petrol-Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, (çev. Kamuran Tuncay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

YILMAZ, Mutlu. "Orta Doğu'da Su Sorunu Kapsamında Türkiye'nin Sınıraşan Sularının Jeopolitik Önemi", http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/semp6_36.pdf, erişim:22.05.2019.

YILMAZ, Türel. *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, Banş Platin Kitabevi, Ankara, 2009.

NEDENLERİ VE SONUÇLARI BAĞLAMINDA YEMEN SAVAŞI

THE WAR IN YEMEN ON THE CONTEXT OF REASONS AND
CONSEQUENCES

SELİM ÖZTÜRK*

ÖZ

Makale, uzun yıllardır devam etmekte olan Yemen'deki savaş durumuna, ortaya çıkışındaki nedenlere ve geldiğimiz aşamada sonuçları üzerinde detaylara inerek durmaktadır. Özellikle Hushi ayaklanmasının kontrol edilememesi üzerine ülkenin çökmüş devlet haline gelmesi süreci incelenmekte, ayrıca Arap Baharı ve ardından Güney ayrılıkçılığının yükselmesinin ülkeyi bölgedeki diğer güçlerin müdahale alanı haline getirdiğine, özellikle Suudi Arabistan ve İran'ın ülke içindeki devlet dışı aktörler vasıtasıyla nasıl güç mücadelesine giriştiklerini tartışmaktadır. Yemen'deki savaşın nedenleri için yıllar boyunca Zeydi toplumuna yapılan baskılar, ötekileştirme siyaseti ve Suudi destekli Selefileştirme gibi etmenler; bunun dışında dış güçlerin rolünden ziyade ülke içi dinamiklerin, yönetim ve sosyo-ekonomik sorunların etkili olduğuna yer verilmektedir. Aynı zamanda ülkenin dünya enerjisi ulaşım yolları için kritik önem taşıyan Bâbü'l-Mendeb boğazının kontrolünü elinde bulundurması ülkedeki kaotik durumu fırsat bilen bölge güçlerinin de müdahalesinde önemli rol oynamaktadır. Makalede aynı zamanda tarihte Zeydilik'in gelişim sürecine, 1962 Devriminin devamındaki gelişmelere, iç savaş halinin derinleşmesinde role sahip olan Yemen el-Kaidesi, su sıkıntısı, çevre sorunları ve son yıllardaki Güney Yemen'in ayrılıkçılık faaliyetlerine de detaylıca değinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hushi Ayaklanması, Selefileştirme, Zeydilik, İran, Arap Baharı.

ABSTRACT

The article focuses on the long lasting status of war in Yemen, the reasons behind the outbreak of war and the current results in detail. Especially, it reviews the process of Yemen's going to failed state after the Houthi revolt went out of control, the Arab Spring and Southern separatism that caused Yemen to turn into a field of intervention on behalf of other powers, and especially discusses on how Saudi Arabia and Iran involved in the power struggle over the country. It also points out that the reasons of the Houthi revolt stemmed from the suppression on Zaydi society, discrimination and the Saudi led-Salafization, besides the internal dynamics, administrative problems, socio-economic problems rather than the role of foreign powers. That the country holds the control of Bab al Mandab Strait, which is vital for the world energy transportation, plays an important role for the intervention of regional powers, which regards the chaotic situation as an opportunity. The article also points out the process of Zaydism's rise, the developments in the post-1962 Revolution era, al Qaeda in the Arabian Peninsula, water scarcity, environmental problems, the Southern separatism acts in recent years.

Keywords: Houthi revolt, Salafization, Zaydism, Iran, Arab Spring.

* Dr. Öğr. Üyesi, Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, selim.ozturk6@pa.edu.tr.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3629-0989>

Makale Atf Bilgisi: ÖZTÜRK Selim (2019). Nedenleri ve Sonuçları Kapsamında Yemen Krizi, *Avrasya Etüdüleri*, 83-98.

Gönderim Tarihi: 01.06.2019 Kabul Tarihi: 25.06.2019

Giriş

Yemen krizinde isminden en çok söz ettiren Husiler son beş yıldır dünya gündemini oldukça meşgul eden bir vaka olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ne olduğuna ve neyi amaçladıklarına yönelik kamuoyunda bir bilgi karmaşası bulunmaktadır. Kimilerine göre Yemen’de Zeydi mezhebinin takipçileri, kimilerine göre bir kabile, kimilerine göre de Hizbullah benzeri İran destekli bir fırka olarak dillendirilmektedir. Yemen’deki mezhep rahatsızlığı siyasileştirilerek, sosyo-ekonomik ve siyasal anlamda ezilen Zeydi Şii azınlığın sözcüsü olarak ortaya çıkmış, Yemen’in kuzey bölgelerinde direnişi örgütlemiştir. Husi ailesi, 1962 yılında Yemen’deki İmam rejiminin çöküşünden itibaren ikincil plana itilen Zeydilerin Selefî destekli ve Sünnî-Şafî ağırlıklı Yemen rejimine karşı başkaldırısının öncülüğünü üstlenmişlerdir. Ortaya çıkış nedenleri sadece mezhep gerginliklerine de indirgenemeyecek olup ülkeyi 1978 yılından beridir yöneten Abdullah Ali Salih rejiminin yolsuzluk, kayırma, ülkeyi ekonomik anlamda kötüye götüren politikalarının da etkili olduğunu belirtmekte fayda vardır. Öncelikle temsil ettikleri Zeydiye mezhebinin Yemen tarihindeki yeri ve önemine bakmak gerekmektedir.

1. Yemen Tarihinde Zeydilik

Zeydi Şiiliği Beş İmam Şi’ası olarak da bilinmekte olup Hz. Hüseyin’in soyundan gelen ve beşinci imam olan Zeyd bin Zeynelabidin’in takipçilerine denilmektedir. Üçüncü İmam Zeynelabidin’in oğlu olarak 739 yılında büyük dedesi Hz. Ali gibi Küfe merkezli ayaklanmayı Emevi saltanatını yolsuzluk, İslam’dan sapma ve zulüm ile suçlayarak örgütlemiş ve bir huruç harekâtına girişmiştir. Emevilerle karşı örgütlenen bu ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanmış ve takipçileri şehit edilmişlerdir. Hatta ayaklanma girişiminin Emevilerin çöküşünü hızlandırdığı da iddia edilmektedir.¹ Zeydilik, Emevi ve Abbasi hâkimiyeti altında gelişmiş ve süreç içerisinde On İki İmam Şi’ası ve Yedi İmam Şi’asından (İsmailiye) farklı bir mezhep disiplini haline gelmiştir. İran’ın kuzey eyaletlerinde ve Yemen’de yayılarak hâkimiyet kurmuşlardır. Yemen’de ilk devleti 910 yılında Yahya bin Hüseyin tarafından kurulacak olup asırlar süren imamların hâkimiyeti 1962 yılında Nasır yanlısı cumhuriyetçiler tarafından sonlandırılacaktır. Tarih boyunca bölgeyi kontrol altında tutmaya çalışan çeşitli hanedanlarla ve daha sonra da Osmanlılarla çatışmalarından ötürü hâkimiyet altına alınması zor bir mezhepsel topluluk olmuştur. Son dönemde 19.yy’da Osmanlı hâkimiyeti altına giren imamlar, önce 1902’te ve sonra da 1918’de Arap İsyanının çıkması ile Osmanlı hâkimiyetine

1 Henry Laoust, İslam’da Ayrılıkçı Görüşler, Pınar Yayınları, İstanbul, 1999, ss.51-52; Jeremy M. Sharp, Yemen: Civil War and Regional Intervention, Congressional Research Service, Washington, 2018, s.1; “Zeyd bin Ali’nin Kiyamı”, WikiShia, http://tr.wikishia.net/view/Zeyd_bin_Ali%27nin_K%C4%B1yam%C4%B1, Erişim: 22.04.2019.

başkaldırarak bağımsızlıklarını elde etmişlerdir.² İsyanın lideri İmam Yahya'nın kurduğu İmamlık (imamet) rejimi 1962 yılına kadar devam edecek ve bu süreçte kuzey komşuları olan Suudi Arabistan'la ciddi problemler yaşayacaklardır.³ Suudiler, Yemen'e ait olan Asir, Cizan ve Necran eyaletlerini 1934 yılında işgal ederek koparacaklar ve bu durum yıllar boyunca sürecek olan Suudi-Yemen geriliminin de sebebinin teşkil edecektir.⁴

Özü itibarı ile On İki İmam Şia'sı ile mesafeli olup Sünniliğe daha yakın bir mezhep olarak görülmektedir. İmamet Şia'sındaki mehdi beklentisi ve Sahabeye karşı olumsuz tutum bulunmamaktadır. Kendisini beşinci hak mezhep olarak görmekte ve Yemen'de halk nazarında mezhep ayrımı neredeyse yok denilecek kadar az olduğu belirtilmektedir.⁵ Fakat 27 Eylül 1962 tarihinde İmam yanlıları ve Nasırcı gruplar arasında başlayan iç savaş beş yıl sürmüştür. 1967'de Nasırcı Yemenli milliyetçilerin İmamet rejimini devirmeleri ile asırlardır süren geleneksel monarşik yapı yıkılmış ve monarşi de sona ermiştir. Bu durum mezhep değerlerinin süreç içerisinde gitgide ikincil plana atılmasına, sonuçta toplumun hafızasında yıllar geçtikçe ayrımcılığa uğrama hissiyatını teşkil etmiştir.

2. 1962 Devrimi Sonrası Yemen

1962 yılında Yemen'deki cumhuriyet yanlılarına yardım amacıyla Cemal Abdül Nasır 60-70 bin askeri bölgeye yığarken, Suudiler ise İmam Muhammed el Bedir'e destek sunmuşlardır. Hatta bu dönemde şimdiki Husi ailesinin o zamanki lideri ve imamet destekçisi olan Bedrettin Husi, cumhuriyetçilerden kaçarak Suudilere sığınmıştır.⁶ Selefî -Vehhabi Suudilerin bu tarz siyasetlerinin asıl sebebi bölgedeki krallıkla yönetilen bir rejimin çöküşünü önlemek, sıranın kendilerine gelmesinin önüne geçmek ve Nasır'ın milliyetçi, cumhuriyetçi siyasetine karşı bölgedeki geleneksel saltanat yönetimlerinin devamını sağlamak olarak açıklanabilir. Ali Abdullah Salih kendisinden önce iki halefnin suikastla öldürülmesi

2 Mehmet Ali Büyükkara, "Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Husi Hareketi, Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi", Cilt:16, Sayı:30, 2011, ss. 115-152; Jeremy M. Sharp, Yemen: Background and U.S. Relations, Congressional Research Service, Washington, 2015, s.30.

3 Mehmet Ali Büyükkara, s.117-120; Thomas Juneau, "Iran's policy towards the Houthis in Yemen: a limited return on a modest investment", International Affairs, Cilt:92, Sayı:3, 2016, s.651; Jeremy M. Sharp, Yemen: Civil War and Regional Intervention, s.1.

4 Stig Stenslie, "Not too strong, not too weak: Saudi Arabia's policy towards Yemen", Norwegian Peacebuilding Research Center, Oslo, 2013, s. 1; Ahmad Yousefpour ve Shahram Masoumi, "Geopolitical Analysis of Al-Houthi Shiites in the Yemeni Revolution (2001 – 2012)", International Journal of Scientific Study, Cilt:5, Sayı:5, 2017, s.260.

5 Mehmet Ali Büyükkara, s.117-120; Thomas Juneau, s.651.

6 Alptekin Dursunoğlu, Ensarullah ve Hizbullah, Yakın Doğu Haber, 2014, http://www.ydh.com.tr/YD434_ensarullah-ve-hizbullah.html, Erişim Tarihi : 07.02. 2019 ; Stig Stensle, "Not too strong, not too weak: Saudi Arabia's policy towards Yemen", s.1; Noel Brehony, The Role of the PDRY in Forming A South Yemeni Identity. Helen Lackner. (ed.), Why Yemen Matters: A Society in Transition içerisinde. Saqi Books, Londra, 2014, s.124.

üzerine 1978'de Kuzey Yemen'in (Yemen Arap Cumhuriyeti) devlet başkanı olmuş ve 33 yıl boyunca baskıcı bir idareyle ülkeyi yönetmiştir.⁷ Aslen kendisi de bir Zeydi olan Abdullah Salih Arap sosyalist milliyetçiliğinden ve Baas tipi partilerin genel fikirlerinden etkilendiği için Yemen'i mezhep sebeplerle değil daha ziyade denge politikası ile yönetmeye çalışmıştır. % 80'i kabilelerden müteşekkil ve hemen hemen 200 farklı kabileyi barındıran Yemen'de siyaset ve kabile ilişkileri iç içe geçmiş olup kayırmaya dayanan yönetim tarzı ülke siyasetini belirleye gelmiştir.⁸ Abdullah Salih, yönetimi boyunca Suudilerin ve Batı'nın ekonomik desteğine dayanmış ve seksenli yıllar boyunca komşusu olan Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti(Güney Yemen)'ne karşı bu ülkelerle işbirliği içerisinde olmuştur. Mesele ele alınırken uzun yıllar boyunca birbirine rakip olan iki devleti de birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Kuzey Yemen'in yanında Arap Yarımadasının Aden ve Hadramevt bölgesinde 1967 yılında İngiliz hâkimiyetine karşı Marksist sömürge karşıtı mücadele sonucu kurulan Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti bulunmaktaydı. Güney Yemen de Kuzey'i emperyalizmin uydusu olarak nitelendirmekteydi. Ayrıca İslam Devriminden sonra seksenli yıllar boyunca Güney'in İran ile de yakın temas halinde olduğu hep iddia edilmiştir.⁹

İki ülke Soğuk Savaşın da bitimiyle 1990 yılında birleşmiş ve Kuzey'in lideri Abdullah Salih birleşik Yemen'in yeni devlet başkanı olurken Güney'in lideri Ali Salim el Beyd de yardımcısı olmuştur. Fakat Kuzey'in gerek demografik olarak fazla olması ve gerekse tarihi derinlik ve kültürel olarak üstünlüğü Güney'in üzerinde hâkimiyet kurmasına, verilen sözlerin yerine getirilmemesine; sonuç olarak hoşnutsuzluğa neden olmuştur. 1994 yılında Güney Yemen bu sebeplerle tekrardan ayrılma talebinde bulunarak isyan çıkartmıştır. İsyân, ordu ve güvenlik güçlerinin denetimini elinde bulunduran Salih tarafından şiddetle bastırılmış ve Güneyli lider Salim el Beyd Umman'a kaçmak zorunda bırakılmıştır.¹⁰ Bu süreçte birleşik bir Yemen'e karşı olan Suudiler Güneyli ayrılıkçıları desteklemişlerdir. Çünkü bütünlük bir Yemen hem nüfus olarak hem de tarihi rekabetten ötürü Suudiler için bir tehdit teşkil etmekteydi. Suudi Arabistan'ın kurucusu olan Abdülaziz İbn Suud'un yaşarken oğullarına "Yemen'i güçsüz tutun" öğüdünün bulunduğu ve bunun da bir devlet stratejisi olarak uygulanageldiği bilinmektedir. Çünkü 1934 yılında iki ülke savaşmışlar ve Suudiler Yemen'in vilayetleri olan

7 Thomas Juneau, s.561.

8 Jiadong Zhang, "Terrorist Activities in Yemen and the US Countermeasures", Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia), Cilt:4, Sayı:1,2010,s.109; Jeremy M. Sharp, Yemen: Background and U.S. Relations,s.20.

9 Peter Salisbury, Yemen and the Saudi-Iranian 'Cold War', Chatham House, Londra, 2015,s.4; Jeremy M. Sharp, Yemen: Background and U.S. Relations, s.30.

10 Sheila Carapico, No Exit: Yemen's Existential Crisis. Middle East Report Online, 2011, s.4; Jeremy M. Sharp, Yemen: Background and U.S. Relations ,ss.4 ve 19.

Asir, Cizan ve Necran'ı ilhak etmişlerdir. İki ülke arasında (Suudi Arabistan ve Kuzey Yemen'deki İmam rejimi) yapılan Taif Antlaşması uyarınca bahse konu antlaşmanın her yirmi yılda bir yenilenmesi kararlaştırılmıştır.¹¹ O tarihten beri Suudilerin genel stratejisi Yemen'i ne çok güçlü ne de çok zayıf bırakmak olmuştur. Aynı zamanda Suudilerin bir diğer stratejisi de ülkeyi daima kontrol altında tutmaya çalışmak olmuştur. Bu amaçla özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllarda Selefliliğin (Vehhabiliğin) bölgeye ihraç edilerek yayılmasını sağlamışlardır. Bu siyaset için özellikle bölgedeki Müslüman Kardeşlerin siyasi oluşumu olan İslah Partisinin de desteğini almışlardır. Sağladıkları fonlarla gerek devlet kurumları gerekse kabileler arasında Selefliliğin yayılması hızlandırılmıştır. Camilerdeki imam ve okullardaki öğretmenler Suudi Arabistan'da selefi ideolojinin müfredatıyla yetişerek Yemen'in Sünni ve Zeydi bölgelerinde nüfuz elde etmişlerdir.¹² Salih, Selefliliğin bu yayılcı politikalarına ses çıkarmaması Suudi ve Körfez monarşilerinin fonlarına duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmaktaydı. Ülkenin gelirleri petrol ihracı, Körfez ülkelerinde çalışan işçilerin ülkeye aktardıkları, Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri ve Batı'dan gelen finansal yardımlar olarak özetlenebilir. Abdullah Salih bütün bu gelirleri rejimini ayakta tutabilmek için kabilelere, güçlü bürokratik ve askeri sınıflara aktarmış ve ülkedeki belli başlı güç gruplarının kendine sadık kalması için harcamıştır. Bu da ülkenin merkezi yapısını değil kabile yapısının güç kazanmasına ve aynı zamanda refahın halka yansımaya bir süre sonra fakirleşmeye sebebiyet vermiştir.¹³ Özellikle ülkenin Suudi sınırına yakın olan kuzey vilayetlerinden Zeydilerin de merkezi olarak bilinen Sade vilayeti, gelir dağılımından pay alamadığı gibi mezhep odaklı dışlamacı politikalarından ötürü sosyo-ekonomik anlamda ikincil plana itilmiştir. 1962'de imametinin yıkılışından itibaren eski yönetimin kurumları ilga edilmiş, imamlar ve din adamları öldürülmüş, eski rejimin takipçilerine karşı büyük baskılar uygulanmış hatta ehl-i Beytin isimlerinin dahi törenlerde ve dini günlerde anılması yasak edilmiştir.¹⁴

Özellikle Salih rejiminin Körfez ve Suudi fonlarına duyduğu ihtiyaçtan ötürü kuzey bölgelerinde (Sade vilayeti) selefi yayılcılığa ses çıkartmaması 1990'lı yıllar boyunca katlanılmaz bir hal almıştır. 2004 yılına gelindiğinde Husi ailesi liderliğinde ilk ayaklanma gerçekleştirecektir. Husiler Zeydi toplumunun içerisindeki ailelerden biri olup 1986'da kurulan gençlik yapılanması Şebab el Müminin (İnançlı Gençlik) ve 1990'de kurulan Hizbul Hak (Hak Partisi) gibi fırkaların oluşumunda hep öncü rol üstlenen bir ailedir. Ailenin büyüğü olan

11 Stig Stenslie, s.1.

12 Mehmet Ali Büyükkara, ss.124-125; Thomas Juneau s.660; Sami Kronenfeld ve Yoel Guzansky, "Yemen: A Mirror to the Future of the Arab Spring", Military and Strategic Affairs, Cilt:6, Sayı:3,2014, ss.83-84.

13 Jiadong Zhang, ss.11-112 ; Jeremy M. Sharp, Yemen: Background and U.S. Relations, ss.20-23.

14 Ahmad Yousefpour ve Shahram Masoumi, ss.258-259; Thomas Juneau, s.652.

Bedrettin Husi'nin 1980'li yılların başında oğlu Hüseyin Husi ile birlikte Kum şehrine giderek dini ve ideolojik eğitim aldığı iddialar arasındadır. İran Devriminden etkilenerek ülkeye döndüğünde bu fikirler ışığında yeraltı yapılanması örgütlemeye çalışır. 1992 yılında bu doğrultuda Şebab el Müminin organizasyonu Ensarullah Partisi ismini alarak daha da aktif bir hale gelecektir. Parti pek çok açıdan Hizbullah ile benzerlik göstermektedir. Onun gibi vakıf, eğitim ve sağlık tarzında sosyal yardımlaşma hizmetleri de sunan parti aynı zamanda aynı sloganları kullanmaktadır. Partinin "Amerika'ya ölüm, İsrail'e ölüm, Yahudilere lanet, İslam'a zafer" sloganları sık sık kullanması, Hizbullah ve İran bağlantısı hakkında delil olarak gösterilmektedir. Hatta Husilerin Carudilik koluna bağlı olmaları ve bu kolun da On İki imam Şia'sına içlerinde en yakın olan kol olmasından ötürü Kum'un denetimine girdikleri iddiası da dillendirilmektedir.¹⁵ Ancak burada bilinmesi gereken nokta Husilerin ilk ortaya çıkışı dış faktörlerde aranmamalı, bunun yerine 33 yıl boyunca ülkeyi yöneten Salih rejiminin sorumlu olduğu görülmelidir. Diğer taraftan İran'ın ya da Hizbullah'ın Zeydilere yönelik ayrımcılık politikalarını değerlendirerek mezhepsel yakınlık kurdukları ve lojistik destek sağladıkları da bir gerçektir. İmam Humeyni kültü seksenli yıllarda Zeydi gençlik arasında yayılmaya başlamıştır. Bedrettin Husi'nin attığı bu temel ondan sonra oğlu, asıl Husi ayaklanmasının önderi olacak olan Hüseyin Husi tarafından da devam ettirilir. Hizb ul Hak partisinden milletvekili seçilerek Yemen parlamentosunda yıllarca görevde bulunur. 2004 yılında Selefî yayılcılığı ve Salih rejiminin baskıcı yöntemlerine, Zeydi vilayetlerinin uğradığı ayrımcılığa ve sosyal - ekonomik ayrımcılığa tepki olarak ayaklanırlar. Salih rejimi ayaklanmaya askeri yöntemlerle müdahale ederler. Kuzeydeki kabilelere sığınan Hüseyin Husi ve arkadaşları öldürülürler. Bu durum kuzeyli kabileler (Sade vilayetindeki Zeydi kökenli kabileler) ile Salih rejimi arasında tafisi zor bir gerilim yaratır. Yemen Arap kültüründe bir kabile kendisine sığınan birini teslim etmeme geleneğine sahiptir. Liderlerinin öldürülmesinden sonra daha da büyüyen olaylar, rejim ile ayaklananlar arasında 2004-2010 yılları arasında altı savaşa neden olacaktır. Kuzey bölgedeki Zeydi kabileler bu olaydan sonra taraf olurlar ve hepsi Husi olarak adlandırılmaya başlanırlar. İlk başlarda üç veya dört bin olan direnişçi sayısı 2010 yılına gelindiğinde 120 bin civarına dayanmıştır.¹⁶ Yemen'in kuzeydeki güçlü komşusu Suudi Arabistan için ise asıl tehlike, Şia'nın bir kolu olan Zeydiliğin Yemen'de yönetimi ele geçmesiyle Suudi Arabistan'daki nüfusun %15'ini oluşturan Şii azınlığa cesaret verecek olması ve burada çalışan Yemenli (Zeydi kökenli) işçi sınıfının

15 Ahmad Yousefpour ve Shahram Masoumi, ss.259-260 ; Mehmet Ali Büyükkara, ss.128-132 ; Cenk Tamer, İran'ın Kara Hâkimiyeti Teorisi Bağlamında Yemen Politikası, Ankara: Ankasam, Ankara, 2017,s.33.

16 Mehmet Ali Büyükkara, ss.139-140; Helen Lackner (ed.), Introduction, Why Yemen Matters: A Society in Transition içerisinde, Saqi Books, Londra, 2014, s.9.

mevcut yerel Şii azınlıkla işbirliği yapabilme ihtimaliydi. 2009 yılında Suudiler, Husi ayaklanmasından dolayı ilk müdahalelerinde bulundular. Suudilerin müdahale gerekçesi İran'ın Husi militanlara silah sevkiyatı yaptığı iddiasıydı.¹⁷ Tabi ki burada asıl korkulan İran'ın Hizbullah benzeri bir yapılanmayı Yemen'de Zeydiler içerisinde örgütleyip Suudilerin güney sınırını tehlikeye sokması tehlikesiydi.

3. Arap Baharı Sonrası Yemen

Hüseyin Husi'nin 2004'te ölümünden sonra hareketin liderliğini kardeşi Abdülmelik Husi üstlenir. 2011 yılında Arap Baharının başlamasıyla halk, Salih rejimine karşı büyük protesto gösterilerinde bulunmuş ve 33 yıllık otoriter rejiminin sonu gelmiştir. Sokak çatışmalarında 2000 kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁸ Gerek Husilerle yaşanan çatışmalar ve gerekse Arap Baharının meydana getirdiği toplumsal patlama artık iktidarının devamını sağlayamayacağını göstermiştir. Salih'in devlet aygıtı içerisindeki ve kabilelerdeki yandaşları da karşı tavır almışlardır. Özellikle örtülü ittifak halinde olduğu Müslüman Kardeşlerin Yemen kolunun temsilcisi İslah Partisi, bu parti ile yakın temas halinde olan el Ahmar klanı ve ordu içerisindeki önemli isimlerden 1. Ordu Komutanı Ali Muhsin taraf değiştirerek devlet başkanının istifasını istemişlerdir.¹⁹ Bu kararda Suudilerin etkin olduğu düşünülebilir. Çünkü bu aktörler yıllarca Suudi ve Selefi oluşumlarla yakın çalışmışlar ve istifanın akabinde Suudilerin adayı Mansur Hadi'ye tam destek sunmuşlardır.²⁰ Ülkedeki gerilimin giderek tırmanması Körfez İşbirliği Konseyini de endişelendirmiş ve Suudiler başta olmak üzere diğer Körfez ülkeleri istifaya mecbur etmişlerdir. 2012 yılında yapılan ve konsensüse dayalı olarak aday gösterilen Başkan Yardımcısı Mansur Hadi yeni devlet başkanı olarak seçilmiştir. Salih ise kendi siyasi partisi olan Halk Kongresinin başında kalmak ve Yemen'de ikamet edebilmek kaydıyla bu durumu sineye çekmiştir.²¹ Ancak bu süreçte, Arap Baharının hemen akabinde Husiler güç boşluğundan yararlanarak güçlenmişler ve başkent Sana'yı Eylül 2014'te ele geçirmişlerdir. Devlet Başkanı Hadi, Husilerin baskısıyla istifaya zorlanmış ve ev hapsinde tutulmuş; fakat kısa süre sonra Sana'dan kaçarak Aden'e geçmiş ve burada kendi hükümetini ilan etmiştir. Hadi hükümeti hemen Suudiler, Birleşik Arap Emirlikleri ve Körfez ülkeleri tarafından tanınmıştır. Fakat Mart 2015'e gelindiğinde Husilerin Aden'e doğru ilerleyerek eski Güney Yemen'in başkenti olan bu önemli liman kentinin önemli

17 Mehmet Ali Büyükkara, s.140; Thomas Juneau, s.652.

18 Jeremy M. Sharp, Yemen: Background and U.S. Relations, s.32.

19 Age, s.31.

20 Neil Patrick, The Saudi and Emirati Conundrum After Saleh, Carnegie Endowment for International Peace, 2017, <https://carnegieendowment.org/sada/75054>, Erişim Tarihi: 15.02.2019; Thomas Juneau, s.660.

21 Sumaya Almajdoub, Saudi Arabia and the Regionalization of Yemen's Conflict, 2016, <https://www.e-ir.info/2016/05/03/saudi-arabia-and-the-regionalization-of-yemens-conflict/>, Erişim Tarihi: 13.02.2019.

bir kısmını ele geçirmeleri Suudi-Körfez destekli Devlet Başkanı Hadi'nin Riyad'a kaçmasını zorunlu kılmıştır.²² Husiler başta başkent Sana olmak üzere Yemen'in en önemli kentlerini ele geçirmişler ve devlet aygıtı bu süreçte ortadan kalkmıştır. Yemen tam anlamıyla bir "failed state/ çökmüş devlet" durumunun eşiğine gelmiştir. Bu duruma daha fazla seyirci kalamayan Suudi Arabistan ani bir kararla Bahreyn, Mısır, Fas, Kuveyt, Pakistan, Katar, Sudan ve BAE'nden oluşan askeri güç ile Al Asifet ül Hizzam adı verilen ve uluslararası basında da "Operation Decisive Storm" olarak bildiğimiz askeri müdahaleyi başlatmıştır.²³ Başkent Sana ve ardından Aden'in önemli bir kısmının düşüşü ABD'ye de olumsuz şekilde yansırken, İran ise memnuniyetle karşılamıştır. ABD'li Senatör McCain, Yemen'in İran yanlısı bir grubun eline düştüğünü ve sorumlunun Obama'nın politikaları olduğunu belirtmiştir. İranlı parlamenter Alireza Zekani ise durumdan duyduğu memnuniyeti "Bağdat, Beyrut, Şam'dan sonra dördüncü Arap başkentinin de İran'ın hâkimiyetine girdiğini" ifade ederek Suudiler başta olmak üzere Arap âleminin tepkisini çekmiştir.²⁴

İran'ın Zeydilere olan yakın ilgisi aslında İslam Devrimi (1979) sonrası gelişen bir olaydır. Şahlık döneminde Muhammed Rıza Pehlevi de tıpkı Suudi Arabistan Kralı gibi İmam Muhammed Bedir'in rejimini desteklemiş ve Nasırizm'e karşı monarşistlerin (İmamet rejimi) yanında durmuştur.²⁵ Ancak İslam Devriminden sonra İran bölgeye yönelik daha mezhepsel bir politika takip ederek mezhepleri siyasallaştırmaya ve direniş cephesi oluşturmaya gayret göstermiştir. İran'ın önemli önceliği Batı, ABD ve emperyalizme karşı olan örgütlerle temas kurmak olmuştur. Örneğin Güney Yemen'in içerisindeki Marksist fırkalar arasındaki mücadeleye de 1980'li yıllarda karışan İran, Yemen Sosyalist Partisi içerisindeki en koyu sosyalist grubu desteklemiştir.²⁶ İran'ın Husilere yönelik desteği aslında ilk başlarda iddia edildiği kadar yoğun değildir. Bir Hizbullah veya Esad rejimine sunulan destek ayarında bir işbirliği söz konusu olmamıştır. Yerel dinamiklerle isyan hareketine giriştiklerini ve başarılı olduklarını söylemek pek de yanlış olmaz. Fakat İran desteği daha ziyade 2011'deki Arap Baharı ayaklanmasından sonra artmaya başlamıştır. Bununla birlikte Sana ve Aden'i ele geçirmelerinin arkasındaki asıl nedenin devrik lider Salih'in içeriden desteği olduğu ve genelde iddia edilen İran'ın rolünün ise pek olmadığıdır. Hatta İran otoriteleri Sana'ya ilerlememeleri konusunda uyarıda dahi bulunmuşlardır. İran bölgedeki bu ani gelişmenin, Arap dünyasındaki ve Batı'daki düşmanlarının aşırı tepkisini İran'a yönelteceğini düşünmüştür. Özetle Suudiler olmadan Hadi rejiminin ayakta kalabilmesi

22 Thomas Juneau, s.653 ; Sumaya Almajdoub, s.2.

23 Stig Stenslie, s.1.

24 Thomas Juneau, s.655.

25 Peter Salisbury, Yemen and the Saudi-Iranian 'Cold War',s.4 ; Thomas Juneau, s.655.

26 Peter Salisbury,s.4.

imkânsızken, İran olmadan da önemli bir direniş gücü olarak bölgede faaliyetlerini sürdürebilecekleri belirtilmektedir.²⁷

Husilerin Sana ve Aden'e ardından da ülkenin önemli liman kentleri olan Hudeyde'ye hâkim olması bir anlamda Bâbü'l-Mendeb boğazının da kontrolüne geçmesi anlamına gelmekteydi. 2015 yılına gelindiğinde Batıdan ve Suudi Arabistan'dan bakıldığında da boğazın kontrolünün İran'ın eline geçtiği tehlikesi belirlemekteydi. Bâbü'l-Mendeb boğazı Süveyş kanalına giden deniz yolunun kontrolünü elinde bulunduran, Akdeniz'in ve Kızıl Deniz'in Hint Okyanusu'na açılan kapısı ve Arap Yarımadası, Afrika Boynuzu ve Hint Alt kıtasının kesişim üçgeninde bulunan oldukça stratejik bir boğaz olma özelliğine sahiptir. Körfez petrol ve gazının %30'dan fazlası ve dünya petrol ticaretinin yüzde 4'ünün Bâbü'l-Mendeb'den geçtiği dikkate alınır ise hem Suudilerin ve Körfez ülkelerinin, hem de İran'ın bölge üzerinde neden bu kadar mücadele halinde oldukları daha iyi anlaşılabilir.²⁸ 2018'in Temmuz ayında boğazdan geçen Suudi petrol tankerlerin Husiler tarafından vurulması ve ardından İran Devrim Muhafızlarının önemli bir yetkilisinin "Yemenlilere tankerleri biz hedef gösterdik..." şeklinde yapmış olduğu açıklama, durumun vahametini ortaya koymaktadır.²⁹ Ardından beklenmedik şekilde İsrail Başbakanı Netanyahu'nun "böylesi bir durumun tekrarlanması ve Bâbü'l-Mendeb'in bloke edilmesi halinde İran'ı vuracakları" tehdidinde bulunması, boğazın stratejik konumunun tehlikeye düşmesi halinde bütün bölge ülkelerini savaşın içerisine çekebileceğini göstermektedir.³⁰ Özetle bütün dünyanın meseleye odaklanması ve Husilerin İran bağlantılarından ötürü hem Batı hem İsrail hem de Körfez ülkeleri için ciddi bir tehdit olarak görülmesinin temel sebeplerinden bir tanesi Bâbü'l-Mendeb boğazının enerji yolları açısından kontrolünün kimin elinde olacağı ile alakalıdır. Hürmüz boğazının yanında Bâbü'l-Mendeb'i de elinde tutan bir İran, bölgenin petrol ihracatçısı ülkeleri açısından önlenemez bir tehdit halini alacaktır. Bu sebeplerle Suudiler ve Birleşik Arap Emirlikleri, Husileri Aden'den püskürttükten sonra Hudeyde liman kentine de Operasyon Altın Zafer adında askeri bir harekât düzenleyerek, Haziran 2018'de buradaki Husi hâkimiyetini sonlandırmışlardır.³¹

27 Thomas Juneau, ss.648,656,662; Peter Salisbury, s.12; Jeremy M. Sharp, Yemen: Civil War and Regional Intervention, s.9; Mareike Transfeld, Iran's Small Hand in Yemen, Carnegie Endowment for International Peace,2017, <https://carnegieendowment.org/sada/67988>, Erişim Tarihi: 20.02.2019.

28 Shaul Shay, The Bab al Mandab Strait and the Houthi Threat, Institute for Policy and Strategy, Herzliya, 2016,ss.1-4; Jeremy M. Sharp, Yemen: Recent Attacks Against U.S. Naval Vessels in the Red Sea, Congressional Research Service, Washington, 2016, s.6.

29 Jeremy M. Sharp, Yemen: Civil War and Regional Intervention,s.9.

30 Age,s.7.

31 Age,s.2.

4. Yemen Krizinde Güney Yemenli Ayrılıkçılar Meselesi

Yemen'in tek sorunu Husi isyanı olmayıp aynı zamanda 1994'ten beri devam eden ayrılıkçı Güney'in bağımsızlık talepleri de bulunmaktadır. 1994'teki iç savaşta başarısız olan Güneyliler, kendilerine Kuzey'in (Sana yönetimi) baskı rejimi kurduğunu, eski sosyalist dönemdeki hiçbir imkânlarının kalmadığını, sosyo-ekonomik olarak geri plana itildiklerini, Salih'in birleşme sırasında vaat ettiği hiçbir şartı yerine getirmediğinden şikâyet etmektedirler. 1994 yılında Güney Yemen'in eski devlet başkanı ve sonradan birleşik Yemen'in de devlet başkan yardımcısı ve Yemen Sosyalist Partisinin lideri Ali Salim el Beyd'in başını çektiği isyan sonucunda üç bin kişi hayatını kaybetmiştir.³² 2007 yılında Hirak isimli ayrılıkçı örgütü kuran Güneyliler hâlihazırda devam etmekte olan iç savaşta bağımsızlık taleplerini sürdürmektedirler. 2013 yılında Mansur Hadi döneminde ülkede barışı sağlamak amacıyla ABD, Körfez ülkeleri, BM ve Dünya Bankası desteği ile toplanan Ulusal Diyalog Konferansı Yemen'in altı eyalete bölünmesi teklifini getirmiştir. Böylelikle Yemen federal bir ülke olacak ve her eyalet otonom bir yapıya sahip olacaktır. Yine başkent Sana'nın ayrı bir özerk statüye sahip olması ve hiçbir eyalete ait olmayan bir yapısının olması teklif edilmiş; bir liman şehri olan Aden'e de ekonomik ve ticari şehir statüsü verilmesi planlanmıştır. Fakat Güneyliler kendilerine sadece iki vilayetin verildiğini iddia ederek bu plana karşı çıkmışlardır. Diğer yandan Husiler de bu planın kendilerinin menfaatine olmadığını, tarihsel ve kültürel merkezleri olan Sade şehrinin başkent Sana'ya bağlı olan bölgenin içerisinde eritilmeye çalışıldığını iddia etmişlerdir.³³ Bunların yanında emekliye sevk edilen devrik lider Salih'in de Mansur Hadi hükümetinin her politikasını baltalayıcı ve engelleyici yöndeki girişimleri Diyalogu tamamen bitirmiştir. Özellikle Güney Yemenli gruplar ülkenin kuzey ve güney şeklinde tıpkı 1990 öncesinde olduğu gibi bölünmesini talep etmektedirler. Aksi takdirde altı eyaletli sistemde eyaletlerin dördünün Kuzeylilerin kontrolü altında olduğunu ve Güneyin tamamen eritilmeye çalışıldığını iddia etmektedirler. Güney Yemen'in ayrılma talepleri sadece BAE tarafından desteklenmekte buna karşın Suudiler ve ABD ise birleşik bir Yemen'den yana pozisyon almaktadırlar.³⁴

5. Ali Abdullah Salih'in Yanlış Politikaları

Yemen'in içinde bulunmuş olduğu kriz ve iç savaşın kökenlerinin Salih dönemine dayandığı bir gerçektir. Ülkenin dış yardımlarla ve yeraltı kaynaklarından elde edilen gelirini kabilelerin, ordunun ve bürokrasinin desteğini sağlamak

32 Jeremy M. Sharp, Yemen: Background and U.S. Relations, s.4 ve 9; Sheila Carapico, s.5.

33 Jeremy M. Sharp, Yemen: Background and U.S. Relations, ss. 18 ve 33; Sami Kronenfeld ve Yoel Guzansky, ss.82-83.

34 Jeremy M. Sharp, Yemen: Background and U.S. Relations, ss.19-20.

amacıyla kullanmıştır. Aynı zamanda Salih'in Baas rejimlerine olan hayranlığı ve yakınlığı ülkeyi 1990'lı yıllarda büyük sıkıntıların içine sokmuştur. 1990 yılında Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgalini tek destekleyen Arap ülkesi Salih'in Yemen'i olmuştur. Kendisine "Küçük Saddam" unvanı verilmesinin nedeni Saddam'a duyduğu hayranlık olarak tanımlanabilir. O zamana kadar Yemen'in en önde gelen finans kaynaklarından biri olan Kuveyt, bu olay üzerine yardımları kesmiştir. Yemen bu süreçte BM Güvenlik kurulunun geçici üyesi olarak bulunmasından dolayı BM'nin Irak'a müdahalesini de önlemeye çalışmıştır. Bu yüzden Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri kendi ülkelerinde işgücü olarak bulunan tüm Yemenli işçileri sınır dışı etmişler ve bu durum da ülkenin neredeyse yarısını ekonomik yönden ayakta tutan yurtdışı işçi gelirlerinin (remittances) kesilerek ülkenin ekonomik krize sürüklenmesine neden olmuştur. Bu dönemde sınır dışı edilen işçi sayısının toplamda 850 bin ile bir milyon arasında olduğu belirtilmektedir.³⁵ Özellikle 1970'li ve 1980'li yıllarda Suudi Arabistan'daki işçilerin gelirleri milli gelirini önemli ölçüde artırmakta, petrol fiyatlarındaki artışla da birlikte ülkenin ekonomik büyümesine katkıda bulunmaktaydı.³⁶ 2003 yılında Irak Savaşında da desteğini Saddam Hüseyin'den yana koymuş ve gönüllüler gizlice Saddam'ın Cumhuriyet Muhafızlarının içinde savaşmak için Irak'a gitmişlerdir.³⁷ 2003 Savaşı sırasında Körfez'deki işçiler bir kez daha evlerine dönmek zorunda kalmışlar, bu da milli gelirin %16'sını oluşturan işçi gelirlerinin durmasına ve yaklaşık 1.8 milyar dolarlık bir kayba yol açmıştır. Diğer yandan ülkedeki petrol şirketleri savaşın koşullarından dolayı ülkeyi terk etmişler ve yine bu da ülke ekonomisinin iyice bozulmasına neden olmuştur.³⁸ Ülkedeki kötü ekonomik koşullar, yönetimin zafiyetleri ve dış yardımlara bağımlı bir ekonomik düzen 2004 yılında ilk ayaklanmayı tetiklerken ardı ardına altı savaşın yapılmasına sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda Güney ayrılıkçılığını da körüklemiş, 2007 yılında ayrılıkçılar Hirak hareketi kurarak daha da örgütlenmişlerdir. Son olarak 2011 yılında Arap Baharı bu sosyal-siyasi ve ekonomik kötü koşulların birikmişliği üzerine gelmiştir. Salih rejiminin sona ermesinden sonra Yemen daha fazla kaos ve anarşinin içine sürüklenmiştir. İç savaş bütün etkisini Yemen'de hissettirmeye başlamıştır. Sonuç itibariyle Suudi Arabistan, BAE ve İran'ın ülkedeki iç savaşa dâhil olduğu bir tablo ortaya çıkmıştır.

35 Jiadong Zhang, s.110; Peter Salisbury, s.4; Jeremy M. Sharp, Yemen: Background and U.S. Relations, ss. 20 ve 30; Helen Lackner, s.3; Alfred B. Prados ve Jeremy M. Sharp, Yemen: Current Conditions and U.S. Relations. Congressional Research Service, Washington, 2007, s.5.

36 Jeremy M. Sharp, Yemen: Background and U.S. Relations, s.20.

37 Alfred B. Prados ve Jeremy M. Sharp, s.5.

38 Jiadong Zhang, s.107.

6. Yemen’de el Kaide Varlığı

Ülkedeki 2011 sonrası başlayan kargaşa ve Suudilerin ve Körfez’in atadığı Mansur Hadi’nin ülkede istikrar ve güvenliği sağlamadaki başarısızlığı radikal Selefi terör örgütlerinin ülke çapında yayılmalarını sağlamıştır. 2009 yılında Arabistan el Kaidesi ve Yemen el Kaidesi örgütleri birleşmişler ve Yemen’de ciddi bir güç haline gelmişlerdir. Arap Yarımadası el Kaidesi ismini alan bu örgüt özellikle ülkenin güneyinde önemli kazanımlar elde etmiş ve bazı bölgeleri kontrolü altına almıştır. Özellikle stratejik liman kenti Aden’in Mansura, Khor-maksar, Bureyye ve Tavalı gibi bölgelerini 2011 sonrası kaotik süreçte ele geçirmiştir. Yine el Kaide’nin yanında bölgede sözde İslam Devleti (DAEŞ)’nin de faaliyetleri görülmektedir. Bunun yanında Selefi grupların gücünün günden güne arttığını da görmekteyiz. Yeni kurulan el Raşid Partisi ile birlikte Selefilik kurumsal anlamda siyasi bir parti olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu tür resmi Selefi oluşumların yeni destekçisinin de BAE olduğu görülmektedir. Diğer bir bölgesel Selefi örgüt olan Ensar el Şeria örgütü de kabilelerden aldığı destekle yayılmasını sürdürmektedir. Özetle Suudilerin 1990’lı yıllarda geliştirdikleri ülkeyi Selefileştirme politikaları bugün ülkeyi Selefi terör gruplarının tehdidinin içine düşürmüştür.³⁹

7. Yemen’de Su ve Çevre Problemi

Yemen’in içinde bulunduğu problemler sadece Husi isyanı, mezhep çatışması, kabilecilik yapısı, el Kaide’nin terör faaliyetleri ya da Güney’in ayrılıkçı talepleri ile sınırlı değildir. Ülkenin su sıkıntısı ve su kaynakların tahminen 2025 yılına kadar bitecek oluşu da ayrı bir sorunsal teşkil etmektedir. Ülkede yapılan “gat ” isimli bir bitkinin tarımı su kaynaklarının fazla kullanımından dolayı hem tarımsal üretime zarar vermekte hem de susuzluğa neden olmaktadır. Gat tarımının yapılma amacı Yemen’in neredeyse %70’inin uyuşturucu etki yapan bu bitkinin yapraklarını çiğneme geleneğinin bulunmasıdır.⁴⁰ Hatta Güney Yemen’in Marksist rejiminin bir zamanlar bu bitkinin çiğnenmesine yasak koyduğu da bilinmektedir. Bitkinin yetiştirilmesi yoğun su tüketimini gerekli kıldığından ülkenin su kaynaklarının da buna bağlı olarak azaldığı bilinmektedir. Diğer yandan ülkeyi belediye hizmetlerinin yokluğundan ötürü saran kolera tehdidi de bir başka ciddi problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna neden olarak da Mansur Hadi’nin

39 Sumaya Almajdoub,s.2; Katherine Zimmerman, Yemen’s Pivotal Movement, The Critical Threats Project of the American Enterprise Institute, Washington, 2014, s.11; Peter Salisbury,s.4; Eleonora Ardemagni, The UAE’s Security-Economic Nexus in Yemen, Carnegie Endowment for International Peace, 2018, <https://carnegieendowment.org/sada/76876>, Erişim Tarihi: 19.02.2019.

40 Alfred B. Prados ve Jeremy M. Sharp,s.3; Peter Salisbury,s.23.

Yemen Merkez Bankasını Sana'dan Aden'e transfer etmesi ve Kuzey Yemen'de belediye hizmetlerinin finanse edilememesinden ötürü aşırı derecede çevre kirliliğinin yaşanması gösterilmektedir.⁴¹

Sonuç

4 Aralık 2017 yılında Husilerle işbirliği ve ittifak halinde olan eski Devlet Başkanı, konvoyuna düzenlediği bir saldırı ile öldürülmüştür. İki grubun çatışma nedeni, tekrardan Suudi-BAE hattına kendini konumlandırmak istemesi olarak gösterilmektedir.⁴² Salih kendisinin 2011 yılında devre dışı bırakılmasını hazmedememiş ve bu nedenle eski düşmanları ile bile ittifak kurmaktan kaçınmamış fakat bu ittifak Salih'in de sonunu getirmiştir. 33 yıllık rejimi boyunca daima ittifaklar kurarak, denge politikası güderek ve kendisine ülke içi veya dışı geçici müttefikler bularak ayakta kalma siyasetini uygulamıştır. Ancak en son kurmuş olduğu ittifakı (Husi-İran-Hizbullah) bozup karşı tarafa geçebilmesi pek mümkün olmamıştır. Diğer yandan ise oğlu Ahmet Ali Salih, BAE ile yakın işbirliği içerisinde olup BAE tarafından Yemen'e devlet başkanı adayı olarak desteklenmektedir. Kendisi bir dönem Emirliklerin (BAE) Yemen büyükelçiliği görevinde de bulunmuştur.⁴³ Son dönemde Yemen'in kuzeyi Suudi destekli Hadi güçleri tarafından kontrol edilmeye çalışılırken; güneyi ise Emirliklere yakın kabileler, Selefî gruplar ve 2017'de kurulan ve Güney Yemen'in kuzeyden ayrılmasını savunan Güney Geçiş Konseyi tarafından kontrol edilmektedir. En son süreçte Ocak 2018'de Emirlikler tarafından desteklenen Güney Geçiş Konseyi geçici başkent Aden'i Mansur Hadi'den almışlar ve bu durum acaba Suudi ve BAE arasında Yemen üzerinde bir anlaşmazlık mı baş gösteriyor sorusunu akıllara getirmiştir. Aden'in kaybedilmesinden hemen sonra Suudi Arabistan ve BAE birlikte devreye girerek olaya müdahalede bulunmuş ve tarafları uzlaştırmışlardır.⁴⁴ Bölge üzerinde ana strateji İran destekli Husi gruplarla mücadele olmasından ötürü kırmızı çizgi olarak görülmekteydi. Bu sebeple Güney Geçiş Konseyi tekrardan Aden'i Hadi kontrolüne teslim ederek hedeflerinin isyancı gruplar olduğu konusunda Suudilere ve BAE'ne garanti vermek ve güven tazelemek zorunda kalmıştır.

Arap koalisyon gücünün operasyonlarının Husileri tamamen kuzeyde etkisiz hale getirinceye kadar sürmesi beklenmektedir. Gerek Riyad yönetimi ve gerek

41 Jeremy M. Sharp, Yemen: Cholera Outbreak, Congressional Research Service, Washington, 2017,s.2; Noel Brehony,s.128.

42 Michael Young, What does Ali Abdullah Saleh's death mean for Yemen?. Carnegie Endowment for International Peace,2017, <https://carnegie-mec.org/diwan/74916> Erişim Tarihi: 10.02.2019.

43 Neil Patrick, The UAE's War Aims in Yemen. ?. Carnegie Endowment for International Peace,2017, <https://carnegieendowment.org/sada/73524>, Erişim Tarihi: 17.02.2019.

44 Eleonora Ardemagni, The UAE's Security-Economic Nexus in Yemen ; Jeremy M. Sharp, Yemen: Civil War and Regional Intervention, s.18.

müttefikleri olan diğer Körfez ülkeleri, İran'ın dünya enerji ihracat yolları açısından önemli bir konumda bulunan Bâbü'l-Mendeb boğazı ve Kızıldeniz'e açılan bu stratejik ülkede bulunmasını istememektedirler. İran da bölgede nüfuzunu kalıcı hale getirebilmek ve Hürmüz boğazından sonra Bâbü'l-Mendeb'i de kontrolü altına alarak Arap petrol ve doğal gaz ihracatını denetimi altına almayı, başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerine yönelik güç savaşında öne geçmeye ve onlara karşı üstünlük kurmayı tasarlamaktadır. Fakat İran'ın bu hamlesi sadece Körfez'i değil aynı zamanda İsrail ve ABD'yi de endişelendirmektedir. İran'ı bu tür deniz aşırı operasyonlardan ve siyasallaşmış Şii gruplara destek sunmaktan alıkoymak için ABD'nin İran'a yönelik izolasyonunun sürmesi olası görülmektedir. Sadece Yemen'den değil; Irak, Suriye ve Lübnan'dan da çekilmesi ve bu ülkelerin içişlerine devlet-dışı aktörler vasıtasıyla karışmaktan vazgeçmesi için İran'ın, Batı ve Batı'nın Arap müttefikleri tarafından ağır bir kuşatma ve izolasyona tabi tutulması şu aşamada tek çıkar yol olarak gözükmektedir. İç savaşın bu şekilde devam etmesi ve insanlık dramının da ülkede gittikçe artması ülkenin orta ve uzun vadede bölünme tehlikesi ile de karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Şu anki haliyle fiili olarak da ülke şu an üç bölüme ayrılmış görüntüsü vermektedir. İran'ın denetiminde olan Kuzey'de bir Husi yapılanması, Suudi destekli Mansur Hadi'nin Aden'deki rejimi ve BAE ile yakın ilişkide olan Güney Geçiş Konseyi'nin denetimindeki güney bölgeleri merkezi güçlü bir otoritenin eksikliği ve ülkenin artık çökmüş devlet durumuna girmesinden dolayı fiili olarak farklı devlet aygıtları gibi hareket etmektedir. Fakat bölgenin stratejik konumundan dolayı bölgesel güçlerin Yemen'den kolay kolay çekilmelerinin de mümkün olmamasından dolayı buradaki mevcut iç savaşın büyük çaplı bir bölgesel savaşa da (Suudi-İran) sebebiyet vermesi mümkün gözükmektedir.

Kaynakça

- ARDEMAGNI, Eleonora. The UAE's Security-Economic Nexus in Yemen. Carnegie Endowment for International Peace, 19.07.2018, <https://carnegieendowment.org/sada/76876>, Erişim Tarihi: 19.02.2019.
- ALMAJDOUB, Sumaya. Saudi Arabia and the Regionalization of Yemen's Conflict, 2016, <https://www.e-ir.info/2016/05/03/saudi-arabia-and-the-regionalization-of-yemens-conflict/>, Erişim Tarihi: 13.02. 2019.
- BÜYÜKKARA, Mehmet Ali. Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Husi Hareketi. *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Cilt:16,No:30,2011,s. 115-152.
- LACKNER, Helen (ed.). *Why Yemen Matters: A Society in Transition*, Saqi Books, Londra,2014.
- CARAPICO, Sheila. *No Exit: Yemen's Existential Crisis*. *Middle East Report Online*, 2011,s.1-7.
- DURSUNOĞLU, Alptekin. Ensarullah ve Hizbullah. Yakın Doğu Haber. 26.10. 2014. Erişim Tarihi: 7 Şubat 2019, http://www.ydh.com.tr/YD434_ensarullah-ve-hizbullah.html
- JUNEAU, Thomas. Iran's policy towards the Houthis in Yemen: a limited return on a modest investment. *International Affairs*, Cilt:92, No:3,2016,s. 647-663.
- KRONENFELD, Sami ve Guzansky, Yoel. (2014). Yemen: A Mirror to the Future of the Arab Spring. *Military and Strategic Affairs*, Cilt:6, No:3, 2014,s. 79-99.
- LAOUST, Henry. *İslam'da Ayrıntıkçı Görüşler*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1999.
- PATRICK, Neil. The Saudi and Emirati Conundrum After Saleh. Carnegie Endowment for International Peace, 18.12.2017, <https://carnegieendowment.org/sada/75054>, Erişim Tarihi: 15.02.2019
- PRADOS, Alfred B. ve Sharp, Jeremy M. Yemen: Current Conditions and U.S. Relations. Washington: *Congressional Research Service*, 2007.
- PATRICK, Neil .The UAE's War Aims in Yemen. ?. Carnegie Endowment for International Peace. 24.10.2017, <https://carnegieendowment.org/sada/73524>, Erişim Tarihi: 17.02.2019.
- SALISBURY, Peter. *Yemen and the Saudi-Iranian 'Cold War'*, Chatham House, Londra,2015.
- SHARP, Jeremy M. Yemen: Civil War and Regional Intervention, *Congressional Research Service*, Washington, 2018.
- SHARP, Jeremy M. Yemen: Background and U.S. Relations. *Congressional Research Service*, Washington, 2015.
- STENSLIE, Stig. "Decisive Storm": Saudi Arabia's attack on the Houthis in Yemen, *Norwegian Peacebuilding Research Center*, Oslo,2015.
- SHAY, Shaul. The Bab al Mandab Strait and the Houthi Threat, Institute for Policy and Strategy, Herzliya, 2016.
- SHARP,Jeremy M.Yemen: Recent Attacks Against U.S. Naval Vessels in the Red Sea. Congressional Research Service, Washington, 2016.
- SHARP, Jeremy M.Yemen: Cholera Outbreak, Congressional Research Service, Washington, 2017.
- STENSLIE, Stig .Not too strong, not too weak: Saudi Arabia's policy towards Yemen, Norwegian Peacebuilding Research Center, Oslo, 2013.

- TAMER, Cenk. *İran'ın Kara Hâkimiyeti Teorisi Bağlamında Yemen Politikası*, Ankasam, Ankara, 2017.
- TRANSFELD, Mareike. Iran's Small Hand in Yemen. Carnegie Endowment for International Peace, 14.02.2017, <https://carnegieendowment.org/sada/67988>, Erişim Tarihi: 20.02.2019.
- YOUSEFPOUR, A. ve Masoumi, S. Geopolitical Analysis of Al-Houthi Shiites in the Yemeni Revolution (2001 – 2012). *International Journal of Scientific Study*, Cilt:5, Sayı:5,2017,s. 257-262.
- YOUNG, M. What does Ali Abdullah Saleh's death mean for Yemen?. Carnegie Endowment for International Peace,05.12.2017, <https://carnegie-mec.org/diwan/74916>, Erişim Tarihi: 10.02.2019.
- ZHANG, Jiadong. Terrorist Activities in Yemen and the US Countermeasures. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* (in Asia), Cilt:4, Sayı:1, 2010,ss.101-115, DOI:10.1080/19370679.2010.12023150
- ZIMMERMAN, Katherine. Yemen's Pivotal Movement, The Critical Threats Project of the American Enterprise Institute, Washington, 2014.
- "Zeyd bin Ali'nin Kıyamı". WikiShia, http://tr.wikishia.net/view/Zeyd_bin_Ali%27nin_K%C4%B1yam%C4%B1, Erişim: 22 .04. 2019.

AVRUPA BİRLİĞİ - RUSYA İLİŞKİLERİNDE İNSAN HAKLARI

HUMAN RIGHTS IN EUROPEAN UNION - RUSSIA RELATIONS

İLHAN ARAS*

ÖZ

Avrupa Birliği, uluslararası politikanın diğer birçok aktörü gibi dış ilişkilerinde bazı ilkelerle hareket etmektedir. Normatif bir güç olarak tanımlanan Avrupa Birliği için dış politikada en önemli ilkelerden biri de insan haklarıdır. Avrupa Birliği-Rusya ilişkilerinde de insan hakları konusu belli noktalarda gündeme gelmektedir. Bu çerçevede çalışmada öncelikle Avrupa Birliği-Rusya ilişkilerindeki insan haklarının önemi aktarılmıştır. Sonraki bölümde ise, insan hakları alanındaki sorunlar ve bu alandaki muhtemel fırsatlar incelenmiştir. Avrupa Birliği ve Rusya kıyaslandığında, Avrupa Birliği-Rusya ilişkilerinde insan hakları konusunu çeşitli girişimlerle gündeme getiren tarafın Avrupa Birliği olduğu görülmektedir. Rusya ise daha ziyade tepkisiz kalarak insan haklarının ilişkide önemli bir rol oynamasına izin vermemektedir. Sonuç olarak, Avrupa Birliği'nin Rusya bağlamında insan hakları alanında geliştirdiği kurumsal mekanizmaların ve maddi yardımların çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Rusya, İnsan Hakları, EIDHR.

ABSTRACT

The European Union pays attention to some principles in its foreign relations like many other actors of international politics. One of the most important principles in the foreign policy of the European Union, defined as a normative power, is human rights. In European Union-Russia relations, the issue of human rights comes to the fore in certain points. In this framework, this study initially mentions the importance of human rights in European Union-Russia relations. In the next section, human rights issues and possible opportunities in this area are examined. Compared to the European Union and Russia, it is seen that the European Union is the one that brings human rights issue to the agenda with various initiatives in European Union-Russia relations. Russia, on the other hand, is rather unresponsive and does not allow human rights to play an important role in the relationship. As a result, it is seen that the institutional mechanisms and financial aids developed by the European Union in the field of human rights have often failed.

Keywords: European Union, Russia, Human Rights, EIDHR.

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ilhanaras@nevsehir.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5120-8117>

Makale Atf Bilgisi: ARAS, İlhan, (2019). Avrupa Birliği - Rusya İlişkilerinde İnsan Hakları, *Avrasya Etüdleri*, 99-117.

Gönderim Tarihi: 08.12.2018 Kabul Tarihi: 20.05.2019

1. Giriş

Avrupa Birliği (AB), uluslararası politikanın önemli aktörleri ile yürüttüğü ilişkilerinde temelde ekonomik amaçlarla hareket etmektedir. Bunun yanı sıra insan hakları, AB'nin üçüncü ülkelerle ilişkilerinde sıklıkla gündeme getirdiği önemli bir konudur. Bu noktada AB'nin, ABD haricinde Rusya veya Çin gibi büyük güçlerle yürüttüğü ilişkilerinde insan hakları söylemlerini sık sık gündeme getirdiği görülmektedir. Çin ile ilişkilerinde de belirleyici unsurlardan olan insan hakları konusu¹ Rusya ile ilişkilerinde de önemli gündem maddelerinden biri olmakta, AB-Rusya ilişkilerinde belli zamanlarda ön plana çıkmaktadır.

Manners, "Normatif Güç Avrupa (*Normative Power Europe*)" adlı çalışmasında AB'nin küresel politikada fiziksel gücünden ziyade normlar temelinde hareket eden ve bu özelliğiyle ilgili ülkelerde bir dönüşüm meydana getirebildiğinden bahsetmektedir. AB'nin bu çerçevede ürettiği deklarasyonlar, antlaşmalar, kriterler ilgili normun yayılmasını sağlamaktadır. AB'nin normatif temelinde ise, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi değerlerin yanında insan hakları ve temel özgürlüklere saygı da dikkate alınmıştır. Ayrıca, önemli olan AB'nin normatif bir temeli kabul etmesi değil, bunları yayabilme becerisidir.² Bu çerçevede belirtilen normatif temellerden biri olan insan hakları meselesi AB'nin dış ilişkilerinde önemli bir konu olarak birçok örnekte gündeme gelmektedir.

Freedom House'un 2018 yılı için yayınladığı veriye göre Rusya "özgür değil (*not free*)" ülke kategorisinde değerlendirilmiştir. Rusya, 1'in en özgür 7'nin en az özgür olduğu oranlara göre, siyasi haklar kategorisinde 7/ 7 ve sivil haklar kategorisinde 6/ 7 oranlarına sahip olmuştur. Genel anlamda ise, Rusya'nın özgürlük oranı 6.5/ 7 olmuştur. 0'ın en az özgür, 100'ün en fazla özgür olduğu toplam puan değerlendirmesinde ise, 20 puan olarak kabul edilmiştir.³ Buna karşın Smith'e göre AB, dış ilişkilerinde insan haklarını dikkate alan ilk aktör değildir ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren insan haklarını teşvik etme konusunda dünyaya öncülük eden bir aktördür. Diğer aktörler gibi evrensel insan haklarını teşvik eden AB'yi diğerlerinden ayıran unsur ise, insan hakları amacının daha baskın olmasıdır.⁴

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Batılı aktörler, Rusya'daki insan haklarını korumayı ve demokratik yönetişimi geliştirmeyi amaçlayan kapsamlı adli ve siyasi reformları ve ekonomik dönüşümü desteklemeye başlamışlardır. AB de

1 İlhan Aras, *Avrupa Birliği ve Çin: Siyasi-Ekonomik İlişkiler*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2018, ss. 134-139.

2 Ian Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, Issue 2, 2002, ss. 235-258.

3 Freedom House, *Freedom in the World 2018*, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/russia> Erişim: 1.12.2018

4 Karen E. Smith, *European Union Foreign Policy in a Changing World*, Polity Press, Cambridge, 2003, s. 121.

bu çerçevede hareket etmiştir.⁵ Bu kapsamda çalışmada AB-Rusya ilişkilerinde insan hakları konusu ele alınmıştır. Öncelikle AB-Rusya ilişkilerinin kısa tarihi ve AB'nin dış politikasında insan haklarının yerinden bahsedilecektir. Sonraki bölümlerde AB-Rusya ilişkilerinin gelişiminde insan hakları konusunun gelişimi, insan haklarının taraflar arasında neden olduğu sorunlar ve iki taraf için taşıdığı potansiyel fırsatlar üzerinden analiz edilmiştir. Bu çalışma ile AB-Rusya ilişkilerinde literatürde yeterince ele alınmayan insan hakları boyutu ele alınmıştır.

2. AB Mekanizmalarında İnsan Hakları ve Rusya

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1991 yılında uluslararası politikada tekrar etkin olmaya çalışan Rusya, AB ile kurduğu ilişkilerde karşılıklı çıkar temelinde siyasi ve ekonomik işbirliğini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Rusya için AB en önemli ticaret ve doğrudan yabancı yatırım yapan ortaklarından biri olurken, AB için Rusya enerji ihtiyacını karşılayan en önemli ülke olmuştur.⁶

Rusya'da daha önce ne federal ne de yerel seviyelerde var olmayan insan hakları kurumları 1993'ten itibaren oluşturulmuştur. Bunlar; Ombudsman, Bölgesel Ombudsman ve Çocuk Hakları Ombudsmanıdır. Ayrıca 1993 tarihli Rusya Federasyonu Anayasası, federal düzeyde Ombudsman Ofisi'nin kurulmasını sağlamıştır. 1997'de ise, İnsan Hakları Komiseriyle ilgili Federal Anayasa Kanunu yürürlüğe girmiştir. Komiser hazırladığı yıllık raporlarını Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'na, Federasyon Konseyi'ne, Devlet Duması'na, Soruşturma Komitesi'nin Başkanı ve Genel Savcılığı'na sunmaktadır. İlave olarak, Devlet Duması için farklı insan hakları konularına ilişkin özel raporlar da hazırlayabilmektedir. 1993 yılında kurulan Rusya'nın İnsan Hakları Başkanlık Komisyonu, 2004 yılında Sivil Toplum ve İnsan Hakları Kurumlarının Gelişmesi için Başkanlık Konseyi şeklinde tekrar oluşturulmuştur. 2011 yılında ise, Sivil Toplum ve İnsan Haklarının Gelişimi için Başkanlık Konseyi ismiyle son halini almıştır.⁷ Söz konusu kurumsal yapılar Rusya'da insan hakları alanında faaliyet göstermektedir.

1994 yılında AB-Rusya ilişkilerinin genel çerçevesini belirleyen Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalanmış ancak AB üye devletleri Çeçenistan'da devam

5 Sinikukka Saari, "What Went Wrong with the EU's Human Rights Policy in Russia?", *The EU-Russia Centre Review*, EU Human Rights Policy towards Russia, Issue Sixteen, 2010a, s. 17.

6 Stefania Panebianco, "Promoting human rights and democracy in European Union relations with Russia and China", (Ed. Sonia Lucarelli, Ian Manners), *Values and Principles in European Union Foreign Policy*, Routledge, London and New York, 2006, s. 133-134.

7 Larisa Deriglazova, "EU impact on human rights development in Russia, 1992-2012(4): from transitional democracy towards performing democracy", *European Community Studies Association-Canada*, Biennial, 8-10 May 2014, s. 16-17. http://www.ecsa-c.ca/wp-content/uploads/2014/11/5D_Deriglazova.pdf

eden savaşa karşı bir protesto olarak anlaşmanın onaylanmasını geciktirmişler, bu nedenle anlaşma ancak 1997 yılında yürürlüğe girebilmiştir.⁸ AB, Rusya ve Çeçenistan'a karşı dört şart ileri sürmüştür: AGİT'in (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) Çeçenistan'daki varlığının sağlanması, insani yardımın bölgeye erişmesine izin verilmesi, ateşkesin sağlanması ve Rusya'nın bölgesel bütünlüğüne saygı temelinde siyasi bir çözümün aranmasıdır.⁹ AB'nin öne sürdüğü şartlara rağmen anlaşmanın onaylanmasının ertelenmesi sembolik anlamda kalmıştır. Rusya, AB'nin erteleme kararını soğukkanlılıkla karşılamış ve AB'nin şartlarını gerçekleştirmek için çok fazla çaba göstermemiştir. Sonuç olarak AB, öne sürdüğü şartlardan vazgeçmiş ve anlaşma imzalanmıştır.¹⁰

1997 tarihli Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması temelinde gerçekleştirilen AB-Rusya Stratejik Ortaklığı, siyasi bir çerçevede içinde iki tarafın güçlü ticaret ve ekonomik bağlarını şekillendirmektedir. Taraflar arasındaki Modernleşme Ortaklığı da yargı sisteminin işleyişi ve hukukun üstünlüğü alanında diyalogu güçlendirmeyi amaçlamaktadır.¹¹

Haziran 1999'daki Köln Avrupa Zirvesi'nde kabul edilen Ortak Strateji'nin önemli hedefleri olarak AB, Rusya'da demokrasi, hukukun üstünlüğü ve siyasi kurumların güçlendirilmesini dikkate almıştır.¹² Böylece AB tarafından uygulamaya konulan ilk Ortak Strateji Rusya ile yapılmış, AB ve Rusya arasında daha yakın bir işbirliği hedeflenmiş, AB ve üye devletler Rusya'ya yönelik uyum ve işbirliği içinde hareket etmeyi taahhüt etmiştir.¹³

Rusya, BM'nin ve ayrıca Avrupa Konseyi (Council of Europe), AGİT gibi insan hakları alanındaki uluslararası örgütlerin bir parçası olmasının ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalayarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) yetkisini kabul etmesinin bir sonucu olarak insan hakları alanında uluslararası insan hakları rejimine dahil bir ülkedir. Buna karşın, AİHM'de en fazla Rusya'dan başvuru olması ülkenin insan hakları karnesini yansıtır niteliktedir. Örneğin, 2017 yılında AİHM'ye en fazla dava başvurusu yapılan ülkeler sıralamasında birinci sıradaki Romanya'nın (9.920) ardından ikinci sırada Rusya (7.747) gelmiştir. AİHM'nin 2017 yılında karara bağladığı dava sayısı 1.068 olurken, 305 karar ile Rusya, hakkında en fazla karar açıklanan ülke olmuştur.¹⁴

8 Panebianco, a.g.m., s. 134.

9 Tuomas Forsberg, Graeme P. Herd, "The EU, Human Rights, and the Russo-Chechen", *Political Science Quarterly*, Vol. 120, No. 3, 2005, s. 460.

10 Saari (2010a), a.g.m., s. 17-18.

11 Eleonora Tafuro, *Can the EU help foster democracy in Russia?*, FRIDE Policy Paper, No: 164, October 2013, s. 1.

12 Panebianco, a.g.m., s. 134.

13 James Hughes, "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?", (Ed. Nicola Casarini, Costanza Musu), *European Foreign Policy in an Evolving International System The Road Towards Convergence*, Palgrave Macmillan, London 2007, s. 81.

14 Kayhan Karaca, "AİHM'nin 2017 bilançosu açıklandı", 25.01.2018, <https://p.dw.com/p/2rTnS> Erişim 28.11.2018

Bu nedenle Rusya'nın insan hakları alanındaki durumu doğrudan insan haklarıyla ilgili bir uluslararası örgüt olan Avrupa Konseyi için endişe verici düzeydedir.¹⁵

AB özelinde duruma bakıldığında ise, AB'nin dış ilişkilerinde izleyeceği yolu Lizbon Antlaşması üzerinden görmek mümkündür. Buna göre, AB Antlaşması md. 2'de, AB'nin temeli olan değerler şu şekilde ele alınmıştır:¹⁶

“Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine kuruludur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır.”

AB'nin uluslararası alandaki eylemlerinde dikkate alması gereken ilkeler ise AB Antlaşması md. 21/1'de şu şekilde belirtilmiştir:¹⁷

“Birliğin uluslararası alandaki eylemi; kurulmasına, gelişmesine ve genişlemesine ilham kaynağı olan ve dış dünyada desteklemeyi hedeflediği şu ilkelere dayanır: demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklerin evrenselliği ve bölünmezliği, insan onuruna saygı, eşitlik ve dayanışma ilkeleri ile Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan ilkelere ve uluslararası hukukun ilkelerine saygı.”

Belirtilen ilkeler çerçevesinde AB, AB üyesi olmayan ülkelerde insan haklarını desteklemek için birçok araç ve girişim geliştirmiştir:¹⁸

- AB'nin insan hakları ve uluslararası insancıl hukukla ilgili yönlendirici ilkeleri
- 1995'ten beri insan hakları diyalogu ve istişareler
- Ortak Eylemler, Ortak Tutumlar ve kriz yönetim operasyonları (Lizbon Antlaşması öncesi)
- Diplomatik girişimler ve deklarasyonlar
- AB üyesi olmayan ülkelerle işbirliği anlaşmalarında insan haklarıyla ilgili maddeler
- İnsan hakları için Javier Solana'nın kişisel temsilciliği (Lizbon Antlaşması öncesi)
- Avrupa Komşuluk Politikası (*The European Neighbourhood Policy*)
- Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı (*European Instrument for Democracy and Human Rights/ EIDHR*) altında finanse edilmiş eylemler

15 Tafuro, a.g.e., s. 3.

16 Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma*, Ankara, 2011.

17 Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, a.g.e.

18 Fraser Cameron, Eva van Velzen, “The EU and Human Rights in the Global Context”, *The EU-Russia Centre Review*, EU Human Rights Policy towards Russia, Issue Sixteen, 2010, s. 9.

Bu çerçevede Birliğin üçüncü ülkelerle ilişkileri söz konusu ilkeler ve araçlar çerçevesinde dikkate alınmaktadır. Buna karşın insan hakları konusu, belirtilen ilkeler ve araçlarla kusursuz bir şekilde yürütülememekte, zamanın şartlarına göre sorunlar meydana gelmektedir.

Smith'e göre, AB'nin üçüncü ülkelerde insan haklarını teşvik etmesini üç kategoride değerlendirmek mümkündür. İlki, siyasi şartlılıktır. Bu noktada AB'nin ticaret ve katılım anlaşmaları yapmayı, teknik destek ve kalkınma desteği, siyasi diyalog, diplomatik tanıma ve diğer araçları teklif etmesi için genellikle insan haklarına saygıyı şart olarak öne sürdüğü görülmektedir. 1995'ten beri bütün işbirliği ve ortaklık anlaşmaları için insan haklarının iyileştirilmesinin şart olarak öne sürülmesi bu alandaki en iyi örneklerdendir. Buna karşın, ülkelerle imzalanan anlaşmalarda insan haklarına dair hükümlerin konulması çok fazla olmamıştır. İkinci kategori, insan hakları için yardımda bulunmaktır. AB, 1986'da bazı üçüncü ülkelere (Şili, Merkezi ve Doğu Avrupa devletleri vd.) demokratik reformları yapabilmeleri ve insan haklarıyla ilgili konularda gelişim gösterebilmeleri için küçük miktarlarda yardımlar yapmıştır. EIDHR bu kapsamda geliştirilen bir yapı olmuş, dünya çapında geniş bir yelpazede ülkelere yardımlar yapmıştır. AB'nin yardım yaptığı birçok ülkede çatışma veya çatışma olma olasılığının yüksek olması AB'nin demokrasi, insan hakları ve çatışma önleme arasındaki bağı güçlendirdiğini de göstermektedir. Üçüncü kategori ise, diplomatik araçlardır. AB, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası çerçevesinde üçüncü ülkelerdeki insan hakları durumuyla ilgili önemli deklarasyonlar yayınlamakta, diplomatik temsilcilerini ülkelere göndermektedir. Bu çerçevede BM'nin insan haklarıyla ilgili eylemlerine dahil olan AB, BM kararlarında ve organlarında genel anlamda bu yapılarla uyumlu hareket etmektedir. Ayrıca, Çin örneğinin gösterdiği gibi AB'nin birçok durumda üçüncü ülkelerdeki insan hakları ihlallerini önleyebilmek için diplomatik yaptırımlar ve silah ambargoları uyguladığı da görülmüştür.¹⁹

AB için insan haklarıyla ilgili konular, AB-Rusya ilişkilerinin öncelikli bir unsurudur. AB, farklı alanlarda Rus halkının hayatında değişiklikler meydana gelmesi için çeşitli destekler sunmaktadır. Ayrıca, söz konusu destek programının durumuyla ilgili düzenli olarak değerlendirmeler de yapılmıştır. Buna karşın Rusya'nın 1990'lar ve 2000'lerin başında AB ile ilişkileri konusunda yeterince doküman yayınlamadığı görülmüştür. 2010'lara gelindiğinde ise, Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın insan hakları konusunda çok sayıda resmi doküman yayınladığı görülmüştür. Aslında 1990'ların başından beri AB-Rusya ilişkilerini düzenleyen bütün önemli dokümanlarda insan hakları konusu yer almıştır. Söz konusu

19 Smith, a.g.e., s. 110-116.

dokümanların incelenmesiyle de iki taraflı ilişkinin değerlendirilmesi ve insan hakları konusunun iç ve dış dinamiklerini gösteren 1990 sonrası dönemde meydana gelen değişiklikler ortaya çıkarılabilmektedir.²⁰

3. İnsan Hakları Konusunun İlişkilerde Yarattığı Sorunlar

AB-Rusya ilişkilerinde sorunlu alanların artmasında ve tartışmalı konuların daha fazla görünür olmasında özellikle AB'nin 2004 tarihli doğuya doğru genişlemesi belirleyici olmuştur. AB doğuya doğru genişledikçe bir anlamda Rusya'ya daha fazla yaklaşmaktadır. Rusya da geçen yüzyılda etkili olduğu bir bölgede AB'nin belirleyici güç olmasını kolaylıkla kabullenemediğinden ilişkiler bazen gergin bir hal alabilmektedir. Dönemin Avrupa Komisyonu Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü yetkilisi Gunnar Wiegand da "AB sınırları Rusya topraklarına yaklaştıkça anlaşmazlıklar daha fazla görünür hale gelmektedir" şeklinde bu durumu belirtmiştir.²¹

Rusya'nın insan hakları politikası, ülkedeki siyasi gelişimin özgün bir iç stratejisi olmaktan ziyade dış baskılardan kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede AB-Rusya ilişkilerinde insan haklarının teşvik edilmesinin önündeki bazı zorluklardan bahsetmek mümkündür. Uzun yıllardır dur-kalk bir ilerlemeyle devam eden, Çeçenistan sorunu nedeniyle yavaşlayan veya Rusya'nın siyasi ve mali istikrarsızlığından etkilenen AB-Rusya ilişkilerinde Batı'nın desteğine rağmen Rusya'daki demokrasi ve insan hakları sorunları çözülememektedir.²²

AB, sürekli olarak Avrasya (*Euro-Asian*) kıtasında insan haklarının en önemli koruyucularından biri olarak çalıştığını vurgularken, Rusya tarafı AB'nin Avrupa kökenli bir insan hakları rejimini inşa edip edemeyeceğini sorunsallaştırmaktadır. Ayrıca AB, Rusya'yı kötü insan hakları şartları nedeniyle eleştirirken, Rusya ise AB'nin insan haklarına ilişkin söylemlerinin AB'nin uyguladığı politikalarla eşleşmesinin sorgulanması gerektiğini belirtmektedir.²³

Rusya'da Avrupalı kimliği ve AB'ye ilişkin tartışmalar da giderek büyümektedir. Bir yandan, Rus siyasi liderleri sürekli olarak Rusluğun derin bir şekilde Avrupalılığa dahil olduğu ve Rusya'nın AB ile demokrasi ve insan hakları gibi değerleri paylaştığı, Rusya'nın kültürel olarak Avrupa'ya ait olduğu ve Rusya'nın insan haklarına verdiği değer Avrupalı kadar yüksek olduğunu belirtilmişlerdir. Diğer yandan karşıt görüşler olarak, Rusya'nın Avrupa medeniyetinin farklı bir parçası olduğu, AB değerlerini taklit etmekten ziyade Rusya'nın batılı teorilere

20 Deriglazova, a.g.m., s. 2-3.

21 Gunnar Wiegand, "EU-Russian Relations at a Crossroads", *Irish Studies in International Affairs*, Vol. 19, 2008, s. 9.

22 Panebianco, a.g.m., s. 136.

23 Elena Klitsounova, Promoting Human Rights in Russia Through Support to Non-governmental Organizations: How to Improve the Strategies of the European Union, International Policy Fellowship Program, Open Society Institute Hungary 2008, s. 23.

olan ideolojik bağımlılığın son verilmesi ve insan haklarının “Rus versiyonu”nun savunulması gerektiği belirtilmiştir. Bu görüşler, Rusya’daki insan hakları durumuna AB’nin çifte standartlı yaklaşımından ve Rusya’ya yönelik olumsuz insan hakları eleştirilerinden kaynaklanmıştır.²⁴

Bu çerçevede AB için Rusya’daki reformların ilerlemesi bir ortak olarak Rusya’nın güvenilirliği ve ortaklığın geleceğine ilişkin beklentilerin önemli bir göstergesidir. Buna karşın, AB üye devletlerinin kısa dönemli ekonomik kazançları Rusya’ya karşı vurgulanan değerlerin teşvik edilmesine zarar vermektedir. Bu nedenle, birçok AB üye devletinin Rusya ile güçlü ekonomik ve enerji bağları olması AB’nin insan hakları ve demokrasi taleplerini zayıflatmaktadır.²⁵ “AP üyeleri bana ‘enerji ile insan haklarını değiş tokuş etmemiz gerektiğini’ söyledi diyen dönemin Avrupa Komisyonu Genişlemeden Sorumlu Komiseri Olli Rehn’in de bu ifadeye aynen katıldığını belirtmesi konunun önemini göstermektedir.”²⁶

AB-Rusya zirvelerinde insan hakları konuları gündeme gelse de bu konular giderek ekonomi ve ticaretin gerisinde kalmaktadır. İnsan hakları diyalogları oluşturarak insan haklarını diğer önemli konulardan ayırmak ve insan haklarını diğer forumlarda gündeme getirmekten kaçınmak siyasi anlamda tutarsızlığa neden olabilmektedir. Birçok AB üyesi devletin enerji, ticaret ve güvenlik alanlarını insan haklarının önünde tutması nedeniyle AB’nin Rusya’ya yaklaşımı bütüncül olmaktan uzaktır. Bu nedenle AB’nin Rusya’ya karşı daha güçlü ve uyumlu bir duruş sergilemeye çalışması gerekmektedir.²⁷

Rusya’nın Avrupa ile sorun yaşadığı konulardan biri de Çeçenistan’daki gelişmelerdir. Rusya, Çeçenistan’da terörle mücadele ettiğini belirterek zaman içerisinde Avrupa ülkelerinin insan hakları tanım ve yaklaşımından uzaklaşmıştır. Rusya’ya göre, insan hakları konuları Rusya’nın kendine özgü iç işleridir. Rusya’yı Çeçenistan’a askeri müdahalesinden dolayı suçlayan AB, çatışmanın hızlı bir şekilde siyasi bir çözüme ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Bu müdahaleler boyunca AB ne Rusya’nın toprak bütünlüğüyle ilgili bir tartışma başlatmış ne de Rus yetkililer üzerinde baskı yaratmak için mali desteğin kesilmesini gündeme getirmiştir.²⁸

1. Çeçenistan Savaşı, AB ve Rusya arasındaki anlaşmanın ertelenmesine neden olurken, 1999’da başlayan 2. Çeçenistan Savaşı, Çeçenistan’daki insan hakları ihlalleriyle ilgili endişeleri daha çok gün yüzüne çıkarmıştır. AB bir yandan

24 Klitsounova, a.g.e., s. 23-24.

25 Tafuro, a.g.m., s. 2.

26 Olli Rehn, *Avrupa’nın Gelecek Sınırları: Türkiye bir köprü mü, Köprübaşı mı yoksa ergime potası mı?*, Çev. O. Şen, H. Kaya, 1001 Kitap, İstanbul 2007, s. 184.

27 Tafuro, a.g.m., s. 3

28 Panebianco, a.g.m., s. 137.

yaptırımlardan bahsederken diğer yandan TACIS²⁹ yardımlarının üçte ikisinin demokrasi ve insan hakları alanına kaydırılmasına karar vermiştir. Rusya ile imzalanacak işbirliği ve bilimle ilgili anlaşmanın onaylanmasını askıya almıştır. AB kurumları Çeçenistan'daki insan hakları ihlalleriyle ilgili açıklamalar yayınlamaya devam etmiştir.³⁰ Bu çerçevede belirtmek gerekir ki, Çeçenistan'da Rus yetkililer tarafından işlenen insan hakları ihlalleri konusunda geçmişte Rusya etkisinde kalan post-komünist Doğu Avrupa ülkelerinin daha fazla eleştirel olduğu görülmektedir. Buna karşın resmi Rusya tepkisi, post-komünist Doğu Avrupa ülkelerinin “insan hakları” konusunda ortak bir anlayış üzerinden hareket etmediğini belirtmektedir.³¹

AB'nin yıllık yayınladığı insan hakları raporları üzerinden de Rusya ile yaşanan sorunu görmek mümkündür. Söz konusu raporlardaki kırılma 2005 yılında yaşanmıştır. Rusya lideri Putin'in ilk döneminde, 2004 yılına kadar, Avrupa Birliği Başkanlığı, Avrupa Komisyonu ve Bakanlar Konseyi Genel Sekreterliği tarafından ortaklaşa hazırlanan AB insan hakları raporları genel anlamda ümit verici olmuştur. Örneğin olumlu bir rapor olarak gösterilebilecek 2000 tarihli AB'nin insan hakları raporunda Rusya'nın insan hakları taahhütlerine bağlı kalması talep edilmekte ve Çeçenistan'daki insan hakları uzmanlarına izin vermesinden duyulan memnuniyet ifade edilmektedir. Ancak 2005 raporunda AB, Rusya'yı rapor içerisinde daha fazla öne çıkararak ayrı bir bölüm şeklinde ele alarak Rusya'daki insan hakları durumuyla ilgili “endişelerini” ifade etmiştir.³²

AB ve Rusya, Haziran 2008'den itibaren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın yerini alması için yeni bir çerçeve anlaşmasını müzakere etmeye başlamışlardır. Söz konusu yeni anlaşma AB-Rusya ilişkileri için yeni bir kapsamlı çerçeve sağlamayı amaçlamakta ve ekonomik işbirliğinden eğitim ve kültüre kadar birçok konuyu kapsamaktadır. Avrupa Komisyonu'nun bilgilendirdiğine göre, Rusya ile yapılan resmi olmayan görüşmelerde Rus yetkililer demokrasi ve insan hakları alanında AB'nin taleplerine karşı çıkmışlardır. Bu çerçevede AP de diğer bütün konuların yanında temel insan haklarına da saygı duyulacak bir anlaşmanın olmasını talep etmiştir.³³

Taraflar arasında devam eden insan haklarına ilişkin istişareler de konumuz açısından önem taşımaktadır. Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (*International Federation for Human Rights*), AB ve Rusya arasındaki istişarelerle ilgili 2010 yılında bazı değerlendirmeler yapmıştır. Federasyona göre, 2005-2010 arası

29 TACIS: Technical Assistance for Commonwealth of Independent States. TACIS daha sonra ENPI (European Neighbourhood and Partnership Instrument) adını almıştır.

30 Saari (2010a), a.g.m., s. 18.

31 Rick Fawn, “Bashing about Rights? Russia and the ‘New’ EU States on Human Rights and Democracy Promotion”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 61, No. 10, 2009, s. 1798.

32 Richard Youngs, Natalia Shapovalova, EU Human Rights Policy Towards Russia, Directorate-General For External Policies of the Union Directorate B Policy Department Study, European Parliament, Belgium 2011, s. 15.

33 Youngs, Shapovalova, a.g.e., s. 9

dönemde 11 toplantı yapılmış, bu toplantılara aktif katılan ve doğrudan muhatap olan sekiz Rus insan hakları savunucusu suikaste uğramıştır. Bu nedenle Federasyona göre, AB-Rusya arasındaki insan hakları istişareleri ne Rusya'daki insan haklarının gelişmesine katkı sağlamış ne de insan hakları savunucularına destek artmıştır. Ayrıca insan hakları alanına katkı sağlamadığı gibi, Rusya'nın AB ile yaptığı istişareleri iyileştirme ve kendi insan hakları sorunlarını düzeltme konusunda ne kadar isteksiz olduğunu göstermiştir.³⁴

AP'ye göre, AB ve Rusya arasındaki istişarelerle ilgili olarak yapılan eleştirileri üç noktada açıklamak mümkündür. Buna göre ilk olarak Rusya tarafından İçişleri Bakanlığı, adalet ve emniyet teşkilatında insan haklarıyla ilgili yetkililer olmasına karşın sadece Dışişleri Bakanlığı yetkilileri toplantılara katılmaktadır. AB söz konusu yetkilileri de toplantılarda görmek istediğini belirtse de, Rusya bu öneriyi kabul etmemektedir. Bu durum da toplantılarda konuyla ilgili derinlemesine tartışmaların yapılmasına engel olmakta ve Rus diplomatların bu konu üzerinde durması engellenmiş gibi bir görünüme neden olmaktadır. Bu konuda yapılan "Avrupalı bürokratlar tartışmalarla ilgili konulara hazırlıklar yapmakta ve sunmaktadır ancak Rus yetkililer sürekli olarak standart diplomatik cevaplar vermektedir." eleştirileri durumu açıklamaktadır. İkinci eleştiri ise, AB ve Rusya'daki sivil toplum örgütlerinin istişarelere dahil olmamasıdır. AB her ne kadar sivil toplumun sürece katılmasını talep etse de Rusya tarafından bu istek reddedilmektedir. Son eleştiri ise, Rusya'nın istişare toplantılarının kendi topraklarında yapılmasını reddetmesi ve bu toplantıların sürekli olarak AB tarafında yapılmasıdır.³⁵

Klitsounova, AB'nin Rusya'daki insan haklarıyla ilgili yaklaşımına yeni öneriler getirmekte ve üçlü bir politika önermektedir. Öncelikle AB, Rusya ile yaşadığı insan haklarıyla ilgili sorunlara rağmen Rusya ile ilişkilerini sürdürmektedir. Ancak söz konusu ilişki iki taraf için de beklenen düzeyde olmamıştır. AB, insan hakları alanında teşvik edici bir güç olmak istiyorsa Rusya ile insan haklarıyla ilgili konularda konuşmanın yeni bir yolunu bulmalıdır. AB öncelikle Rusya'daki hızlı bir politika değişimiyle ilgili gerçekçi olmayan beklentileri bir kenara koymalıdır. Rusya'nın insan hakları alanında sağlamak istediği ilerleme ancak yavaş bir şekilde olmalıdır. İkinci olarak AB, insan haklarıyla ilgili diğer uluslararası örgütlerle birlikte hareket ederek Rusya'ya yaklaşmalıdır. AB ve Rusya arasında insan haklarıyla ilgili doğrudan bir diyalog geliştirmek zor olduğundan Rusya ile var olan diyalog ve insan hakları rejimlerini kullanma fırsatları değerlendirilebilir. Rusya'nın Avrupa kıtasının değerlerini paylaştığı üzerinde durulabilir. Üçüncü olarak da, AB'nin Rusya'daki insan hakları alanındaki sivil toplum örgütlerine desteğinin devam etmesi önemlidir.³⁶

34 Cameron, Velzen, a.g.m., s. 11.

35 Youngs, Shapovalova, a.g.e., s. 11.

36 Klitsounova, a.g.e., s. 38.

Saari, AB'nin Rusya'daki insan hakları teşvikinin etkisiz, tutarsız ve AB dışında daha az popüler hale geldiğini ve Rusya'ya yönelik insan hakları politikasında üç önemli hata yaptığını belirtmektedir. İlk olarak, AB, Rusya'daki insan hakları ihlallerine daha hızlı, tutarlı ve uyumlu bir tepki vermelidir. Ancak AB'nin Rusya'ya karışık mesajlar göndermekte ve tutarlı bir politika geliştirmekten uzak kaldığı görülmektedir. İkincisi, AB'nin fonlama planlarının çok karmaşık ve bürokratik olmasının Rus toplumuyla zayıf bağlantılara sahip olmasına neden olmasıdır. Böylece Rus yetkililer için AB'nin bu şekildeki girişimlerini Avrupalı ülkelerin çıkarlarına hizmet eden ve Rusya'nın aleyhine olan şekilde göstermek daha kolay olmaktadır. Son hata ise, AB'nin post-komünist ülkelerin hepsinin benzer bir geçiş sürecini yaşadığını ve karşılaşılan zorlukların da ülkeden ülkeye çok fazla değişmediğini kabul etmesidir.³⁷

Avrupa Komisyonu'nun 2007-2013 Dönemi Rusya Ülke Strateji Raporu her ne kadar AB-Rusya ilişkilerinde insan hakları ve demokrasinin önemini vurgulasa da iki taraf arasındaki diğer stratejik çıkarlarda olduğu gibi bu konular amaçlar şeklinde açık bir şekilde belirlenmemiştir.³⁸

Konuyla ilgili önemli bir örnek de ABD tarafından kabul edilen Magnitsky Yasası'dır. Magnitsky Yasası, 2009 yılında Rus bürokratlarının vergi kaçırdığı iddiasının ortaya atılması üzerine gözaltına alınan ve yargılamayı beklerken Rusya'da hapisteyken ölen avukat Sergei Magnitsky'ye karşı olaydan sorumlu olanların mal varlıklarının dondurulmasını ve vize yasağını getirmişti. Avrupa Parlamentosu tarafından da desteklenen benzer bir uygulama AB'de de tartışılmış ve 2012 yılında Magnitsky'nin ölümünden sorumlu tutulan yetkililere yaptırım uygulamayı amaçlayan yasa onaylanmıştır. Böylece AP, Rusya'daki insan hakları ihlallerine dikkat çekmiştir. AB tarafından kabul edilen Magnitsky Yasası, Magnitsky'nin ölümünden sorumlu olan 60 Rus yetkiliye vize sınırlaması getirilmesini ve bu kişilerin Avrupa'daki mal varlıklarının dondurulmasını öngörmüştür.³⁹ AB'nin Magnitsky Yasası, gerek coğrafi olarak Rusya'ya daha yakın olması gerekse de Rusya için ekonomik olarak daha önemli olması nedeniyle ABD'nin uygulamasından daha etkili olarak görülmüştür. Ayrıca, AB'nin Rusya'ya karşı bu şekilde hareket etmesi Azerbaycan ve Kazakistan gibi ülkelere ekonomik ve enerji bağlarına rağmen AB'nin yaptırımlar uygulayabileceğini gösteren bir mesaj olmuştur.⁴⁰

37 Saari, (2010a), a.g.m., s. 22.

38 European Commission, *Country Strategy Paper 2007-2013: Russian Federation*, Brussels, European Commission, 2007; Ana Daskalova, *To Be or Not to Be a Normative Power: The EU's Promotion of Human Rights and Democracy in Russia*, Bruges Regional Integration & Global Governance Papers 2, 2013, s. 10.

39 Euronews, "Avrupa Parlamentosu Magnitsky yasasını onayladı", 24.10.2012, <http://tr.euronews.com/2012/10/24/avrupa-parlamentosu-magnitsky-yasasini-onayladi> Erişim 25.11.2018

40 Tafuro, a.g.m., s. 2

Rusya, 2012 yılında AB üye devletlerindeki insan haklarının durumuyla ilgili Dumadaki komite oturumlarını ve AB üye devletlerindeki insan haklarıyla ilgili Rus Dışişleri Bakanlığı tarafından yıllık raporlar hazırlama uygulamasını başlatmıştır.⁴¹ Rusya ayrıca azınlıklar, Romanlar, medya özgürlüğü, burka yasakları gibi AB içindeki insan hakları konularının arttığını belirterek, Rusya'ya karşı çifte standartlı davrandığından dolayı AB'yi eleştirmiştir.⁴² Rusya Federasyonu'nun AB Daimi Misyonu'nda görev yapan bir Rus diplomata⁴³ göre, AB sürekli olarak demokratik standartları ihraç etmeye çalışırken kendi içinde yani üye devletlerinde meydana gelen sorunları ihmal etmektedir. AB, teşvik ettiği demokrasi ve insan haklarını kendisi dikkate almamaktadır. Örneğin, Baltık devletlerinde Rusça konuşan insanların temel insan haklarının ihlal edilmesiyle ilgili Rusya, giderek daha güçlü bir tonda tepkisini ortaya koymaktadır. Bu nedenle de Rusya, AB'nin Baltık ülkelerindeki diğer insanlara tanınan temel siyasi hakların Rusça konuşan insanlardan mahrum edildiğini iddia etmektedir.⁴⁴ Benzer bir eleştiriyle AB'nin kendi üye devletlerine yaklaşımına dikkat çeken Bindman, AB'nin 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'na kadar Temel Haklar Şartı'nı antlaşmaların bir parçası yapmadığını ve Temel Haklar Ajansı'nın da yine 2007'de kurulduğunu belirtmiştir.⁴⁵

AB'nin Rusya'ya yönelik insan hakları yaklaşımının başarısız olduğunu öne süren Daskalova, bu başarısızlığı iki nedene bağlamaktadır. İlki Rusya'nın, AB'nin insan haklarıyla ilgili olarak kendisine yönelttiği girişimleri ve söylemlerini ulusal egemenliğine saygısızlık ve iç işlerine müdahale olarak görmesidir. İkincisi, AB'nin Rusya'ya karşı enerji noktasındaki bağımlılığının Rusya'daki insan hakları ve demokrasi konularına çok fazla eleştirel yaklaşamamasına neden olmasıdır.⁴⁶ AB'yi, gerçek anlamda AB üye devletlerini, Avrupa Konseyi veya AGİT gibi örgütlerden ayıran temel noktalardan biri olan Rusya'nın enerji tedarikine bağımlılığı AB'nin Rusya'ya karşı söylemlerinin eylemleriyle desteklenmemesine de neden olmaktadır.⁴⁷ Bu durum da, ekonomi-politik gerçeklerin ideal yaklaşımların önüne geçebilmesine önemli bir örnek olmaktadır.

Rusya'nın özellikle ekonomik olarak güçlenmesi ve daha fazla kendine yeten ve kendine güvenen bir ülke haline gelmesi de AB tarafından teşvik edilen kuraları dikkate almamasına neden olmaktadır.⁴⁸

41 Raluca Răducea, "A Human Rights Perspective on Russia's Foreign Policy", *The Romanian Journal of Society and Politics*, Vol. 12, Issue 1, 2017, s. 117.

42 Cameron, Velzen, a.g.m, s. 8.

43 Atıf yapılan kaynakta ismi belirtilmemiştir.

44 Daskalova, a.g.e., s. 10.

45 Eleanor Bindman, "The EU's human rights policy in Russia: more than rhetoric?", 30.09.2010. <https://www.opendemocracy.net/od-russia/eleanor-bindman/eu%E2%80%99s-human-rights-policy-in-russia-more-than-rhetoric> Erişim 25.11.2018

46 Daskalova, a.g.e., s. 13, 28.

47 Bindman, a.g.m.

48 Daskalova, a.g.e., s. 14.

2014 yılında başlayan Rusya'nın Kırım'ı kendi toprağı haline getirmesiyle sonuçlanan gelişmeler, AB'nin soruna yaptırımlar çerçevesinde dahil olmasına⁴⁹ ve Kırım'daki insan hakları ihlalleriyle ilgili yaptığı çok sayıda söyleme de neden olmuştur. Çok sayıda ve tekrarlayan açıklamalara bir örnek olarak AB Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini'nin Mart 2019'daki Kırım'daki insan hakları durumunun kötüye gittiğine dair açıklamalarını vermek mümkündür. Mogherini, Kırım'da barışçıl toplanma hakkından ifade özgürlüğü hakkına kadar temel özgürlüklerin sınırlandırıldığını ve AB'nin uluslararası insan hakları standartlarına uyulması çağrısını, ihlallerin soruşturulması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁰

4. İnsan Hakları Alanında Teşvikler ve Fırsatlar

AB-Rusya ilişkilerini düzenleyen bütün dokümanlarda insan haklarıyla ilgili doğrudan atıflar yer almıştır. 1997 tarihli Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ekonomik boyuta ilk defa siyasi diyalog konusunu eklemiştir. Siyasi diyalogdan kastedilen ise, başta azınlık hakları olmak üzere insan hakları ve demokrasinin ilkelerinin dikkate alınmasıyla ilgili olarak taraflar arasında işbirliğinin kurulmasıdır.⁵¹ Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın birinci maddesi, ortaklığın Rusya'nın demokrasisini güçlendirme çabalarını destekleyeceğini ve siyasi ve ekonomik özgürlükleri güçlendirmeyi amaçladığını belirtmiştir. Anlaşma'nın ikinci maddesine göre, Helsinki Nihai Senedi ve yeni bir Avrupa için Paris Şartı'nda belirtilen insan hakları ve demokratik ilkelere saygı duyulması hususu tarafların iç ve dış politikalarının temelini oluşturur ve bu anlaşmanın ve ortaklığın temel unsurunu oluşturur.⁵²

AP'nin Eylül 2016'da yayınladığı “Rusya'da İnsan Hakları: Tünelin Sonunda Işık Yok” başlıklı metinde, Rusya'daki insan hakları ihlalleri belirtilmiş ve AP'nin duruma yaklaşımı “tünelin sonunda ışık yok” şeklinde nitelendirilmesinden de görülebileceği gibi olumsuz olmuştur. AP, Rusya'nın 18 uluslararası insan hakları antlaşmasının 11'ini imzaladığını⁵³, bunun Avrupa ülkelerinin gerisinde olduğunu ancak sadece 5 antlaşma imzalayan Amerika Birleşik Devletleri ile kıyaslandığında iyi olduğunu belirtmiştir. Rusya için olumlu bir durum da Rusya anayasasında

49 İlhan Aras, “Avrupa Birliği'nin Kırım'ın İlhakına Bakışı: Rusya'ya Yönelik Yaptırımlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 14, Sayı 53, 2017, ss. 29-50.

50 Council of the EU, Declaration by the High Representative Federica Mogherini on behalf of the EU on the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, 17/03/2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/03/17/declaration-by-the-high-representative-federica-mogherini-on-behalf-of-the-eu-on-the-autonomous-republic-of-crimea-and-the-city-of-sevastopol/>

51 Panebianco, a.g.m., s. 135.

52 Agreement on Partnership and Cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation, of the other part, 28.11.1997, Official Journal of the European Communities L 327/3.

53 Detaylı bilgi için bkz. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, <http://indicators.ohchr.org/>

madde 15(4) ile insan hakları ve diğer alanlardaki antlaşmaların Rusya'nın hukuk sisteminin parçası olması ve ulusal hukuka nazaran önceliğe sahip olmasıdır.⁵⁴

Saari, AB-Rusya ilişkilerinde insan haklarıyla ilgili konuların gelişimi için 3+3 öncelik gündemi önermiştir. Buna göre, AB ve Rusya insan haklarıyla ilgili kendilerinin ayrı ayrı önerdikleri üçer öncelikli konu belirleyecek böylece gündemdeki 3+3 konu iki taraf için de kabul edilmiş bir hal alacaktır. Önceliklerin belirlenmesinin ardından iki taraf da detaylı eylem planlarını hazırlamalı ve bu konularda aktif işbirliğine başlamalıdır. Belirlenen öncelikler ve eylem planları kamuoyu tarafından da tartışılmalı böylelikle sivil toplum aktörleri ilerlemeyi izleyebilmelidirler. Öncelikli konulardan her biri için üç yıllık bir süre belirlenmeli ve nihayetinde gündem değerlendirilerek, gerekirse ilgili konu tekrar ele alınmalıdır.⁵⁵

Saari, AB'nin Rusya'daki insan haklarını teşvik etmek için kullandığı araçları şu şekilde belirtmiştir:⁵⁶

-Açıklayıcı diplomatik araçlar (Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu tarafından insan haklarına ilişkin yapılan açıklamalar, deklarasyonlar, diplomatik girişimler⁵⁷)

-Baskı araçları (yaptırımlar, askıya almalar, yeniden yönlendirme yardımı): AB, Ocak 1995'te Rusya ile imzalayacağı geçici anlaşmanın imzalanmasını altı ay geciktirmiştir. Çeçenistan'daki insan hakları ihlallerinden dolayı da 2000 yılında bir yıllığına insan hakları için TACIS teknik desteğini Rusya'dan farklı bir ülkeye yönlendirmiştir.

-Sivil toplum aktörleri ve kurumları inşası için katkı sağlanması (TACIS, ENPI, EIDHR)

-İki taraflı, AB ve Rusya'da insan hakları durumlarına ilişkin insan hakları istişareleri (Mart 2005'ten beri yılda iki defa)

-Kamu diplomasisi araçları (Avrupalı siyasetçiler ve yetkililer tarafından medyadaki yorumlar, Avrupa Parlamentosu'ndaki kamu tartışmaları, Rus insan hakları savunucuları için desteğin ifade edilmesi)

AB İnsan Hakları Diyalogu, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Çin'deki insan hakları ihlallerini ele almakta yetersiz kalması üzerine AB tarafından başlatılan bir girişim olarak önce Çin'de, ikinci olarak da İran'da faaliyet yürütmüştür. İnsan

54 European Parliament, Human Rights in Russia: No light at the end of the tunnel, Briefing, September 2016, s. 2. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589768/EPRS_BRI\(2016\)589768_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589768/EPRS_BRI(2016)589768_EN.pdf)

55 Sinikka Saari, The call for a 'dignified' EU foreign policy > How to promote human rights in Russia?, *The Finnish Institute of International Affairs*, 7, 2010b, s. 2. https://storage.googleapis.com/upi-live/2017/01/fiia_comment_7_2010.pdf

56 Saari, (2010a), a.g.m., s. 16.

57 Bu çerçevede Avrupa Parlamentosu'nun Rusya'daki insan haklarıyla ilgili daha sert bir tutum takındığını, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi'nin daha yumuşak bir yaklaşım sergilediğinden bahsetmek mümkündür. Bkz. Saari, (2010a), a.g.m., s. 18.

Hakları Diyalogu'nun temel nitelikleri 2001'de kabul edilmiş, 2004'te değiştirilmiştir. Ülkedeki insan hakları durumunu geliştirmek ve ülkedeki insan haklarıyla ilgili iletişim kanallarını açık tutmak şeklinde özetlenebilecek amaçlarla hareket eden AB İnsan Hakları Diyalogu'nun üçüncü ülkesi Kasım 2004'teki AB-Rusya zirvesinde kararlaştırıldığı gibi Rusya olmuştur. Ancak diğerlerinden farklı olarak yılda iki defa uzman yetkililerle toplanılacak İnsan Hakları İstişareleri'nde (*Human Rights Consultations*) öncekilerde olduğu gibi "Diyalog (Dialogue)" Rus yetkililer tarafından Çin ve İran gibi ülkelerle aynı kategoride değerlendirilmek istemediği için reddedilmiş, bu yüzden "İstişare (*Consultations*)" kelimesi tercih edilmiştir. Rusya, Rus Dışişleri Bakanlığı İnsani İşbirliği ve İnsan Hakları Departmanı yetkilileri; AB ise mevcut ve değişen AB Başkanlığı, Avrupa Komisyonu ve AB Konseyi'nden gelen yetkililerden oluşacaktır.⁵⁸

2005'ten beri AB ve Rusya arasında altı ayda bir yapılan insan hakları istişareleri; basın özgürlüğü kısıtlamaları, gazetecilere yönelik saldırılar, yargının bağımsızlığı, sivil toplum kuruluşlarının ve sivil toplumun durumu, Kuzey Kafkasya'daki gelişmeler şeklinde birçok konuda çeşitli görüşmelerin yapılmasını sağlamaktadır. Söz konusu istişareler her ne kadar sorunlu alanlarda ilerleme kat edilmesini sağlamanın yanı sıra Rusya için tabu olarak görülen konular haricinde Rusya'daki insan hakları savunucuların çok fazla ihtiyaç duyduğu desteği de sunmaktadır. Ayrıca, yapılan toplantıların Rusya'nın Avrupa Konseyi ve AGİT gibi örgütlerde yürüttüğü resmi politikası üzerinde uzun dönemli bir etkisi olacağından da bahsetmek mümkündür.⁵⁹ Söz konusu istişarelerde iki tarafta birbirlerinin insan hakları durumunu gündeme getirerek AB-Rusya Modernleşme Ortaklığı bağlamında hukukun üstünlüğü, polis ve adli reform, sivil toplum ve uluslararası insan hakları forumlarında işbirliği kurulması ve ayrımcılığa karşı mücadele edilmesini ele almaktadırlar. AB için ifade ve toplanma özgürlüğü, emniyet teşkilatının kötü muamelesi ve hapisane şartları gibi konularda Rusya'daki duruma dikkat çekmek önemli olmuştur.⁶⁰

AB'nin Rusya'daki insan hakları alanında bazı programlarından da bahsetmek mümkündür. İlk olarak Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı (*European Instrument for Democracy and Human Rights/ EIDHR*), 1994 yılında Demokrasi ve İnsan Hakları İnsiyatifi adıyla AP tarafından kurularak uluslararası örgütlerin çabalarını ve demokrasi ve insan haklarının gelişmesi için çalışan sivil toplumun eylemlerini desteklemeyi amaçlamıştır. 2006'da İnsiyatif'in adı günümüzdeki halini almıştır. AB üyesi olmayan ülkelerde faaliyet yürüten EIDHR'nin temel amaçlarını şu şekilde belirtmek mümkündür: en fazla risk altında oldukları yerlerde insan

58 Klitsounova, a.g.e., s. 29-30.

59 Wiegand, a.g.m., s. 11.

60 Cameron, Velzen, a.g.m., s. 11.

hakları savunucularını ve insan haklarını desteklemek; insanlık onurunu korumayı temel alan diğer AB insan hakları önceliklerini desteklemek; demokrasiyi desteklemek; AB Seçim Gözlem Misyonlarını desteklemek; uluslararası ve bölgesel insan hakları araç ve mekanizmalarını desteklemek. EIDHR'nin Rusya'daki projeleri Rus ve Avrupalı hükümet-dışı, kar amacı gütmeyen örgütler tarafından uygulanmaktadır. AB tarafından bu örgütlerin hazırladıkları her bir proje için 100.000-1 milyon Euro arasında bir bütçe tahsis edilmektedir. Projeler, 12-36 ay arasında sürmektedir. Projelerin başladığı 1997 yılından itibaren Rusya için desteklenen projeler 390'ı aşmıştır.⁶¹ EIDHR, 2014-2020 dönemi için 1.332.752.000 Euro tutarında bir bütçeye sahip olmuştur.⁶² Ayrıca belirtmek gerekir ki, ENPI çerçevesinde yapılan yardımlarla ilgili olarak Rusya'nın bu şekilde bir yardım almaktan giderek memnun olmadığı da görülmektedir. Rusya'nın bu memnuniyetsizliği ekonomik gücündeki artış ve yükselen ulusal gururundan kaynaklanmıştır.⁶³ Bu nedenle, küresel politikanın önde gelen aktörlerinden biri olarak insan hakları alanında gelişim göstermesi için maddi yardım almasının Rusya'nın söz konusu aktör imajıyla uyumlu olmamasına dikkat çekmek gerekmektedir.

28-29 Mart 2011'de Rusya ve AB üye devletlerinden 57 sivil toplum temsilcisi ve çok sayıda gözlemci Çek Dışişleri Bakanlığı'nda bir araya gelerek AB-Rusya Sivil Toplum Forumu'nun (*EU-Russia Civil Society Forum / Forum*) kurucu toplantısını yapmıştır. Forum, Rusya ve AB'den hükümet dışı örgütlerden meydana gelen bir ağıdır. Forum'un amacı; sosyal adalet ve insan hakları, hukukun üstünlüğü, çoğulcu demokrasinin ortak değerleri temelinde AB ve Rusya arasındaki bütünleşmeye katkı sağlamak için sivil toplum örgütleri arasındaki işbirliğini güçlendirmektir. Forum'un üyeleri ve destekçileri, AB ve Rusya arasında güçlü bir sivil toplum kurulmasının AB-Rusya arasındaki sorunların çözümüne katkı sağlayacağına inanmaktadır. 2018 itibariyle Forum; uluslararası örgütlerden 8, Rusya'dan 76 ve AB'den 67 üye ve destekçi örgüt olmak üzere toplamda 151 örgütle birlikte hareket etmektedir. Forum'daki 8 çalışma/uzman gruptan biri de "insan hakları ve hukukun üstünlüğü"dür. Bu grubun temel amaçları; ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, toplantı, ifade ve dernek kurma özgürlüğü, yargı sisteminin bağımsızlığı, terörizmle savaşırken insan haklarını korumaktır. Forum sadece Rusya'daki insan hakları ihlalleriyle değil, Avrupa ülkelerindeki ihlallerle de ilgilenmektedir.⁶⁴

61 European Union External Action, The European Union and the Russian Federation, 21.11.2017, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/35939/european-union-and-russian-federation_en Erişim 8.12.2018

62 Regulation (EU) No 235/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a financing instrument for democracy and human rights worldwide, Official Journal of the European Union L 77/85, 15.3.2014.

63 Sandra Fernandes, "EU Policies towards Russia, 1999-2007: Realpolitik Intended", (Ed. Nathalie Tocci), *Who is a Normative Foreign Policy Actor?*, Centre For European Policy Studies, Brussels 2008, s. 38-39.

64 EU-Russia Civil Society Forum, <https://eu-russia-csf.org/> Erişim 13.11.2018

5. Sonuç

AB'nin Rusya'ya yönelik insan haklarıyla ilgili eleştirel tutumu, Çin ve Afrika ile ilişkilerinde ayrıca aday ülkelerin AB üyelik sürecindeki ilerlemelerinde de görülmektedir. Bu nedenle, AB'nin Rusya'ya yönelik insan hakları eleştirilerinin AB'nin bütüncül bakış açısının bir parçası olarak görmek gerekmektedir. Rusya ile ilişkilerinde bir yandan maddi anlamda verdiği destek diğer yandan Rusya ile ticaretinin bozulmasını istemeyen üye devletler nedeniyle kimi zaman insan haklarının geri plana atılması AB-Rusya ilişkilerinde insan haklarını farklı bir noktaya koymaktadır. Bu nokta, görünürde olan ancak ilişkilerin geleceğini sarsmayan bir noktadır.

AB-Rusya ilişkilerinde insan hakları konusunun farklı alanlara çekilmesine bir yandan insan haklarını merkeze alarak siyasi ilişkiler şekillendirmeye çalışan AB kurumları diğer yandan Rusya ile ilişkilerinde ticareti temel alan AB üye devletlerinin farklılaşan bakış açıları neden olmaktadır. AB için üyesi ve aday ülkesi olmayan bir ülkeyle insan hakları üzerinden bir tartışma yürütmek başarılı bir sonuç almayı zorlaştırmaktadır. AB'nin dönüştürücü gücünün üyelik veya adaylık durumlarında ancak "vaat" veya "ceza" mekanizmasıyla yürüdüğü dikkate alındığında bu durumların Rusya örneğinde söz konusu olmaması insan haklarına ilişkin tartışmaların sadece söylem düzeyinde kalmasına neden olmaktadır. Bindman'a göre de, Rusya ve Çin gibi ülkelerin AB üyelikleri gündemde olamayacağı için AB'nin normatif bir güç olarak hareket edebilme yeteneği azalmaktadır. Özellikle Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupalı bir model olarak hareket etme isteğinin çok daha az olması AB'nin elini güçlendiren bir durum yaratmıştır.⁶⁵ Kırım'da yaşanan insan hakları ihlalleri konusu da, taraflar arasındaki ilişkide yakın dönem bir örnek olmuş, AB'nin bu konuda Rusya'nın eylemlerini kınayan çağrıları söz konusu olmuştur.

ABD'li diplomat George Kennan, Rusya ile birlikte yaşamının tek yolunu "Rusların Rus olmasına izin ver" şeklinde özetlemiştir.⁶⁶ AB'nin dönüştürücü rolü ve ilişki yürüttüğü ülkelerden talep ettiği insan hakları konuları söz konusu Rusya olunca genel anlamda etkisiz kalmıştır. Bu nedenle, fırsatlardan ziyade sorunların ağır bastığı insan hakları konusu AB'nin eleştirdiği, Rusya'nın çok fazla üzerinde durmadığı ve AB üye devletlerinin ise kendi ekonomilerine zarar vermesine müsaade etmedikleri bir konu olmuştur.

65 Eleanor Frances Bindman, *Economic and social rights within EU-Russia relations: a missed opportunity?*, PhD thesis, University of Glasgow 2013, s. 49.

66 Wiegand, a.g.m., s. 14.

Kaynakça

- Agreement on Partnership and Cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation, of the other part, 28.11.1997, Official Journal of the European Communities L 327/3.
- ARAS, İlhan. Avrupa Birliği'nin Kırım'ın İlhakına Bakışı: Rusya'ya Yönelik Yaptırımlar", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 14, Sayı 53, 2017, ss. 29-50.
- ARAS, İlhan. *Avrupa Birliği ve Çin: Siyasi-Ekonomik İlişkiler*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2018.
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma*, Ankara, 2011.
- BINDMAN, Eleanor. "The EU's human rights policy in Russia: more than rhetoric?", 30.09.2010 <https://www.opendemocracy.net/od-russia/eleanor-bindman/eu%E2%80%99s-human-rights-policy-in-russia-more-than-rhetoric> Erişim 25.11.2018
- BINDMAN, Eleanor Frances. *Economic and social rights within EU-Russia relations: a missed opportunity?*, PhD thesis, University of Glasgow, 2013.
- CAMERON, Fraser; Eva van Velzen. "The EU and Human Rights in the Global Context", *The EU-Russia Centre Review*, EU Human Rights Policy towards Russia, Issue Sixteen, 2010, s. 6-15.
- Council of the EU, Declaration by the High Representative Federica Mogherini on behalf of the EU on the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, 17/03/2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/03/17/declaration-by-the-high-representative-federica-mogherini-on-behalf-of-the-eu-on-the-autonomous-republic-of-crimea-and-the-city-of-sevastopol/>
- DASKALOVA, Ana. *To Be or Not to Be a Normative Power: The EU's Promotion of Human Rights and Democracy in Russia*, Bruges Regional Integration & Global Governance Papers 2, 2013.
- DERIGLAZOVA, Larisa. "EU impact on human rights development in Russia, 1992-2012(4): from transitional democracy towards performing democracy", European Community Studies Association-Canada, Biennial, 8-10 May, 2014, http://www.ecsa-c.ca/wp-content/uploads/2014/11/5D_Deriglazova.pdf
- EU-Russia Civil Society Forum, <https://eu-russia-csf.org/> Erişim 13.11.2018
- Euronews. "Avrupa Parlamentosu Magnitsky yasasını onayladı", 24.10.2012 <http://tr.euronews.com/2012/10/24/avrupa-parlamentosu-magnitsky-yasasini-onayladi> Erişim 25.11.2018
- European Commission. *Country Strategy Paper 2007-2013: Russian Federation*, Brussels, European Commission, 2007.
- European Parliament, Human Rights in Russia: No light at the end of the tunnel, Briefing, September 2016, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589768/EPRS_BRI\(2016\)589768_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589768/EPRS_BRI(2016)589768_EN.pdf)
- European Union External Action. The European Union and the Russian Federation, 21.11.2017 https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/35939/european-union-and-russian-federation_en Erişim 8.12.2018
- FAWN, Rick. "'Bashing about Rights'? Russia and the 'New' EU States on Human Rights and Democracy Promotion", *Europe-Asia Studies*, Vol. 61, No. 10, 2009, s. 1777-1803.

- FERNANDES, Sandra. "EU Policies towards Russia, 1999-2007: Realpolitik Intended", (Ed. Nathalie Tocci), *Who is a Normative Foreign Policy Actor?*, Centre For European Policy Studies, Brussels, 2008, s. 37-41.
- FORSBERG, Tuomas; Graeme P. Herd. "The EU, Human Rights, and the Russo-Chechen", *Political Science Quarterly*, Vol. 120, No. 3, 2005, s. 455-478.
- Freedom House, *Freedom in the World 2018*, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/russia>. Erişim: 1.12.2018
- HUGHES, James. "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?", (Ed. Nicola Casarini, Costanza Musu), *European Foreign Policy in an Evolving International System The Road Towards Convergence*, Palgrave Macmillan, London, 2007, s. 76-94.
- KARACA, Kayhan. "AİHM'nin 2017 bilançosu açıklandı", 25.01.2018, <https://p.dw.com/p/2rTnS> Erişim 28.11.2018
- KLITSOUNOVA, Elena. *Promoting Human Rights in Russia Through Support to Non-governmental Organizations: How to Improve the Strategies of the European Union*, International Policy Fellowship Program, Open Society Institute Hungary, 2008.
- MANNERS, Ian. "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, Issue 2, 2002, s. 235-258.
- PANEBIANCO, Stefania. "Promoting human rights and democracy in European Union relations with Russia and China", (Ed. Sonia Lucarelli, Ian Manners), *Values and Principles in European Union Foreign Policy*, Routledge, London and New York, 2006, s. 130-146.
- RĂDUCEA, Raluca. "A Human Rights Perspective on Russia's Foreign Policy", *The Romanian Journal of Society and Politics*, Vol. 12, Issue 1, 2017, s. 109-126.
- Regulation (EU) No 235/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a financing instrument for democracy and human rights worldwide, *Official Journal of the European Union L 77/85*, 15.3.2014.
- REHN, Olli. *Avrupa'nın Gelecek Sınırları: Türkiye bir köprü mü, Köprübaşı mı yoksa ergime potası mı?*, Çev. O. Şen, H. Kaya, 1001 Kitap, İstanbul, 2007.
- SAARI, Sinikukka. "What Went Wrong with the EU's Human Rights Policy in Russia?", *The EU-Russia Centre Review*, EU Human Rights Policy towards Russia, Issue Sixteen, 2010a, s. 16-25.
- SAARI, Sinikukka. The call for a 'dignified' EU foreign policy > How to promote human rights in Russia?, *The Finnish Institute of International Affairs*, 7, 2010b, https://storage.googleapis.com/upi-live/2017/01/fiia_comment_7_2010.pdf
- SMITH, Karen E. *European Union Foreign Policy in a Changing World*, Polity Press, Cambridge, 2003.
- TAFURO, Eleonora. *Can the EU help foster democracy in Russia?*, FRIDE Policy Paper, No: 164, October 2013.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, <http://indicators.ohchr.org/>
- YOUNGS, Richard; Natalia Shapovalova. *EU Human Rights Policy Towards Russia*, Directorate-General For External Policies of the Union Directorate B Policy Department Study, European Parliament, Belgium, 2011.
- WIEGAND, Gunnar. "EU-Russian Relations at a Crossroads", *Irish Studies in International Affairs*, Vol. 19, 2008, s. 9-15.

I. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRK-MACAR DOSTLUĞUNA BİR ÖRNEK: MACARİSTAN'DA İSLAMİYET'İN RESMİ DİN OLARAK KABULÜ (1916)

AN EXAMPLE FOR TURKISH- HUNGARIAN FRIENDSHIP DURING THE WORLD WAR I: ACCEPTANCE OF ISLAM AS THE OFFICIAL RELIGION IN HUNGARY (1916)

YÜCEL NAMAL*

ÖZ

Macarların İslamiyet'le etkileşimi bilinenin aksine 1526 Mohaç Savaşı'nın öncesine uzanmaktadır. Ancak Macaristan'da İslamiyet'in en etkin olduğu dönem Osmanlı'nın Macaristan'ı fethinden itibaren başlayan yüz elli yıllık dönemdir. Fakat Osmanlı'nın 1683 Viyana yenilgisi ardından Macaristan'daki Müslümanların bir kısmı Osmanlı ordusuyla geri dönmüş bir kısmı Sırbistan ve Bosna'ya yerleşmiş geride kalanlar ise Habsburg idaresi altında öldürülmüş veya Hristiyanlaştırılmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması'na dayanarak Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgaliyle bazı Müslümanlar Macaristan'a yerleşmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ve Macarların müttefik olması ve tarihten gelen iki millet arasındaki siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel alandaki dostane ilişkiler artarak devam etmiştir. Bu dönemde Macaristan'da bulunan imam Abdülatif Efendi Müslümanların dini temsilcisi, Gül Baba Türbesi ise Müslümanların buluşma noktası olmuştur. Bu dostane atmosferin sonucunda 1916 tarihli 17 numaralı kanunla Macaristan'da İslam dini resmi din olarak kabul edilmiştir. Böylece dini yönden daha önceki kanuni sınırlamalar kaldırılarak Macaristan'daki Müslüman topluluklar kendi imamlarını belirleme hakkını elde etmişlerdir. Bu kanunun yayınlanması İslam dünyası açısından önemli bir gelişme olmakla beraber Türk-Macar dostluğunu geliştirmesi açısından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler:Din, Macar, Macaristan, İslam, Türk.

ABSTRACT

Contrary to the common belief, the interaction of Hungarians with Islam extends beyond 1526 Mohács Victory dates back to before the Battle of Mohács in 1526. However, the most influential period of Islam in Hungary is the period of a thousand years which started with the conquest of Hungary by the Ottoman Empire. After the Ottoman's Vienna defeat in 1683, some of the Muslims in Hungary returned with the Ottoman army and some immigrated to Serbia and Bosnia and the remainders were killed or Christianized under Habsburg rule. Based on the Berlin Convention treaty concluded after the Ottoman Russian War in 1877-1878, some Muslims settled in Hungary upon annexation the occupation of Bosnia-Herzegovina by Austrian-Hungarian Empire. During the World War I, the friendship friendly relations between Ottomans and Hungarians on political, military, economic and cultural fields maintained by gradually increasing from the date when both Ottomans and Hungarians became allies. The imam, Abdülatif Effendi was became the religious representative and Gül Baba Shrine was the meeting point of Muslims in Hungary during that period. As a result of this friendly atmosphere, Islam was recognized as an official religion with the law Act No. 17 of 1916 in Hungary. Hence, the previous legal restrictions on religion were removed in terms of and the Muslim societies in Hungary gained the right to determine their imams. Despite the fact that promulgation of this law is an important development regarding the Islam world, it is also important in terms of developing the Turkish-Hungarian friendship.

Keywords:Religion, Hungarian, Hungary, Islam, Turkish.

* Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Tarih Bölümü, yucelnamal@hotmail.com.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8074-0134>

Makale Atfı Bilgisi: NAMAL Yücel (2019). I. Dünya Savaşı Yıllarında Türk-Macar Dostluğuna Bir Örnek: Macaristan'da İslamiyet'in Resmi Din Olarak Kabulü, *Avrasya Etüdleri*, 119-161.

Gönderim Tarihi: 07.11.2017 Kabul Tarihi: 21.05.2019

1. Giriş

Macarlar, Urallardaki anayurtlarından Başkurdistan'a (Magna Hungaria) 750-800 yılları arasında ise Güney Rusya bozkırlarına göç etmişlerdir. Burada Türk soylu Ogur, Sabir ve Hazarların etkisi altında kalmışlardır. Bu süreçte Macarların İslamiyet'le ilk tanışması Müslüman tüccarlar aracılığıyla olmuştur. Ayrıca Hazar idaresi altında bulunan Macarların topluluklar halinde İslamiyet'i kabul ettiği de görülmüştür. Macarlar, Peçenek saldırıları sonucunda 896 yılında Karpat Havzasını geçerek Panonia'yı yani bugünkü Macaristan'ı yurt edinmişlerdir. Macarların anayurtlarından bugünkü Macaristan topraklarına kadarki geçen süreçte de Müslüman topluluklarla etkileşimde olduğu görülmektedir. Bu konuda İbni Rüşd "*Al-alak en-Nefisa*" isimli kitabının yedinci cildinde Macarların yaşadıkları bölgeler ve antropolojik geçmişleri hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca Buharalı Ceyhani, İbn Rusta, Bekri, Mervâzi ve Gardizî gibi Müslüman yazarların eserlerinde de bu tarihi etkileşimin izleri görülmektedir. Bu bağlamda 934 yılında Macarların İstanbul'a akınları Mesudî'nin, 942 yılında ise İspanya'ya yaptıkları akınlar ise İbn Hayyan ve Makdisî gibi Müslüman yazarların eserlerinde yer almaktadır. Macarların Hıristiyanlığı kabulü ardından Macar tarih yazımında görülen güçlü Hıristiyanlık etkisi Macar-İslam etkileşimini gölgelemiştir. Ancak buna rağmen Ortaçağ Macar Krallığı küçümsemeyecek miktarda Müslüman topluluğu barındırmaktaydı. Ebû Hâmid el-Gırnâtî'nin seyahatnamesinde XII. yüzyılda Macaristan'da binlerce İslamiyet'i benimsemiş olanların bulunduğunu yazmaktadır. Ayrıca Macar kroniği Anonymus da Macar Prensi Taksony zamanında (956-970) bazı Müslümanların Volga Bulgarları topraklarından Macaristan'a göç ettiği belirtilmektedir. Bu Müslüman topluluklar için "*İsmaelita*"¹ adı kullanılmıştır.

X. ve XII. yüzyıllar arasında süren Peçenek göçleri sırasında Müslüman olmuş bir Peçenek boyunun da Macaristan'a gelmiş olması ihtimal dâhilindedir. 1074 yılında Macaristan'daki karışıklık esnasında Kral I. Géza'nın müttefiki olan Peçenek beylerinden birinin Arapça "*sultan*" olan "*zoltán*" adı zayıfta olsa buna işaret

1 İsmaili tabiri aşırı bir Şii mezhebi olan İsmailiye'yi anımsatmaktadır. Ancak bunların Ortodoks İslam'a daha doğrusu Hanefi mezhebine bağlı oldukları anlaşılıyor. Erdal Çoban, "Orta Çağ Macaristanı'nda Müslüman Gruplar", 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38) Bildiriler Kitabı*, 10-15 Eylül 2007, Cilt: II, Ankara, s. 968-974. Macarlar anayurtlarında, batıya doğru göçlerinde ve bugünkü Macaristan topraklarında buldukları süreçte birçok defa Türklerle temasta bulunmuşlardır. Bu nedenle Macarlar üzerinde kuvvetli bir Türk tesiri de bulunmaktadır. Ebubekir D. Ferenci, *Macaristan Müslümanlar Tarihi*, Demirpress Yayını, İstanbul 2010; Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937, s. 45; Bu nedenle IX. yüzyılda Doğu Avrupa'da ortaya çıkan Macarlara batılı din adamları "*Hun*" demişlerdir. Bu durum Macarlar üzerindeki Türk tesirinin göstergesi açısından önemlidir. Károly Czeplédy, *Turan Kavimlerinin Göçü*, Çeviren: Günay Karaağaç, Turan Kültür Vakfı Yayını, İstanbul 1999, s. 12-13.

etmektedir². Macaristan'da yaşayan Müslümanların izlerine Pilis, Fejér, Veszprém, Somogy, Baranya, Bodrog, Bihar, Szilágy, Nyitra ve Zemplén şehirlerinde bugüne kadar ayakta kalan Kalász, Káloz, Kálozd gibi yer adlarında da rastlamaktayız. Bunlardan başka Bihar, Nyírség, Felső-Tisza bölgelerindeki Berekböszörmény, Hajdúböszörmény gibi yer adları da buna örnek gösterilebilir³.

1000 yılında Macarların Hıristiyanlığı kabulüyle birlikte kurulan “*Hristiyan Macar Krallığı*” döneminde Müslümanlar üzerindeki tehdit ve izolasyon çabaları da başlamıştır. Bu dönemde vaftiz olan Müslüman tüccarlar eski ibadetlerini yaparken yakalandıklarında Hıristiyan köylerine yerleştirilmişlerdir. Ayrıca Müslüman köylere kilise inşa ettirilerek buralardaki Müslümanların başka köylere yerleştirilmesi emredilmiştir. Müslüman kızların sadece Hıristiyanlarla evlenebileceği hükmü de bir başka yöntemdi. Bunun yanında sadece domuz eti tüketilmesi de yine kilise kurul kararları arasında yer alıyordu. Ancak Macaristan'da kilisenin uyguladığı bu yasal terör pratikte çok fazla uygulanamamıştır. Öyle ki kendilerini Hıristiyanmış gibi gösterip ibadetlerini gizli olarak yerine getiren takıyyecilerin dışında XII. yüzyıl ortasında bile Macar kralına sadece savaşlarda hizmet eden ve açıktan açığa İslamiyet'i yaşayan gruplar bulunuyordu⁴.

Macar Kralı II. Béla (1131-1141) ve IV. István (1162-1163) zamanında basılan paralarda hilal motifi etrafındaki “*illahi*” veya besmele tabirlerinin bulunması Macar hazine memurları arasında İslam'ın izlerinin yaşamaya devam ettiğinin birer göstergesidir. Macaristan'da Müslümanlara XIII. yüzyıl boyunca çok nadiren rastlanmaktadır. IX. yüzyıl ortalarından itibaren Árpád hanedanı kralları zamanında önemli bir rol oynayan Müslümanların dört yüz yıl boyunca Hıristiyanlığa karıştıkları asimile oldukları anlaşılıyor. Bu süreçte Macaristan'daki Müslüman

2 Çoban, a.g.m., s. 969. Tayyib Okıç, İslamiyet'in Güney Doğu Avrupa'da yayılışını üç döneme ayırmaktadır. Birinci dönem on üçüncü yüzyılın ortalarına kadarki süreç, ikinci dönem on üçüncü yüzyılın ortalarından yani Sarı Saltuk misyonundan itibaren Osmanlı istilalarına yakın zamanlara kadar süren dönem, üçüncü olarak Osmanlı istilasından bugüne kadar geçen dönemdir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyib Okıç, “Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1952, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 48. Mücahit-gazi, gazi-derviş, alp-eren, mübarek zat, ermiş gibi sıfatlarla anılan Sarı Saltık, Sünni, Alevi ve Bektaşî çevrelerince farklı yönleriyle tanınmış bir şahsiyettir. Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşip İslamlaşmasında önemli bir rol oynamasına rağmen bu yönü mitolojik kimliğinin arkasında kalmıştır. Sarı Saltık hakkında bilgi için bkz. Machiel Kiel, “Sarı Saltuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36, s. 147-150.

3 Çoban, a.g.m., s. 972.

4 Osman Karatay, “Erken Dönem Macarlar Arasında İslam”, *Balkanlarda İslâm Miadı Dolmayan Umut*, Cilt: 2, TİKA Yayınları, Ankara 2016, s. 375; Çoban, a.g.m., s. 974. Macaristan'da X. ve XI. yüzyıllarda azınlıklar halinde Müslüman gruplar bulunmakta idi. Zamanla bu Müslüman İsmail'i Başkırtların Macarlaşmalarına rağmen varlıklarını 13. Yüzyıla kadar koruyabildikleri yönünde bazı bilgiler bulunmaktadır. Zamanla bu Müslümanların Hıristiyanlaştırıldığı böylece Hıristiyan nüfus içerisinde eritilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık (Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü XIII. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, 2. Baskı, Ankara 2011, s. 84; Ayrıca bkz. Mustafa Uyar, “Sarı Saltık Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü XIII. Yüzyıl A. Yaşar Ocak, Ankara 2002”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2003, Cilt: 21, Sayı: 33, s. 185-195.

toplumun yok olmasında Macarların Hıristiyanlığa yönelmesiyle Vatikan, Katolik Macar Kilisesi ve Moğol istilacılarının Macaristan'daki İslam'ın varlığının yok olmasının nedenleri arasında olduğu görülür. Ayrıca Macaristan'daki Müslümanların ise güçlü bir İslam cemaatiyle sağlam bağlarının olmaması ve Müslümanların varlıklarını sürdürebilmek için özellikle ticarete odaklı hayat tarzlarını başarılı bir şekilde geliştirmelerinin ancak Hıristiyan Macar çoğunluğa bağlı olması olarak açıklanabilir. Bunlara rağmen Macaristan'da Müslümanların varlıklarını sürdürebilmelerinin en önemli nedenlerinden birisi İslam dini diğeri ise Macar krallarının müsamahası olmuştur. Yani Macar kilisesi ve Vatikan'ın baskıları karşısında Macar krallarının tutumudur⁵.

Macaristan'da XIII. yüzyıldan itibaren Kral László ve oğlu Kálmán tarafından İslamiyet karşıtı kanunlar hazırlanmıştır. Papazların baskıları İslam karşıtı ideolojiyi körüklemiş ve Müslümanlara baskı dönemini başlatmıştır. Papa III. Honorius (1216-1227) Macaristan'da yaşayan Müslümanlardan ağır iskân parası talep etmiş ve Macar kralına Hıristiyanlarla Müslümanların birlikte yaşamasının çok yanlış ve kötü olduğunu buna karşı tedbir alması gerektiğini bildirmiştir. İslam karşıtı politikanın bir sonucu olarak Macar Kralı II. László Müslümanlara karşı yumuşak ve adil davrandığı için piskopos tarafından ultiatom verilmiş ve öldürülmüştür. Kral IV. Bela zamanında Müslümanlar zorla vaftiz edilerek din değiştirtmişlerdir. Papa IV. Urban'ın İslamiyet karşıtı gönderdiği mektuplar ve Müslümanların engizisyon mahkemelerinde yargılanması sonucunda 1279'da Müslümanlar gruplar halinde doğuya göç etmişlerdir. Göçlere katılmayanlar ya öldürülmüş ya da Katolik olmuşlardır. Yukarıda belirtildiği üzere Macaristan'da Müslümanların varlığı ve Macarların İslamiyet'le etkileşimi bilinenin aksine Türklerin Macaristan'ı fethettiği Mohaç Savaşı (1526) öncesine dayandığı görülmektedir⁶. 1526 Mohaç Savaşıyla Macaristan'daki İslamiyet'in nüfuzu artmış, 1541'de Buda, 1543'te Peşte ve Estergon, 1566'da Zigetvar ve 1596'da Eğri Osmanlıların egemenliğine geçmiştir. Böylece Osmanlı egemenliğinin ilk doğrudan sonucu olarak ülkeye gelen asker, memur, çiftçi, çeşitli tarikatlardan dervişler ve bir kısım İslamlaştırılmış yerli halktan oluşan Müslümanlarla birlikte Macaristan'da İslamiyet'in etkisi geniş bir alana yayılmıştır⁷.

Gábor Ágoston'a göre Osmanlı egemenliği döneminde Macaristan'da askeri amaçların ön planda olması nedeniyle, Macaristan'daki Müslümanların çoğunun askerler ve idari görevler üstlenen memurlardan ibaret olduğunu belirtir. Segedin

5 Çoban, a.g.m., s. 978; Karatay, a.g.m., s. 377.

6 Macaristan'da Mohaç Savaşı öncesinde İslamiyet'in varlığı hakkında geniş bilgi için bkz. Çoban, a.g.m., s. 967-980; Karatay, a.g.m., s. 370-378; Ferenc, a.g.e., s. 6,9-10, Macaristan'da İslamiyet'in varlığını Mohaç Savaşıyla başlatılan görüş için bkz. Aleksandre Popovic, *Balkanlarda İslâm*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.

7 Popovic, a.g.e., s. 111.

Sancağında ise Müslümanların içinde bulunduğu 21 köy hariç tutulursa Macaristan'daki köylerde Müslümanların hiç bulunmadığını çok az sayıda Türk zanaatkar ile tüccarın ise yalnız Osmanlı kalelerinde ve bazı idari merkezlerde bulunduğunu belirtir. Ágoston ayrıca Osmanlı egemenliğindeki Macaristan'da bulunan Müslümanların asker ve memur kökenli olması, bu grupların kültürel altyapısının ise taşralı olması, Müslüman nüfusun yerli ahalinin sadece on yedi de birine denk gelmesi ve bunların çoğunluğunu Boşnakların oluşturması göz önünde bulundurulduğunda, tarikat faaliyetleri ile Türk ve İslam kültürünün Macaristan'da büyük çapta yayılmamasının nedeni anlaşılabilir demektir. Buna karşın Ágoston, Macaristan'da Osmanlı idaresi altında herhangi bir zorlama olmamasına rağmen İslam dinini benimseyerek din değiştiren Macarların bulunduğunu da eklemektedir⁸. Bu konuda Tayyib Okiç, Anadolu yoluyla doğudan gelen "*Bogomil*" inancının varlığı İslamiyet'in tutunması için Macaristan'da müsait bir zemin hazırlamış demektir. Ayrıca önceden Müslüman olarak gelip de buraya yerleşen ve baskılar altında Hıristiyanlığı kabul eden unsurlar da göz önünde bulundurulursa, Osmanlı egemenliği altında Macaristan'da İslamiyet'in rağbet görmesinin nedeninin bu olduğunu belirtir⁹. Macaristan'da Osmanlı egemenliği altında uygulanan hoşgörü politikasının sonucunda İslamiyet ve Hıristiyanlık barış içerisinde yaşamasına karşın Macaristan'da Roma Katolik Kilisesi ve Reformistler arasında dinsel çatışmalar yaşanmıştır¹⁰. Bu dönemde Macaristan'da Müslüman nüfusun dini ihtiyaçlarını karşılamak için imar ve bayındırlık çalışmaları artmış, 800'e yakın Türk-İslam eseri inşa edilmiştir. Bu eserler arasında birçok cami, mescit, medrese, mektep, türbe, hamam, han, ılıca, sebül, ev, çeşme, bedesten, baruthane ve saat kulesi bulunmaktadır¹¹.

Osmanlı egemenliği altında Macaristan'daki Müslümanların kültürü, daima savaşlara sahne olan bir hudut bölgesine mahsus özellikler göstermektedir. Bununla beraber Macaristan'daki Müslümanların çocuklarının eğitimi için yeterli sayıda medresede bulunmaktadır. Buna örnek olarak Budin'deki Mustafa Paşa Medresesi gösterilebilir. Macaristan'daki Müslümanların dini ve edebi hayatında çeşitli tarikatların tekke ve zaviyelerin özellikle Budin'deki Bektaşilerin, Sigetvar'daki Halvetilerin, Peçuy'da Mevlevilerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Ayrıca Macaristan'da derviş ve şeyhlerin de özel bir yeri vardır. Bunlar arasında olan Bektaşi dervişlerinden

8 Gábor Ágoston, "Macaristan'da Mevlevilik ve İslam Kültürü", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14, 1994, s. 4,8.

9 Okiç, a.g.m., s. 49.

10 Ágoston, a.g.m., s. 9.

11 Ekrem Hakkı Ayverdi ve diğerleri, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri (Romanya Macaristan)*, 1.Cilt, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını (Tarihsiz), s. 69-273; József Molnár, *Macaristan'daki Türk Anıtları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1993; Altan Araslı, *Avrupa'da Türk İzleri*, Cilt:1,2,3, Akçağ Yayınevi, Ankara 2009; Joseph Somogyi, "Macaristan'da İslâm Hatıraları", *Sebilürreşad*, Kasım 1958, Cilt: 12, Sayı: 281, s. 90; Joseph Somogyi, "Macaristan'da İslâm Türk Hatıraları", *Sebilürreşad*, 1961 Nisan, Cilt: 13, Sayı: 324, s. 381-382; Joseph Somogyi, "Macaristan'da İslâm Türk Hatıraları", *Sebilürreşad*, 1961 Nisan, Cilt: 13, Sayı: 321, s. 333-334.

Gül Baba Osmanlı ordusuyla beraber Macaristan'a gelmiş ve Budin'in fethi esnasında ölmüştür¹². Bundan sonra Gül Baba ve türbesi Macaristan ve çevresindeki Müslümanlar için önemli bir merkez haline dönüşmüştür.

1686'da Macaristan'da Osmanlı Hâkimiyetinin sona ermesiyle Hıristiyan-Müslüman çatışması ve Müslümanların göçü yeniden başlamıştır. Osmanlıların Macaristan'dan çekilmeye başlamasıyla ülkedeki Müslümanların bir kısmı Osmanlı ordusuyla birlikte geri dönmüş, bir kısmı Sırbistan'a ve Bosna'ya göç etmiştir. Macaristan'da kalanlar ise ya öldürülmüş ya da Hıristiyanlaştırılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda ülkedeki Müslüman topluluk yok olmuştur¹³. Macaristan'ın Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun bir parçası olmasıyla Habsburglar Müslüman karşıtı yönetimle bu amaçta kanunlar hazırlamıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu uyguladığı yeni rejimle toplumsal düzeni bozarak camileri kiliseye çevirmiş, Müslümanların mezar taşları toplanıp ev yapımlarında kullanılmıştır. Böylece Osmanlı egemenliği altında oluşturulan 150 yıllık İslam'ın etkisi silinmeye çalışılmıştır. İlerleyen dönemlerde Habsburg hanedanının İslam karşıtlığı siyasi ve ekonomik nedenler sonucunda kırılmaya başlamıştır¹⁴.

12 Gül Baba hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gábor Ágoston, "16-17. Asırlarda Macaristan'da Tasavvuf ve Mevlevilik", *I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi Tebliğler Kitabı*, 3-5 Mayıs 1987, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988, s. 222; Gyula Germanus, "Gül Baba Türbesinde Düşünceler-1", *Tarih ve Toplum*, Cilt: 25, Sayı: 146, Şubat 1996, s. 45-53; Yılmaz Öztuna, "Macaristan'da Bir Türk Dergâhı Gül Baba", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 10, Kasım 1967, s. 7-9; Bayram Ürekli, "Gülbaba ve Veli Baba'ya Ait Bir Secere", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 52, Nisan 1991, s. 46-52; Necip Abdülhamitoğlu, "Budapeşte'deki 'Gül Baba' Türbesi", *Türk Kültürü*, Sayı: 233, Yıl: XXI, s. 43-51; Emin Yaktal, "Gül Baba", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 14, Ekim 1981, s. 184-188.

13 Macaristan'da 150 yıllık Osmanlı egemenliği altında büyüyen Müslüman topluluğun yok olmasına ilişkin görüşler şunlardır: Charles d'Eszlary, Buda'nın Macarlarca 26 Eylül 1686'da geri alınması, o kentteki Müslümanların felaketi olmuş ve Müslümanların kılıçtan geçirildiğini belirtir. Lajos Fekete, ise "1684 ve 1686 savaşları arasında Budin Ortaçağın ve Osmanlı döneminin büyük yapıları da dâhil olarak, bütünüyle tahrip edildi, Müslüman ve Türk ahalî ya zindana atıldı ya da düşmanlıklara dayanamayarak göç ettiler" demektedir. Ayrıca daha ilginç bir bilgi olarak "Egri şehrinin Osmanlılardan geri alınmasına (1687) ilişkin olarak, şehrin ahalisinden bir heyetin Avusturya-Macaristan ordusuna şehrin 2000 kişilik ahalisinin Hıristiyanlığı kabule hazır olduklarını bildirdiklerini ve bu talebin kabul edildiğini" belirtmektedir. Popovic'in ifadesine göre böylece Macaristan'ın Osmanlılardan geri alınmasından kısa süre sonra Macar topraklarında Müslüman kalmadığı anlaşılmaktadır. Popovic, a.g.e., s. 112-113.

14 Ferenci, a.g.e., s. 11-12; Popovic, a.g.e., s. 111-112. Habsburglar döneminde zaman zaman yaşanan katı Katolik uygulamalar ve Protestanlara karşı baskılar artarak devam etmiştir. Ayrıca Antisemit olarak Yahudilere karşı baskı da uygulanmıştır. Maria Theresia döneminde hem Viyana'da hem de Prag'da Yahudilerin yaşaması yasaklanmış buna karşın Viyana'da bulunan Osmanlı vatandaşı Yahudilerin Osmanlı ve Habsburg arasındaki antlaşmalar gereğince serbest dolaşım ve dini özgürlüğe sahip Sefarad Yahudi cemaatine Viyana'da müdahale edilmemiştir. Bu küçük cemaat ilerleyen dönemlerde daha da büyüyerek Viyana'da Türk Tapınağı (Türkische Tempel) olarak anılan büyük sinagogları 1938 yılında Naziler tarafından yakılana kadar varlığını sürdürmüştür. Kayzer II. Joseph 13 Kasım 1871 tarihinde çıkardığı "Toleranzpatent" adıyla çıkardığı kanunla Habsburg idaresi altında bulunan Protestanların yasal bir şekilde dini vecibelerini yerine getirmelerine olanak sağlanmıştır. Ancak bu kanunda sadece bazı protestan mezheplerini kapsamaktaydı. II. Joseph 1872 yılında Judenpatent adıyla çıkardığı tolerans kanunuyla Yahudilere dini inançlarını yaşama hakkını vermiştir. (Sinan Ertuğrul, "Avusturya'da Din ve Devlet İlişkileri", *Avusturya'da Din Devlet İlişkileri ve İslamofobia*, (Editör: Sinan Ertuğrul), Pınar Yayınları, İstanbul 2014, s. 27-29.)

Bu kırılmada başta 1781 yılında II. Joseph'in "Tolerans Fermanı" adında yayımladığı ferman etkili olmuştur. Bu ferman 1912 yılında çıkartılacak olan İslam kanununa¹⁵ da hukuki bir altyapı hazırlamıştır. Ayrıca Müslümanlara mahkemede Kur'an üzerine yemin etme hakkı da bu dönemde verilmiştir. 1789 Fransız İhtilali ile gelen vatandaşlık kavramının, daha fazla hak ve özgürlük vadedmesi de bu kırılmada etkili olmuştur. Fransız İhtilalinin getirdiği bu haklardan bir tanesi de din ve vicdan hürriyeti idi. Bu gelişmeler Habsburg idaresi altındaki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda bulunan değişik din ve mezhepleri de etkilemiştir. Ancak bu gelişmeler dahi Avusturya-Macaristan'da Katolikliğin resmi devlet dini olarak kalmasına engel olamamıştır¹⁶. 1791 yılında Osmanlı ve Habsburglular arasında imzalanan Zıştovi Antlaşmasından sonra iki imparatorluğun Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar birbirleriyle barış içinde kalmasını sağladığı gibi Avusturya-Macaristan'daki Müslümanların durumunu da olumlu etkileyecektir¹⁷.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 1867 yılında bazı anayasal değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler sonucunda imparatorluk Katoliklerin devleti olmaksızın çıkarılmıştır. 1867 tarihli Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun anayasasında herkesin dini hak ve hürriyetleri garanti altına alınmıştır. Böylece sadece Protestanlar değil diğer dini gruplar da serbestlik kazanmıştır¹⁸.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ise bu kırılmanın diğer en önemli noktası olmuştur. Bu savaş sırasında Macaristan'da Habsburg Hanedanına duyulan nefret Türk-Macar dostluğunu tekrar canlandırmıştır. II. Abdülhamid'in Kanuni Sultan Süleyman zamanında İstanbul'a getirilen Corvinaları Macaristan'a iade etmesi bu dostluğu daha da arttırmıştır. Bu atmosferde Macaristan'da Türkoloji'nin doğması¹⁹ doğuya ve İslam'a ilgiyi arttırmıştır²⁰. Macaristan 150 yıl Türk egemenliği altında kalmasına rağmen Macar kamuoyunun İslam'a bakışı düşmanca değildi.

15 1912 yılında Avusturya-Macaristan İmparatoru I. Franz Jozef, Bosna-Hersek'in ilhakı ile topraklarındaki nüfus değişikliğinden dolayı 159 numaralı kanunu imzalar. Bu kanunla birlikte Avusturya-Macaristan imparatorluğunda İslam dini bazı okullarda yasal hale gelmiş ve ülkedeki Hanefi mezhebi tanınarak Müslümanların dini ayinler yapmalarına izin verilmiştir (Milos Mendel, "Beginnings of the Muslim Religious Community in Former Czechoslovakia", *ISIM Newsletter*, Issue: 1, Volume: 2, Leiden 1999, s. 24).

16 Sinan Ertuğrul, a.g.m., s. 30-31; Tarkan Tek, "Avusturya'da İslam ve Müslümanlar", *Avusturya'da Din Devlet İlişkileri ve İslamofobia*, Ed. Sinan Ertuğrul, Pınar Yayınları, İstanbul 2014, s. 53.

17 Zıştovi Antlaşması için bkz. Reşat Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahedesi (24 Temmuz 1923)*, Türkiye Matbaası, İstanbul 1934, s. 111.

18 Ertuğrul, a.g.m., s. 32.

19 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Türk-Macar dostluğu hakkında geniş bilgi için bkz. Bayram Nazır, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Macar Dostluk İlişkileri", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 43, s.309-317; Yücel Namal, *Türk-Macar İlişkileri*, İskenderiye Yayınevi, İstanbul 2009.

20 Bu anlamda 1831 yılında Macaristan'da Kur'an-ı Kerim çevirisi yapılmış, özellikle Yahudiler Macaristan'dan Osmanlı'ya gelerek İslam'ı araştırmaya başlamışlardır. Ferenc, a.g.e., s. 11.

Balkanlardaki Ortodoks Hıristiyanlardan keskin bir farkla 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında birçok Macar Osmanlı İmparatorluğuna sempati duymakta idi²¹. Bir diğer neden 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Berlin Antlaşmasıyla (13 Temmuz 1878) Müslüman nüfusun yoğun olduğu Bosna-Hersek'in, Avusturya-Macaristan tarafından işgalidir (25.Madde)²². Bu işgalin sonucu olarak bölgedeki %43'ü Ortodoks, %39'u Müslüman ve %18'ini Katoliklerin oluşturduğu halkın Avusturya-Macaristan egemenliğine girmesi sonucunda Müslümanların bir kısmı geçici ya da sürekli olarak Macaristan'a yerleşmiştir²³.

Bu durum Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun İslamiyet'e bakışını olumlu yönde etkilemiştir. Bu nedenle 21 Nisan 1879 tarihli Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında imzalanan protokolün ikinci maddesi gereğince Bosna-Hersek'te yaşayan Müslümanlara din ve mezhep hürriyeti tanınmıştır. Bu protokol ile ibadet serbestisi ile Müslümanların can ve mal güvenliğinin sağlanması da güvence altına alınmıştır. Ayrıca hutbelerde Osmanlı padişahının adının anılması ve minarelere Osmanlı sancağının çekilmesine de izin verilmiştir²⁴. Ancak Avusturya, Bosna-Hersek'i işgali ardından Müslümanlara baskı ve zulüm yaparak, Müslümanları göçe zorlamıştır²⁵. Bu baskıların boyutu artarak Katolikler Bosnalı Müslümanlara din değiştirmeleri için baskı yapmış ve Müslüman kadınları bu amaçla kaçırmışlardır. Bosna'daki din merkezli çatışmaların temelinde Katolik, Müslüman ve Ortodoks grupları bulunuyordu²⁶. Bu olaylar karşısında Müslümanların Avusturya İmparatoruna müracaatları da birçok defa olumsuz sonuçlanmıştır. Bosna-Hersek'teki Müslümanların durumuyla Macar Mebusan Meclisinin daha yakından ilgilendiğini ve yapılması gereken ekonomik, siyasi ve dini reformlar gündeme getirilmiştir. Ayrıca Bosnalı Müslümanlar din işlerinde Osmanlıya bağlı kalmak istediği için bu konuda Macar kanunlarınca haklarını aramak için Peşte'ye gitmiştir. Macar devlet adamları da Bosnalı Müslümanların haklarını Macar Mebusan Meclisinde dile getirerek savunmuşlardır²⁷. 1907

21 György Lederer, "Islam in Post-Socialist Hungary", *ISIM Newsletter*, 2002, Issue: 1, Volume:11, p. 15.

22 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt: 1, TTK, Ankara 1953, s. 413-414; Reşat Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahedesi (24 Temmuz 1923)*, Türkiye Matbaası, İstanbul 1934, s. 227,232.

23 Popovic, a.g.e., s. 113.

24 Osmanlı Devleti ile Avusturya ve Macaristan Devleti arasında Yenipazar Sancağı hakkında imzalanan mukavename için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Muahedenameler*, No: 56/15.

25 BOA, Y.EE., Dos. 72, no.51, 17/M/1297; BOA, Y.PRK.UM., Dos. 1, no. 84, 23/S/1297.

26 Zoltán Bolek, *Az Utolsó Dzsihád*, Magyar İslâm Közösség, Budapest 2014, s. 57.

27 Avusturya-Macaristan egemenliği altındaki Bosna-Hersekli Müslümanların durumu ve Avusturya'nın baskılarına karşın Macaristan'ın Müslümanlara karşı olan dostane tutumu hakkında geniş bilgi için bkz. *Bosna- Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1992.

yılında da dini ve kültürel özerklik elde etmek amacıyla Bosna-Hersekli birçok Müslüman Budapeşte'de toplanmıştır²⁸.

Macaristan'daki ve Bosna-Hersek'teki Müslümanlar dini bayramlar vesilesiyle Budapeşte'de bulunan Müslümanların tek kutsal yeri olan Gül Baba türbesinde buluşuyorlardı. Bu durum XIX. yüzyılın ikinci yarısında Macaristan'da İslamiyet'i tekrar ortaya çıkarmıştır. Bunda Gül Baba türbesinin Müslüman ziyaretçiler üzerindeki çekiciliğinin büyük bir rolü vardır²⁹. Bu nedenle Gül Baba Türbesi zaman zaman Macar basınında da yer almıştır. Bu haberlere göre türbede tahta bir kılıç ve halı olduğu Müslümanların burada toplanarak dualar ettiği de belirtilmektedir³⁰. 1908 yılında Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakıyla artık Bosnalı Müslümanlar monarşinin bir parçası olması nedeniyle Gül Baba'nın hatırasına hürmeten türbeyi ziyaretleri artarak devam eder³¹. İlhakın ardından Avusturya-Macaristan ordusunda Ortodoks, Katolik ve Müslümanlardan oluşan üç Bosna alayının varlığı zamanla Müslümanların durumunu güçlendirmiştir. Bu Müslüman askerler kırmızı fes (Türk tarzı) ve deniz mavisini ceket ve gök mavisini şalvarlı pantolon giymektedirler³².

Osmanlı Devleti, 1909 yılında Avusturya-Macaristan ile yaptığı protokol ile Bosna'daki Müslümanlara ibadet serbestliği, hutbelerde halifenin adının okunması ve müftü atanması haklarını sağlamıştır³³. Bosna-Hersek'te Hanefi mezhebinde Müslümanlar bulunmakta olup bunların bazıları Macaristan'a göç etmiştir.

28 Popović, a.g.e., s. 119.

29 Popović, a.g.e., s. 113-114; Gül Baba türbesinin ziyaretçileri Macaristan sınırlarını aşmış, Hindistan, Mekke, Bağdat ve Konya gibi değişik bölgelerden Müslümanlar ziyaret için Budin'e gitmişlerdir. Bkz. BOA, HR. MKT, Dos. 36, no. 77, 12/Za/1266; BOA, A. DVN, Dos. 153, no. 41, 05/Z/1276; BOA, HR. MKT, Dos. 364, no. 18, 07/B/1277; BOA, MVL, Dos. 1011, no. 67.

30 "Török épületmaradványok hazánkban", *Vasárnapi Ujság*, 18 Március 1855, s. 84-85; Armin Vámbéry, "Gül Baba", *Vasárnapi Ujság*, 16 Junius 1861, s. 278-279; "Gül-Baba sirkápolnája Budán", *Vasárnapi Ujság*, 31 Augustus 1873, s. 416-417.

31 Popović, a.g.e., s. 113. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhaki sonrasında öldürülenler, sürgün edilenler ve göç edenlerle buradaki Müslümanların sayısında azalma olmuştur. Ayrıca Avusturya'nın değişik bölgelerden getirdiği Hristiyan nüfusla Bosna'daki nüfus yapısı Müslümanların aleyhine değişmiştir. *Bosna - Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, s. 5.

32 Popović, a.g.e., s. 114. Bu Müslüman Bosnalı askerlerin kendilerine has "Vallahi Billahi" kelimelerini içeren yemin etmekteydi. Askerlere yemini elinde Kur'an-ı Kerim olan askerî imam veya müftü yaptırır askerlerde yemini tekrar ederlerdi. Bolek, a.g.e., s. 63. Ayrıca Müslüman Boşnak askerleri toplu olarak başta Viyana, Graz, Saraybosna, Triest ve Budapeşte'deki kışlalarda bulunuyordu. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Savunma Bakanlığı yayımladığı genelge ile Müslüman askerler için askerî birliklerde dikkat edilmesi gereken şu hususları bildirmiştir. Kurban ve Ramazan bayramlarında Müslüman askerlerin izne çıkarılması, Ramazan ayında isteyen askerlerin oruç tutması, cuma günleri Müslümanların Cuma namazına gitmeleri için 11.00 ile 13.00 saatleri arasında izinli sayılmaları, Askerî birliklerde Müslüman askerler için namaz kılacak ve abdest alacak yerlerin oluşturulması, ayrıca Müslüman askerler için çıkan yemeklerde domuz eti, domuz yağı ve şarap olmamasına dikkat edilmesi bir genelge ile askerî birliklere gönderilmiştir. Tarkan Tek, "Avusturya'da İslam ve Müslümanlar", *Avusturya'da Din Devlet İlişkileri ve İslamofobia*, Ed. Sinan Ertuğrul, Pınar Yayınları, İstanbul 2014, s. 55.

33 Ekrem, a.g.e., s. 242.

1882 yılından itibaren Avusturya-Macaristan İmparatorluğundaki Müslümanların entegrasyonu hızlanmış ve Macaristan'da iskânlarıyla ilgili kanunlar da çıkartılmıştır. Macar Maliye Bakanı Béni Kállay Bosna-Hersek'in başkanlığına getirilir. Bu atama Bosnalı Müslümanlar için bir şans olmuştur. Çünkü Kállay yönetimi altında Bosnalı Müslümanlar, Yunan Katolik kilisesine bağlı çoğu Sırp olan gruplara karşı kayırılmıştır. Bunda Sırp'ların Bosna'yı alma niyetleri de etkili olmuştur. Macar-Bosna-Hersek Ekonomi Merkezi Leó Lánçzy başkanlığında kurulmuş ve Macar iş adamlarına bilgiler veren yayınlar yapmakta idi. 1910 yılında yapılan nüfus sayımı temelinde Macaristan'da 553 Müslüman, 179 Türk olup, Bosna-Hersek'te 612.137 Müslüman bulunuyordu. Macaristan'daki Türklerin büyük bir bölümünün 1909 yılında başta zanaatkârlar, pastacılar olmak üzerinde başlarında Abdüllatif Efendiyle gelen öğrencilerden oluşuyordu³⁴.

1912 yılında Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Jozef I, topraklarındaki nüfus değişikliklerinden dolayı (Bosna-Hersek'in ilhaki) 159 numaralı kanunu imzalar. Bu kanunla birlikte Avusturya-Macaristan imparatorluğunda İslam dini bazı okullarda yasal hale gelmiş ve ülkedeki Hanefi mezhebi tanınarak Müslümanların dini ayinler yapmalarına izin verilmiştir. Böylece imparatorluk topraklarında ve imparatorluk konseyinin temsil edildiği diğer topraklarda 21 Aralık 1867 anayasası yani Avusturya-Macaristan devletlerinin birleşmesini sağlayan antlaşmanın bir parçası olarak da Hanefi Müslümanlarının dini bir grubu olarak kabul edilmiştir. Fakat bu Müslüman grubun çalışmaları izlenecek ve aykırılık tespit edilirse kuvvet uygulanarak engellenecekti. Yasanın temelinde kişinin doğum, evlilik ve ölüm kayıtlarının tutulması ile İslam'a bağlı olanların evlilikleriyle ilgili olarak dini uygulamalarını yapabilecekleri bulunuyordu. Ancak Macaristan'ın mevzuatı bu yasayı onaylayacak modernlikte değildi³⁵.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Macaristan'da İslamiyet'in resmi din olarak tanınması amacıyla yapılan girişimlerden birisi Bosna-Hersek'te Macar haklarını ve menfaatini temin amacıyla kurulmuş olan Boşnak-Macar Ticaret Merkezinin çabalarıdır. Bu anlamda 1912-1913 yılları içerisinde merkez, Macar Hükümeti nezdinde bir rapor hazırlayarak başvuruda bulunmuştur. Boşnak-Macar Ticaret Merkezi Müdürü Koloman Balkani Budapeşte Doğu Akademisi Boşnak Hukuku

34 Milos Mendel, "Beginnings of the Muslim Religious Community in Former Czechoslovakia", *ISIM Newsletter*, Issue: 1, Volume: 2, Leiden 1999, s. 24; BOA, *HR.SYS.*, Dos. 200, no. 43; Zoltan Bolek, *The History of Islam in Hungary*, <http://magyarislam.hu/angol/kep2.html>, Erişim Tarihi: 19.07.2016; Bolek, *Ibid.*, p. 23.

35 Milos Mendel, "Beginnings of the Muslim Religious Community in Former Czechoslovakia", *ISIM Newsletter*, Issue: 1, Volume: 2, Leiden 1999, s. 24; BOA, *HR.SYS.*, Dos. 200, no. 43; Zoltan Bolek, *The History of Islam in Hungary*, <http://magyarislam.hu/angol/kep2.html>, Erişim Tarihi: 19.07.2016; Bolek, *Ibid.*, p. 23. Avusturya'da 28 Haziran 1910 tarihinde İslam'ın tanınmasını (Hanefi Mezhebi) bir kanunun mecliste gündeme gelmiştir. Bkz. BOA, *HR. SYS.*, 200, 43, Lef: 1.

Muallimi) bu konuda yazdığı bir yazısında Avusturya'da Müslümanlar için bir kanun bulunduğunu ancak henüz Macaristan'da böyle bir kanunun olmadığını belirtmiştir. Boşnak-Macar Ticaret Merkezi bu düzenlemenin öncelikle Müslümanların şer'i hukuklarına faydası ve nizamnamenin içeriğine dikkat çekmiştir. Son yıllarda Müslüman Macarların sayısının arttığını da ifade etmiştir. Koloman Balkani, özellikle Bosna'da 600.000'den fazla Müslümanın bulunmasına işaret ederek, *"bunlar Macar vatandaşı değilse bile hiç olmazsa Macar Hükümetinin yabancıları da kalmazlar ve bütün Macaristan sakinlerinin taşıdıkları arzu ise mezhep ayırmaksızın bütün Boşnak vatandaşlarını memnun görmektir."* Bu girişimin amacı da *"Macaristan'da Avusturya'da yapılan şeyleri kopya etmek asla kabil olmayacaktır. Çünkü Macar siyaset-i mezhebiyesi büsbütün ayırıcıdır. Mevcut tasvirlerden en birincisi İslamiyet'i bir kanunla bilinen dinler arasına katmak ve bu vecihle hukuk-u siyasiyenin tanıyacağı bir cemaat"* haline getirmektir³⁶.

Macaristan'da 1895 yılında kabul edilen kanunun 43. bendinde hangi şartlar altında herhangi bir dinin Macar Mebusan Meclisi Vükelasının müsaadesiyle tanınması temin ediliyordu. Ancak Koloman Balkani bunun yeterli olmadığını çünkü *"Macar kanununa göre reisi tamamıyla ecnebi veya Macar vatandaşlığına tabi olmayan bir din şayan-ı kabul değildir. Mademki Müslümanların hepsi olmasa bile pek mühim bir kısmı Türkiye hakanını dini reis olarak tanurlar o halde mezkûr madde kabil-i tatbik olmayacaktır. Zaten bu husus Bosna Müslümanlarının dini reisleriyle bağlarını koruyacakları, halife isminin her Cuma namazından sonra okunacağı"* ilhak sırasında yapılan mukavelenamede şart olarak konulmuştu. İslam mezheplerindeki adli ve mezhepsel esasların birbirleriyle ne kadar karmaşık olduğunu bu nedenle mezhepsel farklılıkları ayırmak ve Kuran-ı Kerim'e muvaffak bir kanun hazırlamak bazı zorluklar çıkaracaktır. Koloman Balkani, bu zorluğun yapılacak kanuni düzenlemeye ne bir engel ne de bir gecikme nedeni olacağını belirtmiştir³⁷.

Bu tartışmaların yapıldığı dönemde yani Birinci Dünya Savaşı öncesinde birçok Osmanlı öğrencisi sanayi eğitimi görmek amacıyla Macaristan'a gitmiştir. Macar basınında da bu konu yer almış genç Müslümanların sanayi eğitiminde diğer Avrupa ülkelerinden ziyade Macaristan'da görmüş olduğu hüsnü kabul ifade edilmiştir. Bu bağlamda *"Sırât-ı Müstakîm"* dergisi aynı ırktan olan Macaristan'a öğrenci gönderilmesini memnuniyetle karşıladığını ancak bu gençlerin orada rehbersiz ve sahipsiz bırakılmamasını eklemiştir³⁸. Bu ortamda Osmanlı Hükümeti Müslümanların önemli ziyaretgâhı olan Budapeşte'deki Gül Baba türbesinin

36 "Macar Müslümanlarının Nizamnâme-i Dinilerine Dâir", *Bilgi Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı: 4, Şubat 1329, s. 433-435.

37 "Macar Müslümanlarının Nizamnâme-i Dinilerine Dâir", *Bilgi Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı: 4, Şubat 1329, s. 433-435.

38 "Macaristan", *Sırât-ı Müstakîm*, Cilt: 4, No: 101, 29 Temmuz 1326, s. 397-398.

tamirâtı için gerekli masraf bedelinin şebenderlikten bildirilmesini istemiştir³⁹. Böylece Macaristan'daki Müslümanlar için bir toplanma merkezi oluşturulmasına Osmanlı Hükümeti ön ayak olur.

I. Dünya Savaşı sırasında ise Osmanlı Hükümeti savaş nedeniyle Macaristan'a öğrenci göndermeyi kesmiş olmasından dolayı buradaki Müslüman Türk grubu da giderek yok olmuştur. Bosna'daki Müslüman grubun büyük çoğunluğunun yoksul, eğitimsiz, mesleksiz olup Macar kadınlarıyla evlenmekten başka bir şey yapmayıp işçilik, kapıcılık ve hamallıkla geçimini sağlayan kişilerden oluşuyordu. Dini eğitim düzeyleri de zayıf olan bu grubun faaliyeti Gül Baba'nın türbesindeki dini toplantılara katılmakla sınırlıydı. Macaristan'daki Müslümanlar da sadece 3 Nisan'da Gül Baba'nın türbesini ziyaret ediyordu⁴⁰.

2. Kanun Hazırlıkları

Türkler ve Macarlar I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte “Üçlü İttifak” bloğu içinde müttefik olarak savaş meydanlarında düşmana karşı birlikte mücadele etmişlerdir. I. Dünya Savaşı sırasındaki bu müttefikliğin bir sonucu olarak Macar askerleri Osmanlı cephelerinde Türk askerlerini, Galiçya Cephesinde ise Türk askerleri Macar askerlerini destekleyerek Türkler ve Macarlar silah kardeşliğiyle birleşmiştir⁴¹. Bu durum Macar kamuoyuna “*Turanlı Kardeş Türkiye'nin*” desteklenmesi olarak da yansımıştır⁴². Bunun sonucu olarak Türk ordusunun cephelerde kazandığı başarılar Macaristan kamuoyunda büyük yankı bulmuştur⁴³. Bu konuda tüm Macaristan'da Macar devlet adamları, Macar halkı ve Macar basını çok sıcak ve samimi dileklerini ve takdirlerini bildirmiştir⁴⁴. Öyle ki birçok Macar şehri bu vesilelerle Türk halkına selamlarını iletmiştir⁴⁵.

1914 yılında bir Macar'ın “*Çok Yaşa! Ey İslam! Vaktiyle ihraz ettiğin muzafferiyetleri tahazzur eyleyerek yeniden kuvvet ve şevketini göster! Bin sene evvel halifelerin göstermiş oldukları asar-ı kahramaneye iktiza ile umum-ı dünya kemal-i hayretle sana tevciye nazar etmiştir.*” Sözlerini içeren Osmanlı Padişahına gönderdiği yazı

39 BOA, BEO, Dos. 3752, no. 281342, 09/Ca/1328.

40 Popovic, a.g.e., s. 115.

41 Peter Jung, *The Austro-Hungarian Forces in World War I, 1914-16*, Series editor: Martin Windrow, Osprey Publishing Ltd 2003, s. 42-43; “Macar Kaynaklarına Göre Türk-Macar Askeri İlişkileri (1912-1918)”, *On İkinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri I (Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu)*, 20-22 Mayıs 2009-İstanbul, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009, s. 402-403; Bolek, *Ibid.*, p.23.

42 TK4, Kutu no. 220, Belge: 156, 04/05/1915.

43 “Türk ve Macar Muhadeneti (Yeni Bir Cemiyetin Teşkili Münasebetiyle)”, *Servet-i Fünun*, Cilt: 50, Sayı: 1282, 31 Kânunuevvel 1331, s. 96.

44 “Macarlar ve Türkler (Din-i Mübin-i Muhammedi ve Macaristan'da Hakk-i Kanuni- Hissiyat-i Muhadenetkarane ve Tezahüratı)”, *Servet-i Fünun*, Cilt: 50, Sayı: 1284, s. 125.

45 BOA, HR. SYS., Dos. 2417, no. 5, 03.01.1916.

Macarların Türkler ve İslam hakkındaki duygularının başka bir ifadesidir⁴⁶. Ayrıca başta Macar Başbakanı Kont Tisza'nın çabalarıyla Macaristan'da Osmanlı yaralı askerlerine ve muhtaçlarına önemli hizmetlerde bulunan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti için önemli miktarda yardım toplanmıştır⁴⁷.

Görüldüğü üzere I. Dünya Savaşı sırasında Türkler ve Macarların gerek müttefikliğin gerekse tarihten gelen Türk-Macar kardeşliğinin sonucu olarak yaptığı kılıç ve kalkan kardeşliği sayesinde düşmanı mücadele ettiği gibi diğer yandan da iki ülke kültürel, ilmi ve sosyal temayüllerle aralarındaki bağları güçlendirmiştir⁴⁸. Bunun sonucunda savaş sırasında her iki devlet arasında siyasi, askeri ve ekonomik alanda ilişkiler gelişmiştir. Bu atmosferde her iki millet birbirine her türlü desteği ve kolaylığı sağlamıştır⁴⁹. Bu durum Macaristan'daki Müslümanların konumunu da etkileyecek bir şekilde sonuçlanmıştır. Bunun en önemli sonucu 1916 yılında Macar Milli Meclisinde İslamiyet'in resmi din olarak tanınmasıyla⁵⁰ ülkedeki Müslümanların diğer dinlerdeki Macar vatandaşları gibi dini serbestiyeye kavuştuğunu görmekteyiz.

I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan toprakları içinde iki Müslüman grup bulunmakta idi. Birincisi Bosna'da bulunan Müslümanlar bunların başında Saraybosna'da Gazi Hüsrev Bey medresesinde eğitim görmüş olan Hilmi Düriç bulunuyordu. İkincisi Budapeşte'de bulunan Müslümanlar bunların başında Osmanlı Hükümeti tarafından 1909 yılında Türk öğrencilerine öğretmen olarak gönderilen⁵¹ imam Abdüllatif (Tanrısever) Efendi idi⁵².

Macaristan'daki Müslümanların varlığı karşısında Macar devlet adamları kayıtsız kalmamıştır. Bu bağlamda ilk olarak 1914 Aralık'ında Rezső Havass, Budapeşte Belediyesine "*Budapeşte'de bir cami inşa edelim!*" talebinde bulunmuştur. Bu öneri 4 Nisan 1916 tarihinde başkent konseyi tarafından onaylanarak cami inşaatını denetleyecek bir komisyon kurulmuştur⁵³. Bu ortamda Macaristan'da İslam'ın resmi din olarak tanınması da gündeme gelmiştir. Bu konuda Macaristan'daki Başşehbender Ahmet Hikmet (Müftüoğlu) Beyin de önemli girişimleri sayesinde bu kanunun

46 BOA, HR. TO., Dos. 546, no. 47, 16.12.1914.

47 Macarların Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne yardımları hakkında geniş bilgi için bkz. Yücel Namal, "According to the Turkish Archive Resources: Helps of Hungarians to the Ottoman Red Crescent Association During the First World War", *Közép-Európai Közlemények*, VII. Évfolyam, 1. Szám, No: 24, 2014/1, pp. 126-135.

48 "Dilimizi öğreniyorlar", *Türk Yurdu*, Yıl: 5, Sayı: 97, 19 Teşrinisani 1331(2 Aralık 1915), s. 283.

49 BOA, DH. MUI., Dos. 16-1, no. 2; BOA, DH. KMS, Dos. 45, no. 34; BOA, DH. KMS, Dos. 30, no. 1.

50 BOA, HR. HMF-İŞO., Dos. 128, no. 44; BOA, HR. HMF-İŞO., Dos. 111, no. 16, Ek:1.

51 Popovic, a.g.e., s. 114.

52 İmam Abdüllatif Efendi, 1909 yılında Wekerle Sándor Hükümeti isteği üzerine Macaristan'daki Müslümanlarla ilgilenmesi amacıyla Osmanlı Devleti tarafından gönderilmiştir. Abdüllatif Efendi hakkında geniş bilgi için bkz. Melek Çolak, "Macaristan'da Müslümanlık ve İmam Abdüllatif Efendi (1909-1946)", *ICANAS*, 38 (*Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*) *Bildiriler Kitabı*, Cilt: 3, Ankara, 10-15 Eylül 2007, ss.1021-1049.

53 Zoltan Bolek, *The History of Islam in Hungary*, <http://magyarislam.hu/angol/kep2.html>, Erişim Tarihi: 19.07.2016.

geçmesinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki birçok Macar gazetesine verdiği İslamiyet'in tanınmasıyla ilgili beyanatları örnek gösterilebilir⁵⁴.

Macar Mebusan Meclisi'nin İslam dininin resmen tanınması hakkındaki kanunu müzakereye başlaması üzerine Peşte Başşehbenderi Ahmet Hikmet Bey bu konuyla ilgili 24 Aralık 1915 tarihli yazısıyla Osmanlı Hükümetini bilgilendirmiştir. Ahmet Hikmet Bey, bu kanunla İslamiyet'e diğer dinlere olduğu gibi hukuki hakların Macaristan'da tanınmasının İslam âleminde büyük bir tesir yapacağına şüphe olmadığını belirtmiştir. Ahmet Hikmet Bey ayrıca 1909 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun "*ahali-i İslamiye'nin serbest-i mezhep ve serbest-i ayin ve ibadet edeceğine*" resmen kabul etmesine dayanarak Macar Hükümetinden ise kayıtsız şartsız İslamiyet'in tanınmasıyla ilgili talepte bulunabileceğini eklemiştir. Ahmet Hikmet Bey'in bu raporu üzerine Osmanlı Hükümeti şehbenderlikten bu kanunun bütün maddelerinin incelenmek üzere Bâb-ı Âli'ye gönderilmesini istemiştir⁵⁵.

Macaristan'da İslam'ın resmi din olarak tanınması üzerine çıkartılması düşünülen kanunun maddeleri Osmanlı Hükümeti tarafından da titizlikle incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda Osmanlı Dışişleri Bakanlığı bu yasanın birinci maddesindeki "*Müslümanlık esasının icrayı ahkâmının hükümet kanunlarına muhalif olmadığı takdirde*" şartı ifadesinin öncelikle maddenin içeriğini kısıtlaması ve İslamiyet hakkında dolaylı bir niyet içerdiğinden Peşte Başşehbenderi Ahmet Hikmet Bey'den gerekli teşebbüste bulunması istenmiştir⁵⁶. Bunun sonucunda bu kısmın birinci maddeden çıkartıldığını görmekteyiz. Ayrıca Osmanlı Hükümeti 1909 tarihli protokolde olduğu gibi "*itikâdiyâne ve ibâdâta dair ahkâm-ı şerriye-i İslamiyenin bilâkaydü şart tanınmasının*" talep edilebileceğini Peşte Başşehbenderliği'ne bildirilmiştir⁵⁷.

Macaristan'ın doğrudan doğruya bir Müslüman tebaaya sahip olmamasına karşın bu kanunun kabul edilmesinin gerek Osmanlı Hükümeti gerekse İslam dünyasında iyi bir tesir yapacağı Peşte Başşehbenderi Ahmet Hikmet Bey tarafından beyan edilmiştir. 1916 tarihli İslam kanununun Macar Meclisi komisyonlarında görüşüldüğü sırada Avusturya Hükümeti'nin 15 Haziran 1912 tarihli kanunundan alıntılarının yapılması gündeme gelmiştir. Ancak Ahmet Hikmet Bey o dönemde Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında Bosna Hersek'in ilhakı

54 Budapeşte Şehbenderi Ahmet Hikmet Bey'in Macaristan'da İslamiyet'in tanınmasıyla ilgili Macar basınına verdiği röportajlar için bkz. "A mohamedán vallásrecipiálása", *Szatmármegyei Hirmondó*, 2 Január 1916, p. 1-2; "A mohamedán vallásrecipiálása, Északkeleti Ujság, 1 Január 1916, s. 1-2.

55 BOA, HR. HMŞ. İŞO, Dos. 128, no. 44, Lef: 1,2.

56 Osmanlı Şeyhülislamlık makamı birinci maddede bulunan "*Kavânin-i Hükümete muhalif olmadığı takdirde*" ifadesinin sınırlama ifade etmesi nedeniyle içeriğinde değişiklik yapılmasını Peşte Başşehbenderliğine bildirilmiştir. BOA, DH.EUM.5.Şb., Dos. 22, no. 7, Lef: 1, 06/Ca/1334; BOA, HR. İD., Dos. 1599, no. 9, Lef: 3-1.

57 BOA, HR. İD., Dos. 1599, no. 9, Lef: 2-2., Lef: 3-1; BOA, HR.İD., Dos. 1599, no.10, Lef: 1-1.

nedeniyle gerginlik olmasına rağmen böyle bir yasanın kabul edildiğini belirtmiştir. Buna karşın Türkler ve Macarlar arasındaki dostane ilişkilerin olduğu bu dönemde ise Macaristan'dan daha samimi bir muamele beklemenin haklılığını ve İslam kanununun bu suretle müzakeresini ve kabulünün uygun olacağını Macarlara bildirmiştir. Ayrıca komisyonda kanunun üçüncü maddesindeki Macaristan'daki İslam'ın Bosna-Hersek'e bağlanmış olmasının da Macaristan'daki Müslümanların hilafete bağının kanunen tasdik edilmemiş olduğu anlamına geldiğini ifade etmiştir⁵⁸.

Yine Peşte Başşehbenderi Ahmet Hikmet Bey'in girişimleri sonucunda 1895 tarihli kanunda var olan Macaristan'da tanınacak bir dinin uygulamalarının kanunlara aykırı olması halinde Din İşleri ve Milli Eğitim Bakanlığının müsaadesini alamayacağı ibaresi 1916 tarihli bu kanunun ikinci maddesinde ise bu kontrolün yapılacağı şeklinde düzeltilmiştir. Ahmet Hikmet Bey, Macar Mebusan Meclisindeki İslam kanunu hakkındaki görüşmeler esnasında Macaristan Hükümeti'nin İslam dinini kabulünü arzu etmekte olduğunu belirtmektedir. Ancak İslam'ın Avrupa'da yeniden ilerlemesine yayılmasına vesile olacağı endişesinden Macar Hükümetinin dış bir etki altında kalacağından da korkulduğunu yazmaktadır. Başta İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlerin İslamiyet'i sadece Asya ve Afrika'daki sömürgelerinde resmi din olarak tanıdıklarını Avusturya'nın 1912 tarihli kanunundan sonra Avrupa'daki bir diğer İslam'ın tanınacağı ülke Macaristan olacaktır. Bu yönüyle Ahmet Hikmet Bey, bu kanunun ileride diğer devletlere de örnek olabileceği için sorunsuz ve İslam dinine zarar vermeyecek bir şekilde olması gerektiği üzerinde durmuştur⁵⁹.

Macaristan'da İslamiyet'in resmi din olarak tanınması kanun teklifi Béla Janovich tarafından yapılmıştır. Bu kanunun yazarı olan Pekár Gyula Macar Mebusan Meclisinde yaptığı konuşmada *“Macaristan, İslam dininin kanunen mer’iyeti hakkındaki kânun lâyihasının beş kısa fıkrası ile şark ile münasebettar olan tarihinin geçen beş uzun asrını kardeşlik ve muhabbet delili olan bu teşebbüsü ile kapayıp müstereken çalışmak üzere yeni bir ittifak devresi açmak istiyor. Bugün Meclis-i Mebusanımızda müzakere edilen kanun, âlemin müteaddit kıtalarında yaşayan iki yüz yirmi milyon Müslümanın dininin kabulüne dair olmakla beraber biz, bilhassa silah arkadaşlığında bulunduğumuz komşu-i asil hem-ırkımız Türk milletini düşünüyoruz. Muharebe-i hâzırada hak ve hakikati müdafaa hususundaki çarpışmalarımızda silah elinde olarak muavenetimize ilk evvel şitab eden Türk kardeşlerimiz olduğunu hiçbir zaman unutamayacağımız gibi kanlar dökerek büyük büyük muvaffakiyetler kazanan bu silah kardeşlerimize layık oldukları kardeşlik cemilesini ibrazda dahi gecikmemeliyiz. Bu kanun layihasının beş kısa fıkrası olmakla beraber bunlar şark*

58 BOA, HR. İD., Dos. 1599, no.10, Lef: 1-1.

59 BOA, HR. İD., Dos. 1599, no.10, Lef: 1-1.

ve garbı birbirinden ayıran bazı güçlüklerden düşüncelerden geçmek için lazım gelen köprüünün beş kuvvetli temeli makamındadır” demiştir⁶⁰.

Béla Barabás ise konuşmasında Türk-Macar dostluğunun önemli kesitlerinden örnekler vererek Türk milletinin Macarlar hakkında eskiden beri gösterdiği kalbi temayüllerle bağlı olduğundan bahsedip bu münasebetle bir zamanlar Peşte Darülfünü'nu talebesinin Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa'ya takdim ettikleri süslü kılıcı hatırlatmış, bu ve buna benzer karşılıkların Türk muhipleri nezdinde büyük bir takdir hissi doğurduğunu ve Macar Hükümetinin de bu gibi hareketlere büyük bir istekle cevap vererek Gül Baba Türbesi'nin tamiri, Peşte'de bir cami inşasına başlanması gibi olayların ima ve teyit ettiğini söylemiştir. Béla Barabás yoğun alkışlar arasında yaptığı konuşmasını şöyle bitirmiştir: *“İlerleyen yaşla fakat daha fazla heyecanla, eski zamanların hatıraları ve zihniyetiyle bütün yapabileceğim, biz Macarların Türk hilaline boyun eğmesini önerebilirim. Bu teklifi zevkle onaylıyorum.”* Macar Mebusan Meclisinde yapılan Türk-Macar kardeşliği ve geçmişten gelen ilişkilerine dair samimi konuşmaların ardından meclis başkanı İslamiyet'in resmen tanınması hakkındaki tasarının milletvekillerinin tamamının onayıyla kabul edildiğini ilan etmiştir. Macar Mebusan Meclisinin İslam dinini kanunen tanıması hakkındaki yasayı kabul etmesinin ardından Osmanlı Mebusan Meclisine kardeşlik hisleriyle dolu bir telgraf çekilmiştir⁶¹.

Macaristan Din İşleri ve Millî Eğitim Bakanlığının hazırladığı ve Macar Mebusan Meclisinin kabul ettiği Macaristan'da İslam dininin resmen tanınmasıyla ilgili 1916 tarihli 17 numaralı kanunun maddeleri şöyledir⁶²:

60 “Türkler ve Macarlar”, *Türk Yurdu*, Yıl: 5, Sayı: 101, 14 Kânunusani 1331- 27 Ocak 1916, s. 322-323; “Macarlar ve Türkler (Din-i Mübin-i Muhammedi ve Macaristan'da Hakk-i Kanuni- Hissiyat-i Muhadenetkarane Ve Tezahüratı)”, *Servet-i Fünun*, Cilt: 50, Sayı: 1284, s. 125-126.

61 “Türkler ve Macarlar”, *Türk Yurdu*, Yıl: 5, Sayı: 101, 14 Kânunusani 1331- 27 Ocak 1916, s. 322-323; “Macarlar ve Türkler (Din-i Mübin-i Muhammedi ve Macaristan'da Hakk-i Kanuni- Hissiyat-i Muhadenetkarane Ve Tezahüratı)”, *Servet-i Fünun*, Cilt: 50, Sayı: 1284, s. 125-126. Zoltan Bolek, bu konuşmayı şöyle aktarır: *“Parlamentonun Bayları ve Bayanları! Beş paragraftan oluşan bu kanun tasarısı, kardeşçe ve barışçıl bir şekilde Macaristan'ın Doğu tarihinin beş uzun ve sıkıntılı yüzyılıyla ilgilidir ve Doğunun ve Batının dini ideolojileri arasında barış yapmayı amaçlamaktadır, önemi dikkate alınmaksızın sadece bu bizi tatmin edebilir. (Alkışlar) 220 milyon Müslüman'ın dini kabul edilmek üzeredir. Ancak bu kanun tasarısı kabul edildiğinde Macar mevzuatı, askeri ittifakın dışında Turan kardeşliğinin güçlü bağlarıyla birbirimize bağlandığımız asil ve kahraman Türk milletine de odaklanmaktadır (onaylama ve yaşa sözleri)”* Pekár Gyula konuşmasının devamında Gül Baba türbesi, Bosna-Hersek'in durumu, İslamiyet'in tanınmasıyla ilgili 1912 Avusturya yasası ve Macar mevzuatının Müslümanlara sağlayacağı imkânlardan bahsetmiştir.” Bu konuşmayı Macar Mebusan Meclisinde Gyula Pekár'ın yaptığını belirtir. Zoltan Bolek, *The History of Islam in Hungary*, <http://magyariszlam.hu/angol/kep2.html>, Erişim Tarihi: 19.07.2016.

62 BOA, *DH.EUM.5.Şb.*, Dos. 22, no. 7, 06/Ca/1334; *Magyar Nemzeti Levéltár(MNL)*, OL N 45, Lad. H. Ser. An Fasc. 3. 1916: 17'den aktaran Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'dan Günümüze Türk-Macar İlişkileri, Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 146, İstanbul 2016, s. 440-441; Zoltan Bolek, *The History of Islam in Hungary*, <http://magyariszlam.hu/angol/kep2.html>, Erişim Tarihi: 19.07.2016.

Madde 1: İslam dinin yasal olarak tanınmış din olduğu ilan olunur.

Madde 2: İslam dinine mensup olanların cemaat hâlini almaları için din ilkelerine, manevi öğretilere, dini törenlere ve dinle ilgili diğer me-rasimlere dair kuralların takdim edilmesine gerek yoktur ve bunlar dini hayata dair diğer bütün hükümleri kendisinde toplayan teşkilat yönet-meliğinin onaylanması esnasında incelemeye tabi tutulamayacaklardır.

Madde 3: Macaristan İslam Cemiyeti Teşkilatı, Din İşleri ve Milli Eği-tim Bakanı'nın onayıyla, Bosna-Hersek'teki Müslümanların mevcut ya-sal kuruluşuyla bağlantılı hale getirilebilir.

İmam ve yerel cemaatin ileri geleni veya daha üst düzeyde bir dini temsilci, Din işleri ve Milli Eğitim Bakanının da onayıyla, Müslüman cemaatin böyle bir iş için Bosna Hersek'te istenen yeterliliğe uygun üyesi de olabilir. Aynı şekilde din görevlileri dini cemiyetin ilk olu-şumundan önce de pozisyonlarına uygun geçim imkânları sağlanması halinde istihdam edilebilirler.

Madde 4: İslam dininin kurallarının tatbik edilmesi, ilkeleri, öğretileri ve kurumları mevcut kanunlar çerçevesi içinde yasal olarak tanınmış di-ğer dinlerle aynı yasal güvenceye sahiptirler. Yasal olarak tanınmış diğer dinlere dair düzenlemeler Müslümanlar için de yol göstericidir. Olası gerekli değişiklikler Bakan talimatnamesiyle tespit edilecektir.

Madde 5: İşbu kanun ilan edildiği gün yürürlüğe girer ve Din İşleri ve Mil-li Eğitim Bakanı, İçişleri Bakanı ve Adalet Bakanı tarafından uygulanır.

Böylece İslamiyet'in resmi din olarak kabulünü içeren yasa 30 Mart 1916 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu yasa hazırlanırken "Protestan Unitarien" mezhe-binin tanıdığı 1848 tarihli 60 numaralı kanun ile Museviliğin tanıdığı 1895 tarihli 46 numaralı kanunlardaki itina gösterilmiştir⁶³. 1916 tarihli 17 sayılı bu yasa, dini uygulama özgürlüğü açısından 1895 tarihli 43 sayılı yasadan farklıdır. 1895 tarihli yasada Macaristan'daki İslam cemaatine yabancı bir makamın, ha-lifenin veya padişahın başkanlık etmesini ve hamiliğini engellemekte idi. 1895 tarihli yasada belirtilen Macaristan'daki İslam cemaatinin başında sadece Macar üniversitelerinden mezun olmuş şeyhin veya din adamının olabileceğini belirt-mesine karşın 1916 yılındaki yasada bu şart ortadan kaldırılmış ancak Macar vatandaşı olması şart olarak kabul edilmiştir. 1916 tarihli yasayla Macaristan'daki Müslümanların ceza, miras ve aile yasasının uygulanmasından muaf tutulmuştur. Ayrıca ileriki dönemlerde Müslümanların vakıf kurma, dini vergi toplama, okul ve kreş kurma hakkı da tanınmıştır. 1912 tarihli Avusturya yasasıyla 1916 tarihli

63 BOA, HR. İD., Dos. 1599, no. 11, Lef: 1-2.

17 numaralı yasayı kıyasladığımızda şöyle bir tablo karşımıza çıkıyor. 1912 tarihli yasa sadece Bosna'daki Hanefi mezhebindeki Müslümanları kapsıyor olmasına karşın 1916 tarihli yasa İslam'ı bir bütün olarak ele almıştır⁶⁴.

Buna rağmen 1916 tarihli kanunun üçüncü maddesinde bulunan “*Bosna-Hersek'teki Müslümanların mevcut yasal kuruluşuyla bağlantılı hale getirilebilir*” ifadesinde hilafet makamının kapalı bir ifadeyle tanındığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak Macaristan'daki Katolik papazların tepkisinden çekinilmesi gösterilebilir. Bu nedenle hilafete bağlılık meselesi kanunda açık bir şekilde yazılamamıştır. Hatta bu şekliyle bile Macar Meclisinde kanun layihasının müzakereleri esnasında Katolik Avam Partisinden Papaz János Molnár'ın itirazı olmuştur. Bu itirazları bastırmak amacıyla Peşte Başşehbenderi Ahmet Hikmet Bey başta Macar Meclis Başkanı Pál Boly ve Katolik Partisi Başkanı Kont Zichy Aladar aracılığıyla papaz nezdinde İslam dinini ve Osmanlı Hükümetini rencide edecek bir söylemde bulunmaması telkininde bulunulmuştur. Buna karşın János Molnár parti adına bu kanunu kabul etmeyeceğini beyan etmekle yetinmiştir. Ayrıca bu kanunun üçüncü maddesinde “*imam*” kelimesinin kullanılmadığını görmekteyiz onun yerine dini temsilci (reis-i ruhani) anlamına gelen bir tabir kullanılmıştır. Bunun nedeni olarak ise Hıristiyanlık ve Museviliğin teşkilat yapısının bu kanun hazırlanırken nazarı dikkate alınmasıdır⁶⁵. Bunlara rağmen 1916 tarihli 17 numaralı yasa diğerlerinden daha kapsamlı olduğunu söyleyebiliriz.

1916 tarihli İslam kanununun kabul edildiği dönem olan Birinci Dünya Savaşı sırasında Bosnalı, Arnavut, Balkan zanaatkârları, öğrenci ve Türklerden olmak üzere Macaristan'da 2000 civarında Müslüman bulunmakta idi. Bu dönemde Müslümanların Macaristan'daki dini yapılara ilgileri de giderek artmıştır. Öyle ki 1916 yılında gerek siyasal gerekse dini nedenlerle Macaristan'daki İslami anıtlar büyük ilgi görmüştür. Bunda 1916 yılında Macaristan'da İslam'ın resmi din olarak tanınması da etkili olmuştur. Macar Ulusal Tarih Anıtları Komisyonunun teşebbüsü ile birçok Türk-İslam eseri hamam, türbe, minare ve diğer eserler tamir ettirilmiştir. Macaristan'da tamir edilen bu eserler arasında Gül Baba Türbesi de bulunmaktadır⁶⁶.

1916 yılında Gül Baba Türbesi Istvan Müller tarafından restore edilmiş, türbenin bulunduğu sokağa Gül Baba sokağı adı verilmiştir. Budapeşte'deki Osmanlı Başşehbenderi Ahmet Hikmet Bey, türbenin içine halılar ve hat levhaları koydurmuştur. Savaştan sonra türbenin Tuna'ya bakan kısmını kapatan Wagner

64 Zoltan Bolek, *The History of Islam in Hungary*, <http://magyarislam.hu/angol/kep2.html>, Erişim Tarihi: 19.07.2016.

65 BOA, HR. İD., Dos. 1599, no. 11, Lef: 1-2.

66 Molnár, a.g.e., s. 14; Zoltan Bolek, *The History of Islam in Hungary*, <http://magyarislam.hu/angol/kep2.html>, Erişim Tarihi: 19.07.2016.

villasının yıktırılmasından sonra türbe uzaklardan görünür olmuştur. Böylece Gül Baba Türbesi Budapeşte'deki Müslümanların dini bayramlarda toplandığı ve Türk-Macar dostluk toplantı ve mitinglerini yaptığı yer haline dönüşür⁶⁷.

3. Kanunun Macar ve Türk Basınına Yansımaları

Macaristan'da 1916 yılında Müslümanların lehine düzenlenen ve daha önceki kanunlardan daha kapsamlı olan 17 numaralı kanunla İslamiyet resmi din olarak kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla İslamiyet Macaristan'da resmen tanınmıştır. Böylece Macaristan'daki diğer dinlerle eşit bir statüye kavuşmuştur. Bu kanunun kabulü Türk ve Macar basınında geniş yankı bulmuştur. Macar basınında daha bu kanun kabul edilmeden önce bu kanunun gerekliliği hakkında yazılar ve röportajlar yayımlanmıştır. Bu anlamda *Budapesti Hírlap*, *Északkeleti Ujság* ve *Szatmármegyei Hirmondó* gazetelerinde yayımlanan Ahmet Hikmet Beyin röportajları örnek gösterilebilir. Bu röportajlarda Macaristan'ın İslam'ı resmi din olarak tanımayan tek ülke olduğu ve bu yasayla İslam'ın yasalar çerçevesinde korunması hedeflendiği belirtilmiştir. Ayrıca bu üç Macar gazetesindeki İslam dininin kabulü hakkındaki yazılarda *"Peygamberin açılan yeşil bayrağı altında milyonlarca Müslüman savaşa çağırılmakta, o halde, haklı davamızı etkili bir şekilde"*

67 Gül Baba Türbesi ile yanındaki Bektaşî Tekkesi'nin 1543-1548 yılları arasında Budin Beylerbeyi Yahya Paşazade Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Gül Baba Tekkesi, Török caddesinin yukarısında Rózsadomb'un doğu yamacında ve türbenin yanına inşa edilmiştir. Burası 60 dervişi barındıracak büyüklükteydi. Tekke'nin ortak dini törenleri yapılacağı büyük bir salonu, dervişlerin konaklaması için odalar, büyük bir mutfağı, deposu ve helaları bulunmakta idi. Tekkenin ve Türbenin etrafında tarihin ileri gelenlerinin gömüldüğü mezarlık bulunuyordu. 1686 yılında Budin'in Türk hakimiyetinden çıkması ardından tekke aynı yıl yıkılmış türbe ise korunmuştur. 1699 Karlofça Antlaşmasında da türbenin korunması eklenmiştir. Tekke'nin yanında bulunan Gül Baba türbesi kalker taşlarından sekiz köşeli sade bir yapıdır. Sekiz bölümlü pedavra çatı ve tepesinde bir hilal bulunan kule Cizvitlerin eline geçtikten sonra yapılmıştır. Türbe 1690 yılında St. Joseph yanlıları tarafından (Cizvitler) şapele çevrilmiştir. Pedavra çatı ve kulesi yapılmıştır. 1773'te Cizvit tarikatı dağılıncı türbe özel mülkiyete geçer. 1830 yılında János Thoma'nın arsası üzerinde kalır. Bu yıllarda Bosnalı hacıların önemli bir ziyaretgâhi olur. 1861 yılında Müslüman ziyaretçilere izin vermesi şartıyla mimar János Wagner'e verilmiştir. 1870 yılında düzenlenen tapu kayıtlarına Türk mülkiyeti olarak işlendi. 1867 yılında Sultan Abdülaziz Avrupa dönüşü şapele çevrilmiş olan bu türbeyi ziyaret etti ve tekrar türbeye dönüştürülmesi hakkında teşebbüste bulunmuştur. 1878'de hazırlanan mühendislik raporuyla, 1885'te tekrar türbe haline dönüştürülmüştür. Aynı yıl Osmanlı Hükümeti mimar Lajos Grill'e türbeyi tamir ettirmiştir. Başşehbender Ahmet Hikmet Müftüoğlu, (1912-1918) türbeyle yakından ilgilenmiştir. 1914 yılında Macaristan Diyanet ve Eğitim Bakanlığı türbeyi eski eser ilan edip koruma altına almıştır. 1931 yılında Budapeşte'de Gül Baba İslam Cemiyeti, 1932'de Gül Baba derneği kuruldu. 1934 yılında türbe çevresinde Orta Avrupa İslam Merkezi kurulması düşüncesi ortaya atılmıştır. Macar mimar Lóránd Lechner bir proje hazırlanmış ancak uygulanamamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında 1945-46 yıllarında Rus işgali altında türbe hasar görmüştür. 1963 yılında yapılan restorasyonla pedavra çatı sökülerek kurşun kaplamalı klasik Osmanlı kubbesi şekline çevrilmiştir. Son olarak Gül Baba türbesi 1963 yılında Macar Hükümeti, 1996 yılında ise Türk ve Macar Hükümetleri iş birliğiyle türbe restore edilmiştir. Gábor Ágoston, "Gül Baba Türbesi ve Tekkesi", *Restorasyonu Dolayısıyla Macaristan Budapeşte Gül Baba Türbesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 14; Ayrıca bkz. K. Pintér Tamás, Gül Baba Türbesi'nin Restorasyon ve Çevre Düzenlemesi Çalışmaları", *Restorasyonu Dolayısıyla Macaristan Budapeşte Gül Baba Türbesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 16. Osmanlı Hükümetinin Gül Baba Türbesine yaptığı tamiratlar hakkında bkz. *BOA, İ.H.R.*, Dos. 295, no. 18651, 22/M/1302; *BOA, HR.* İ.D., Dos. 1591, no. 7.

destekleyen bu dinin hakkında çıkarılacak kanunla da minnet borcumuzu ödememiz adaletli olur” görüşü hâkimdir. Bu yazılarda Müslümanlarla ilgili olarak ikili Monarşi içerisindeki düzenlemeler hakkında da bilgiler verilmiştir⁶⁸.

Öncelikle Bosna-Hersek'in işgali ardından yapılan 21 Nisan 1879 tarihli protokolün 2. maddesinde Bosna-Hersek'te bulunan her inanç ve mezhebin özgürce dini ibadetlerini yapabileceği, dini liderleriyle bağlarının korunacağı, hutbelerde halifenin adının okunacağı ve minarelerde Osmanlı sancağının dalgalanabileceği belirtilmiştir. Ancak Bosna-Hersek'in ilhakıyla beraber bu protokolün geçerliliğinin son bulduğu eklenmiştir. Bunun üzerine 26 Şubat 1909 tarihinde yapılan anlaşmayla tekrar Müslümanların özgürce ibadet yapmaları, halifenin adının hutbelerde okunmasına izin verildiği belirtilmiştir. Fakat bu anlaşmayla minarelerde Osmanlı sancağının asılması da yasaklanmıştır. Son olarak Avusturya'nın 15 Temmuz 1912 tarihinde kabul ettiği İslam yasasıyla Hanefiliği yasal bir mezhep olarak tanıdığı görülmektedir. Bu yasayla ibadete ve Müslüman hocalara izin verilerek hakları koruma altına alınmıştır. Bu düzenlemelerden bahseden Macar gazeteleri Macaristan'ında İslam'ı hukuki olarak güvence altına alarak İslam dininin özgürlüğünü tanıması gerektiğine vurgu yapmışlardır⁶⁹.

Macar gazeteci Ferenc H. Király İslam dininin Macaristan'daki hukuki düzenlemesiyle ilgili olarak Budapeşte Başşehbenderi Ahmet Hikmet Bey'le yaptığı röportaj şöyledir:

-Bu konuda Osmanlı İmparatorluğu Başşehbenderi Ahmet Hikmet Bey'i aradık ve İslam diniyle ilgili yakın zamanda yapılacak hukuki düzenlemesi üzerine fikrini sorduk.

“Bu konuyu sadece iyi niyet göstergesi olarak görmüyorum... Macaristan, şu ana dek İslam'ın dini özgürlüğünün kanunlaştırılmadığı tek ülkedir. İngiltere de Fransa da tanıdı ve dini sistemimize Madagaskar adasında olduğu gibi Hindistan'da da devlet koruması sağlanmaktadır. Alman imparatorluğu da dinimizi tanıdı, oysa orada çok az sayıda İslam dini mensubu vatandaş bulunmaktadır”.

- Macaristan'da İslami bir kuruluş nasıl olacak?

“Dini bir kuruluşa ihtiyacımız yok, bizde her Müslüman aynı zamanda – imam – dir. Ancak bir an evvel Budapeşte'de bir camimiz olmalı”.

68 “A mohamedán vallás recipiálása”, *Szatzmármegyei Hirmondó*, 2 Január 1916, p. 1-2; “A mohamedán vallás recipiálása, Északkeleti Ujság, 1 Január 1916, s. 1-2.

69 “A mohamedán vallás recipiálása”, *Szatzmármegyei Hirmondó*, 2 Január 1916, p. 1-2; “A mohamedán vallás recipiálása, Északkeleti Ujság, 1 Január 1916, s. 1-2.

- İslamın çok sayıda hukuki maddesi ve dini prensibi Macar devlet yasasıyla çakışmaktadır. Örneğin evlilik yasamız çokeşliliğe izin vermemektedir. Bu zorluklar nasıl aşılabilir?

“Ben bunda hiçbir şekilde zorluk görmüyorum... Değer ve inanç dünyamız, Müslüman müminin bütün genel ve özel yaşamı, Kuran’ın inanç prensiplerinin, Peygamberin sözlü düzenlemelerinin, ilk dört halifenin kararlarının ve son olarak İslam hukukçularının fikirlerinin geniş kapsamlı bir özeti olan şeriatla düzenlenmektedir. İşte! Devlet, yani laik yasaların aksine her ne olursa olsun biz şeriatı yeniden gözden geçirmiyoruz. Biz sünniyiz, muhafazakâriz. Şiiler, liberaller, böyle hallerde uzlaşmamaya çaba gösteren İranlılardır. Burada vurgulamam gerekir ki Müslümanların inancı farklı, eylem ve hakikati farklıdır. Örnek olarak bizim inancımız gerçekte çok eşliliğe izin vermektedir, yasalarımız ise eşlerin sayısını dörde indirmektedir. Macaristan’da ise bir Müslüman’ın dört eşinin olmasından korkulması gerekmez. Sadece devlet yasasının ve dini sistemin çakışmasından bahsetmiyorum aynı zamanda bugünkü zor geçim şartları dolayısıyla bizde bile birden çok eşle evlenilmediği açıkça ortadadır. Bir şey daha söylüyorum: günümüz de aydın, kültürlü bir kadın kendi yanına bir veya birden fazla eşit hukuksal statüye sahip kadını kabul etmez! İkinci kadını evine götürmeyi isteyecek bir Türk henüz huzuruma çıkmamıştır. Böylesi bir nikâh asla kıymam. Aslına bakarsanız buradan da anlaşılacağı üzere devlet yasası doğal olarak karar veren üst makamlarda bulunmaktadır, dini kaidelerimiz ise inanç dünyamızda bulunmaktadır. Bu durumdaki çakışma hakkında söz söylenemez. Örneğin İngiliz imparatorluğunun sömürgelerinde çok eşliliğe hem izin verilmiş hem de bu durumun tanınmış olduğunu da bildiririm”⁷⁰.

Budapesti Hírlap, Pester Lloyd ve diğer Macar basını İslamiyet’in Macaristan’da resmi din olarak kabulüyle ilgili birçok yazı yayımlamış ve kanunun kabulünü alkışlamışlardır⁷¹. Macaristan’da İslamiyet’in resmi din olarak tanınması hakkında Macar gazetelerinin yayımladıkları dostane ve samimi yazılar Macar kamuoyu hakkında önemli fikirler de vermektedir. Bu bağlamda mesela (Az Ujság) gazetesi “Çok Yaşa” başlığıyla bir makale yayımlayarak Macarların İslam halifesinin sevgisini kazanacak bir davranışla Macaristan’da hazırlanan Müslümanlara hak ve hukuklarını verecek bir kanun hazırlandığından bahsederek şunları yazmıştır: “biz yalnız şimdi müttefik bulunduğumuz için dost olmayıp bil-akis eskiden beri dostuz. Halen Türklerle müttehidiz (birliktelik). İstikbalde meveddetimiz (dostluk) daha kuvvi ve daha esash olacaktır.”

70 “A mohamedán vallás recipiálása”, Szatmármegyei Hirmondó, 2 Január 1916, p. 1-2; “A mohamedán vallás recipiálása, Északkeleti Ujság, 1 Január 1916, s. 1-2.

71 “Türkler ve Macarlar”, Türk Yurdu, Yıl: 5, Sayı: 101, 14 Kânunusani 1331- 27 Ocak 1916, s. 322-323.

Pesti Hírlap, *Pester Lloyd* ve diğer Macar gazetelerinde yukarıda belirtilen samimi ve sıcak içerikte makaleler yayımlayarak Macaristan'da İslamiyet'in resmen tanınması hakkındaki kanun münasebetiyle ortaya çıkan dostluk ve ittifakın parlak ve yüksek göstergesi olduğu yazılmıştır. Bu kanun vesilesiyle Macar kamuoyu ve bilim adamları da bu doğrultuda açıklamalarda bulunmuşlardır. Ayrıca Avrupa'da Türkler ve Macarların birbirlerini çok eskiden tanıdığını, Türklerin Macar milliyetçilerine gösterdiği misafirperverlik iki millet arasındaki samimiyeti de güçlendirmiştir. Türkler ve Macarlar arasındaki ilişkileri güçlendirerek kardeşliğin tesisini teminde bereketli olduğunu Macar Fen Akademisi eski başkanı Albert Berzesky, Macaristan'da Müslümanlara ve Türklere karşı gösterilen dostane ilişkilerin Osmanlı Devleti ve İslam dünyasında iyi etki edeceğini ve Türklerin Macar kardeşlerine de aynı hislerle karşılık vereceğine şüphe yoktur demiştir⁷².

Macaristan'da İslamiyet'in resmi din olarak kabulü Macar basınında olduğu gibi Türk basınında da önemli bir yer tutmuştur. Başta *Tasvir-i Efkâr*, *Türk Yurdu*, *Bilgi Mecmuası* ve *Servet-i Fünun* gibi gazete ve dergilerde Macaristan'da İslamiyet'in resmi din olarak tanınması hakkında yazılar yazılarak Türk-Macar dostluğu vurgulanmıştır. *Tasvir-i Efkâr* gazetesi "Macaristan'da Din-i İslam" başlıklı yazısında 13 Ocak 1916 tarihinde Macar Millet Meclisinde İslamiyet'in diğer dinler gibi her türlü hukuk ve imtiyazdan istifade etmesi hakkındaki kanun müzakerelerinin yapıldığını yazmıştır. Macar Meclisindeki konuşmalara da yer veren gazete kanunun yazarı olan Gyula Pekár kanunun kabulünü ve hararetle onaylanmasını tavsiye ettiğini yazmıştır. Ayrıca kanunla ilgili muhalefet adına konuşan Macar milletvekili Béla Barabás, bu kanunun muhalefet adına da kabul edileceğini belirttiikten sonra Türklerin Macar kahramanları Rákóczi ve Kossuth'a gösterdiği misafirperverliği hatırlatarak 1877-1878 Osmanlı Rus savaşında Abdülkerim Paşa'ya bir kılıç hediye etmek üzere bir heyetin gittiğinden bahsetmiştir. Ardından Macar Millet Meclisi'nin tasarımı kabul ettiğini bununda Macarların Türklere karşı gösterdiği dostluğun bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir⁷³.

Türk Yurdu dergisi İslamiyet'in Macaristan'da resmen tanınması hakkında yayımladığı "Türkler ve Macarlar" başlıklı makalede "Macar Meclis-i Mebusan-ı İslam dininin kanunen tanınması hakkındaki layihanın kabul edilmesinin ardından Osmanlı Mebusan Meclisine kardeşlik hisleriyle dolu bir telgraf" çekildiğini Macar Mebusan Meclisinde İktidar ve muhalefet parti milletvekillerinin bir ağızdan Türk-Macar ırkdaşlığına vurgu yaptığını Macaristan'da kabul edilen İslam'ın resmi din olarak kabulü yasasının dünyadaki iki yüz yirmi milyon Müslüman üzerinde önemli tesiri olduğu da vurgulanmıştır. Ayrıca beş kısa maddeden

72 "Macarlar ve Türkler (Din-i Mübin-i Muhammedi ve Macaristan'da Hakk-ı Kanun-i Hissiyat-i Muhadenetkarane Ve Tezahüratı)", *Servet-i Fünun*, Cilt: 50, Sayı: 1284, s. 125-126.

73 "Macaristan'da Din-i İslam", *Tasvir-i Efkâr*, 15 Kânunusani 1916, s. 2.

oluşan bu yasanın doğu ile batıyı birbirinden ayıran güçlükleri aşmaya yarayacak köprünün beş kuvvetli temeli olduğu belirtilmiştir⁷⁴.

Bilgi Mecmuası, ise “*Macar Müslümanlarının Nizamnâme-i Dinilerine Dâir*” başlıklı makalede Macaristan’da kabul edilen İslamiyet’in resmi din olarak tanınması kanununun uzun süreden beri gündemde olduğunu ve bu konunun gündeme gelmesine çalışan kurumlardan birisinin Bosna-Hersek’te bulunan “*Boşnak-Macar Ticaret Merkezi*” olduğunu belirtir. Merkez müdürü Kolomon Balkani, Dünya’da birçok ülkede İslamiyet’in tanındığını ve henüz Macaristan’da böyle bir kanunun çıkmadığını ve bu kanunun Avusturya’da da olmasına rağmen Macaristan’da olmamasının büyük bir eksiklik olduğunu ifade ettiği yazmaktadır⁷⁵.

Servet-i Fünun dergisinde yayımlanan “*Macarlar ve Türkler Din-i Mübin-i Muhammedi ve Macaristan’da Hakk-ı Kanuni Hissiyat-i Muhadenetkarane ve Tezahüratı*” başlıklı makalede Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkler ve Macarların savaş meydanlarında ortak amaçla silah kardeşliğinde birleştiğini ifade etmiştir. Ayrıca Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti için bütün Macaristan’da önemli miktarda yardım toplandığını da eklemiştir. Macaristan’da İslamiyet’in resmi din olarak tanınması hakkındaki yasanın görüşüldüğü esnada Macar Mebusan Meclisinde söylenen sözler Macarların Türkler hakkındaki dostane hislerinin en belirgin delilidir. Ayrıca bu kanunun Macar Mebusan Meclisinde kabulünün hemen ardından Osmanlı Mebusan Meclisinin haberdar edilmesi de iki millet arasında ne derece de muhabbetin olduğunu gösterir. Makalede Macaristan’da Müslümanlara ve Türklere karşı gösterilen dostane hislerin Osmanlı ve İslam çevrelerinde iyi etki yaratacağı ve Türklerin de Macar kardeşlerine aynı hislerle karşılık vereceğine şüphe olmadığı belirtilmiştir⁷⁶.

Bu kanunun kabulü esnasında Macar Mebusan Meclisinde yapılan konuşmalar Macarların Türkler hakkındaki duygularının en açık göstergesidir. Bu kanunun kabulünün ardından Osmanlı Mebusan Meclisinin bilgilendirilmesi Türkler ve Macarlar arasındaki ilişkilerin saf ve temiz olduğuna delildir. Ancak György Lederer makalesinde, Macar Parlamentosu’nun 1916 yılında “*17 Numaralı Kanunla*” İslam’ı tanınmasının nedenleri arasında savaş sırasında Türkiye ile müttefik olma ve Bosna-Hersek’in entegrasyon projesinin etkili olduğunu belirtmektedir⁷⁷.

1916 yılında Macaristan’da İslamiyet’in resmi din olarak tanınmasının önemli sonuçlarından birisi de 1917 yılında Macaristan’ın ileri gelenlerinin Peşte’de Gül Baba Camisi yapılması için yaptığı tekliftir. Bu teklif Macaristan Hilâl-i Ahmer şubesi başkanı olan Kont Károly Khuen-Héderváry’nin daveti üzerine Macar devlet

74 “Türkler ve Macarlar”, *Türk Yurdu*, Yıl: 5, Sayı: 101, 14 Kânunusani 1331-27 Ocak 1916, s. 322-323.

75 Macar Müslümanlarının Nizamnâme-i Dinilerine Dâir, *Bilgi Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı: 4, Şubat 1329, s. 433-435.

76 “Macarlar ve Türkler (Din-i Mübin-i Muhammedi ve Macaristan’da Hakk-ı Kanuni- Hissiyat-i Muhadenetkarane Ve Tezahüratı)”, *Servet-i Fünun*, Cilt: 50, Sayı: 1284, s. 125-126.

77 Lederer, *Ibid.*, p. 15.

adamlarından oluşan birçok kişi Ayan Meclis salonunda toplanarak Peşte'de inşası düşünülen Gül Baba Camisi hakkında görüşmüştür. Bu toplantıda Macar Başbakanı Doktor Sándor Wekerle Osmanlı'nın Peşte Başşehbenderi Ahmet Hikmet Bey, Peşte Belediye Başkanı István Bárczy ve Türk-Macar dostluğunun birçok taraftarı katılmıştır. Kont Héderváry, Macarların Türk mütteliklerine karşı hissettikleri sevgi ve muhabbetten bahsederek bunun nişanesi olarak Gül Baba adında bir cami inşası ve Peşte'ye gelen Osmanlı tebaası ile Boşnaklara dini vazifelerini yapmaları için bir mekânın gerekliliğinin düşünüldüğünü açıklamıştır. Binanın amacına uygun olması amacıyla Doğu Dilleri Mektebi muallimlerinden Gyula Germanus aracılığıyla Osmanlı Şeyhülislamlık makamına müracaat edilerek İstanbul'un en güzel camilerinden birinin planı örnek olarak gönderildiğini ve caminin inşası için bir fetvanın da verildiğini belirtmiştir. Kont fetvanın tercümesini okuduktan sonra caminin yanında imam için bir ikametgâh, Müslüman seyyahlar için sekiz, on odalık bir kervansaray ve kervansarayda İslami usullere göre helal yemek pişirmek üzere bir imaret inşasının da düşünüldüğünü ve bunun bütün inşaat maliyetinin bir milyon krona mal olacağını söylemiştir. Ardından müzakereler başlamış ve milletvekili Géza Kennedy, ayandan Baron Forster, Milletvekili Gyula Pekár, Mimar Alpar, Ayandan Lanczy ve Başbakan Wekerle fikirlerini beyan etmiştir.

Macar Başbakan Wekerle, konuşmasında cami meselesinin ciddi bir surette ele alınmasından dolayı memnuniyetini beyan etmiştir. Wekerle, on yıl önce Peşte şehrinin imarı mevzubahis olduğunda cami yapılması teklifinde bulunduğunu ayrıca Peşte'deki Müslümanların işleriyle ilgilenmek üzere daha o zaman Gül Baba Türbesine bir türbedar talep ettiğini, caminin türbenin bulunduğu yer civarında yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Wekerle konuşmasının devamında inşaat için sekiz-on kişilik bir komisyonun kurulmasını, Peşte'ye daimî bir imam talebi, Müslüman seyyahları için bir kervansaray ve Peşte'de eğitime gelecek olan Müslüman Türk öğrencileri için bir pansiyon inşası fikirlerini de kabul ettiğini belirterek, cami komisyonu planları ve diğer hazırlıkları yapınca da gereken paranın hükümet ve belediye tarafından verileceğini söylemiştir. Kont Héderváry'nin teklifi üzerine cami komisyonu Dr. Wekerle, Maarif Nazırı Kont Albert Apponyi, Dahiliye Nazırı Ogron, Hakkı İntihab Nazırı Doktor Vasiyoni, Belediye Başkanı István Bárczy, Macar Salib-i Ahmeri, Türk-Macar Cemiyeti, Macar Matbuat Erkanı ve ayandan bazı kişilerle birlikte 26 kişiden oluşturulmuştur⁷⁸. Ardından Osmanlı Hükümetinin, Budapeşte'de yapılacak olan cami için beş-on

78 Budapeşte'de yapılacak olan caminin şehrin Buda kısmında Gül Baba türbesi yakınında Margaret Köprüsü'nün karşısında bulunan bir tepeye belediyenin malı olan arsaya daha önceden Mimar Kemaleddin Bey tarafından hazırlanan plan doğrultusunda inşası kararlaştırılmıştır. BOA, BEO., Dos. 4496, no. 337182, Lef: 2,3; BOA, BEO, Dos. 4501, no. 337536, Lef: 1; "Cemiyet-i İslamiyesi'nin Mühim Bir Kararı Peşte'de Gül Baba Cami-i Şerifi", *Türk Yurdu*, Yıl: 6, Sayı: 150, 20 Kânunuevvel 1333(20 Aralık 1917), s. 308-309. Mimar Kemaleddin'in Budapeşte'de yapacağı keşif hakkında bkz. BOA, BEO., Dos. 3868, no. 290041, 11.03.1329.

bin civarında yardımda bulunması da gündeme gelmiştir⁷⁹. Ancak Budapeşte’de yapılması planlanan Gül Baba cami projesi gerek savaş şartları gerekse savaş sonrasında Macaristan’ın büyük kayıplar vermesi⁸⁰ nedeniyle hayata geçirilememiştir.

4. Sonuç

Macarlarla İslamiyet’in tanışıklığı bilindiğinin aksine Osmanlı’nın Macaristan’ı fethi öncelerine dayanmaktadır. Öncelikle Macarların anayurtlarından bugünkü Macaristan topraklarına gelene kadarki süreçte gerek ticaret gerekse egemenliği altında buldukları Türk ve Müslüman topluluklar aracılığıyla Macarların İslamiyet’le tanışıklığı olmuştur. Macarlar bugünkü topraklarına geldiklerinde de çeşitli yollarla İslamiyet’in etkisinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Macarlar aralarında Müslüman nüfusun bulunmasından dolayı çeşitli dönemlerde kanuni düzenlemeler yapmıştır. Ancak Macarların 1000 yılında Hristiyan olmalarıyla Müslümanlığa karşı tutumlarında Vatikan’ın etkisiyle sertleşme görülmüştür. Osmanlı’nın Macaristan’ı 1526 Mohaç Savaşıyla fethiyle Macaristan’a gerek gelen göçlerle gerekse Bektaşî, Halvetî ve Mevlevî dervişlerinin etkisiyle Müslüman olan Macarlarla birlikte Müslüman nüfus artmıştır.

Osmanlı Devleti’nin Macaristan’ı kaybetmesinin ardından gelen Habsburglar Macaristan’daki Müslümanlara yaptıkları baskılarla göçe zorlamış ve İslam eserlerini tahrip etmiştir. Türk-Macar ilişkilerinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaş sırasında Macaristan’da Habsburg Hanedanına duyulan nefret Türk-Macar dostluğunu yeniden canlandırmıştır. Ayrıca bu dönemde Korvinaların Macaristan’a iade edilmesi de bu dostluğu artırmıştır. Bu atmosferde Macaristan’da doğuya ve İslam’a ilgi artmıştır. Bir başka neden Berlin Antlaşmasıyla (13 Temmuz 1878) Müslüman nüfusun yoğun olduğu Bosna-Hersek’in, Avusturya-Macaristan tarafından işgalidir. Bu işgalin sonucu olarak bölgedeki birçok Müslüman halkın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu egemenliğine girmesi sonucunda Müslümanların bir kısmının Macaristan’a yerleşmesidir.

1879 tarihli Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında imzalanan protokolle Bosna-Hersek’te yaşayan Müslümanların din ve mezhep hürriyeti tanınmıştır. İbadet serbestisi ile Müslümanların can ve mal güvenliğinin sağlanması güvence altına alınmıştır. Ayrıca hutbelerde Osmanlı padişahının adının anılması ve minarelere Osmanlı sancağının çekilmesine izin verilmiştir.

79 BOA, BEO., Dos. 4496, no. 337182, Lef: 1.

80 Trianon Barış Antlaşması sonucunda Macaristan’ın kayıpları hakkında geniş bilgi için bkz. Yücel Namal, "Trianon Barış Antlaşması Sonrasında Macar Ekalliyetler Sorunu", *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 03-05 Kasım 2014-Budapeşte, Ankara 2015, s. 323-346.

Macaristan'da 1895 yılında kabul edilen kanunun 43. bendinde dinlere az da olsa Macar Meclisi Vükelasının müsaadesiyle tanınması hakkı verilmiştir. Ancak 1908 yılında Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhaki üzerine Müslümanlara baskı ve zulüm artmış ve göçe zorlanmışlardır. Fakat Bosnalı Müslümanlar din işlerinde Osmanlı Halifesine bağlı kalmak istediği için bu konuda Macar kanunlarından haklarını aramak için Peşte'ye gitmiştir. Öyle ki zaman zaman Macar devlet adamlarının Bosnalı Müslümanların haklarını Macar meclisinde dile getirerek savunduğu görülmüştür.

Osmanlı Devleti, 1909 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile yaptığı protokol ile Bosna'daki Müslümanlara ibadet serbestliği, hutbelerde halifenin adının okunması ve müftü atanması haklarını sağlamıştır. Ardından Avusturya-Macaristan İmparatoru I. Franz Jozef, topraklarındaki nüfus değişikliklerinden dolayı (Bosna-Hersek'in ilhaki) 159 numaralı kanunu 1912 yılında imzalar. Bu kanunla birlikte Avusturya-Macaristan imparatorluğunda İslam dini bazı okullarda yasal hale gelmiş ve ülkedeki Hanefi mezhebi tanınarak Müslümanların dini ayinler yapmalarına izin verilmiştir.

I. Dünya Savaşı sırasında Türkler ve Macarların gerek müttefikliğin gerekse tarihten gelen Türk-Macar kardeşliğinin sonucu olarak yaptığı silah kardeşliği ile Boşnak-Macar Ticaret Merkezi Başkanı Koloman Balkani ve Budapeşte Başkanbenderi Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun çabalarının katkısıyla 1916 yılında Macar Mebusan Meclisi İslamiyet'i resmi din olarak tanımıştır. 30 Mart 1916 tarihinde yürürlüğe giren 17 sayılı yasa, dini uygulama özgürlüğü açısından 1895 tarihli 43 sayılı Macar yasanın, 1912 tarihli Avusturya yasasının getirdiği sınırlamalar 1916 tarihli 17 numaralı yasayla ortadan kaldırılmıştır. Böylece 17 numaralı yasayla İslamiyet'in resmi din olarak tanınmasıyla ülkedeki Müslümanların diğer dinlerdeki Macar vatandaşları gibi dini serbestiye kavuşmasını sağlamıştır.

1916 yılında Macar Milli Meclisinde İslamiyet'in resmi din olarak tanınması Türk ve Macar basınında geniş yer tutmuştur. Bu bağlamda Északkeleti *Ujság*, *Szatmármegyei Hirmondó*, *Budapesti Hírlap* ve *Pester Lloyd* gibi Macar gazeteslerinde, *Tasvir-i Efkâr*, *Türk Yurdu*, *Bilgi Mecmuası* ve *Servet-i Fünun* gibi Osmanlı gazete ve dergilerinde Macaristan'da İslamiyet'in resmi din olarak tanınması hakkında yazılar yazılarak Türk-Macar dostluğu vurgulanmıştır. Macaristan'da İslamiyet'in resmi din olarak tanınmasının önemli bir sonucu olarak başta Macar Başbakanı Doktor Sándor Wekerle olmak üzere birçok Macar devlet adamının Budapeşte'de Gül Baba Camisi yapılması için toplantılar yaparak komisyon kurmasıdır. Ancak bu cami projesi gerek savaş koşulları gerekse savaş sonrasında Macaristan'ın uğradığı büyük kayıplar nedeniyle gerçekleşmemiştir.

Kaynakça

A. Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, *Muahedenameler*, No: 56/15.

BOA, Divân-ı Hümayun Kalemî (A.DVN.), Dos. 153, no. 41, 05/Z/1276.

BOA, BE0., Dos. 3752, no. 281342, 09/Ca/1328.

BOA, Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.), Dos. 30, no. 1.

BOA, DH. KMS., Dos. 45, no. 34.

BOA, Dâhiliye Nezareti Muhâberât-ı Umûmiye İdaresi (DH. MUI.), Dos. 16-1, no. 2.

BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Müdiriyyeti 5. Şube (DH.EUM.5.Şb.), Dos. 22, no. 7, 06/Ca/1334.

BOA, DH.EUM.5.Şb., Dos. 22, no. 7, Lef: 1, 06/Ca/1334.

BOA, Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR. HMŞ-İŞO.), Dos. 111, no. 16, Ek:1.

BOA, HR. HMŞ-İŞO., Dos. 128, no. 44.

BOA, HR. HMŞ. İŞO., Dos. 128, no. 44, Lef: 1,2.

BOA, Hariciye Nezareti Mektûbî Kalemî (HR. MKT.), Dos. 36, no. 77, 12/Za/1266.

BOA, HR.MKT., Dos. 364, no. 18, 07/B/1277.

BOA, Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR.SYS.), Dos. 200, no. 43.

BOA, (HR. SYS.), Dos. 2417, no. 5, 03.01.1916.

BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO.), Dos. 546, no. 47, 16.12.1914.

BOA, İrade Hariciye (İ.HR.), Dos. 295, no. 18651, 22/M/1302.

BOA, Meclis-i Vâlâ (MVL.), Dos. 1011, no. 67.

BOA, Yıldız Evrakı (Y.EE.), Dos. 72, no.51, 17/M/1297.

BOA, Yıldız Perakende Umumi (Y.PRK.UM.), Dos. 1, no. 84, 23/S/1297.

Magyar Nemzeti Levéltár (Macar Milli Arşivi) (MNL)

MNL, OL N 45, Lad. H. Ser. An Fasc. 3. 1916: 17.

Türk Kızılay Arşivi (TKA)

TKA, Kutu no. 220, Belge: 156, 04/05/1915.

B. Gazeteler ve Dergiler

“A mohamedán vallás recipiálása, Északkeleti *Ujság*, 1 Január 1916, ss. 1-3.

“A mohamedán vallás recipiálása”, *Szatmármegyei Hirmondó*, 2 Január 1916, pp. 1-3.

“Cemiyet-i İslamiyesi'nin Mühim Bir Karan Peşte'de Gül Baba Cami-i Şerifi”, *Türk Yurdu*, Yıl: 6, Sayı: 150, 20 Kânunuevvel 1333(20 Aralık 1917), s. 308-309.

“Dilimizi öğreniyorlar”, *Türk Yurdu*, Yıl: 5, Sayı: 97, 19 Teşrinisâni 1331(2 Aralık 1915), s. 283.

- "Gül-Baba sirkápolnája Budán", *Vasárnapi Ujság*, 31 Augustus 1873, s. 416-417.
- "Macar Müslümanlarının Nizamnâme-i Dinilerine Dâir", *Bilgi Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı: 4, Şubat 1329, ss. 433-435.
- "Macaristan'da Din-i İslâm", *Tasvir-i Efkâr*, 15 Kânunusani 1916, s. 2.
- "Macaristan", *Sırât-ı Müstakîm*, Cilt: 4, No: 101, 29 Temmuz 1326, ss. 397-398.
- "Macarlar ve Türkler (Din-i Mübin-i Muhammedi ve Macaristan'da Hakk-ı Kanuni- Hissiyat-i Muhadenetkarane Ve Tezahüratı)", *Servet-i Fünun*, Cilt: 50, Sayı: 1284, s. 125-126.
- "Török épületmaradványok hazánkban", *Vasárnapi Ujság*, 18 Márczius 1855, ss. 84-85.
- "Türk ve Macar Muhadeneti (Yeni Bir Cemiyetin Teşkilî Münasebetiyle)", *Servet-i Fünun*, Cilt: 50, Sayı: 1282, 31 Kânunuevvel 1331, s. 96.
- "Türkler ve Macarlar", *Türk Yurdu*, Yıl: 5, Sayı: 101, 14 Kânunusani 1331- 27 Ocak 1916, s. 322-323.
- ABDÜLHAMİTOĞLU, Necip, "Budapeşte'deki "Gül Baba" Türbesi", *Türk Kültürü*, Sayı: 233, Yıl: XXI, s. 43-51.
- GERMANUS, Gyula, "Gül Baba Türbesinde Düşünceler-I", *Tarih ve Toplum*, Cilt: 25, Sayı: 146, Şubat 1996, ss. 45-53.
- KIRÁLY, Ferenc H., "A mohamedán vallás recipiálása", *Budapesti Hírlap*, 1915.11.25, 328. szám.
- NAMAL, Yücel, "Trianon Barış Antlaşması Sonrasında Macar Ekalliyetler Sorunu", *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 03-05 Kasım 2014-Budapeşte, Ankara 2015, ss. 323-346.
- ÖZTUNA, Yılmaz, "Macaristan'da Bir Türk Dergâhı Gül Baba", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 10, Kasım 1967, ss. 7-9.
- SOMOGYI, Joseph, "Macaristan'da İslâm Hatıraları", *Sebilürreşad*, Kasım 1958, Cilt: 12, Sayı: 281, s. 90.
- _____, "Macaristan'da İslâm Türk Hatıraları", *Sebilürreşad*, 1961 Nisan, Cilt: 13, Sayı: 324, ss. 381-382.
- _____, "Macaristan'da İslâm Türk Hatıraları", *Sebilürreşad*, 1961 Nisan, Cilt: 13, Sayı: 321, ss. 333-334.
- ÜREKLİ, Bayram, "Gülbaba ve Veli Baba'ya Ait Bir Secere", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 52, Nisan 1991, ss. 46-52.
- VÁMBÉRY, Armin, "Gül Baba", *Vasárnapi Ujság*, 16 Junius 1861, s. 278-279.
- YAKITAL, Emin, "Gül Baba", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 14, Ekim 1981, ss. 184-188.

C. Kitap ve Makaleler

- ÁGOSTON, Gábor, "16-17. Asırlarda Macaristan'da Tasavvuf ve Mevlevilik", *I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi Tebliğler Kitabı*, 3-5 Mayıs 1987, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988, s. 222.
- _____, "Gül Baba Türbesi ve Tekkesi", *Restorasyonu Dolayısıyla Macaristan Budapeşte Gül Baba Türbesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 14.
- _____, Gábor, "Macaristan'da Mevlevilik ve İslam Kültürü", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14, 1994, ss. 4,8.

- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'dan Günümüze Türk-Macar İlişkileri*, Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 146, İstanbul 2016.
- ARASLI, Altan, *Avrupa'da Türk İzleri*, Cilt:1,2,3, Akçağ Yayınevi, Ankara 2009.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı ve diğerleri, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri (Romanya Macaristan)*, 1.Cilt, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını (Tarihsiz).
- BOLEK, Zoltán, *Az Utolsó Dzsíhád*, Magyar Iszlám Közösség, Budapest 2014.
- _____, *The History of Islam in Hungary*, <http://magyariszlam.hu/angol/kep2.html>, Erişim Tarihi: 19.07.2016.
- <http://www.atib-pernitz.at>, Erişim Tarihi: 14.10.2017.
- Bosna- Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1992.
- CZEGLÉDY, Károly, *Turan Kavimlerinin Göç'ü*, Çeviren: Günay Karaağaç, Turan Kültür Vakfı Yayını, İstanbul 1999, ss. 12-13.
- ÇOBAN, Erdal, "Orta Çağ Macaristan'ında Müslüman Gruplar", 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmalar Kongresi (ICANAS 38) Bildiriler Kitabı*, 10-15 Eylül 2007, Cilt: II, Ankara, ss. 968-974.
- ÇOLAK, Melek, "Macaristan'da Müslümanlık ve İmam Abdülatif Efendi (1909-1946)", *ICANAS, 38 (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmalar Kongresi) Bildiriler Kitabı*, Cilt: 3, Ankara, 10-15 Eylül 2007, ss.1021-1049.
- _____, "Macar Kaynaklarına Göre Türk-Macar Askeri İlişkileri (1912-1918)", *On İkinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri I (Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu)*, 20-22 Mayıs 2009-İstanbul, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009.
- EKREM, Reşat, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahedesi (24 Temmuz 1923)*, Türkiye Matbaası, İstanbul 1934, ss. 227,232.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt: 1, TTK, Ankara 1953.
- ERTUĞRUL, Sinan, "Avusturya'da Din ve Devlet İlişkileri", *Avusturya'da Din Devlet İlişkileri ve İslamofobia*, (Editör: Sinan Ertuğrul), Pınar Yayınları, İstanbul 2014, ss. 11-48.
- FERENCI, Ebubekir D., *Macaristan Müslümanlar Tarihi*, Demirpress Yayını, İstanbul 2010.
- JUNG, Peter, *The Austro-Hungarian Forces in World War I, 1914-16*, Series editor: Martin Windrow, Osprey Publishing Ltd 2003.
- Harp Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 6, Şubat 1331, s. 83.
- KARATAY, Osman, "Erken Dönem Macarlar Arasında İslam", *Balkanlarda İslâm Miadı Dolmayan Umut*, Cilt: 2, TİKA Yayınları, Ankara 2016, s. 375
- KIEL, Machiel, "San Saltuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36, ss. 147-150.
- KURAT, Akdes Nimet, *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937, s. 45.
- LEDERER, György, "Islam in Post-Socialist Hungary", *ISIM Newsletter*, 2002, Issue: 1, Volume:11, p. 15.
- MENDEL, Milos, "Beginnings of the Muslim Religious Community in Former Czechoslovakia", *ISIM Newsletter*, Issue: 1, Volume: 2, Leiden 1999, s. 24.
- MOLNÁR, József, *Macaristan'daki Türk Anıtları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1993.
- NAMAL, Yücel, *Türk-Macar İlişkileri*, İskenderiye Yayınevi, İstanbul 2009.

- _____, "According to the Turkish Archive Resources: Helps of Hungarians to the Ottoman Red Crescent Association During the First World War", *Közép-EurópaiKözlemények*, VII. Évfolyam, 1. Szám, No: 24, 2014/1, pp. 126-135.
- NAZİR, Bayram, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Macar Dostluk İlişkileri", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 43, s.309-317.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Sarı Saltık (Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü XIII. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, 2. Baskı, Ankara 2011, s. 84.
- OKIÇ, Tayyib, "Sarı Saltık'a Ait Bir Fetva", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1952, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 48.
- TAMÁS, K. Pintér, "Gül Baba Türbesi'nin Restorasyon ve Çevre Düzenlemesi Çalışmaları", *Restorasyonu Dolayısıyla Macaristan Budapeşte Gül Baba Türbesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 16.
- TEK, Tarkan, "Avusturya'da İslam ve Müslümanlar", *Avusturya'da Din Devlet İlişkileri ve İslamofobia*, Ed. Sinan Ertuğrul, Pınar Yayınları, İstanbul 2014, ss. 49-70.
- The Emperor's Bosniaks: The Bosnian-Herzegovinian Troops in thek.u.k. Army; History and Uniforms - 1878 to 1918*, Editor: Christoph Neumayer, Erwin A. Schmidl, Verlag Militaria (2008).
- UYAR, Mustafa, "Sarı Saltık Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü XIII. Yüzyıl A. Yaşar Ocak, Ankara 2002", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2003, Cilt: 21, Sayı: 33, ss. 185-195.

EKLER

VIII. évfolyam. Nagykaroly, 1916. január 1. 1-6 szám.

ÉSZAKKELETI UJSÁG

NAGYKÁROLY ÉS ÉRMELLÉK

POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI HETILAP. — A NAGYKÁROLYI KERESKEDŐ TÁRSULAT HIVATALOS KOZLÖNYE.

Előfizetési árak:		Főszerkesztő: DR. VETZKÁN EDE.		Szerkesztőség és kiadóhivatal:	
Égész évre	4 korona.			NA YIKÁROLY, SZÉCHÉNYI-UTCA 20. SZÁM	
Félévre	2			LŐRINCZY-UDVAR 10-T. BUDAPEST.	
Negyedévre	1			Hirdetések megvetteti vételét fel.	
Tantárolás egész évre	5	REKLAMKÉRT KÉRJÜNK SZERZŐT.		NYELVET FORR 93. 1002.	

Boldog újévet!

Milliók ajkáról két fohász a jobb, boldogabb esztendő eljöveteléért. Nemzetek milliói omlanak ma térdre a Mindenható láthatatlan szeme előtt, boldogabb újévet kérve tőle. Boldogabb újévet kér az angol, bizonyára azt a boldogságot, hogy letporva Lissa hatalmas ellenfelet, Boldog akar lenni a francia a reváns sikerétől, ugyanarra vágyik az olasz, vérmes nemzeti aspirációjának teljesülését kérve. Boldog akar lenni a szerb is, ki orgyulós kezével képzéshajtotta a csóvát Európa népei közé, az orosz, ki mézarszékre hajtja elnyomott népe millióit.

Boldog újévet fohászokdva térdeünk mi is az Úr számjára előtt. Lelkünk tisztá. Kérésünkkel nem kívánjuk országok pusztulását, mi csak a magunk megmaradását kérjük. A mi boldogságunk, amit ez új évtől kívánunk, az áldott béke eljövetele lesz. Ez lesz az a legnagyobb boldogság, amit az újév hozhat.

Az igazságos Isten meg is fogja nekünk adni ezt a jótétmenyt. Igazságos ügyünk az ő kezébe van letéve; az ő szentesége keze megadja ahoz az áldást, amirel mi szenvedelmes küzdelmekkel megdolgozunk.

Most egy éve a megpróbáltatások özönéből szállt hozzá fohászunk. Nagy ellenségünk országunk bejáraitat vívta éltre-halálra. Az újév meghozta a boldog feltélgzés idejét. Ma, amikor fegyverünk hazánk határain túl messze csillognak, azért száll hozzá imánk, hogy emberfelelti küzdelmeinknek tegye fel koronáját: a dicsőséges békét.

Nagy reményekkel, lelkes örömmel várjuk az új esztendő, hogy mit hoz számunkra. Ha talán nem hozná is meg a váró-várt békét, ha nem is hozna meg konok ellenfeleink jobb belátását, hogy vessenek véget az okatlan vérparazolásoknak, mindenesetre meghozza az ehhez vezető utat.

Nincs okunk panaszkodni az elmúlt esztendőre. Történelmünk legdicsőbb lapjai írják akkor, ha könnyel és vértel is. Nincs okunk kétkedni benne, hogy a következő esztendő méltó folytatás lesz az elmúlt évek. Hős seregeink dicső fegyvertényei feljogosítanak a reményre, hogy minden nap közelebb viszi nemzetünket a diadalmas békéhez.

Ebben a szent reménységben, áhitattal elhelt lélekkel lépünk át az újév küszöbén. Nemzetünk megújulásának hajnala ez. A hősök véréből, anyák gyermekek elfolyt könyéből új fa virul. A vérnek és könnynek váltásiga a nemzeti lét nagyszerű fejlődésének nyit utat. Ez a nemzet, mely oly csodálatos erővel álitta meg a helyét a nagy forgatagban, mely tántoríthatatlan hűségével, felemulástalan hősségével a központi hatalmak javára döntötte a világhabort, glóriás eszmérsében, pazar jutalmazásban kell, hogy részeseiljön. Nélkülünk összeomlott volna a ketős monarchia, megbénult volna a hatalmas német birodalom. A világhabort porólya a magyar katona volt. Ahol förtornysolt a veszély, ahol útat kellett, oda magyar katona ment. Ha elfjön a béke ideje, az elvégzett dicső munka jutalmául a megelégedettségek kell honolnia e földön.

A kiottott drága vér, az elsirot sok igaz köny nem hozhat kárhozatot. Szent harcmunkából csak boldogság fakadhat. Ezért ádvözöljük feltörő lelkesedéssel, szentes éhittalatt a reményekkel megterhelten kezdődő új esztendő. A terhet gondot vessük le az ő évvel és az idő nagyszerű perceiben megfátalodva, újult erővel, új munkakezdvel fogjunk az új esztendő munkáihoz. Nagy feladatok várnak megoldásra. Eicselit testvéreink, fiaink kiomlott vére arra kötele!

A terbevett szabályozással Magyarország is elismeri a mohamedán vallás szabadságát, mely Boszniában és Hercegovinában és Ausztriában már rég volt is biztosítva volt.

Már Bosznia és Hercegovina okkupálásakor a monarchia Törökországgal 1879. április 21-én külön szerződést kötött, melynek 2. szakasza kimondja, hogy a Bosznia és Hercegovina területén levő miniten hitfeleknek szabad vallásykorlatat biztosították, a csapartanarcnok, valamint a közigazgatási hatóságok a legnagyobb gondossággal fognak öröködni, hogy a muszalmán lakosság becsületét, szokásait, szabad vallásykorlatát, lelki felelősségekhez való viszonyukat senki se bántsa vagy háborgassa." Ugyanebben a szerződésben kimondották, hogy a szállón nevtű a muszalmánok nyilvános imákon ezentul is emelhetik és a minareteken az ottomán zászlókat is ki-fűzhetik.

Az annezio következtében az 1879. évi szerződésnek érvénye megszűnt. Ausztria és Magyarország 1909. évi február 26-án Törökországgal újabb szerződést kötött, mely ismét biztosítja a mohamedánok szabad vallásykorlatát és továbbra is megengedi a szulmán mint kalifa nevének nyilvános imákon való emelését. A török zászlóknak a minareteken való kitűzése azonban megszűnt.

A végleges vallási rendezés a bosnyák alkotmányra hárul. Bosznia alkotmánya a teljes vallásyabadságot biztosítja, mindazáltal a Boszniában "erődszerint elismert vallások"

Hadivirágok.

Lelkünk várdán egy szí fenyő,
A ház előtt virít sok rózsánál.
Barosyán fájja be a válfalat,
Több lörpörsza dífla alatt,
Hajnalka fut fel torondokozápon:
S félő gondolat nem őtet ápolom:

Ha majd az aratógépes halál
Sétét ódítva egyszer visszaszellt,
Ha most vérszaga rélet jelet
Kesztyűk nem, — gyöbük keringenek
S rakjék fezzüket új csútr tejefjn:
Mily áhittalt szemlétem én.

Ha szénaillatos határon át
Ágyuk helyett szellő fűv orgonát,
S erdő hóvalban a gépfegyverek
Helyén nálat modárka évszerezg:
Tökéltetű büszkén vetheti ránt,
Súp napraforgó és jó habirág!

Károlyi Tóth Lajos.

A mohamedán vallás recipiálása.*

— Beszélgetés Akmed Hikmet bég török főkonzullal. —

Az a világraszóló dicsőség, mely mohamedán vallásu bosnyákjaink és török szovetsegek fegyverét kíséri a habort viharában, szinte sürgös szükségessé teszi, hogy az erős érzéni alapokon felépülő iszlám vallásrendszerének törvényhozásuk jogi státust biztosítson. A proféta kibontott zöld zászlaja szállította harcra az iszlám millióit, méltóvá telt, hogy ezzel a vallással szemben, mely igazságos ügyünket hathatósan támogatja, törvényi becsikelyezésben is halánkat lerójuk. De számítanunk kell arra az erős gazdasági fejlődésre is, mely Boszniával, Hercegovinával és a török birodalommal létesült fog, ami szintén szükségessé teszi, hogy a hazánkban lakó mohamedánok vallási ügyét kedvezően rendezzük.

Ezek az intenciók ösztönözhetik kormányunkat arra, hogy a parlament következő ülészákszában a törvényhozás elé javaslatot tartsen az iszlám jogállásának Magyarországon való rendezéséről.

*) Irtá: H. Király Párus, megjelent a Budapesti Hírnap 508. számában.

EK 1: Budapesti Başşehbenderi Ahmet Hikmet (Müftüoğlu) Beyin Macaristan'da İslam dininin tanınması hakkında *Északkeleti Újság* gazetesinde yayımlanan röportajı ("A mohamedán vallás recipiálása, *Északkeleti Újság*, 1 Január 1916, s. 1-3.)

hogy amit ők vérel megváltottak, azt mi munkával valóra váltassuk. Azokat a nagy értékeket, miket ők részünkre megszerettek, mi munkával megtartásuk kamatoztassuk.

Olvasóinkhoz!

Lapunk a mai nappal nyolcadik évfolyamába lépett. Nyolc és egy vidéki lap életben oly nagy idő, melyet csak az a sajtóorgánom érhet el, mely mint nélkülözhetetlen tényező tud bekapcsolódni a köztetbe. Lapunk e nyolc év alatt állandó tanúságot tett arról, hogy szükséges, fontos tényezője városunk és a vidék közéletének. Nehéz, de becsületesség munkával írta ki magának ezt a pozíciót: közzelközösen keresztáitott önzetlen elvei hádlóságá számdra fántrihataltan barátokat!

Az elélt hét esztendő eredményi megnyugatának bennünket ajfélül, hogy az iróny, mi: eddig követlünk, helyes! Ezen az úton haladunk: ezután is Célunk állandó és egyetlen: városunk előhaladásának ügyét szolgálni!

Meggyőződésünk, hogy csak így van meg lapunk létjogosultsága és csak ilyen úton tarthatjuk meg közönségünk rendkívülten bizalmát. Egyéni célközszolgálatába nem adják örökét, melyet eléggé lejofutal a mindennél előbb való: a közügy. Mindennél és mindentivel csak annyiban foglalkoznak, amin ezen egyetlen céllal vonatkozásba kerülnek.

Lapunk különösen fontos, nemes és hazafias szolgálatot teljesít e rendkívül időben, mikor megvirva a rendkívül helyzet által dikálta, nemes kötelezettségét, erőteljes támogatást nyújt minden hazafias és emberbaráti mozgalmaknak. Állandó agilitésjával ében tartja és fozkora a közönség érdeklődését és álatozalkészségét. Figyelemmel kísérik minden helyi eseményt, hírszolgálatunk

előnyös összeköttetéseinél fogva mindenkör külön. Lapunk utján a legteljesebb felvilágosítást nyerik Olvasóink az összes fontosabb országos érdekű és helyi eseményekről.

Meggyőződésünk, hogy az Északkeleti Ujság Nagykaroly és Érmellékben egy a mai kor színvonalán álló, komoly és beszéltes helyi lapot adunk az olvasó közönség kezébe. Lapunk van hitvatva egyesíteni azok látórait, akik városunk előrevitétét komolyan akarják. Lapunk elterjedése és eddigi múltja is azt igazolja, hogy megalatult a helyes utat, mely a megvrtó, komoly olvasó közönséghez vezet. T. Olvasóközönségünk eddigi támogatását hálás szönmve kérjük, hogy bizalmát és támogatását ne vonja meg tőlünk ezutánra sem.

Kívuló tisztelettel:

az **Északkeleti Ujság Nagykaroly és Érmellék szerkesztőse** és kiadóhivatala.

Katonák karácsonya.

Még mindnyajunk énlék emlékeztében éltek a tavalyi karácsonyi kedves emlétekről a kis ünnepről, melyet akkor a katonák karácsonyi szótáloztására rendeztek közönségünk lelkes tagjai. A szeretet ünnepeként méltó megünneplése az idén se maradt a tavalyi mögött. A közönség nem feledkezett meg az idén se hős katonáinkról és adományait lehetetvé tette, hogy a családjától elszakadt emberek feleljk helytartást s tudjanak örülni, amikor mindenki örül.

Szent estén a homódiktanya egyik tágas termében a begyülekezett katonák előtt meg lett ieltéve a vármegyelaza nagyműben előző uspon nagy sikerrel lejofutás, melynek végétével az ünneppérett rendező Brancsek József kegyesnői tanár nagyhatsú beszéddel mondott a katonákhoz, kik könnye-

lábadi szemekkel hallgatták a vallásos és hazafias szavakat. Az ünnepré végeztével dr. Péchy István a Vöröskereszt élntke hálás közönelte lejete ki Brancsek tanár előtt a katonákért kifejelt fáradozásáért. Dízses karácsonya adta meg az ünnepi megrült hangulatot. Minden katonra egy pénzárút, benne a Vöröskereszt Egylet által adott 1-1 K-val. Minden katonra kapott egy csomag (20 darab) cigariolos szivart és egy féltökéllamosm kalácsot.

Ünnepe első napján az ebédhez szükséges pesenyre, tészta, bur és cigarettá szolgáltatásait az Öntársaságét vállalta magára. A pompás ebédhez a kátanya egyik nagyműben volt feltérvé. A kóstozással szegédként szívesek voltak: Örv. Bithory Istvánné előnöki, Pellet Gyuláné, Szécs Józsefné, örv. Kovacs Sándorné, örv. Gigisyné, Ricszy Ede kr. határok magyar és német nyelven üdvözölte a jelenlévő katonákat, kikre a szép beszérlben való megemlékezés látható jó hatást tett. Ezután kiosztotta az örv. gróf Károlyi Istvánné által minden beesbálték adott 2-2 K-t. Ünnepe második napján a Vöröskereszt Egylet vendégelte meg a katonákat nagyszerű ünnepi ebéddel, amit azt már lapunk legutóbbi számában megírtuk volt.

A polgári fiúiskola ünnepe.

A helybeli polgári fiúiskola növendéki Sarkadi Sándor tanár vezetése mellett 1. hó 26-án szép ünneppel tartották a hadiárúk jávára az iszetet tornateremben. Ünneppérett tiszta jóvelémetl a hadiárúk sánák. Oly nemes és humánus cél a hadiárúkról való gondoskodás, hogy aki ez ügyben fáradoz, feltétlen elismerésünket igényelnie, pláne, ha oly szellemi élvezetben részesül minél, mint a polgári fiúiskola. Az énlékű fejleszéméssel szótalkant csak. Rökk Thoma zongorán az Oberonból játszott. Meleg átirás, a gondolatoknak precíz értelmezése és művészi technika jellemel minden egyes akkordját; nagy jóvó áll előtte. H. Viet Károly foglana tanító

között három vallásnak van országos szervezete és politikai befolyása, a mohamedán, a görögkeleti és a római katolikus vallásoknak. Ezek a főfélékzetek. E vallási elágazódásnak egyikébként is igen nagy fontossága van, a mennyiben mélyen beletnyik az ország jogi életébe. A bosnyák alkotmány ugyanis a muzulmán lakosság számára biztosítja a szerjognak, ennek az erkölcsi, vallási, szeriatási és jogi szabályokat tartalmazó szent könyvnek használatát, szokásait, család- és házassági ügyeit. A mohamedán vallású bosnyák lakosság magánjogi életének nagy részében tehát egyházi természetű jogi szabályokkal, mint jus singularival él.

Ausztria 1912 június 15-én kihirdetett törvényével szótlan elismerte az iszlámot (illetőleg ennek Hanfalitistit) törvényes félékzeteknek. A törvény alaprajzalkézése az, hogy a mohamedánok külső jogviszonyai az autonómia elve alapján és az állami felügyelet épágában tartásra méltó rendezési uson szabályozandók, mikelbeli legalább egy hitközség fáláltsúsa biztosítva van. (1. §.) A törvény a hitfékzetet, a vallásyakaratot és a mohamedán lelkeséket ugyanolyan védelemben részesíti, mint a többi törvényesen elismert vallásfékzeteket. Az iszlám dogmái és szokásai védelemben részesülnek, amennyiben az állami törvényekkel ellentétben nem állanak.

Különösen érdekes tétele az ausztriai törvénynek, hogy, habár a mohamedán vallást minél elismert hitfékzetet, az 1874. évi törvény értelmében, a házasságkötéshez való részvételt és az anyakönyvezetés jogát megjeléné, az 1912. évi törvény ebben a tekintetben az iszlámtól a törvényesen el nem ismert vallási egyesületeknek az 1870-törvényben

szabályozott jogi státusával teszi egyenlővé s a mohamedánok házasságát és anyakönyvezését a polgári hatóságokhoz utalja. Az osztrák törvény tehát erősen hangoztatja az állami érdekét védelmére és biztosítja az állam beavatkozását. A kés-ábökiekben látni fogjuk, hogy ennek szüksége előáll hazánkban is.

Főlkéretés az ügyben Ákmed Hikmet bég török császári főnökúr és véleményét kérjük a mohamedán vallásnak a közeljövőben történő jogi rendelkezése felől.

— Ebben nem csupán a számpálya jelét látom, — mondotta a főnökúr ut. — Mil-lők és milliók vallási érdekéről van itt szó... Magyarországon volt eddig az egyetlen ország, mely az orzomsánság valasszabadságot törvényben átátta. Anglia is elismerte és Franciaország is és hittételeink az Indiakon épp úgy állami védelemben részesülnek, mint Madagaszkár szögén. A német birodalom is elismerte vallásunkat, pedig ott alig van mohamedán vallású állampolgár.

— Milyen lesz az iszlám vallási szervezete Magyarországon? — kérdékük.

— Vallási szervezetre nincs szükségünk, — így szólt a fejéle. — Nálunk minden mohamedán egyesüsréimél pap — imám — is. Különböztetnünk máris lesz Budapesten.

— Az iszlámnak számos jogi tétele és hitelve állami törvényeinkbe áltozik. Például a polgámiált házassági törvényünk nem enged. Hogyan hidaltuk át ezek a nehézségek.

— Én semmi nehézséget ebben nem látok. A török birodalomban is éles dualizmus áll főnn állami törvényeink és hittételeink pánacsra között. Egyházi és erkölcsi világunkat,

a mohamedán hívő egész nyilvános és magánéletét a szer szabályozza, mely a Korán hitelveinek, a próféta szóbeli rendelkezéseinek, az előző néki kalifa határozatainak, és végül az iszlám jogtudomány vélemények gyűjteményes összefoglalása. Nos, mi a szer nem reváljáljk, bármilyen ellenes is legyen állami, azaz világi törvényeinkkel. Mi szuntáik, konzervatívok vagyunk. A szuntáik, a liberálisok a perszák, akik ilyen esetekben az elítelté esbiméltására törekednek. Hangzatosmon kell a helyen, hogy más a muzulmánok is hit, a croyance és más a tette; a valósi (fál), Hiütök például valóban megengedő a többségeit, törvényeink azonban négyre csökkentették a feleségek számát. Magyarországon azonban anélk sem kétköve félti, hogy egy muzulmánok négy felesége lesz. Nem beszéltek az állami törvény és a hittélet összeköttéséről, hanem tisztán a való élet szemléletéről mondog, hogy a mai nehez megélhetési viszonyok nálunk nem tárak a több feleség tartásán. Még egyet mondók: egy mai fölvilágosult, méltó nő nem is engedne magra mellé még egy vagy több egyenlő joggállau nőt! Elem még sokah uson török nem járult, aki második nőt akart volna háziba vinni. Az ilyen házasságot meg sem kölének. A végző eredményben oda kényülődök, hogy az állami törvény természetesen döntő többséggében van vallási tétének pedig a hit birodalomban maradnak. Összetöközésről így szó sem lehet. Megjegyzem azonban, hogy például az angol birodalom gyakorlatában elismerti és megengedi a többségüket is.

Ezek után látogatást tettünk a Magyarbosnyák-hercegovinai gazdasági középootban.

hegedűsziója szintén kiváló zenei tehetséggel tesz bizonygatót, Juhasz Ferenc zsalavata bármilyen szigorú kritikát kiáll. A többi szám színpadi előadásokból állott. A szereplők egytől-egyig megfelelekek a beléjük helyezett bizalomnak. Mindegerendniük elismerésünket.

A Kókák c. jelenet, mely két magyar baka kalapját mutaja be egy éhes kózzal, ki az etetését várja, melyet megkérdezik, mind felfalja, — igen mulatságos volt. Nagy deríttség között folyt le a Szalmázogvy c. bohózat, melynek szereplői különösen fejlett játékot produkáltak. Kedves volt a Karácsony a poszton c. alkalmi jelenet, melyben két posztoló magyar baka a kikötött karácsonyi csomagot, melyben van mézes kalács, csokoládé, kóli víz stb. mulatságos megjegyzések között bontogajja.

Másnap, dec. 27-én megjelentek a számkolat hasonlóan nagy közönség előtt. Ine az iskolák mind kintek nagykent, amely alkalmából elboshaban Tatay Irén, Vidkovich Dániel és Patkó Bela igazgatókat illeti az elismerés.

Lapunk részről csak örömméneked adunk kifejezést ezen szép harmonizáló látvány és reményességünket fejezzük ki, hogy intézeteknél jóváben is így neves szemléli élvezetben fognak minket részesíteni. Adja Isten!

Hattyúkoltak.

Az óceánus még nem árult.

Platyka és gonyolós némejeeknek mindennapi kenyérkének válik.

Alkotni tudjan először, aki hivatos bírálója akar lenni másnak.

Nőnél természet kellék, férfiaknál undorító a hitvány.

Gyermeknek az engedelmesség, szőlőnek a kötelezettségetesítés a legfőbb kesésze.

Amely virág gyorsan fejlődik, hátlen elharvad: ne arbanjunk tehát korvának lenni.

Az anyai szeretet, a szeretekek gyógygye. Karolyi Tóth Lajos.

Az intézet igazgatója, Balkányi Kálmán dr. a kérdésről így nyilatkozik:

— Az ezme, az izlam jogállása szabályozásának kérdése voltképpen meg új. Bosznia Hercegovina annexiója, Ada-Káthén szigetének hozsánk csatlása, az 1912. évi áusztriai törvényi szabályozás természetes folyamomja volt, hogy szükségesnek tartottuk az izlam-vallás jogi státusnak hazánkban való megterésit itik. Bosnyák mohamedán közök már 1912. október 28-án indítványozták a kérdés megoldását, a Magyar-bosnyák-hercegovinai gazdasági közepont pedig már 1913. július 29-én a kormányhoz följegyezési is intézést, mely Magyar Gézó dr. egyetemi tanár-urak munkálata alapján tervezett ad a kérdés jogi előmteréséhez. A háború nagyban erősitette nökönözésünket a mohamedánus iránt és ennek tulajdonítoható, hogy az imárré évek óta huzódó probléma most hamarosan megoldást nyer. Mini az intézetünk kiadásában is megjelölt fölfejlesztésünkből látható, mi a magunk részéről az izlam jogállású külön törvényvel ajánljuk szabályolni. Egy sui generis jogi státust javasolunk a mohamedán vallás számára. Az izlam fennálló törvényeink közél teljesen nem illeszkethető he, és másfélféle állomtervényeink, az állami beavatkozást az izlammal szemben biztosítani kell.

Az izlam vallási intézményeinek, vallásügyi körletének és teklésének, a törvényesen bevett és törvényesen elismert valláséleti tekeket megújító védelmet kértünk biztosítani. de kiemeltadón, hogy a törvényeinkkel ellentétes intézményekre és szokásokra ez a védelem nem terjed ki.

HIREK.

Lapunk előfizetőinek, munkatársainak és olvasóinak boldog újévet kívánunk.

Ő- és újévi istentisztelek sorrendje. A róm. i.ath. plébánia templomban. Ő esteződ napján d. u. 5 órákor Te Deum, elette sz. beszéddel mond Zoboky Vince segédlelkész. Újév napján 7 órákor csendes szent mise 9 órákor ünnepléses szent mise szentségkeltéssel és assistentiával, t.arih: Récsy Ede hádfőnök Zoboky Vince és Tóth Lejos segédlelkész assistentijával. A szent beszéddel a celebráns mondja. 11 órákor csendes szent mise. D. u. 5 órákor hitána. — A ref. templomban: Ő év napján a d. u. fél 3 órákor kezdődő istentisztelet szentbeszéddel mond: Kürthy Zoltán s. lelkész. Újév napján d. e. és d. u. presbiter: Kürthy Károly s. lelkész vallásatanár. Újév utáni vasnapon (jan. 2) d. e. és d. u. Kürthy Zoltán s. lelkész. — A s. ág. hitv. ev. templomban. Ő év napján a d. u. 6 órákor kezdődő istentisztelet szentbeszéddel tart: Rédei Károly lelkész. Újév napján d. e. presbiter: Rédei Károly lelkész. Újév utáni vasnapon d. e. Kürthy Károly ref. s. lelkész vallásatanár.

Költetés. Dr. Kovács József, városunk főorvosát, aki jelenleg a szerb harczenet teljes ezredorvosi szolgálatot, a hádvézetőség a Vörös Kereszt II. oszt. hadikézményes díszlevelét tüntette ki.

Költetés. Sirohágy József helybeli államipétsészéi ménököt, tartalékos honvéd főhadnagyot az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásáért Sigánun laudis szal tüntette ki ő felségé.

Eljegyzés. Nemeth Endre okt ménök, cs. és k. tart. zászlós eljegyzte biklei Görög Bertalan vm. levéltáros kedves leányát, Mucit.

Házasság. Dr. Peiszner Ártur budapesti ügyvéd, városunk fia vasárnap d. u. esküdtött örök hűséget Weisz Antal helybeli földbírókos leányának Margitnak. Esküvő után a menyasszony szülei házánál vacsora volt s másnap a fiatal pár la helyére, a fővárosba utazott.

Gvaszaset. Váratlan és súlyos csapás érte a Diczig sz. Szolomájer. családokat özv. Diczig Adámmé, szül. Szolomájer Máriának december hó 28-án reggel 4 órákor, életének 56-ik évében, rövid szenvedés után bekeveizett elhunytával. A temetése dec. 29-én nagy részvét mellett ment végbe a Verbőczy-u. 15. sz. gyűsz:házból.

Pénzvárízvígálat. Debreczeni István kir. tan. polgármester kedőden d. u. Boroly György tiszt. főügyész társaságában házi pénzvárízvígálatot tartott és mindent a legnagyobb rendben talált.

Hősök halála. Manherc Mátyás mező-petri-., Farkas Lajos érdengegi, Szilágyi József szaniszlói gazdálkódk az északi harczenén hősi halált haltak.

Élőleptetés. A máv. debreczeni üzlevezetőség, Tóth Györgyöt, a mozdonyvezetői kar egyik kiváló tagját, főmozdonyvezetővé nevezte ki.

Gvaszaset. Súlyos csapás érte ismét Jeneser Mikály főgúmn. rajtanárt. Leánykájuk: Lili like dec. 18-án Peli-Gözön, a gyógyintézetben életének 13-ik évében elhunyt. A súlyos csapásokat szenvedett család iránt a mely részvét átitalnos.

Lapírvetés. A „Polgári Olvasókör” az összes lapokat január 2-án, vasárnap d. u. 3 és fél órákor fogja elővezetni.

Városunk színiüggyi bizottsága kedőden d. u. tartott ülésében Neményi László színi-gazdálónak január 1-től, március 1-ig, a játszatási engedélyt megadta.

Adományok. A Vörös Kereszt-Egyesület helybeli főbizottság újabb a következő adományok folytát be: Nagykaroly városi tisztviselőek november és december havi fizetéséből felajánlott összes 57 K 35 f., Görz Emma gyűjtése a katonák karácsonyára 5 K, Kerekes Erzsike adománya a katonák karácsonyára 5 K, Spitz Ithyka gyűjtése a katonák karácsonyára 21 K, Gaszár, Csizsós és Roszaly közönségyi gyűjtés a hadi árvák részére 50 K, Csomakózi r. k. egyház adománya a katonák karácsonyára 25 K, Lovas Ibonka gyűjtése a katonák karácsonyára 11 K 30 f. Összesen: 25 korona 65 fillér.

Bizottsági ülések. Városunk jogügyi és pénzüggyi bizottsága december hó 30-án d. u. 3 órai kezdettel a legközelebbi közgyűlés tárgyal előkészítése céljából ülést tartott.

Fizetéselőadás a főgúmnizium és leányiskola ünneperől. Felfültettek: Kőlcseyonnda munkadíj elengedése fejében 24 K, Nonn Gyula 10 K, Romándy Gézáni (Fény) 6 K, Berger Armin, Falussy Árpád, Polcer Ének, Szasál Bélané (Somakör) 5-5 K, Bárdos Oszkár, Kemény Ferenc (Vállaj), dr. Adler Ador, Hirschler Samu (Erszákend), Huszthy András, Lélay József, Dencs Romulusz, Láng Gyula (Vállaj), Pásztyó Máris (Szaniszló), Récsy Ede, Rónay István (Csánlós), dr. Schöpfling Bélané, Székely Gyula (Mérk), dr. Sternberg Géza, Tattay Irén, Tóth Lajos, dr. Varady János, Zoboky Vince, 2-2 K, özv. Jakab Zoltáné, H. Király Ferencné, Klein Ignác, Kiss György, Luczay Margit, N. N., Penzel Mihály, Rédei Károly, Szolomájer János, Szabán Mária 1-1 K. A felfültetőnek a katonák nevében is ezeken mondotk hálás köszönetet. Beviteli a cruftosazás a „Karácsonyest” futareinek árusításából befolyt összeggel együtt 413 K 60 fillér. Kiadás (diszleltésnél, m. aszárókész, műsor, beletpeltje), a „Karácsonyest” kinyomtatása, a karácsonya felcsiztése, pódtum szállítása, függöny felszerelése és más kisebb kiadás) 117 K 80 f. Tisztei bevétel 295 K 80 f. Ezen összességől 236 doboz cigarettát vetttünk a katonák részére 247 K 20 f. értékben a hátralevő 48 K 60 f pedig Vezetők Éde urnák, mint a Vörös Kereszt áleltónékékné adtam át. Nagykaroly, 15-15. december 28-án. Branczecky József, legveszeselel tanár.

Gyermek előadás lesz a Protestáns Társaságban 1916. január 2-án vasárnap este 6 órai kezdettel 40 filléres belépő-díjjal a háboruban megvakult katonák részére. Színe kerül: „Emma és Oiga.” Szereplők: Hill Lujzika, Cristóph Irénke, Szolomájer Magdolna, Kerész Erzsike, Cristóph Sacika, Gosz Margitka és Andó István. Felfültetőnek, tekintve a nemcsak köszönettel fogadtatni és hirtírlépg nyugtáztatni. A jötkönyvédi, kedvesnek igértékbe gyermek előadászat azóta is felhívjuk a közönség szives figyelmét.

Felfültetőnek a polgy. fűskolának a helybeli eseteket árujai javára rendezett ünnepélyen: Branczecky József 3 K, Rók Ferenc 2 K, Récsy Ede, Rédei Károly, Vidkovich Dániel, Kesztuban Henrik és N. N. 1-1 K, Szegegy Lajos, N. N. N. N. 20-21 fillér.

Körhözgészítés. A gróf Karolyi kastélyban létesített 6 ágvas tisztú körház az egységesebb és egyszeribb kezelés érdekében a honvédelmatyva földészintjére helyezte át a Vörös Keresztyeszelet.

Nagykürty, 1916. január 2. Vasárnap. IV. évfolyam

Szatmármegyei Hirmondó

Közigazgatási, társadalmi és közgazdasági hetilap.
SZATMÁR VÁRMEGYE JEGYZŐEGYESÜLETÉNEK HIVATALOS KÖZLÖNYE.

A lap szerkesztését évről-évre a vármegyei közgyűlésnek kell elvégeznie. A lap szerkesztését a vármegyei közgyűlésnek kell elvégeznie. A lap szerkesztését a vármegyei közgyűlésnek kell elvégeznie.

Felkeltő szerkesztő: NAGY ISTVÁN, a satmármegyei jegyzőegyesület elnöke.
Munkatársak: BUDÓGYI ISTVÁN, a satmármegyei jegyzőegyesület titkára; KÖMÖRÖCZY PÉTER, a satmármegyei jegyzőegyesület titkára.

Eltérítési árak:
Egyre évről-évre: — — — — — 4 koronára
Nyitni sorra 40 fillér. Egyre évről 20 fillér.

Háborúval kapcsolatos általános érvényű rendelkezések.

— Bíró úrak szives figyelmébe. —

Hadisegélyben

csak az részesülhet, ki nem állandó állapotban van, hanem az őt illető keresetből, tartományi nem képez és ha őt addig egészben vagy részben a bevonás tartotta el saját keresetéből. Aki végül is megáll, az az őt illető keresetből lesz kénytelen. Segély igénybevétele: Feleség, gyermek — azelőtt, ha a házasoknál tartott volt lehet —, molnába, gyermek, unoka, apa, anyja, molnába, apa, molnába, anyja, nagypapa, nagyné, a feleség anyja, anyja, édes vagy molnába, testvér, örökösök, a gyermek, örökösök, a gyermek 8 éves korig felelőségek. Segély igénybevétele a jegyző az őt illető rendelkezések szerint. Összeírás minden hó 1. és 15-én az illetékes főjegyzőhöz, onnan minden hó 3. és 20-án a kir. Pénzügyigazgatóságok terjesztés (10.000. és 13.000. — 1914. sz. pénzügyminisiteri utasítás).

Általános érvényű rendelkezések, hogy Szatmár vármegye területén csak a magyar holdig (220 négyzetölves terület) legyen a földhöz tartozó házik, kertes, gyűjtő. A hadisegély megadásakor minden emberrel lakóháza körül 2 méterre, földhöz tartozó 1 koronára 60 fillérrel magasabb nem lehet.

Értelmezés

személyenként és haviánál 18 kilogramm, vagyis általában egy évre személyenként 2 méterre tartozó és szerkesztő meg. Tehát 1915. szept. 15-ig a

Terminyárak

Szatmár vármegyei, a májusi árak 1915. szept. 1-ől megváltoztak a következők: (Basi: 33 koronára (gabona): 29,30 koronára, árpa 29 koronára, szab: 28 koronára (1915. M. E. rendelet)

Hadi vásárló

50 mázsa alól vásárlásnál 1 koronával a maximum áról alól vehet, több a hozzá 33 koronával. 50 mázsa feletti mennyiség esetében az 1 koronát levonást nem teheti. Ha a hadi vásárló vásárlásának a teljesített területét átveszi vagy elhagyja, akkor, egy a területével fordított átvételre a Haditerületi rendszertől, Budapest, Németország 9. szám. A maximum árban a vasat szállító díj is bevonás alatt és ha a hadi vásárló az általa megvett termékeket a károk között ad nem veszi, terméke az átvesztés után későbbi kamatot és özet díjat számíthat fel.

Tojás Váltás

a hadban elesett tojás árakat ingyen kéri. Fényképeket a jegyző úrhoz kell beadni.

1916. Boldog újévet!

Milliók ajándékot kell fohász a jobb, boldogabb esztendő éjveleire. Nemzetünk milliói omlanak ma térdre a Mindenható láthatatlan színe előtt, boldogabb újévet kérve tőle. Boldogabb újévet kér az angol, biznyra azt a boldogságot, hogy letyorra a ssa hatalmas ellenfelet. Boldog akar lenni a francia a reális sikereit, ugyanarra vágyik az orosz, vérmes nemzeti aspirációjának teljesítését kérvé. Boldog akar lenni a szerb is, ki győzelmi kezével közhajót a csodát Európa népei közé, az orosz, ki mérszákra hajja cinyomott népe millióit.

Boldog újévet felkérőzd a kérdésem, mi is az új esztendője előtt. Lehetünk hisz. Kérdésünkkel nem kívánjuk országok pusztulását, mi csak a magunk megmaradását kérjük. A mi boldogságunk, amit ez új évtől kívánunk, az áldott béke előjetele lesz. Ez lesz az a legnagyobb boldogság, amit az újév hozhat.

Az igazságos Isten meg is fogja nekünk adni az a jövedelmy. Igazságos úgynk az ő kezébe van letéve; az ő

Hadiörögök.

Lakóink udvarán egy sor fenyő, A ház előtt virít sok rózsafű, Borostyán foga be a kőfalat, Több fenyőcsa dísz a utat, Hajnalta fel fel fornicostopon: S fény gondolat nem őket ajótom!

Ha majd az aratásig halál Sőt elvett egyszer visszavélt, Ha most véres-szaga rétek felett Keselyük nem, — golyók kerengenek S rakják fezekkel új esztendője: Mily áhítással szemlétem én.

Ha szénalattak haláron át Ágyak helyett szélű fű orogont, S erdők bokrában a golyókereg: Helyén nőtt mádrta évszerek: Tekintéti büszkén veheti ránk Szép napraforgó és jó baidrag!

Károlyi Tóth Lajos.

A mohamedán vallás recipiálása.)

— Beszélgetés Ahmed Hikmet bég úrök főközvetelővel. —

Az a világszerte dicsőség, mely mohamedán vallás bonnyaljának és török szövetőségének fogvérével kísérő a háború utánban szinte sürgös szükségessé teszi, hogy az erős érzelmi alapokon felépülő iszlám vallásrendszernek törvényhozásnak jogi státust biztosítsanak. A profán kibontott zórázásoktól mentesített harcra az iszlám millióit, méltányos tehát, hogy ezzel a vallással szemben, mely igazságos ügyekkel hathatósan támogatja, törvényi becsületesen is háttérrel járjon. De számítanunk kell arra is, erős gazdasági föllendülésre is, mely Boszniával, Hercegovinával és a török birodalommal létesítmi fog, ami szintén szükségessé teszi, hogy a harcban lakó mohamedánok vallási ügyét kedvezően rendezzük.

Ezek az intenciók ösztönözhetők kormányunk arra, hogy a parlament következésszerűen a törvényhozás elé javaslatot terjesszen az iszlám jogállásának Magyarországon való rendezéséről.

* Itt: H. Károlyi Feren, megjelent a Budapesti Hírlop 326. számában.

A törvénnyel szabályozással Magyarországon is elismeri a mohamedán vallás szabadságát, mely Boszniában és Hercegovinában és Ausztriában már eddig is biztosított volt.

Már Bosznia és Hercegovina okkupálásakor a monarchia Törökországgal 1879. április 21-én kötött szerződést kötött, melynek 2. szakasza kimondja, hogy a Bosznia és Hercegovina területén levő minden hitfelekezettnek szabad vallás-gyakorlata biztosított, a csapatparancsnokok, valamint a közigazgatási hivatalok a legnagyobb gondossággal fogják érdekelni, hogy a muzulmán lakosság becsülettel, szociálisan, szabad vallás-gyakorlatait, lelki életükkel való viszonyukat semmi se bánta vagy háborúsága. Ugyancsak a szerződésben kimondottak, hogy a szultán nem a muzulmánok nyilvános imádkozásait és a minareteket az ottomány zászlókat is kiűzheti.

Az anezköz következében az 1879. évi szerződésnek érvénye megszűnt. Ausztria és Magyarország 1908. évi február 26-án Törökországgal újabb szerződést kötött, mely ismét biztosítja a mohamedánok szabad vallás-gyakorlatait és továbbra is megengedi a szultán minit kálfa névvel nyilvános imádkozás való emelítését. A török zászlóknak a minareteken való kitűzése azonban megszűnt.

A végleges vallási rendezés a homnyák alkotmányos híral. Bosznia, alkotmányos a teljes vallás szabadságát biztosítja, miniszterial a Boszniában „ezelőzserint elismert vallások”

EK 2: Budapesti Başşehbenderi Ahmet Hikmet (Müftüoğlu) Beyin Macaristan'da İslam dininin tanınması hakkında Szatmármegyei Hirmondó gazetesinde yayımlanan röportajın ilk sayfası ("A mohamedán vallás recipiálása", Szatmármegyei Hirmondó, 2. Január 1916, p. 1.)

terjesztették szentesítés végett Felségünk elé:

Törvénycikk

az iszlám-vallás elismeréséről.

1. §.

Az iszlám-vallás törvényesen elismert vallásnak nyilváníttatik.

2. §.

A mohammedán vallást követők vallásfelekezetté alakulásához a hitelvi, az erkölcsi tanokra, az istenitiszteletre és egyéb vallási szertartásra vonatkozó szabályok bemutatása nem szükséges és azok a hitéletre vonatkozó összes többi rendelkezéseket magában foglaló szervezeti szabályzat jóváhagyásakor nem esnek vizsgálat alá.

3. §.

A mohammedán vallásfelekezet magyarországi szervezete, a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával, összefüggésbe hozható a mohammedán vallást követőknek Boszniában és Hercegovinában fennálló törvényes szervezetével.

Lelkészségi és egyházközségi elöljáró, vagy a felsőbb egyházszervezeti képviselő tagja, a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával, a felekezetnek oly tagja is lehet, akinek képzése a Boszniában és Hercegovinában ily állásra megkívánt képzésnek felel meg. Ugyanígy lelkészek már az első hitközség megalakulása előtt is alkalmazhatók, ha számukra állásukhoz mért megélhetés biztosíttatik.

EK 3: Macaristan'da İslamiyet'in resmi din olarak tanıyan 1916 tarihli 17 numaralı kanun maddeleri (Macarca) (*Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)*, OLN 45, Lad. H. Ser. An Fasc. 3. 1916: 17).

4. §.

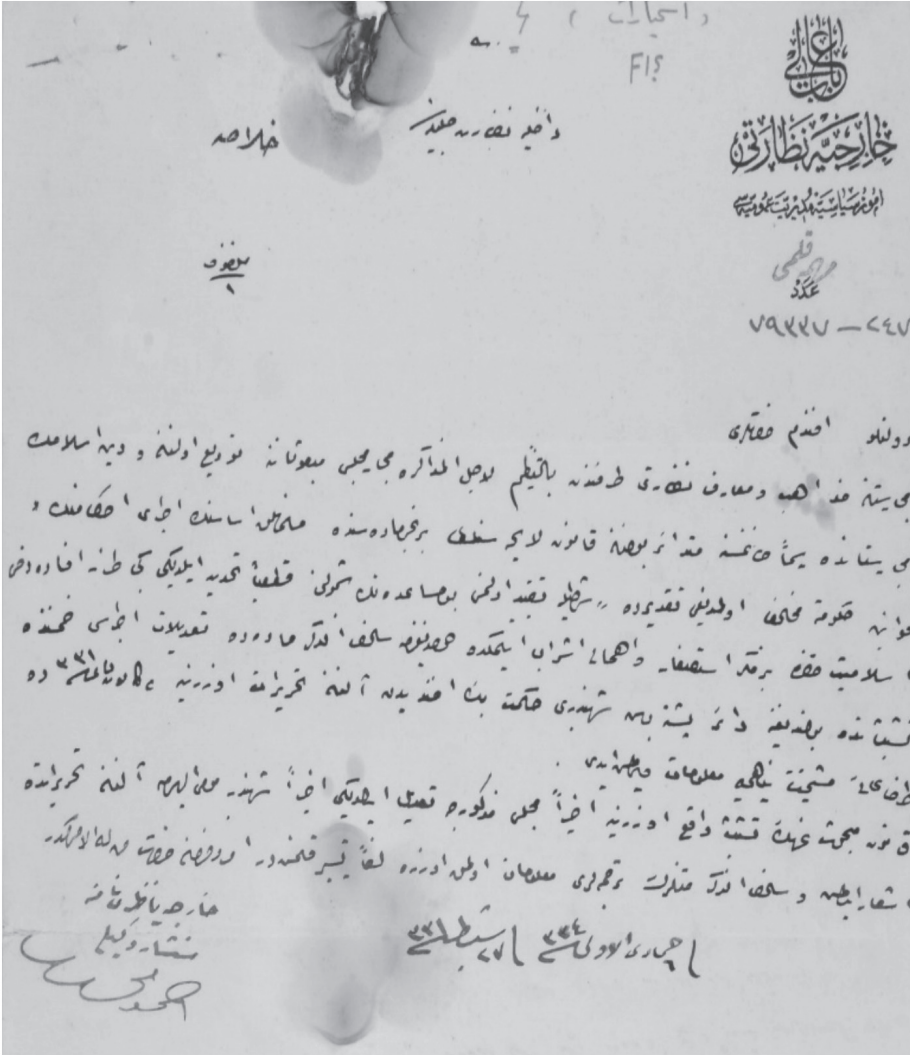
Az iszlám-vallás gyakorlása, valamint hitelvei, tanai és intézményei a fennálló törvények korlátain belül a törvényesen elismert vallást megillető jogvédelemben részesülnek.

A mohammedán vallásfelekezetre egyebekben a törvényesen elismert vallásfelekezetekre vonatkozó jogszabályok irányadók. Az esetleg szükséges további eltéréseket a minisztérium rendelettel állapítja meg.

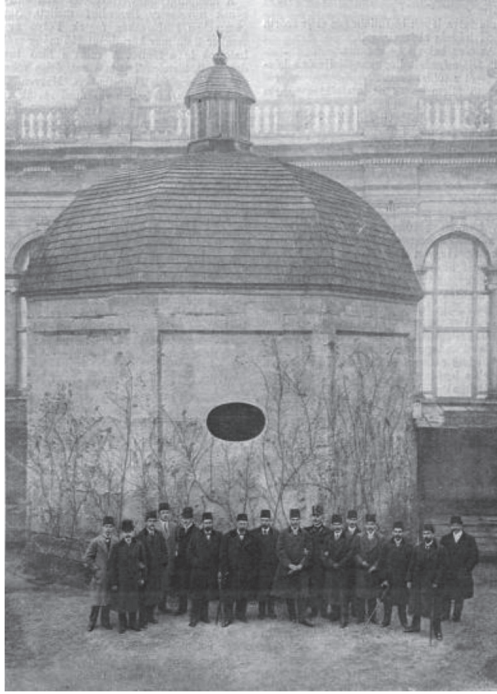
5. §.

Ez a törvény a kihirdetés napján lép életbe s azt a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a belügyminiszter és az igazságügyminiszter hajtja végre.

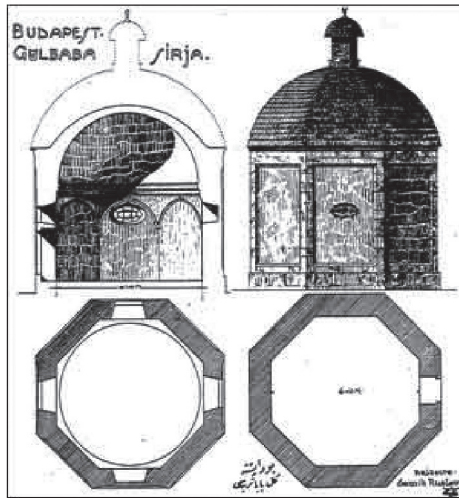
Mi e törvénycíkket s mindazt, ami abban

EK 5: Macar Mebusan Meclisinde görüşülen İslamiyet'in kabul edilmesi hakkındaki kanunun birinci maddesinde değişiklik yapılması hakkındaki belge. (BOA, DH. EUM.5. Şb., Dos. 22, no.7, Lef: 5, Tarih: 06 Cemaziyelewvel 1334-27 Şubat 1331)

EK 6: Macaristan'da Müslümanların önemli ziyaretgâhlarından Gül Baba türbesi. 1910 yılında Budapeşte'deki Gül Baba Türbesini ziyaret eden Türk gazetecileri. (*Vasármapi Ujság*, 18 Decembar 1910, p. 1065.)

Ek 7: Budapeşte Gül Baba Türbesi mimari planı. (Kaynak: <http://kodeks.uni-bamberg.de/hungary/media/Budapest/GulBabaPlan.jpg>, Erişim Tarihi: 07.11.2016)

Ek 8: Budapeşte Gül Baba Türbesi ve içten görünümü. (İBB., Atatürk Kitaplığı, Kartpostallar, Krt_002381)

Ek 8: Enver Paşa Galiçya cephesini denetlemeden önce Müslümanların toplanma mekânı olan Budapeşte'deki Gül Baba Türbesini ziyareti (1916). (*Gül Baba Türbesi*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1998).

Ek 9: Galiçya Cephesine gidecek olan Osmanlı askeri Budapeşte'deki Gül Baba Türbesi önünde namaz kılarken (1916). (*Gül Baba Türbesi*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1998).

Ek 10: Budapeşte Gül Baba Türbesi türbedarı İmam Abdullatif Efendi (1909-1946) Macaristan'daki Müslümanlara hutbe verip Cuma namazı kıldırırken. (<http://magyarislam.hu>, Erişim: 09.10.2017)

Resm-i kuşâdâ mücedâkib câmi-i şerif minaresi önünde Hâce Ali Rıza Efendi ile birlikte Avusturya Bahriye Nezâreti ve karargâhî sâmeti ve râhtânâ grup halinde.

Ek 11: Ortada Ali Rıza Efendi arkasında sağındaki Alim Can ve solundaki Peşte'deki "Gül Baba" türbedarı Abdüllatif Efendi (*Harp Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 6, Şubat 1331, s. 83).

Ek 12: Budapeşte'deki Müslüman Boşnak Askerleri, ortada oturan Askeri İmam. (*The Emperor's Bosniaks: The Bosnian-Herzegovinian Troops in the u.k. Army; History and Uniforms-1878 to 1918*, Editor: Christoph Neumayer, Erwin A. Schmidl, Verlag Militaria (2008).

DEĞİŞEN DİPLOMASİ ANLAYIŞI, KAMU DİPLOMASİSİ VE TÜRKİYE

THE CHANGING CONCEPT OF DIPLOMACY,
PUBLIC DIPLOMACY AND TURKEY

HASAN KOCABIYIK*

ÖZ

Günümüzde, uluslararası ilişkilerde kamu diplomasisi en az geleneksel diplomasi kadar önem kazanmış ve ülkelerin uluslararası sistemdeki konumlarında etkili faktörlerden birisi halini almıştır. Diplomaside bir dönüşümü de beraberinde getiren bu durum, dış politikada yeni yaklaşımların gelişmesine zemin hazırlamıştır. Türkiye, bu alandaki gelişmelere biraz geç adapte olmakla beraber, son dönemde önemli mesafeler katetmiş durumdadır. Bu çalışmada, kamu diplomasisinin gelişimi ve dünyadan kamu diplomasisi çalışmalarına örnekler verilerek Türkiye'nin bu konuda hangi konumda olduğu, hangi araçlarla ne tür kamu diplomasisi faaliyetleri yürüttüğü, çeşitli kaynaklardan yararlanılarak aktarılmaya çalışılacaktır. Türkiye'nin bu alandaki tarihi tecrübesi incelenmesi gereken önemli bir konu olarak görülmektedir. Çalışmada öncelikle kamu diplomasisi kavramı üzerinde durularak, anlamı, boyutları, tarihsel gelişimi ve araçları incelenmiştir. İkinci olarak, kamu diplomasisi ile birlikte diplomaside yaşanan dönüşümün üzerinde durularak, Avrupa Ülkeleri, ABD ve Japonya örneklerine yer verilmektedir. Son olarak ise Türkiye'nin kamu diplomasisi imkânları, bu alanda hangi konumda olduğu ve hangi araçlarla ne tür kamu diplomasisi faaliyetleri gerçekleştirdiği aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinin verimliliği ve koordinasyonu bağlamında önerilere de yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Uluslararası İlişkiler, Kamu Diplomasisi, Kültürel Diplomasi, Yumuşak Güç, İnce Güç, İstimalet Siyaseti.

ABSTRACT

Today, public diplomacy in international relations is as important as the traditional diplomacy, and has become one of the crucial factors in countries' position in the international system. This situation, accompanied by a transformation in diplomacy, has prepared the ground for the development of new approaches in foreign policy. Turkey, although a little late to adapt to developments in this area, has already taken important steps in recent years. In this study, Turkey's position will be described by using various sources, public diplomacy tools and activities within the frame of the development of public diplomacy and giving examples of other countries' public diplomacy efforts around the world. Turkey's historical experience in this field is seen as an important issue that should be examined. In the article, first, the meaning, dimensions, historical development and tools of public diplomacy are described. Secondly, the emphasis on the transformation of diplomacy along with public diplomacy are discussed; the examples of European countries, the United States and Japan are given for deeper understanding. Finally, Turkey's public diplomacy opportunities, position in this area and the public diplomacy tools and activities were explained. Moreover, suggestions are given on the efficiency and coordination of public diplomacy activities of Turkey.

Keywords: Foreign Policy, International Relations, Public Diplomacy, Cultural Diplomacy, Soft Power.

* Yunus Emre Enstitüsü, Kültür Sanat ve Projeler Müdürü,
hasankocabiyyik@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8061-9895>

Makale Atf Bilgisi: KOCABIYIK, Hasan, (2019). Değişen Diplomasi Anlayışı, Kamu Diplomasisi ve Türkiye, *Avrasya Etüdleri*, 163-196.

Gönderim Tarihi: 10.04.2019 Kabul Tarihi: 15.05.2019

Giriş

Günümüzde devletlerin dış politikalarında klasik diplomasi yöntemleri kadar etkili olan bir diğer unsur kamu diplomasi olarak tanımlanan *gönüllere hitap edebilme* becerisidir. Ülkelerin diplomatik misyonlarının geliştirdiği ilişkiler, heyetler arası müzakereler, resmî açıklama ve diplomatik bildirimler gibi klasik diplomasi yöntemleri işlevselliğini korumakla beraber çoğunlukla buna eş zamanlı olarak, bazen de daha fazla öne çıkan bir şekilde kamu diplomasisi faaliyetleri, uluslararası ilişkilerde etkin bir unsur olarak kullanılmaktadır.

Faaliyet türü olarak düşünüldüğünde tarihte farklı kamu diplomasisi örneklerine rastlamak mümkündür. Bu bakımdan, kamu diplomasisinin karşılık geldiği anlam itibarıyla ilk defa ne zaman ve kim tarafından uygulandığı konusu tartışmaya açık bir konudur. Ancak kamu diplomasisinin kavram olarak ilk defa kullanılmasına baktığımızda Amerikan dış politikasında rastlamak mümkündür. Kamu diplomasisi ilk defa “yumuşak güç” veya “ince güç” olarak da tanımlanan “softpower” kavramıyla bilinirlik kazanmıştır. Bu kavram ilk kez Edmund Gullion tarafından “bilgi ve fikirlerin uluslararası akışı” tabiriyle 1965 yılında kullanılmıştır.¹ Bu kavramın daha iyi anlaşılmasını sağlayan Joseph Nye ise; “bir ülkenin dünya siyasetinde istediği sonuçlara ulaşabilmesi için, onun değerlerine hayran olan, örnek alan, refah seviyesine ve fırsatlarına özenen ülkelerin olması ve onu izlemesi” gerektiğini belirterek daha geniş bir tanım getirmiştir.²

Ticaretle başlayan küreselleşme ve iletişimin yaygınlaşmasıyla sınırlar ortadan kalkmış ve McLuhan’ın ifadesiyle dünya global bir köy haline gelmiştir.³ Yirmibirinci yüzyılın ikinci yarısında teknolojinin gelişmesine bağlı olarak iletişim ve haberleşme kanallarının yaygınlaşması ile kamu diplomasisi faaliyetleri de artmakta ve çeşitlenmektedir. Ulusal çıkarların savunulması noktasında muhatap ülkelerin hükümetlerini veya uluslararası kuruluşların yetkililerini ikna etmek bir neticeye ulaşılması için her zaman yeterli değildir. Devletler veya hükümetler yabancı kamuoyunu doğrudan bilgilendirmek ve olumlu yönde etkilemek durumundadırlar. Bu da diplomaside bir dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Devletler artık sadece klasik diplomasi yöntemleriyle istedikleri sonuçları alamamaktadırlar. Uluslararası ilişkilerde geline süreç kamu diplomasisi kavramı altında tanımlanan faaliyetlerle muhatap toplumları etkilemeyi ve deyim yerindeyse ‘gönül kazanmayı’

1 Gaye Aslı Sançar. *Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler*, Beta Yayınları, İstanbul, 2012, s. 79

2 Joseph Nye. *Yumuşak Güç*, Elips Kitap, Ankara, 2005, s. 14

3 Marshall McLuhan. *Understanding Media: The Extensions of Man*. Massachusetts: MIT press. 1994, s. 93 (first published in 1964) içinde Tuğçe Öztürk. “Dış Politikadaki Etkin Unsurlar: Kamu Diplomasisi ve Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Etkinliği”, 2009, s.1, <http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/tugceersoyozturk.pdf>; erişim: 08.01.2018.

zorunlu kılmaktadır. Bu durum kamu diplomasisini dış politikanın vazgeçilmez unsuru haline getirmiştir.

Gelinen noktada kamu diplomasisi, gelişmiş devletlerin yabancı ülke toplumları nezdinde olumlu imaj oluşturmak için kullandıkları en aktif ve stratejik yöntem halini almıştır. Türkiye'nin içerisinde bulunduğu uluslararası ortam ve ulusal çıkarları bu yöntemi kullanmayı zorunlu kılmaktadır. Nitekim ülkemiz son dönemlerde bu alanı aktif bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Türkiye'nin tarihinden aldığı tecrübesi ve bağları da bu alanda geniş imkânlar sunmakta ve Türkiye'yi avantajlı bir duruma getirmektedir.

Bu çalışmada kamu diplomasisi, genel olarak diplomaside dönüşüm bağlamında ele alındıktan sonra, farklı ülkelerin kamu diplomasisi uygulamaları ve Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetleri genel hatlarıyla aktarılmaya çalışılacaktır. Bu yönüyle okuyucuya kıyaslama imkânı sunulmaktadır. Çalışmanın dikkate getirmek istediği hususlardan bir tanesi diplomaside yaşanan dönüşümün bir sonucu olarak kamu diplomasisinin kazandığı önem iken diğer önemli husus da Türkiye'nin bu alandaki tarihi tecrübesidir. Türkiye'nin kamu diplomasisi imkânları ve tecrübesi (yumuşak gücü) bu bağlam içerisinde ele alınırken bu alandaki güncel faaliyetleri de genel hatlarıyla aktarılmaya çalışılacaktır. Ayrıca, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yaşanan bürokratik dönüşümün, kamu diplomasisi alanına yansımaları ve ilgili kuruluşların faaliyetleri yeni idari yapılanma bağlamında daha güncel bir bakış açısı ile ele alınmaya çalışılmıştır. Bu minvalde, kamu diplomasisi faaliyetlerinin koordinasyonu ve verimliliği üzerine bazı öneriler de getirilmiştir.

1. Kamu Diplomasisi

1.1. Kamu Diplomasisinin Tanımı

Uluslararası ilişkilerde kamuoyu algısı her geçen gün önemini artırmakta, kamuoylarını ve gündemi etkileme kabiliyeti önemli bir faktör olarak dış politikayı etkilemektedir. Devletler politika geliştirirken hem iç hem de dış kamuoyunu dikkate almak zorundadırlar. Bu nedenledir ki geliştirilen politikaların muhataplar nezdinde kabul görebilmesi için hedef kitlenin gönüllerinin kazanılması, empati kurmalarının sağlanması ve netice itibarıyla olumlu bir imaj oluşturulması zaruridir. Bu zorunluluk, dış politikayı destekleyen bu faaliyetler bağlamında, bizi kamu diplomasisi kavramına götürmektedir.

Kamu diplomasisi kavramını ilk kez kullanan ve bu kavramı “bilgi ve fikirlerin uluslar ötesi akışı” olarak değerlendiren Edmund Gullion'a göre kamu diplomasisi, “dış politikaların düzenlenmesi ve yürütülmesi üzerindeki kamu tutumlarının

etkilenmesini ele almaktadır”.⁴ Genel anlamıyla kamu diplomasisi, “yabancı kamuoyu ile etkileşim halinde olmak” şeklinde tanımlanmaktadır. Efeğil’e göre buradaki amaç, “ilgili ülkenin vatandaşlarını etkileyerek, yabancı ülkenin davranışını ulusal çıkarları bağlamında değiştirmektir”. Bu nedenle, “diğer ülkelerin kamuoylarının eğitilmesi, bilgilendirilmesi ve sürece bir şekilde dâhil edilmesi” gerekmektedir.⁵ Burada kamu diplomasisi stratejik bir iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamu diplomasisine dair birçok tanıma rastlamak mümkündür. Mark’a göre kamu diplomasisinin ana amacı, köklü ilişkiler inşa etmektir. “Diğer ülkelerin ihtiyaçlarını, kültürlerini, insanlarını anlamak; bakış açılarını paylaşmak, yanlış algılamaları düzeltmek, ortak paydalar bulmak kamu diplomasisinin başlıca hedefidir. Kamu diplomasisi, bir ülkenin imajının ve bilinirliğinin, bireysel etkileşim için uygun ortam yaratabilecek bir güç olduğu varsayımına dayalıdır.”⁶

Hans Tuch’a göre kamu diplomasisi bir iletişim sürecidir. Kamu diplomasisi “medyanın uluslararası ilişkilerdeki rolünü, hükümetlerin kamuoyuna dayanarak kendini geliştirmesini, bir ülkenin özel kuruluşlarının diğer ülkelerin kuruluşlarıyla hükümet dışı etkileşimde bulunmasını ve tüm bu uluslararası sürecin, politika geliştirme ve dış ilişkilerin yönlendirilmesi üzerindeki etkisini kapsamaktadır...”.⁷ Manheim ise kamu diplomasisini “algılamaları yönetebilme ve yabancı kamu sektörlerini hedefleriniz doğrultusunda yönlendirebilme sanatıdır” şeklinde tanımlamaktadır.⁸

Josef Nye, otoriter devletlerin yerlerini demokrasilere bıraktığı bugünlerde, her ne kadar yabancı liderler ile dost olursa da, halkın ve meclisin nezdinde olumsuz bir izlenim bırakıldığı anda, liderlerin etkinliğinin kısıtlanabileceğini belirtmektedir. Buna göre, böyle durumlarda kamuoyunda hedeflenen diplomasi, yani kamu diplomasisi, sonuçlar açısından liderler veya devletlerin ilgili resmi birimleri arasındaki geleneksel diplomatik iletişimlerden daha önemli hale gelebilmektedir.⁹

Kamu diplomasisin kavram olarak tanımlanması ve uluslararası ilişkiler bağlamında sıkça kullanılır hale gelmesini sağlayan en önemli kişilerden olan Joseph Nye, bu kavramı yumuşak gücün bir kullanım alanı olarak tasvir etmektedir.

4 Sancar, *Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler*, s. 79

5 Ertan Efeğil. “Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi”, Kamu Diplomasisi Enstitüsü, <http://www.kamudiplomasisi.org/makaleler/makaleler/94-tuerk-di-politkasi-ve-kamu-diplomasi>; erişim: 21.01.2018.

6 Leonard Mark. *Public Diplomacy*, Foreign Policy Center, Londra, 2002, s. 8-9.

7 Hans N. Tuch. *Communicating With the World: U.S. Public Diplomacy Overseas*, St. Martin's Press, New York, 1990, s. 9.

8 Jarol Manheim. “Talking Points for Meeting with Staff of Senate Foreign Relations Committee”, 2001. İçinde: Christopher, Ross. *Public Diplomacy Comes of Age*, The Washington Quarterly, printemps, 2002, s. 75.

9 Joseph Nye. *Yumuşak Güç*, s. 106

Buradan hareketle diplomasideki dönüşüm bağlamında yumuşak güç üzerinde kısaca durmakta yarar görülmektedir.

1.2. Diplomasi Anlayışının Değişimi ve "Yumuşak Güç"

Diplomasi denildiğinde ilk akla gelen devletlerarası ilişkilerin ilgili resmi kurumlar/makamlar aracılığı ile idare edilmesidir. Terim olarak diplomasi "bağımsız devletlerin, yani uluslararası sistemin temel birimlerinin, birbirleriyle olan ilişkileri ve kullanılan metotların tümü" şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁰ Arı, diplomasiyi en geniş anlamıyla uluslararası ilişkiler olarak; en dar anlamıyla ise dışişleri bakanlıkları ve onlara bağlı diplomatik temsilcilikler aracılığı ile yürütülen ilişkiler olarak tanımlamaktadır.¹¹

Diplomasi genel olarak karşdakini kendi fikirlerimize veya tekliflerimize ikna etmek amacı gütmektedir. İkinci dünya savaşından önce diplomasi sadece uluslararası sistemin aktörleri olan devletleri hedef almaktadır. İkinci dünya savaşı sonrasında ise uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşlarının milletler arası aktörler olarak devreye girmesiyle diplomasi konsepti de değişmeye başlamıştır. Diğer yandan, teknolojinin de gelişmesiyle elde edilen imkân ve fırsatlar bir yenilik olarak diplomasi alanında da kullanılmaya başlanmıştır. Bu yenilikler halkların da diplomasinin konusu olmasını hızlandırmıştır.¹²

Bazı düşünürler 19. yüzyılın parlamentolar, 20. yüzyılın kitleler, 21. yüzyılın ise kamuoyları yüzyılı olduğunu iddia etmektedirler. İki devlet başkanı görüşmeden evvel oluşan kamuoyu algıları zaten toplantı gündeminin, liderlerin hareket alanının yüzde 90'ını etkileyebilmekte, dolayısıyla küresel kamuoyu siyasi gündemi de belirleyebilmektedir.¹³

İnsanların zihinlerinin kazanılmasını sağlayan dış politika araçları arasında öne çıkan diplomasi, alanını her geçen gün genişletmekte ve bir iletişim süreci olarak farklı kitlelere hitap etmektedir. Morgenthau'ya göre amaçlarına ulaşabilmesi için elindeki "gücü" kullanması, diplomasinin kendi çıkarı gereğidir.¹⁴

Dönem ABD Başkanı Reagan, Eylül 1987'de danışma komisyonun düzenlediği bir toplantıda kamu diplomasisine atıfta bulunarak şu açıklamayı yapmıştır:

10 Jim Riggins. "A Strategic Assessment of Public Diplomacy", USAF, 1998, s. 4. İçinde Akçadağ, Emine. "Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Diplomasisi", TASAM Kamu Diplomasisi Enstitüsü, 2010. s. 2, <http://www.kamudiplomasisi.org/makaleler>; erişim: 30.12.2017.

11 Tayyar Arı. *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 4. Baskı, Alfa Yayınevi, 2001, s. 268

12 Emine Akçadağ. "Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Diplomasisi", 2010. s. 2-3, <http://www.kamudiplomasisi.org/makaleler>; erişim: 30.12.2017.

13 Mert Gökırmak. *Küreselleşen Dünyada Diplomasi: Kamu Diplomasisi*, Tasam, 2012. <http://www.kamudiplomasisi.org/ana-sayfa/44-makaleler/124-kuereselleen-duenyada-diplomasi-kamu-diplomasisi-.pdf> (erişim 03.01.2019)

14 Hans Morgenthau. *Uluslararası Politika, Güç ve Barış Mücadelesi*. Cilt 2 (Çeviri Baskın Oran ve Ünsal Oksay) Ankara, Sevinç Matbaası, 1970, s. 434

“Bu bilgi çağında, kitle iletişimi ve mikroçip çağında, telekomünikasyon uyduları ve yeraltındaki fiber optik kablolar ile bu yeni çağda tek başına geleneksel diplomasi yeterli değildir. Birleşik Devletler, toplayabildiğimiz tüm beceri ve kaynaklar ile kamu diplomasisine eğilerek, sadece yabancı hükümetlere değil, onların halklarına da hitap edebilmelidir. İnanıyorum ki ülkemizin kamu diplomasisi büyük bir güç; dünya tarihine şekil verebilecek olan, elimizdeki en büyük bir güçtür...”¹⁵ Reagan’ın bu açıklamasında da görüleceği üzere, değişen diplomasi anlayışı, beraberinde güç algısının da yeniden yorumlanmasını getirmiş ve “yumuşak güç” veya “ince güç” olarak dilimizde karşılık bulan “softpower” kavramıyla bizleri tanıştırmıştır.

Bu kavram ilk defa Josef Nye’in 1990 yılında yayımlanan *Bound to Lead* kitabı ile literatüre girmiştir. Daha sonra 2004 yılında yayımlanan *SoftPower* kitabı ile Josef Nye bu kavramı bir uluslararası ilişkiler unsuru olarak kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Nye’a göre yumuşak güç “bir ülkenin dünya siyasetinde istediği sonuçlara, onun değerlerine hayran olan, onu örnek alan, refah seviyesine ve fırsatlarına özenen ülkelerin kendisini izlemesiyle ulaşmasıdır”.¹⁶ Uluslararası ilişkilerde sadece askeri güç tehdidini veya ekonomik yaptırımları kullanarak muhatapları değişime zorlamak yerine, muhatapları cezbedek gündem oluşturmak ve onları kendine çekme de önemlidir. Bu bağlamda Nye’a göre yumuşak güç “diğerlerinin senin istediğini istemesini sağlamak”, yani “zorlamak yerine kendine çekmektir”.¹⁷ Yumuşak güç olgusu ile tanımlanan kamu diplomasisi faaliyetleri, karşılıklı empati ve anlayışın sağlanmasını da içerdiğinden bir nevi muhataplar ile işbirliği sonucu da doğurmaktadır.

Soğuk savaş dönemi sonuna kadar askeri güç ve yetenekler, en etkin güç tanımlaması olarak karşımıza çıkarken, soğuk savaş sonrası süreçte küreselleşmenin de etkisiyle dünya çok kutuplu güç sistemine geçmeye başlamış ve günümüz bilgi çağında, kamuoyunu yönlendirebilme, ikna ve pazarlık yeteneği etkin güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde klasik orduların ve ekonomik imkânların sağladığı sert/kaba yaptırım gücünün önemi azalmıştır.¹⁸ Bu minvalde Joseph Nye yumuşak gücü, “söz konusu devletin, kendi ulusal çıkarlarını, liderlik ettiği ülkelerin ulusal çıkarlarıyla örtüşecek bir biçimde sunabilme ve diğerlerini de hoşnut edecek bir biçimde izleyebilme kapasitesi” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁹

15 Remarks at the 40th Anniversary Conference of the United States Advisory Commission on Public Diplomacy, 16 september 1987 Bkz. www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1987/091687a.htm; erişim:21.01.2018.

16 Joseph Nye. *Yumuşak Güç*, s. 14

17 Age, s. 15.

18 Bekir Aydoğan ve Hakan Aydın. “Güç Kavramı, Kamu Diplomasisi ve Güvenlik”, Ekopolitik, Rapor No: 11-02, Haziran 2011, s. 13.

19 Joseph Nye. *Yumuşak Güç*, s. 14.

Kaba gücün (hardpower) aksine yumuşak/ince gücün (softpower) kullanımında birçok unsur karşımıza çıkmaktadır. Kalın'a göre bu unsurlar, askeri ve ekonomik göstergelerin ötesinde farklı nüfuz ve çekim alanlarını ifade ederler. *"İnce gücü pek çok unsur besler: Kültür, eğitim, sanat, yazılı ve görsel medya, film, şiir, edebiyat, mimari, yükseköğretim (üniversiteler, araştırma merkezleri, vb.), sivil toplum kuruluşları, bilim ve teknoloji altyapısı ve inovasyon kapasitesi, turizm, ekonomik işbirliği platformları ve diplomasi. Bu unsurların bileşkesinden ortaya çıkan ince güç, bir ülkenin sosyal sermayesinin derinliğini de ortaya koyar"*²⁰

Kamu diplomasisinin araçları olarak da tanımlayabileceğimiz bu unsurları bir araya getirebilen ve bir iletişim stratejisi çerçevesinde sunabilen ülkeler, dikkatleri üzerine çekmektedirler. "Yumuşak güç" kavramı içerisinde tanımlanan bu çekim alanları, diplomaside yol ve yöntemleri çeşitlendirmekte ve ülkelere, muhataplarını ikna etmek noktasında, geleneksel diplomasisin dışında hareket alanları açmaktadır.

1.3. Kamu Diplomasisinin Gelişimi

Kamu Diplomasisinin kavram olarak şekillenmesi yakın dönemlere tekabül etse de, batı merkezli kamu diplomasisinin izlerine 19. Yüzyılda rastlamak mümkündür. Joseph Nye, Fransa'nın Prusya Savaşında aldığı yenilgiden sonra sarsılan imajını düzeltmek için 1883 yılında Alliance Française'ı kurarak, bu kurum vasıtasıyla yurtdışında dil ve kültür faaliyetleriyle Fransız diplomasisinin oluşumuna zemin hazırladığını belirtmektedir.²¹

Birinci Dünya Savaşı sırasında birçok ülke farklı ülkelerde açtıkları ofisler ile yerel halk tabanında etkinlik kurmaya çalışmışlardır. Özellikle Almanya, İtalya ve Amerika gibi ülkelerin kendi amaçlarının propagandasını yapmak üzere bu alanda faaliyetler başlattıkları rivayet edilmektedir. 1917 yılında Amerikan Başkanı Woodrow Wilson "Commitee on Public Information - CPI" adlı bir kurum oluşturarak, başına gazeteci George Creel'i getirmiştir. Kuruluşundan sonra Creel Komitesi adıyla anılan organizasyonun amacı Amerika'nın savaştaki amaçlarını dünya çapında bilinir hale getirmektir.²²

1920'de radyonun bulunmuş olmasıyla devletlerin yabancı dilde yaptıkları yayınlarda -özellikle komünizm ve faşizm gibi ideolojilerin yaygınlık

20 İbrahim, Kalın (ed.). *2000'li Yıllar: Türkiye'de Dış Politika*, Meydan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 163.

21 Joseph Nye. *Public Diplomacy and Soft Power*, The Annals of American Academy of Political and Social Science, Vol. 616, No. 94, 2008, s. 101. İçinde Bekir Aydoğan ve Hakan Aydın. *Age*, s. 51.

22 Tuğçe Öztürk. "Dış Politikadaki Etkin Unsur: Kamu Diplomasisi ve Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Etkinliği", 2009, s. 4-5. <http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/tugceersoyozturk.pdf>; erişim: 08.01.2018.

göstermesiyle - yabancı kamuoyuna ulaşmak ve etkinlik kurmak için farklı yöntemleri kullanmışlardır.²³

Soğuk Savaş döneminde ise kamu diplomasisinin önemi daha da artmıştır. Bu dönemde yürütülen düşünce savaşları, kitleleri kendi düşüncelerine ikna etme zarureti beraberinde getirmiştir. Faşizm ile komünizmin, liberal demokrasi ile marksizmin savaşı bu dönemde cereyan etmiştir.²⁴ Zira Thomas Bailey'e göre, düşünceler dayanıklıdır, silahlarla veya bombalarla yok edilemez. Uluslararası sınırları ve okyanusları aşan düşüncelerle başa çıkmak, daha iyi düşünceler üretmeyi gerektirir.²⁵

İletişim teknolojilerinin gelişmesi, televizyon ve sinemanın da sunduğu imkânlarla kamu diplomasisi farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Zira Joseph Nye'e göre soğuk savaş döneminde Amerikan müziği, Amerikan sineması ve Amerikan markaları ile iletilen kültür demir perdeyi aşmayı başarmıştır. "Televizyon ve sinema, Berlin duvarını, 1989 yılından çok daha önce delip geçmişti. Duvarı yıkmadan önce ihlal eden batının popüler kültürüne ait imgelerin uzun yıllar boyunca iletilmesinde, çekiçler ve buldozerler hiçbir işe yaramazdı".²⁶

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kamu diplomasisi sadece komünizm ve marksizmle mücadele kapsamında kullanılmamıştır. Batılı devletlerce çeşitli ülkelerle kültürel ilişkiler geliştirmek adına eğitim ve kültür alanında birçok kamu diplomasisi faaliyeti yürütülmüştür. Bu kapsamda Fransızların Allince Française, İngilizlerin British Council, Almanların Göthe Enstitüsü gibi kuruluşları muhatap ülkelerde dil ve kültür faaliyetleri yapmak üzere kurulmuşlardır.

Uluslararası akademik hareketliliği teşvik eden burs programları gibi uygulamalar da yine aynı dönemlerde başlamıştır. Bu değişim programları, üniversiteler arası işbirliği aracılığı ile yapılmaya çalışılmıştır. Günümüzde de halen aktif olan ve Amerika'da eğitim olanakları sunan Fullbright Programı bu çabaların bir ürünüdür. 1946'da Arkansas Senatörü olan William Fullbright adına oluşturulan bu programın amacı "totaliter" ülkelerdeki gençleri, uzmanları, sendikacıları, sanatçıları değişim programları yoluyla "özgürlük ve demokrasi ile tanıştırmak" olarak tanımlanmaktadır.²⁷

Soğuk savaşın sona ermesiyle, kamu diplomasisi faaliyetleri ivme kaybetmiş, kültürel değişim programları, hükümetlerin yurtdışında yapmış olduğu imaj

23 İbrahim Hasanoğlu. "Propaganda, Lobcilik ve Kamu Diplomasisi", Akademik Perspektif Enstitüsü, 2014, <http://akademikperspektif.com/2014/04/27/propaganda-lobcilik-ve-kamu-diplomasisi>; erişim: 09.01.2018

24 Emine Akçadağ. Age, s. 4

25 Thomas A. Bailey. *The Art of Diplomacy: The American Experience*, New York, Appleton-Century-Crofts, 1968, s. 71
İçinde Akçadağ, Emine. Age, s. 5

26 Joseph Nye. *Yumuşak Güç*, s. 54

27 Tuğçe Öztürk. Age, s. 5

oluşturma çalışmaları gibi faaliyetler asgari düzeye indirilmiştir. Ancak 11 Eylül olayları batı toplumunda güvenlik kaygısını yeniden diriltmiş ve yumuşak gücün öneminin bir kez daha kavranmasına sebep olmuştur. Özellikle Amerika, Orta Doğu'da yaşanan işgalleri nedeniyle; İsrail ise Filistin de gerçekleştirmiş olduğu hukuk dışı işgaller ve sivillere yönelik saldırıları nedeniyle yıpranan imajlarını telafi edebileceğine inandıkları kamu diplomasisi faaliyetlerine ağırlık vermişlerdir.²⁸

Diğer yandan 20. yüzyılın sonlarına doğru çok kutuplu hale gelen dünya sisteminde ekonomik olarak yükselişe geçen ülkeler marka değerlerini yükseltmek amacıyla kamu diplomasisi faaliyetlerine ağırlık vermişlerdir. Buna, hızla yayılan Sejong Enstitüleri ile Çin, Kore Vakfı ile Güney Kore gibi ülkeler örnek verilebilir.

Fransız Sosyolog Dominique Wolton Nisan 2003'te L'Express dergisine verdiği röportajda küreselleşmenin üç etapta gerçekleştiğini belirtmiştir. "...Birincisi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletlerin kuruluşu ile uluslararası düzenin temellerinin atılması; ikincisi, sınırların açılması ve serbest piyasa ile gerçekleştirilen uluslararası ekonomik alan; şu anda içinde olduğumuz üçüncüsü ise enformasyon ve kültür çağıdır" diyerek kamu diplomasisinin artan önemine işaret etmiştir.²⁹

Günümüzde her geçen gün gelişen enformasyon ağı sayesinde her bilgi herkes için ulaşılabilir durumdadır. Bu da ülkelerin dış politika bağlamında kendi imajlarıyla ilgili süreçleri doğrudan yönetmelerine imkân tanımaktadır.

1.3.1. Kamu Diplomasisinin Gelişimi ve Türkiye

Bu bölümde, kamu diplomasisinin gelişimi bağlamında, Türkiye'nin kamu diplomasisine de bir parantez açmakta fayda görülmektedir. Kamu diplomasisi kavramı batılı kaynaklarca literatürümüze girmiş olduğundan, kavramın tarihsel gelişimi de yine batılı örnekler üzerinden aktarılmaktadır. Bu minvalde Osmanlı dönemi de dâhil ülkemiz ve doğusunun bu manadaki örneklerine kaynaklarda pek rastlanılmamaktadır. Oysa 1857 yılında kurulan Matbuat Müdürlüğü³⁰ o dönem hem iç hem dış kamuoyunun nabzını tutmak üzere kurulmuş resmi bir kamu diplomasisi kurumu olarak nitelendirilebilir. Bu kurum 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti, 1984 yılında ise Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü adını almıştır. 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesi ile bu kurumun faaliyetleri yeni kurulan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığına devredilmiştir. Benzeri amaçla faaliyet yapmak üzere 1953 yılında Başkan Eisenhower tarafından kurulan ve Soğuk Savaş'ın bitimine kadar Amerikan kamu

28 Age, s. 6

29 Dominique Wolton, Le monden'est pas un village, L'Express, 24.04.2003, s. 69, içinde Akçadağ, Emine. Age, s. 4

30 <http://byegm.gov.tr/turkce/hakkinda>; erişim: 23.01.2018

diplomasinin merkez kuruluşu haline gelen USIA (United States Information Agency-Birleşik Devletler Enformasyon Ajansı), Osmanlı Devleti Matbuat Müdürlüğünün kuruluşundan yarım asır daha sonradır.

Türkiye'nin bu alandaki tecrübesinin daha eskilere dayandığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Bu manada, Osmanlı Devletinin fetih öncesi ve sonrası yabancı toplumlara karşı uyguladığı "İstimalet Siyaseti" adıyla bilinen ısındırma politikaları, sosyal yardımlardan eğitim faaliyetlerine birçok alanda gerçekleştirilmiş olan vakıf çalışmaları gibi günümüzde insani diplomasi faaliyeti olarak kabul edilebilecek çalışmalar, Osmanlı döneminde aktif bir şekilde uygulanmıştır. Türkiye'nin kamu diplomasisi tecrübesi olarak da niteleyebileceğimiz bu çalışmalara Cumhuriyet öncesi dönemden farklı örnekler getirmek mümkündür. Konunun bu boyutu ayrı bir araştırma konusu olup bu çalışmada daha çok Cumhuriyet dönemi kamu diplomasisi çalışmaları ele alınmaktadır.

Türkiye'nin kamu diplomasisi alanındaki çalışmaları soğuk savaş sonrası dönem itibariye ivme kazanmıştır. 90'lı yıllardan itibaren, özellikle insani yardım faaliyetleri ve eğitim alanında yurtdışında gerçekleştirilen sivil toplum çalışmaları ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı - TİKA gibi resmi kurumları aracılığıyla Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetleri ivme kazanmıştır. 2000'li yıllardan sonra dış politikasını gözden geçirerek bölgesinde ve dünyada daha aktif bir uluslararası ilişkiler yöntemini benimseyen Türkiye, bu alanda adeta atılım yapan ülkelerdendir. Ak Parti hükümetleri bu konuyu daha öncelikli bir şekilde ele alarak belli bir strateji ve program çerçevesinde uygulamaya başlamışlardır. Bu kapsamda, TİKA'nın misyonunda değişikliğe gidilmesi, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Yunus Emre Vakfı, Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, Maarif Vakfı gibi kurumların ihdas edilmesi, Anadolu Ajansının çok dilli yayın hayatına geçmesi, TRT'nin uluslararası yayınlara önem vermesi ve bu amaçla yeni kanallar açması gibi çalışmalar Türkiye'yi kamu diplomasisi alanında daha iddialı ve etkin hale getirmiştir.

Son olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlı bir İletişim Başkanlığının ihdas edilmesi ve medya kurum ve kuruluşlarının bu Başkanlıkla ilişkili hale getirilmesi; ayrıca kültür diplomasisi kurumlarının birbiriyle daha yakın koordinasyon içerisinde çalışmalarına imkân tanıyacak şekilde Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde toplanması, bu konuya verilen önemi bir kez daha göstermektedir.

1.4. Kamu Diplomasinin Boyutları

Kamu diplomasinin amaçları, faaliyet alanları, aktörleri ve boyutlarına yönelik birçok tartışma yürütülmektedir. Kamu diplomasinin tanımları kısmında

da yer verildiği gibi, kamu diplomasisi ile kitleleri etkileyerek hükümetlerin davranışlarında doğrudan değişiklik hedeflendiği görülmektedir. Köksoy, bu tanımlarda zamanla kamuya doğru yönelen bir tasnif yapıldığı tespitini paylaşmakta ve Hans Tuch'ın “ulusların ideallerine, düşüncelerine, değerlerine, kültürlerine, kurumlarına, amaçlarına ve politikalarına karşı anlayış oluşturma” tanımına atıfla iki yönlü diyalogun artırılması, çatışmaların çözümü ve toplam iletişimin yönetilmesi gibi amaçların benimsendiği vurgulamaktadır.³¹

Joseph Nye, *Public Diplomasi and Soft Power* kitabında kamu diplomasisini üç boyutta ele alır. Buna göre;

- Birinci boyutu, yerel ve dış politikaların aktarılmasını içeren “günlük iletişimler”,
- İkinci boyutu, siyasi bir kampanyada veya bir reklam kampanyasında olduğu gibi, bir dizi basit temanın geliştirildiği “stratejik iletişimler” ve
- Üçüncü boyutu ise, “değişim programları, staj, seminerler, konferanslar, kültürel faaliyetler ve medya kanallarına ulaşım yoluyla yıllar içerisinde önemli kişilerle uzun süreli ilişkiler geliştirmek” olarak tanımlanmaktadır.³²

Nye'a göre kamu diplomasisinin ilk boyutu, günlük iletişimdir. Bu boyut medyaya açık olmak anlamını taşımaktadır. Ülkeler hikâyelerinin “kendi taraflarından” görünümünü medya aracılığı ile günlük olarak muhataplarına sunarlar. Kamu diplomasisinin bu boyutunda hükümetlerin almış oldukları kararları düzenli bir şekilde yerel ve yabancı medya unsurlarıyla paylaşmaları ve gerektiğinde anlık düzeltmeler de yapabilecekleri dinamik bir iletişim süreci yönetmeleri önemlidir.³³

Kamu diplomasisinin ikinci boyutu stratejik iletişimdir. Öztürk'ün Tiedeman'dan aktardığına göre, stratejik iletişimde önemli olan tutarlılığı sağlamaktır. Bunun için ise stratejik mesajın ya da iletilmesi amaçlanan temanın, medyanın tüm unsurları tarafından yayılması gerekmektedir. Stratejik mesajlar genelde seri halinde devam eden olaylar ve mesajlar aracılığı ile güçlendirilir ve yayılır. Dolayısıyla, mesajın sürekli ve tutarlı olması en kritik noktalardan birisidir.³⁴

Stratejik iletişimde etken ülkenin imajının birbirini takip eden çalışmalarla daha uzun süreli parlatılması söz konusudur. Edilgen ülke veya ülkeler üzerinde radyo yayınları yapmak, televizyon yayınları yapmak, diziler, reklamlarda verilen

31 Ergün Köksoy. Kamu Diplomasisi ve Halkla İlişkiler İlişkisi: Kuramsal Bir Değerlendirme. Marmara İletişim Dergisi, Yıl 2014, Sayı 22, s. 211-231.

32 Joseph Nye. *Yumuşak Güç*, s. 108-109.

33 Haluk Karadağ. *Bir Dış Politika Tekniği Olarak Kamu Diplomasisi: Karar Verem Sürecine Etkisi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2012. S. 56-57.

34 Tuğçe Öztürk. Age, s. 7.

örtülü mesajlar bu alanda etkili yöntemlerdendir.³⁵ Amerikanın Sesi Radyosu, CNN ve BBC'nin bölgesel yayınları, TRT Avaz, TRT Arap, TRT World gibi radyo ve televizyon kuruluşları bunlara örnek olarak verilebilir. Küçük Ev, Dallas, Charlie'nin Melekleri, Uzay Yolu gibi ABD menşeli diziler; İhlamlar Altında, Gümüş, Aşk-ı Memnu, Kurtlar Vadisi, Diriliş Ertuğrul, Payitaht Abdülhamit gibi Türk dizileri de farklı ülkelerde etkili olmuş örnekler olarak sayılabilir.

Yine ekonomisi güçlü ülkelerin vermiş olduğu marka reklamları da kamu diplomasisinde orta vadede imaj oluşturan unsurlardandır. Örneğin "Alman Teknolojisi", "Üstün Japon Teknolojisi" gibi marka sloganları bunlardan bazılarıdır.

Kamu diplomasisinin üçüncü boyutu ise, kavramın en önemli unsurlarından birini oluşturan uzun süreli ilişkilerin geliştirilmesidir. Nye'a göre bu ilişkiler anahtar rollerdeki aktörlerle uzun yıllar içerisinde burslar, değişim programları, eğitimler, seminerler, konferanslar ve medya aracılığı ile kurulur ve geliştirilir.³⁶ II. Dünya savaşı sonrası yıllarda yaklaşık 700.000 kişi Amerika'nın kültürel ve akademik değişim programlarına katılmış ve Helmut Schmidt, Margaret Techer, Enver Sedat gibi önemli isimler bu programlardan mezun olmuştur.³⁷ Amerika'nın Fulbright bursu örneğinde olduğu gibi batılı ülkeler bu tür programların başını çekmekle birlikte, diğer ülkeler de farklı ülke toplumlarıyla ilişkilerini geliştirmek adına bu yönetime başvurmaya başlamışlardır. Japonya, her yıl kırk ülkeden 6 bin yabancı genci bir araya getirerek kendi dillerini Japon okullarında öğretmelerine imkân veren bir değişim programı hazırlamış; bir dernek kurmak suretiyle de Japonya'ya gelenler ve gelenlerden eğitim alanlar arasındaki bağı ve arkadaşlığı korumaya çalışmıştır.³⁸

Türkiye açısından baktığımızda, Büyük Öğrenci Projesi adıyla başlayan ve bugün Türkiye Bursları markasıyla uygulanan burs programlarına dâhil olan yabancı öğrenciler ile yurtdışında kurulmuş olan TİKA Proje Koordinasyon Ofisleri, Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri ve Maarif Okulları vasıtasıyla ulaşılan insanlar bu kategoride değerlendirilebilir.

1.5. Kamu Diplomasisinin Aktörleri

Kamu diplomasisi ilk ortaya çıktığında kaynağı hükümet olan bir iletişim sürecidir. Gelişen iletişim teknolojileri ve küreselleşmeyle birlikte hedef kitlenin daha ulaşılabilir olması, çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları gibi diğer aktörlerin devreye girmesiyle, araçlar çeşitlenmiş ve kamu diplomasisinde kaynak

35 Haluk Karadağ. Age, s. 57.

36 Joseph Nye. "Public Diplomacy and Soft Power", s. 102. İçinde Öztürk Tuğçe. Age, s. 7.

37 Mert Gökırmak. Age, s. 6

38 Tuğçe Öztürk. Age, s. 7.

artık sadece devlet olmaktan çıkmıştır. Günümüz dünyasında kamu diplomasisi faaliyetleri devletin ilgili kurumları dışında başka aktörler tarafından da gerçekleştirilmekte, bu aktörler bazen hükümetlerin çalışmalarına dâhil olurken bazen devletten tamamen bağımsız olarak kendi çalışmalarını yürütebilmektedirler.³⁹

Kamu diplomasisi aktörleri değerlendirildiğinde resmi, gayr-ı resmi farklı uygulamalara dayalı olarak farklı yaklaşımlar karşımıza çıkabilmektedir. Ancak tüm farklı yaklaşımların ortak noktalarına bakıldığında sonuçlar benzer aktörlere işaret etmektedir. Bu bağlamda, sıkça faaliyetlerine rastladığımız kamu diplomasisi örnekleri sıralandığında devletlerin büyükelçiliklerine bağlı hareket eden resmi kurumları yanında en başta sivil toplum örgütleri kamu diplomasisinin aktörleri arasında sayılmalıdır. Daha sonra üniversiteler ve okullar, kanaat önderleri, medya ve haber ajansları, kültür ve sanat insanları ve kurumları, küresel işletmeler ve özel sektör kuruluşları, lobi grupları ve çok uluslu devlet üstü kuruluşlar kamu diplomasisinin başlıca aktörleri kabul edilmektedir.⁴⁰

Medya iletişim faaliyetlerinden, uluslararası ticaret ve kültür tanıtımına kadar farklı kategorilerde tüm bu aktörler vasıtasıyla gerçekleşen faaliyetler toplamda ülke markası ve ülke imajına katkı sağlayan unsurlar olması bakımından kamu diplomasisi çatısı altında değerlendirilmektedir.

1.6. Kamu Diplomasisinin Uygulama Araçları/Enstrümanları

Josef Nye, bir ülkenin yumuşak gücünün bağlı olduğu hususları şöyle ifade eder: “Bir ülkenin yumuşak gücü; başkalarına çekici geldiği ölçüde kültürüne, yurt içi ve yurt dışında onlara göre yaşandığında siyasi değerlerine, meşru ve ahlaki temellere dayandığı müddetçe dış politikalarına” bağlı olduğunu ifade etmektedir.⁴¹

Kamu diplomasisi, ana amacı olan toplumları etkileme işlevini kullanmakta olduğu siyasal iletişim araçları ile sağlamaktadır. Siyasal iletişim olarak ifade edebileceğimiz kavramı Karadağ’ın yaklaşımıyla; “siyasi aktörlerin belli ideolojik amaçlarını, belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere çeşitli iletişim tür ve tekniklerini kullanmaları” olarak tanımlayabiliriz.⁴²

Siyasal iletişim sürecinin öğelerine gelince beş husus önem arz etmektedir: Mesajı verici, alıcı (hedef kitle), kullanılan vasıta, mesaj/ileti ve geribildirim.

39 Abdülkadir Özkan, *21. Yüzyılın Stratejik Vizyonu Kamu Diplomasisi ve Türkiye'nin Kamu Diplomasisi İmkânları*, Rapor no:70, Tasam Yayınları, 2015, s.8.

40 Age, s.8.

41 Joseph Nye, *Yumuşak Güç*, s. 20.

42 Haluk Karadağ, Age, s. 61.

Siyasal iletişimin tam olarak meydana gelebilmesi için bu beş ögenin etkili olarak kullanılması gerekmektedir.⁴³ Burada en önemli husus, kamu diplomasisinde kullanılacak araçların seçimidir. Kamu diplomasisi uygulamalarında kullanılacak vasıtalar genel hatlarıyla altı başlık altında toplanabilir.⁴⁴ Bu altı başlığı aşağıdaki gibi gruplandırmak mümkündür:

1.6.1. Kültürel Araçlar

Kültür, yaşam tarzını ifade eden, çocuk yaştan itibaren eğitim ve örneklem yoluyla öğrenilen ve manevi değerlerini de içinde barındıran bu yönleriyle toplumların nüvesini teşkil eden bir oluşumdur. Bir toplum üzerinde iz bırakılmak isteniyorsa işe önce kültürünü öğrenerek başlamak gerekmektedir. Kamu diplomasisinin uygulama vasıtalarından en önemli başlığını oluşturan kültürel araçlar; yazılı ve görsel basın, filmler ve sinemalar, radyo yayınları, popüler kültür araçları, müzik, yabancı dil eğitimi gibi konuları kapsamaktadır.

1.6.2. Eğitimle İlgili Araçlar

Kamu diplomasisinin kültürel araçları ile bağlantılı diğer önemli bir başlığı da eğitim faaliyetleridir. Eğitim faaliyetleri kapsamında öğrenci ve akademisyen değişim programları, devletlerin veya özel kuruluşların verdikleri burslar, uluslararası yayın, konferans ve seminerler, mesleki kurslar ve eğitim programları, sanat kursları ve diğer eğitim kuruluşları sayılabilir.

1.6.3. Ekonomik ve Sosyal Araçlar

Ekonomik ve sosyal araçlar denildiğinde, doğal afetlerde yapılan maddi ve manevi yardımlar, doğrudan yapılan maddi yardımlar, insani yardım faaliyetleri, sivil toplum kuruluşlarının ve siyasi partilerin sosyal sorumluluk çalışmaları, çeşitli spor branşlarında yapılan sosyal etkinlikler, sağlık alanında yapılan yardımlar gibi hususlar akla gelmektedir.

1.6.4. Teknolojik Araçlar

Günümüz enformasyon çağında teknoloji, kamu diplomasisi alanında hemen her branşta yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Özellikle yazılım alanında kaydedilen gelişmeler teknolojiyi özgün bir kamu diplomasisi aracı kılmaktadır. Sosyal medya hesapları, kısa mesaj servisleri gibi pek çok teknolojik uygulama sayesinde

43 Aysel Aziz. *Siyasal İletişim*, Nobel Yayınları, Ankara, 2011, s. 3-5.

44 Haluk Karadağ. *Age*, s. 62.

anlık bilgilendirme ve bilgiyi sürekli güncelleme sayesinde bir konu hakkında kısa sürede kamuoyu oluşturmak ve algılara hitap edebilmek mümkündür.

Kamu diplomasisi bir nevi imaj oluşturma ve imaj yenileme faaliyeti olduğu için teknolojik araçların doğrudan kullanımı önem arz etmektedir.

1.6.5. Askerî Araçlar

Askerî güç sadece (hardpower) sert gücün konusu değildir. Özellikle uluslararası örgütler kapsamında oluşturulan barış gücü unsurları, devletlerarası ilişkiler kapsamında oluşturulan askerî eğitim ve ortak tatbikat gibi faaliyetler de sonuçları itibarıyla kamu diplomasisi uygulamalarının askerî araçları olabilmektedirler. Bu tür etkenlikler sayesinde muhatap toplumların sempatisini kazanma ve ülkeye itibar kazandırma sonuçlarına ulaşılması mümkündür.

1.6.6. Dini Araçlar

Din modern diplomasi literatüründe çok ön plana çıkmasa da aslında uluslararası ortamda yüzyıllardır kullanılan bir araçtır. Yahudi-Hristiyan Batı, Arap-Müslüman dünya gibi nitelemeler bu durumun kısa bir ifadesidir.⁴⁵ Yüzyıllar boyunca dini otoriteler kendi inançlarını yaymak için diğer toplumlara elçiler göndermişlerdir.

Kendi inanışlarını yayma gayesinde olan din adamları bir taraftan da kendi ülkelerinin çıkarlarına hizmet etmekte ve dolaylı olarak ait oldukları toplumun kültürünü yaymaktaydılar.

2. Ülkelere Göre Kamu Diplomasisi Anlayışları

Dünya genelinde çeşitli ülkelerin farklı biçim ve tarzlarda kamu diplomasisi örneklerine rastlamak mümkündür. Bu farklar da büyük ölçüde, bizatihi kamu diplomasisinin araçlarından olan kültür farkından ve o kültüre kaynaklık eden tarihi birikiminden kaynaklanıyor olsa gerektir.

Her ülkenin kullandığı dil ve araçlar önemli farklılıklar arz etmektedir. Kalın'a göre bu farklılıklar ülkelerin izlediği politikalar kadar, sahip oldukları tarihi ve kültürel birikimle de yakından ilgilidir. Kamu diplomasisi ile ilgili genel ilke ve boyutlar bilinmekle birlikte hem politik öncelikleri itibarıyla hem de kültürel kodları itibarıyla ülkeden ülkeye farklılık arz eden kültürel diplomasi yaklaşımları söz konusudur.⁴⁶

45 Haluk Karadağ. Age, s. 80.

46 İbrahim, Kalın (ed.). 2000'li Yıllar: Türkiye'de Dış Politika, s. 168.

Örneğin küçük ve orta ölçekli devletler büyük devletlere nazaran dünya kamuoyunda daha az tanınmaktadırlar. Büyük devletlerin aldığı siyasi ve askeri kararlar, ekonomik yatırımları sürekli gündem olmalarını sağlamaktadır. Bunun için küçük devletler için kamu diplomasisi tanınma bakımından bir öncelik iken, büyük devletler için imaj düzeltme veya yenileme vesilesi olabilmektedir. Leonard ve Small'in belirttiği üzere “Birleşik Devletler, Birleşik Krallık ve Çin’in kamu diplomasisi birtakım imajları değiştirmeye veya bir konuda yeni bir marka haline gelmeye odaklıdır, ama örneğin Norveç’in kamu diplomasisininin temel sorunu tanınmamaktır”.⁴⁷

Konuya Türkiye açısından baktığımızda, hem marka oluşturma hem de imaj düzeltme amacından söz etmek mümkündür. Türkiye, sözde Ermeni soykırım iddiaları, PKK ve FETÖ gibi terör örgütlerinin oluşturmaya gayret ettiği olumsuz propaganda faaliyetleri ile mücadele etme noktasında “imaj düzeltme” amaçlı kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmek durumundadır. Bununla beraber, son dönemlerde ortaya koymakta olduğu bölgesinde ve dünyada aktif dış politika gündemi ve ekonomik hamleleri gereği marka oluşturma amaçlı kamu diplomasisi faaliyetlerine de ihtiyaç duymaktadır.

Bu çalışmada konu alınan ülkelerin bütün kamu diplomasisi uygulamalarına yer vermek şüphesiz mümkün değildir. Ancak kamu diplomasisi çalışmalarında öne çıkan belli ülkelerin kamu diplomasisi anlayışları bazı örnek uygulamalar üzerinden çalışmanın devamında özet olarak verilecektir.

2.1. Avrupa Birliği Ülkeleri

Birçok Avrupa ülkesinin kültürel açıdan cazibesi bulunmaktadır. Nye’a göre, güç kaynakları açısından ABD’nin en yakın rakibi Avrupa’dır. Birçok Avrupa ülkesinin dili dünyada yaygın olarak konuşulan dillerdendir. Buna göre çok konuşulan Avrupa dilleri, İngilizce, İspanyolca, Portekizce, Rusça ve Almancadır. Kültürel alanda bazı Avrupa ülkeleri, dillerinin ve kültürlerinin yayılması için faaliyet gösteren ulusal ajans ağlarına sahiptirler. Hükümetleri tarafından finanse edilen Fransız Enstitüsü ve Kültür Merkezleri veya British Council bu ajanslara örnektir. Bu resmi kurumlar dışında sivil toplum kuruluşu şeklinde kurulmuş, aynı amaca hizmet eden enstitüler de bulunmaktadır. Alliance Francaise ve Alman Goethe Enstitüsü bunlara örnektir.⁴⁸

Avrupa ülkeleri için uluslararası yayın yapan radyolar da önemli bir kamu diplomasisi aracıdır. Fransa’dan yirmiye yakın dilde yayın yapan Radio France

47 Mark Leonard ve Andrew Small. “Norwegian Public Diplomacy”, The Foreign Center, London, 2003, s. 1 içinde Akçadağ, Emine. Age, s. 8

48 Emine Akçadağ. Age, s. 14.

Internationale yaklaşık 45 milyon dinleyiciye ulaşmaktadır. İngiliz kültürü, 43 dilde yayın yapan BBC World aracılığıyla 150 milyon insana ulaşmaktadır. AB'nin ünlü Erasmus öğrenci değişim programı dışında birliğe üye veya aday olmayan ülkelerin öğrencilerine sunulan değişim programları ve İngiltere'nin Chevening, Fransa'nın Eiffel, Almanya'nın DAAD bursları sayesinde her yıl binlerce öğrenci AB üyesi ülkelerde eğitim almakta ve Avrupa kültürünü yakından tanımaktadır.⁴⁹

Avrupa ülkelerinin uluslararası ilişkilerde ABD ile kıyaslandığında daha eski bir geleneğe sahip olduklarını ve bu alanda daha fazla harcama yaptıklarını söylemek mümkündür.⁵⁰ Avrupa Birliğinin uluslararası hukuka, demokratikleşmeye, çevre sorunlarına önem veren politikalar geliştirmesi ve bu yönde söylemlerini sıklıkla iç ve dış kamuoyu ile paylaşması dünya genelinde olumlu bir imaja sahip olmasına katkı sağlamıştır. Bu minvalde, ölüm cezasının kaldırılması, Uluslararası Ceza Mahkemesinin kabul edilmesi, Guantanamo'nun kapatılması, silah kontrolü anlaşmaları ve Kyoto protokolüne onay verilmesi için yapılan baskıların başta internet olmak üzere medya iletişim araçlarıyla duyurulması örnek olarak verilebilir.⁵¹

Avrupa şehirlerinin yüzyıllardır tarihi dokusunu koruyan yapıları ve buna bağlı olarak dünya genelinden turistlerin ilgi odağı olması, turizm ve kültürel diplomasi alanında önemli fırsatlar sunmaktadır.⁵² Bununla birlikte çok uluslu Avrupa firmalarının dünya ekonomisinde önemli yere sahip uluslararası yatırımları ve marka değerleri, istihdama sağladıkları katkılar ve sosyal güvenlik alanında Avrupa'nın katetmiş olduğu mesafe olumlu imaja katkı sunan unsurlar arasında değerlendirilmelidir.

Alman Dışişleri Bakanlığının 2002 yılında hazırladığı bir rapora göre, kamu diplomasisi Avrupa'nın bütün meselelerinin içinde öncelikli ele alınmalıdır. Avrupa ülkeleri, Ortadoğu Balkanlar ve Doğu bloku ülkeleri gibi yakın coğrafyalarındaki ülkelerin kamuoylarına hitap ederken bir yandan da kendi içlerinde Avrupa kamuoyuna yönelik kamu diplomasisi faaliyetleri yürümektedirler. Kalın'a göre bu faaliyetlerin meyveleri olarak ortak para birimine geçilmesi, Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin kabul edilmesi gibi gelişmeler gösterilebilir.⁵³ Avrupa ülkelerinin ekonomik ve siyasi birlik yanında ortak bir Avrupalılık kimliği inşa etme çabaları eğitim ve kültür alanında yürütülen çalışmalarla halen devam etmektedir.

49 Age, s. 14

50 Meltem Bostancı. "Stratejik Bir İletişim Aracı Olarak Kamu Diplomasisi - Kamu Diplomasisinde Medyanın Rolü ve Önemi", Anahtar Kitaplar, İstanbul, 2012, s. 78

51 Age, s. 79.

52 Emine Akçadağ. Age, s. 16.

53 İbrahim, Kalın (ed). 2000'li Yıllar: Türkiye'de Dış Politika, s. 168-196

Bu minvalde Avrupa ülkelerinin kamu diplomasisine bundan sonra da ağırlık vermeye devam edeceği değerlendirilmektedir.

Ancak son yıllarda kamu diplomasisi alanında handikap olarak görülebilecek Avrupadaki bazı gelişmelere de değinmek gerekmektedir. Bunların başında yabancılara ve özellikle Müslümanlara karşı bazı Avrupa ülkelerinde artan ırkçı eylemler ve uygulamalar gelmektedir. Bu tür gelişmeler özellikle sosyal devlet, kültürel çeşitlilik ve demokratikleşme gibi kavramlar etrafında Avrupa'nın oluşturmuş olduğu olumlu imajı tehdit eder duruma gelmiştir. Bunun yanında Suriye gibi ülkelerde yaşanan insani trajedilere Avrupa kamuoyunun yeterli tepkiyi göstermemesi, göçmenlere yönelik katı uygulamalar, benzeri şekilde olumlu imajı zedeleyen hususlar arasında sayılabilir. Diğer yandan Brexit hadisesi ve Avrupa Birliği'nin yaşadığı siyasi sarsıntı da siyasi ve ekonomik gücün sağlamış olduğu olumlu imajı zayıflatması muhtemel hususlardandır.

2.2. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri, hem ekonomik ve siyasi gücü itibarıyla hem de bu alandaki tecrübesi itibarıyla en avantajlı ülkelerdendir. Çalışmanın önceki bölümlerinde de değindiğimiz gibi ABD soğuk savaş dönemimde kendi tezlerinin kabul görmesi için yoğun kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmüştür. Süper güç olmasının da verdiği rahatlıkla dünya genelinde siyasi, askeri ve ticari olarak varlığını sürdürmekte ve bu yolla kamu diplomasisi açısından da avantaj sağlamaktadır. Ticari alanda McDonalds, Coca Cola gibi markaları sayesinde bilinirliğini bütün dünyaya ulaştırmış durumdadır.

ABD'nin kamu diplomasisi faaliyetleri Broadcasting Board of Governors (Yayın Yönetim Kurulu), Dışişleri Bakanlığı, Beyaz Saray, Savunma Bakanlığı gibi kurumlarca bizzat yürütülmektedir.⁵⁴ ABD Yayın Yönetim Kurulu Amerikan kamu diplomasisinde en kritik kurumlardan birisidir. Amerika'nın Sesi gibi uluslararası yayınlar yapan federal hükümet destekli pek çok yayın organı bu kurula üyedir. 2016 yılı sonunda Savunma Bakanlığı Bütçe Kanunu ile beraber Amerikan Yayın Yönetim Kurulu yapısının da değiştirilmesine dair kanun tasarısı hakkında bir açıklama yapan Cumhuriyetçi Kongre Üyesi Ed Royce, bu kuruluşun önemini şu ifadelerle vurgulamaktadır: “Demir Perdeyi, zamanlaması kusursuz, net ve açık yayıncılıkla yıkmayı başaran kuruluşlarımız, etkinliklerini kaybetti. Günümüzün bulaşıcı terör ve dijital propaganda çağında misyonlarını etkili bir biçimde yerine getirebilmeleri için yeniden yapılandırılmaları gerekiyor.”⁵⁵

54 Age, s. 172.

55 Ed Royce. Amerika'nın Sesi <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-ulke-disinda-hedef-alan-yayin-kuruluslarinda-degisikliginde-gidiyor/3639196.html>; erişim: 30.12.2018

Akçadağ'a göre kültür, Amerikan kamu diplomasisinin en önemli bir diğer unsurudur. Amerika kamu diplomasisi tarihinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan ve özellikle soğuk savaş döneminde önemli görevler üstlenen Birleşik Devletler Enformasyon Ajansı (USIA), faaliyetlerinde “evrenselleşmiş Amerikan kültürünü” etkin biçimde kullanmıştır. USIA'nın başlıca görevleri arasında, akademik ve kültürel alışverişin sağlanması, enformasyon, radyo yayınları ile dinleyicilere ulaşma ve kamu diplomasisini geliştirme amaçlı araştırmalar bulunmaktadır.⁵⁶

Amerika Birleşik Devletleri'nin soğuk savaş döneminden itibaren kullandığı ve halen etkin bir yumuşak güç olarak yararlandığı araçlardan birisi de film yapım çalışmalarıdır. “ABD açık ara farkla dünyanın bir numaralı film ve televizyon programı ihracatçısıdır (Hollywood). Amerikan kültürünün tanıtılmasında, politik mesajların iletilmesinde ve olumlu imaj sağlamada görsel simgelerin önemi yadsınamaz. Hollywood filmlerinde yer alan görüntüler, Amerikan değerlerinin ve politikalarının iletiminde büyük pay sahibidir.”⁵⁷

Kalın'a göre Amerika'nın dünya genelindeki algısı aşk ile nefret arasında bir nitelik arz etmektedir. Bir tarafta, esnek göç politikaları, güçlü ekonomisi, ileri teknolojsi ile fırsatlar ve özgürlükler ülkesi Amerika imajı bulunurken, diğer yanda bireyselliği öne çıkaran tüketim toplumu imajı, dünyanın çeşitli ülkelerinde bulunan askeri üstleriyle dış politikada ve uluslararası sistemde baskın bir güç olması nedeniyle şiddetle eleştirilen bir Amerika vardır. Amerika'nın kamu diplomasisi bütün bu dengeler üzerine inşa edilmeye çalışılmaktadır.⁵⁸

Dünyanın en büyük bütçeli kamu diplomasisi faaliyetlerine rağmen özellikle orta doğudaki askeri adımları nedeniyle güvenilirliği sorgulanır hale gelmiştir. 11 Eylül sonrasında da aynı sorun devam etmektedir. Bu noktaya dikkat çeken Amerikan Eski Genel Kurmay Başkanı Mike Mullen, politikalarımızı değiştirmedığımız müddetçe izlediğimiz hiçbir iletişim faaliyeti başarılı olmayacaktır” diyerek bu soruna dikkat çekmektedir.⁵⁹

Amerika Birleşik Devletleri son dönemlerde gelişen yazılım teknolojileri sayesinde Twitter, Facebook gibi kitle iletişim araçlarıyla milyonlarca kişiye ulaşan ve milyonlarca insanın iletişimini de yönetebilen konumdadır. Şüphesiz bu imkânlar kamu diplomasisi bakımından Amerika'nın avantajlı durumunu devam ettirmektedir. Ancak 11 Eylül sonrası Afganistan, Irak ve son olarak Suriye politikası Amerika'yı siyasi ve askeri hedefleri bakımından dünya kamuoyunda tartışılır hale getirmektedir. Bu gelişmelerin orta ve uzun vadede Amerika açısından imaj

56 Emine Akçadağ. Age, s. 10.

57 Emine Akçadağ. Age, s. 11

58 İbrahim, Kalın (ed.). *2000'li Yıllar: Türkiye'de Dış Politika*, s. 172.

59 Age, s. 173.

kaybına yol açacağı değerlendirilmektedir. Zira Mike Mullen'in yukarıda aktarmış olduğumuz ifadeleri de bir özeleştirici bağlamında bu duruma işaret etmektedir.

2.3. Japonya

Joseph Nye Japonya'yı, tek bir kültürü korumanın mümkün olduğunu göstererek, gelir ve teknoloji açısından batıyla eşit olana kadar tamamen modernleşebilen ve batılı olmayan ilk ülke olarak tanımlamaktadır.⁶⁰

Kamu diplomasisi çalışmaları Japonya'da 20. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. "1904 yılında patlak veren Rus-Japon Savaşı'ndan önce, Japon hükümeti Amerikan hükümetinin ve halkının desteğini yanına alarak, savaşın finansal yükünü hafifletmek ve savaşı uzatmamak adına Amerika'nın arabulucu olmasını sağlamak için kamu diplomasisi çalışmaları yürütmüştür."⁶¹

Japonya örneğinde kamu diplomasisinin en yaygın kullanıldığı alan ekonomidir. II. Dünya Savaşı'nda ağır bir yenilgi almasına rağmen, kısa sürede hızla kalkınıp dünyanın önde gelen ekonomik güçlerinden biri olması, "Japon Mucizesi" olarak değerlendirilmiş ve birçok gelişmekte olan ülke için örnek teşkil etmiştir. Kısa sürede geliştirdiği, Toyota, Honda, Sony gibi dünya çapında markaların desteği ile dünya çapında bilinirlik ve güven kazanmıştır.⁶²

Batıya nazaran oldukça farklı bir geleneksel kültüre sahip olan ve bu kültürünü günümüzde de büyük ölçüde korumayı başaran Japonya bu farklılığı ile dikkat çekmektedir. Bu ilgiden faydalanmak isteyen Japonya, kültürünü yurtdışında tanıtmak amacıyla Japon Vakfını kurmuştur ve bu vakıf üzerinden çeşitli kültürel değişim programlarını uygulamaktadır. Örneğin, en başarılı programlardan birisi JET-Japon Exchange and Teaching Program'dır. Her yıl, farklı ülkelere 3000 genç Japonya'da iki yıl boyunca liselerde İngilizce, Fransızca veya başka dil dersleri vermeye davet edilmektedir.⁶³

Amerika örneğine benzer şekilde Japon film sektörü de kamu diplomasisi alanında dikkat çeken seviyelere ulaşmıştır. Uzun yıllar gençlerin ilgiyle izlediği animasyonlar, Japon kültürünü yansıtan filmler bu alanda önemli örnekleridir. Japonya, dünyada kendi kültürüne özgü sanat anlayışı ile de tanınmaktadır: Chado (çay seremonisi), ikebana (çiçek düzenleme sanatı), Haiku (kısa şiir), origami (kâğıt katlama sanatı) gibi sanat dalları da bu alanda örnek olarak verilebilir. Ayrıca, Japonya, Zen-Budizm ve dövüş sanatları gibi geleneksel ruhsal disiplinlerinin çekiciliğinden de yararlanmaktadır. McGray'e göre, "Siyasi ve ekonomik

60 Joseph Nye. *Yumuşak Güç*, s. 58.

61 Emine Akçadağ. *Age*, s. 16.

62 *Age*, s. 17.

63 *Age*, s. 17.

sorunların altında kalmak yerine, Japonya kültürel alanda da etkisini artırmıştır. Pop müzikten tüketici ekonomilerine, mimariden moda ve yemeklerden sanata kadar, kültürel bir süper güç görünümündedir.”⁶⁴

Japonya'nın Afrika ülkelerine yapmış olduğu kalkınma yardımları ve bu yardımlarla birlikte farklı Afrika ülkeleriyle kurmuş olduğu ticari bağlar da kamu diplomasisi faaliyetleri açısından önem arz etmektedir. Bu anlamda, Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (Japan International Cooperation Agency - JICA) yürütmüş olduğu projelerle dünyanın farklı coğrafyalarında Japonya ile köprüler kurmaktadır.⁶⁵

Kültürel ve ekonomik gelişmişliği ile dünya genelinde olumlu imaj oluşturma noktasında avantajlı olan Japonya'nın, dışarıdaki imajını olumsuz etkileyen sorunları da bulunmaktadır. Çin ve Kore ile yaşadığı bölgesel sorunlar ve bunların uluslararası kamuoyuna yansımaları buna örnek verilebilir.⁶⁶ Ayrıca, Batı kültürü ile kıyaslandığında daha içe dönük ve sınırları keskin bir kültüre sahip olması, kültürünü dünyaya tanıtmada Japonya'nın dezavantajlarından birisi olarak değerlendirilebilir.

3. Kamu Diplomasisi ve Türkiye

Kamu diplomasisi kavramının literatürümüze girmesi her ne kadar 20. yüzyılın sonlarına tekabül etse de kamu diplomasisi alanında tanımlanabilecek uygulamaların tarihi daha eskilere dayanmaktadır. Benzeri ülkelerde olduğu gibi Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetleri de oldukça eskilere dayandığı halde -bu alanlarla ilgili veri eksikliği nedeniyle olsa gerek- Türkiye açısından yeni bir alan gibi tanımlanmaktadır. Oysa Cumhuriyet öncesi dönemi de kapsayan çok farklı kamu diplomasisi örneklerine rastlamak mümkündür. Yeni olan ise, son dönemlerde bu çalışmaların gerekliliğinin daha net bir şekilde fark edilmesi ve belli stratejiler doğrultusunda ve sistemli bir şekilde hükümet tarafından ele alınmaya başlamasıdır.

3.1. Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Tecrübesi ve İmkânları (Yumuşak Gücü)

Türkiye'nin kamu diplomasisi imkânları ve yumuşak gücü değerlendirilirken hem mevcut durumu hem de potansiyelini dikkate alarak değerlendirmekte fayda mülhaza edilmektedir. Kamu diplomasisi açısından “potansiyel” olarak ifade etmeye çalıştığımız kapasite ve imkânlar sadece geleceğe dönük beklentiler olarak düşünülmemelidir. Hükümetin mevcut dış politika vizyonu, ekonomik, siyasi ve

64 Douglas McGray. “Japan's Gross National Cool”, Foreign Policy, May-June 2002, s. 47 İçinde Akçadağ Emine. Age, s. 17.

65 Bkz. Japan International Cooperation Agency. <https://www.jica.go.jp/english/> ; erişim: 30.12.2108

66 Joseph Nye. *Yumuşak Güç*, s. 89.

sosyal hedefleri elbette kamu diplomasisi alanını da olumlu yönde etkilemekte ve bu alana kaynaklık etmektedir. Fakat unutulmamalıdır ki Türkiye'nin kamu diplomasisi alanında hızlı mesafe kat etmesindeki en önemli etken bu alandaki geçmiş, tecrübesi ve hareket alanıdır. Bu bakımdan mevcut faaliyetlere geçmeden önce Türkiye'nin bu alandaki tecrübesi üzerinde bir miktar durmakta yarar görülmektedir.

Türklerin Anadolu'ya geliş süreci, Selçuklu dönemi ve altı asır süren Osmanlı hâkimiyeti şüphesiz sadece askeri güç ile tesis edilmiş bir dönem değildir. Bu hâkimiyetin sağlanması ve sürdürülmesinde yumuşak güç unsurlarının önemli derecede katkısı olmuştur. Osmanlı döneminde farklı dil, din, mezhep ve ırka mensup dört kıtada farklı topluluklar tek bir çatı altında yaşayabilmıştır. Bu hâkimiyet ve idare kabiliyetinin tesis edilmesinde sert güç kadar yumuşak gücü de önemli unsurlardan birisi olarak kullanmıştır.

Bugün geniş anlamıyla kültürel diplomasi kavramı etrafından toplanan, eğitim, kültür ve insani diplomasi faaliyetleri kapsamında değerlendirilebilecek birçok sosyal faaliyetin örnekleri Türk devlet geleneğinde mevcuttur. Dünyanın birçok coğrafyasına giden kültür insanları ve din adamları buldukları coğrafyalarda Türk kültürünü tanıtmakta, yabancı toplumların İslam Dini ve Türkler hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamaktaydılar. Bu sayede Türkler hakkında mevcut olan önyargıların giderilmesi, dostluk iklimi oluşması, hatta kız alıp vermek suretiyle akrabalıkların gelişmesi gibi toplumlar arasında köprü işlevi gören birçok gelişmeye vesile olmaktadır. Ayvaz Dede, Sarı Saltuk, Gül Baba gibi isimlerin Balkanlar ve Doğu Avrupa coğrafyasında farklı toplulukların gönlünde edindikleri konum, Osmanlı Devleti'nin sosyal ve siyasi politikalarının hitap ettiği coğrafyada kabul görmesine önemli katkılar sağlamıştır. Keza 1800'lü yılların ikinci yarısında Sultan Abdülmecit tarafından Güney Afrika'ya gönderilen Ebubekir Efendi de önemli örneklerden bir tanesidir. Ebubekir Efendinin Cape Town'da açtığı Osmanlı mektebinde gerçekleştirdiği eğitim faaliyetleri ve yayınladığı eserler hem bölge Müslümanlarının sahipsiz kaynaklardan dinlerini öğrenmelerine yardımcı olmuş, hem de o coğrafyada Türk-İslam kültürünün canlı bir temsilcisi ve örnek bir şahsiyet olarak bugün halen izlerine rastladığımız olumlu bir intiba bırakmıştır.

Osmanlı vakıf kültürü de bu alanda üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Farklı coğrafyalarda inşa edilen eğitim kurumları, hanlar, hamamlar, sosyal hizmet sağlayan yetimhane vb. birçok vakıf eseri, Osmanlı'da devletten halka ve halktan halka hizmet sunumu şeklinde sağlanan iletişim ve kamu diplomasisi örnekleri olarak yüzyıllar boyunca devletin yumuşak gücü olmuştur. O dönemlerden kalma vakıf eserleri, medrese ve tekke kültürü, bugün halen

Türkiye'nin kamu diplomasisine destek olan önemli bir miras olarak farklı coğrafyalarda varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin kamu diplomasisi geleneğinin Batı'dan çok daha eskilere dayandığını iddia etmemiz mümkündür.

Yukarıda zikredilen örneklerde olduğu gibi Osmanlı döneminde çok geniş bir yelpazede uygulanan gönül kazanma siyaseti, bugün ki anlamıyla kamu diplomasisi faaliyetleri, kurumsallaşmış şekilde uygulanmıştır. Resmi adıyla İstimâlet Siyaseti olarak kaynaklarda yer alan ve Osmanlı döneminde cezbetme, meylettirme, gönül alma gibi amaçlar taşıyan faaliyetler bugün kullanıldığı anlamıyla "insancıl diplomasi" faaliyetleri kapsamında değerlendirilebilir.⁶⁷

Cumhuriyet öncesi dönem kamu diplomasisi uygulamaları şüphesiz günümüze ışık tutabilecek zenginliktedir. Ancak, bu makalede detayına giremeyeceğimiz ayrıca bir araştırma konusu olacak mahiyettedir. Bu çalışmada Cumhuriyet öncesi dönemin detaylarına girmeden Türk devlet geleneğinde kamu diplomasisi faaliyetlerinin asırlar öncesine dayandığı vurgusu ile iktifa edilerek, daha çok güncel kamu diplomasisi faaliyetleri üzerinde durulmaktadır.

Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün kuruluşu 1800'lü yıllara dayanmaktadır. O günkü adıyla Matbuat Müdürlüğü 1857'de kurulmuştur. Daha sonra 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti adını almış, 1984 yılında ise bugünkü adını alarak Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü (BYEGM) şeklinde yapılanmıştır. BYEGM o dönem hem iç kamuoyuna hem de dış kamuoyuna hitap etmek üzere kurulmuş Türkiye'nin ilk kamu diplomasisi kurumu olarak nitelendirilebilir.

Buradan yakın tarihimize gelecek olursak Türkiye'nin son dönemlere kadar Kamu Diplomasisine yeterli önemi verdiğini söylemek mümkün değildir. Bunun elbette çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Cumhuriyetin kurulmasını takip eden yıllarda Türk dış politikasının iki önemli unsuru bağımsızlık ve egemenliktir. Soğuk savaş döneminde ise Türkiye Sovyet Komünizminden kurtulmak için yüzünü batıya dönmüş ve dış politikasını bu yönde kurgulamıştır. Türkiye 90'lı yılların başında yaşanan hızlı küresel değişim sürecine ayak uydurmaya çalışmış ve çok boyutlu olarak adlandırılacak bir dış politika stratejisi izlemeye başlamıştır.⁶⁸ Bu sürece kadar Türkiye'nin tek yönlü bir dış politika izlemesi ve kamu diplomasisi araçlarını yeterince kullanamaması, yaşadığı birçok sorunda kendisini dünyaya yeterince anlatamaması sonucunu doğurmuştur. Nitekim Türkiye haklı olduğu halde Ermeni Meselesi, Kıbrıs Sorunu, Kürt Meselesi gibi konularda kendini dünyaya yeterince anlatamamıştır. Demokratikleşme çabaları da sık sık

67 Aktan, Hamza, (vd.). "İstimâlet", TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 23, İstanbul, 1994, s. 362

68 Tuğçe Öztürk. Age, s. 13.

askeri müdahalelerle kesintiye uğraması ve kendi iç siyasetinde istikrarsız görüntü vermesi Türkiye'nin imajını dünya genelinde olumsuz etkilemiştir.⁶⁹

Küreselleşmenin etkin olduğu süreçte Turgut Özal'ın Türkiye'yi dışa açma çabaları sonucu Türkiye alternatiflere daha açık ve dinamik bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu dönemde TİKA'nın kurulması gibi gelişmeler bu manada önemli gelişmeler olarak görülmelidir. Refahiyol Hükümeti dönemi de Türkiye'nin aktif dış politika vizyonuyla hareket ettiği bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Zira Türkiye'nin öncülük etmiş olduğu D-8 Projesi gibi uluslararası çalışmalar Türkiye'nin aktif ülke imajına olumlu katkılar sağlamıştır. Ak Parti döneminde bu süreç daha da hızlanmıştır. 2000'li yıllardan sonra Türk dış politikası değişen çevresel şartlara karşı aktif tavır takınan, bölgesel ve küresel barışın sağlanmasında çözüm üretici inisiyatifler alan bir konuma gelmiştir.⁷⁰

Türkiye bu dışa açık politikanın bir sonucu olarak bölgesindeki ve dünyadaki sorunlarla daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. ABD'nin Irak operasyonunda TBMM'nin almış olduğu 1 Mart tezkeresi kararı, sonuçları itibariyle bugün hala tartışılıyor olsa da dikkatleri Türkiye'nin üzerine çeken bir karar olmuştur. Türkiye Amerika'dan bağımsız bir stratejik karar almıştır. Türkiye'nin siyasi çıkarları açısından sonuçları hala tartışılan bu kararın bölge halkındaki karşılığının kamu diplomasisi bağlamında olumlu olduğu söylenebilir.

Diğer yandan, Türkiye'nin İsrail-Filistin sorununun çözümüne yönelik atmış olduğu adımlar, son 15 yıl içerisindeki arabuluculuk çabaları ve yine Filistin halkının haklarının savunulması konusunda, uluslararası arenada, ortaya koymuş olduğu siyasi irade⁷¹ ve insani yardım faaliyetleri dünya kamuoyunda Türkiye'nin gündemde olmasını sağlayan unsurlardandır.

2018 yılı haziran ayında yayımlanan Küresel İnsani Yardım Raporuna göre 2017 yılında Türkiye 8,07 milyar ABD Doları insani yardım miktarıyla birinci sırada yer almıştır. Ülkemizi ABD (6,68 milyar ABD Doları), Almanya (2,99 milyar ABD Doları), Birleşik Krallık (2,52 milyar ABD Doları) ve Avrupa Birliği (2,24 milyar ABD Doları) takip etmiştir. Raporda, insani yardımların milli gelire oranı temelinde yapılan sıralamada da Türkiye yüzde 0,85 ile birinci sırayı almış ve dünyanın "en cömert ülkesi" unvanını korumuştur.⁷² Bu raporla Türkiye'nin hiçbir ayırım yapmaksızın yürüttüğü insani diplomasinin etkisi bir kez daha küresel ölçekte teyit edilmektedir. Özellikle Suriye krizinde mülteci durumuna düşen

69 Emine Akçadağ. Age, s. 18.

70 Birol Akgün, "Türk Dış Politikası ve Uluslararası Örgütler", Akademik ORTA DOĞU, Cilt 3, S. 2, 2009, s. 3.

71 Özellikle Davos hadisesi, İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesi sonrasında son dönemde Türkiye'nin almış olduğu tavır ve BM nezdindeki girişimleri buna örnek verilebilir.

72 Dışişleri Bakanlığı: http://www.mfa.gov.tr/no_-171_-insani-yardimlarimiz-hk.tr.mfa (Son erişim 17.12.2018)

Suriye halkına yönelik insani yardım faaliyetleri Türkiye'nin imajına son derece olumlu yansıyan unsurlardandır.

Türkiye, bölgesindeki sorunlarla yakından ilgilenirken bir taraftan da ekonomik anlamda uluslararası açılımlarla çok boyutlu ilişkiler ağı geliştirmeye çalışmaktadır. Coğrafi konumunun da sağlamış olduğu avantajlarla, Bakü-Tiflis-Ceyhan, NABUCCO, TANAP projesi gibi önemli yatırımlarda uluslararası arenada pazarlığın bir ucundaki ülke konumunda olmuştur. Aynı zamanda Türk Hava Yolları gibi uluslararası markaları dünyada Türkiye'nin adının her geçen gün daha fazla duyulmasını sağlamaktadır.

Türkiye hem aktif ve çok boyutlu dış politikasıyla hem de ekonomik ve kültürel ilişkilerini geliştirme noktasında dünyanın her tarafından ülkelerle kurmaya çalıştığı dinamik ilişkilerle uluslararası ortamda her geçen gün daha iddialı duruma gelmektedir. Bu dinamizm Türkiye'nin bilinirliğini artırmakta ve kamu diplomasisi bağlamında da olumlu yansımalar sağlamaktadır. Türkiye bir taraftan dinamik diplomasi faaliyetleri yürütürken bir yandan da bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini geliştirmektedir. Türkiye, BM Güvelik Konseyi'nden G-20'ye, İslam Konferansı Örgütü'nden Avrupa Konseyi'ne, NATO'dan AGİT'e kadar bölgesel ve küresel pek çok platformda aktif bir rol oynamakta, bölge ve dünya siyasetini belirleyen gelişmelerin merkezinde yer almaktadır.⁷³

Türkiye'nin bu çabaları devam ederken kamu diplomasisi bağlamında karşı karşıya olduğu tehditlerde önemsenecek düzeydedir. Bu noktada özellikle batı medyası kaynaklı Türkiye aleyhine yayılan negatif bilgiler Türkiye'nin imajını olumsuz etkilemektedir. Son yıllarda yaşanan terör olayları, gezi süreci gibi iç karışık çıkarma girişimleri, Türkiye'nin İŞİD gibi terör örgütleriyle ilişkilendirilme çabaları, Halkbank hadisesi ve Rıza Zerrab olayında olduğu gibi Türkiye'nin ekonomik ilişkilerini sorunlu gösterme çabaları, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu konulardandır. Türkiye uluslararası imajının olumsuz etkilenmemesi için bu konularda tedbir almak ve kamu diplomasisi araçlarını aktif kullanmak durumundadır.

Türkiye'nin kamu diplomasisi alanındaki en büyük avantajı tarihsel birikimidir. Bazı lobi grupları ve diaspora topluluklarının keskin tutumu dışında, uluslararası ortamda bugün Türkiye'yi işgalci, baskıcı, inkârcı, vs. olarak tanımlayan çevrelerin sayısı azdır. Doğudan batıya dünya kamuoyu, Türkiye'nin içinde yaşanan sosyal değişime, ekonomik büyümeye ve bunların dış politikadaki yansımalarına odaklanmaktadır.⁷⁴ Türkiye, kendi imajını oluşturacak bir kamu diplomasisi

73 İbrahim, Kalın (ed.). *2000'li Yıllar: Türkiye'de Dış Politika*, s. 176.

74 Age, s. 174.

kurgusu geliştirmeye gayret etmektedir. Burada en önemli avantajı, geçmişten gelen medeniyet birikimi, yüzyıllara sâri kültürel bağları ve farklı kültürlerle bir arada yaşama geleneğinin vermiş olduğu tecrübesidir.

3.2. Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri

Türkiye'nin 1990'lı yıllarda başlayan dışa açılım süreci ve çok taraflı aktif dış politika eğilimi çevresiyle, özellikle Balkanlar ve Türki Cumhuriyetlerle sosyal ve kültürel bağlarını güçlendirme gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bu süreçten itibaren Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinin de gelişmeye başladığı görülmektedir.

1992 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın (TİKA) kurulması çok önemli bir adımdır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin (SSCB) dağılmasıyla birlikte birçok yeni ulus devlet tarih sahnesine çıkmıştır. Özellikle ortak tarihi ve kültürel değerlere sahip olduğumuz bazı yeni ulus devletlerin Türkiye'den büyük beklentileri olmuştur. Serbest pazar ekonomisinin uzağında sistemlere sahip bu ülkeler geçiş sürecinde donör ülkelerin, Dünya Bankası ve IMF'nin yer aldığı kalkınma işbirliği uygulamalarından yararlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda, konjonktürel olarak başta Türk Cumhuriyetleri olmak üzere, ülkemizin tarihi kültürel bağlarla sıkı sıkıya bağlı olduğu ülkeler ile güçlü bir işbirliği geliştirmek üzere 1992 yılında TİKA kurulmuştur. TİKA bugün 59 ülkede 61 Program Koordinasyon Ofisi ile 150 ülkede faaliyet göstermektedir. Türkiye, TİKA aracılığı ile dost, kardeş ve akraba ülkelere yönelik olarak yaptığı çalışmaların temelinde bir barış kuşağı oluşturma çabası bulunmaktadır.⁷⁵

Yine Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinde önemli bir yeri olan ve Türk Dünyası'nın UNESCO'su olarak kabul edilen TÜRKSOY, 1993 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanları tarafından imzalanan anlaşmayla kurulmuştur. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan, Başkurdistan, Altay, Saha, Tıva, Hakas Cumhuriyeti ve Moldova'ya bağlı Gagavuz Yeri TÜRKSOY'a gözlemci üye olarak katılmışlardır. TÜRKSOY, kurulduğu günden bu yana Türk halklarının gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmak ve dünyaya tanıtmak için çalışmaktadır. Düzenli Konsey toplantıları, Nevruz kutlamaları gibi geleneksel etkinlikler, Bilimsel çalışmalar, Proje destekleri TÜRKSOY'un faaliyetlerindedir. Ayrıca Türk Dünyası Kültür Başkenti uygulaması da bu önemli bir çalışmasıdır.⁷⁶ 2012

75 <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222>; erişim: 17.12.2018

76 <https://www.turksoy.org/tr/turksoy/about>; erişim: 16.12.2018

yılında başlayan bu uygulama kapsamında Eskişehir 2013 yılında Kastamonu ise 2018 yılında Türk Dünyası Kültür Başkenti olmuştur.

Türkiye'nin başlatmış olduğu önemli projelerden bir tanesi de Büyük Öğrenci Projesidir. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren diğer devletlerle imzalanan ikili anlaşmalar çerçevesinde burslar sağlanmakla birlikte, Özal'ın teşvikleriyle ülkemizin uluslararası öğrenci politikası ilk kez 1992 yılında sistematize edilmiş ve "Büyük Öğrenci Projesi" adlı çalışma başlatılmıştır.⁷⁷ 2000'li yılların başından itibaren, Türkiye'nin dış politikadan kültüre, iktisadî kalkınmadan sosyal politikalara, her alanda sergilediği büyük gelişim, uluslararası eğitim paradigmasına da yansımış, söz konusu alanda önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Resmi bir kurum olarak 2010 yılında kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı da bu çerçevede önemli kurumlardandır. 2010 yılında kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), yurtdışındaki vatandaşlar soydaş ve akraba toplulukları ile Türkiye'de öğrenim gören uluslararası burslu öğrencilere yönelik çalışmaları koordine etme, bu alanlarda verilen hizmetleri ve yapılan faaliyetleri geliştirme görevini üstlenmiştir.⁷⁸

YTB'nin kurulmasıyla Büyük Öğrenci Projesi de bu kuruma görev olarak tevdi edilmiştir. YTB ve ilgili diğer kurumların işbirliğiyle 2012 yılında "Türkiye Bursları" programı hayata geçirilmiş ve ülkemizin uluslararası öğrencilere yönelik yükseköğretim bursları güncellenmiştir. Bu kapsamda son 10 yılda, yükseköğretim kurumlarımızda okuyan uluslararası öğrenci sayısında yüzde 75 oranında bir artış kaydedilmiş ve güncel rakamlara göre ülkemiz, 25 bini burslu olmak üzere yaklaşık 110 bin uluslararası öğrencisiyle, bu alanda dünyanın en fazla uluslararası öğrenci ağırlayan ülkelerinden biri hâline gelmiştir.⁷⁹

Kamu Diplomasinin en önemli unsurlarından birisi şüphesiz kültürel diplomasidir. Çalışmanın önceki bölümlerinde değinildiği gibi dil ve kültür faaliyetleri batılı devletlerce yüz yılı aşkın süredir yapılagelmektedir. Alliance Francaise, British Council, Göthe Enstitüsü gibi kurumlar bunlara örnektir. Türkiye bu anlamda, Başkonsolosluk ve Büyükelçiliklere bağlı açmış olduğu kültür evleri ve Türkçe öğretim merkezleri, Kültür ve Turizm Ataşelikleri gibi araçlar üzerinden çeşitli faaliyetler geliştirmiştir. Ancak bu çalışmalar yeterli olmamış ve ulaşılabilen ülke ve insan sayısı bakımından kültürel diploması Türk dış politikasında eksik bir alan olarak dikkat çekmiştir. Bu eksikliğin giderilmesine yönelik atılan en önemli adım Yunus Emre Vakfının kurulmasıdır.

77 <https://www.ytb.gov.tr/uluslararasi-ogrenciler/turkiye-burslari>; erişim: 16.12.2018

78 <https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/baskanligimiz-2>; erişim: 17.12.2018

79 <https://www.udef.org.tr/tr/makaleler/detay/Uluslararasi-Ogrenci-Sayisi-110-Bin-932/>

Yunus Emre Vakfı; Türkiye’yi, Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmak; bununla ilgili bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak; Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek; Türkiye’nin diğer ülkeler ile kültürel alışverişini arttırıp dostluğunu geliştirmek amacıyla 05.05.2007 tarihli ve 5653 sayılı Kanun ile kurulmuş bir kamu vakfıdır. Vakıf, yurt dışında kurduğu merkezlerde yabancılara Türkçe öğretimi çalışmalarının yanı sıra ülkemizin tanıtımı amacıyla kültür ve sanat faaliyetleri yürütmekte, ayrıca bilimsel çalışmalara destek vermektedir. 2009 yılında Saraybosna’da ilk kültür merkezini açan Yunus Emre Vakfı farklı ülkelerde 50’den fazla kültür merkezi sayısına ulaşmıştır. Kültür merkezlerinde, Türkçe eğitiminin yanı sıra, farklı ülkelerdeki eğitim kurumlarıyla yapılan işbirlikleri ile Türkoloji bölümleri ve Türkçe öğretimi desteklenmektedir. Yunus Emre Vakfı ayrıca, Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri aracılığıyla kültür ve sanatımızı tanıtmaya yönelik etkinlikler düzenlenmekte, uluslararası organizasyonlarda ülkemizi temsil etmektedir. Bu kapsamda dünyanın farklı ülkelerinde yılda 1000’den fazla kültür sanat etkinliği gerçekleştirilmektedir.⁸⁰

Türkiye’nin kamu diplomasisi alanında yurtdışında tanınmasında en önemli etkenlerden birisi de şüphesiz eğitim kurumlarıdır. Birçok ülke örneğinde olduğu gibi Türkiye de yurtdışında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullar açmıştır. Ayrıca çeşitli sivil toplum kuruluşlarının açmış olduğu eğitim kurumları da bu manada önemli etkileşim unsurlarıdır. Yakın zamanda Türkiye’nin tecrübe etmiş olduğu Fetö örgütü, yurtdışında Türkçe ve Türk kültürünün suiistimal edilmesi olarak karşımıza çıkmış ve devletin bu alanı daha iyi değerlendirmesi ve kontrol etmesi zaruretini ortaya koymuştur. Daha önce Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarla sınırlı olan eğitim alanının sivil toplum tarafından da desteklenmesini sağlayacak şekilde Türkiye Maarif Vakfı kurulmuştur. Vakıf, Türkiye’nin uluslararası eğitimde dünyaya açılan kapısı konumundadır. 17.06.2016 tarihli 6721 sayılı Kanun ile kurulan Türkiye Maarif Vakfı, Milli Eğitim Bakanlığı dışında yurt dışında Türkiye Cumhuriyeti adına doğrudan eğitim kurumu açma yetkisine sahip tek kuruluştur.⁸¹ Çalışmalarına henüz 2016 yılında başlayan bu Vakfın Türkiye’nin eğitim alanında yurtdışındaki varlığını daha sistemli ve planlı bir şekilde kurgulayarak, Türkiye’nin açmış olduğu okullarda eğitim görmek isteyen öğrencilerin taleplerini karşılamayı hedeflemektedir.

Türkiye’nin kamu diplomasisi faaliyetlerini belli bir strateji ve plan dâhilinde yürütmek üzere 2010 yılında Başbakanlığa bağlı Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü ihdas edilmiştir. Bu Koordinatörlüğün görevi; “kamu diplomasisi

80 <http://yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>; erişim: 17.12.2018

81 <https://turkiyemaarif.org/page/30-turkiye-maarif-vakfi-12>; erişim: 17.12.2018

alanında yürütülecek çalışmalar ile stratejik iletişim ve tanıtım faaliyetleri konusunda kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamaktır” ifadeleri ile Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü’nün kuruluş genelgesinde belirtilmiştir.⁸² Koordinatörlük çeşitli çalışmalar yaparak, Türkiye’de kamu diplomasisi olgusunun yerleşmesi ve bu alanda bir farkındalık oluşması noktasında önemli katkılar sunmuştur. Bu alanda panel ve toplantılar düzenlenmesi, yabancı heyetlerin ağırlanması gibi faaliyetler gerçekleştirmiştir. Ancak, yapısı ve imkânları itibariyle tüm kamu diplomasisi faaliyetlerini koordine edebilecek bir görev icra edebildiğini ifade etmek güçtür. Genelge ile ihdas edilmiş bir koordinatlık mahiyetinde olması, özel bir bütçesi ve insan kaynağı olmaması gibi etkenler, beklenen koordinasyon görevini yerine getirmesini engellemiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesiyle birlikte bu Koordinatörlüğün görevleri Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığına yürütmektedir.

24 Temmuz 2018 Tarih ve 30488 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 14 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulmuş olan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının misyonu “Ulusal ve uluslararası medyayı yakından izleyerek kamuoyunu ve ilgili makamları zamanında ve doğru bilgilerle aydınlatmak, hükümet faaliyetlerini ve yapılan hizmetleri iç ve dış kamuoyuna etkin bir biçimde anlatmak; basın mensuplarının çalışmalarının kolaylaştırılmasına ve basının gelişimine katkıda bulunmak; Ülkemizin tanıtılmasına yönelik faaliyetlerde bulunarak ilgili kurumlarla koordineli şekilde iletişim stratejilerini oluşturmaktır” şeklinde tanımlanmaktadır. Kurumun vizyonunda ise “Dünyada gerçekçi bir Türkiye algısının yerleşmesi” hedefi zikredilmektedir.⁸³

Türkiyenin kamu diplomasisi faaliyetlerinde en önemli araçlardan birisi de şüphesiz sivil toplum kuruluşlarıdır. İHH, Deniz Feneri vb. birçok sivil toplum kuruluşu dünya genelinde yaptıkları insani yardımlarla Türkiyenin tanıtımında ve kamu diplomasisinin nihai hedefi olan gönüllerin kazanılmasına önemli katkılar sunmaktadırlar. Ayrıca, AFAD, Kızılay, Diyanet Vakfı gibi kurumlar da son dönemde Türkiye’nin dünya genelinde adını duyurmakta insani yardımlar kapsamında yaptıkları çalışmalarla Türkiye’nin imajına olumlu katkılar sunmaktadırlar.

Yukarıda da değinildiği gibi, Küresel İnsani Yardım Raporuna göre 2017 yılında Türkiye 8,07 milyar ABD Doları insani yardım miktarıyla birinci sırada yer almıştır. Ülkemizi ABD (6,68 milyar ABD Doları), Almanya (2,99 milyar ABD Doları), Birleşik Krallık (2,52 milyar ABD Doları) ve Avrupa Birliği (2,24 milyar ABD Doları) takip etmiştir. Raporda, insani yardımların milli gelire oranı

82 <https://kdk.gov.tr/faaliyetler/kdk-genelgesi/5>; erişim: 22.01.2018

83 T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. <http://iletisim.gov.tr/turkce/hakkinda#collapse4#collapse4>; erişim: 22.12.2018

temelinde yapılan sıralamada da Türkiye yüzde 0,85 ile birinci sırayı almış ve dünyanın “en cömert ülkesi” ünvanını korumuştur.⁸⁴

Son dönemde TRT Avaz, TRT Türk, TRT World gibi uluslararası izleyicilere hitap eden kanallarıyla TRT; 10’dan fazla dilde yaptığı yayınlarla Anadolu Ajansı, Türk kamu diplomasisinin etkin unsurları halini almıştır. SETA gibi düşünce kuruluşları da yaptıkları araştırmalar ve uluslararası yayınlarla Türkiye’nin tezlerinin uluslararası alanda savunulması noktasında önemli bir boşluğu doldurmaya başlamış durumdadır. Zira TASAM bünyesinde kurulan Kamu Diplomasisi Enstitüsü de bu alanda ilk olma özelliği taşımaktadır.

Özetle ifade etmek gerekirse; birçok sivil toplum örgütünün yanında, Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Yunus Emre Vakfı, Maarif Vakfı, AFAD, Kızılay, TRT, Anadolu Ajansı gibi kurum ve kuruluşlar kamu diplomasisi faaliyetleri açısından zengin imkânlar sunmaktadır. Burada, her geçen gün uluslararası alana daha fazla açılan ve akademik işbirlikleri ve öğrenci değişimleriyle Türkiye’nin farklı bir yumuşak gücü haline gelmeye başlayan Üniversiteleri de kamu diplomasisi aktörleri arasında saymamız gerekmektedir. Ayrıca, özellikle Balkanlar başta olmak üzere, dünyanın farklı şehirlerinde sosyal ve kültürel faaliyetler yürüten, kardeş şehir projeleri ile muhatap ülke toplumları nezdinde Türkiye’nin tanıtımına önemli katkılar sağlayan Belediyeler de bu alanda önemli bir yere sahiptir.

Sonuç ve Öneriler

Kamu diplomasisi yeni bir siyasal iletişim stratejisi olarak klasik diplomasi kadar önem kazanmış durumdadır. Bütün gelişmiş ülkelerin buna verdiği önem ve enformasyon çağının gereklilikleri bu alanın popüleritesini her geçen gün artırmakta ve dış politika için vazgeçilmez bir unsur haline getirmektedir. Bu durum diplomaside bir dönüşüm süreci olarak da nitelendirilebilir.

Türkiye bu alanı biraz geç önemsemiş olsa da, tarihten gelen tecrübesi, bu alandaki potansiyeli ve yukarıda saymış olduğumuz aktörleri ile gecikmişliğini telafi edebilecek bir kapasiteye sahiptir. Son 15 yılda katedilen mesafe de bunu açıkça göstermektedir. Çok kültürlü toplum geleneğinin vermiş olduğu tarihi tecrübesi ve birikimi Türkiye’nin bu alandaki en önemli avantajıdır. Ayrıca, kültürümüzü önemli bir parçası olan, yabancı olanı inceleme ve memnun etme geleneği kamu diplomasisinde doğal bir yöntem olarak Türkiye’nin bu sahada yolunu açmaktadır. Bu imkân ve avantajlar Türkiye’nin propaganda yöntemlerine ihtiyaç

84 Dışişleri Bakanlığı: http://www.mfa.gov.tr/no_-171_-insani-yardimlarimiz-hk.tr.mfa; erişim: 17.12.2018

duymaksızın, saf kültür tanıtımıyla kamu diplomasi alanında başarılı olmasını sağlamaktadır.

Son dönemlerde devlet ile toplum arasındaki yakınlığın artması, sivil toplum kuruluşlarının devlet ile daha yakın koordinasyon içinde olmalarını sağlamıştır. Bu durum, yurtdışında faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşlarının imkânlarının, kamu diplomasisi alanında bir fırsat olarak değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir. Bu yolla hem resmi hem de sivil araçlar üzerinden kamu diplomasisi yürütme kapasitesi artmış durumdadır. Son 15 yıl içerisinde kamu diplomasisi görevi icra eden kurumların, uluslararası faaliyet yapabilecek kapasiteye ulaştırılmış olması ve Yunus Emre Vakfı, Maarif Vakfı gibi ihtiyaç duyulan yenilerinin de bu aktörler arasına eklenmiş olması, şüphesiz Türkiye'nin dezavantajlı durumunu ortadan kaldırmıştır.

Ancak bu çalışmaların belli bir strateji doğrultusunda ve bir bütünlük içerisinde yapılması noktasında bazı eksiklikler bulunmaktadır. Günümüzde insani yardımlardan, sosyal sorumluluk projeleri ve kültürel etkinliklere kadar birçok faaliyet günlük dış politikamıza endeksli halde ilerlemektedir. Bu, doğal olmakla beraber kısa vadede bir sorun da değildir. Fakat uzun vadede, kurumlar açısından faaliyet kısırlığına ve körlüğe sebep olma riski barındırmaktadır. Sürekli aktif gündemin takip edilmesi, hazır projelerin uygulanması sonucunu doğurmakta ve kurumların strateji geliştirme gereksinimini/dinamizmini azaltmaktadır. Bu durum uzun vadede rutin faaliyetlere, önceliklerin ihmal edilmesine, en önemlisi ise kamu diplomasisinde zaruri olan “süreklilik” ve “imaj güncelleme” gibi unsurların gözden kaçırılmasına sebep olabilecektir. Bu duruma düşülmemesi için elzem olan ise kamu diplomasisi literatüründe “dinleme” olarak tanımlanan saha ve hedef kitle analizi yöntemidir. Dinleme, hedef topluma hitap edecek, çatışma alanlarından uzak, ortak noktaları ve yapıcı unusurları öne çıkaran yeni politikalar oluşturulması için önemlidir.

Kamu diplomasisi alanında yapılan faaliyetlerin belirli stratejiler doğrultusunda ve sağlıklı bir koordinasyon zemininde yapılması verimliliği artıracaktır. Yapılan çalışmaların sonuçlarının ölçülebilir olması için bazı adımların atılması da önemli diğer bir konudur. Her ne kadar kamu diplomasisi çalışmaları, sonuçları uzun vadede alınabilecek faaliyetler olsada, günlük iletişim, stratejik iletişim gibi kamu diplomasisin ölçülebilir boyutları üzerinden, muhatap komuoylarının tepkileri bağlamında sonuçlarının takip edilmesi yararlı olacaktır.

Kamu diplomasisinde stratejik planlama ile kastedilene özetle ifade etmek gerekirse; hedef kitle analizi, ülke ve bölge önceliklerinin belirlenmesi, uygulamada paydaşların koordinasyonu ve sonuçların takibi olarak sıralanabilir. Türkiye'nin

kamu diplomasisi faaliyetlerinde verimliliğin ve sürekliliğin sağlanması için bu planlamaya ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesi sürecinde kamu diplomasisi faaliyetlerinin koordinasyonuna duyulan ihtiyacın gözetildiği ve bazı tedbirler alındığı anlaşılmaktadır. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Yunus Erme Vakfı gibi kültürel diplomasi alanına hizmet eden kurumların Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde toplanması beklenen koordinasyon ve verimlilik için bir fırsat sunmaktadır.

Ayrıca, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü lağvedilerek Cumhurbaşkanlığına doğrudan bağlı bir İletişim Başkanlığı oluşturulması ve Anadolu Ajansı, TRT gibi kurumların sözkonusu Başkanlıkla ilişkili olarak faaliyetlerini sürdürmesi, Kamu diplomasisi faaliyetlerinde hem iç kamuoyu hem de dış kamuoyuna yönelik ortak bir stratejiyle hareket edilmesi ve söylem birliğinin sağlanması fırsatını sunacaktır.

Medya alanında faaliyet yürüten basın yayın kurumları, kültürel diplomasi kurumları, insanı yardım faaliyetleri kapsamında çalışmalar yapan kurumlar, sivil toplum kuruluşları gibi çok farklı alanlarda faaliyet gösteren kamu diplomasisi kurumlarının ortak bir söylem ve yöntem birliğine kavuşması, hedeflenen Türkiye markası oluşumu için zaruridir. Burada üniversiteler ve yerel yönetimleri de bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir. Yerel yönetimler ve Üniversiteler kamu diplomasisi alanında önemli aktörlerdendir.

Tüm kurumların gerçekleştireceği kamu diplomasisi faaliyetleri şüphesiz bu alanda atılmış artı bir adım olarak olumlu değerlendirilmelidir. Ancak, sahada oluşturacağı etkinin istenen olumlu sonuçlara dönüşebilmesi için, yapılan her bir faaliyetin birbirini tekrarlayan veya nötürleyen mahiyette olmaması, birbirini tamamlayan, pekiştiren ve imaj oluşturmada sürekliliği sağlayacak bir bütünlük içinde yapılması gerekmektedir. Bu nedenlerle yapılan faaliyetlerde, ülke ve bölge hassasiyetleri dikkate alınarak öncelikler ve stratejiler belirlenmesi, hangi kurumun hangi alanlarda ve hangi önceliklerle hareket edeceğine dair teamüllerin oluşturulması yararlı olacaktır. Faaliyetlerde tekrara düşülmemesi, enerji, zaman ve bütçe kayıplarının önlenmesi ve verimliliğin artırılması için yakın koordinasyon gereklidir. Bu bağlamda kamu diplomasisi alanında faaliyet yürüten kurumların belli aralıklarda bir araya gelmeleri ve birkaç aylık gündemlerini birbirleriyle paylaşmaları dahi önemli bir adım olacaktır. Bu sayede kurumların birbirlerini tekrar etme ihtimalleri ortadan kalkacağı gibi işbirliği imkânları da artacaktır.

Kaynaklar:

Kitap ve Makaleler:

- AKGÖNENÇ, Oya. "Dış Politikada Diplomasinin Rolü, Önemi ve Metotları", *Jeopolitik*, Ankara, Ekim 2009
- AKGÜN, Birol. "Türk Dış Politikası ve Uluslararası Örgütler", *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 3, S. 2, 2009
- AKÇADAĞ, Emine. "Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Diplomasisi", TASAM Kamu Diplomasisi Enstitüsü, <http://www.kamudiplomasisi.org/makaleler>; erişim: 30.12.2017.
- AYDOĞAN, Bekir ve Hakan Aydın. "Güç Kavramı, Kamu Diplomasisi ve Güvenlik", *Ekopolitik*, Raporo: 11-02, Haziran 2011
- BOSTANCI, Meltem. "Stratejik Bir İletişim Aracı Olarak Kamu Diplomasisi - Kamu Diplomasisinde Medyanın Rolü ve Önemi", *Anahtar Kitaplar*, İstanbul, 2012
- EFEĞİL, Ertan. "Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi", Kamu Diplomasisi Enstitüsü, <http://www.kamudiplomasisi.org/makaleler/makaleler/94-tuerk-di-politkasi-ve-kamu-diplomasi>; erişim: 21.01.2018.
- EREN, Erdem. "Sivil Toplumun Kamu Diplomasisi İnşasındaki Rolü", *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 2017, S. 2, s. 36-49.
- GÖKIRMAK, Mert. Küreselleşen Dünyada Diplomasisi: Kamu Diplomasisi, Tasam, 2012. <http://www.kamudiplomasisi.org/ana-sayfa/44-makaleler/124-kuereselleen-duenyada-diplomasi-kamu-diplomasisi-.pdf>; erişim: 03.01.2019
- HASANOĞLU, İbrahim. "Propaganda, Lobcilik ve Kamu Diplomasisi", Akademik Perspektif Enstitüsü, 2014, <http://akademikperspektif.com/2014/04/27/propaganda-lobcilik-ve-kamu-diplomasisi>; erişim: 09.01.2018.
- KALIN, İbrahim. "Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi" T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, <https://kdk.gov.tr/sag/kamu-diplomasisine-bakis/20>; erişim: 07.01.2018
- KALIN, İbrahim (ed.). *2000'li Yıllar: Türkiye'de Dış Politika*, Meydan Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- KARADAĞ, Haluk. *Bir Dış Politika Tekniği Olarak Kamu Diplomasisi: Karar Verem Sürecine Etkisi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2012.
- KÖKSOY, Ergün. Kamu Diplomasisi ve Halkla İlişkiler İlişkisi: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*, Yıl 2014, Sayı 22, s. 211-231.
- MANHEİM, Jarol. "Talking Points for Meeting with Staff of Senate Foreign Relations Committee", 2001. İçinde: Christopher, Ross. *Public Diplomacy Comes of Age*, The Washington Quarterly, printemps, 2002.
- MARK, Leonard. *Public Diplomacy*, Foreign Policy Center, London, 2002.
- NYE, Joseph. *Yumuşak Güç*, Elips Kitap, Ankara, 2005
- ÖZKAN, Abdülkadir. *21.Yüzyılın Stratejik Vizyonu Kamu Diplomasisi ve Türkiye'nin Kamu Diplomasisi İmkânları*, Rapor no:70, Tasam Yayınları, 2015

ÖZTÜRK, Tuğçe. “Dış Politikadaki Etkin Unsur: Kamu Diplomasisi ve Türkiye’nin Kamu Diplomasisi Etkinliği”, Kamu Diplomasisi Enstitüsü, 2009, <http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/tugceersoyozturk.pdf>; erişim: 08.01.2018.

TUCH, Hans N. *Communicating With the World: U.S. Public Diplomacy Overseas*, St.Martin’s Press, New York, 1990.

YALÇINKAYA Ahmet ve Yeşim Özgen (ed). *Kamu Diplomasisi*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

YAĞMURLU, Aslı. “Halkla ilişkiler Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi”, Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, 2007, Sayı: 5(1) s. 9-38.

Yararlanılan İnternet Sayfaları:

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı: www.iletisim.gov.tr

Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü: www.kdk.gov.tr

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı TİKA: www.tika.gov.tr

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı: www.ytb.gov.tr

Basın Yayın Enforasyon Genel Müdürlüğü: www.byegm.gov.tr

Dışişleri Bakanlığı: www.mfa.gov.tr

Yunus Emre Vakfı: www.yee.or.tr

Türkiye Maarif Vakfı: www.turkiyemaarif.org

TÜRKSOY Genel Sekreterliği: www.turksoy.org.tr

Uluslararası Öğrenci Dereklere Federasyonu www.undef.org.tr

A.B.D. Başkanlık Kütüphanesi: www.reaganlibrary.gov

Kamu Diplomasisi Enstitüsü: www.kamudiplomasisi.org

Amerika’nın Sesi: www.amerikaninsesi.com

TİKA / UZMANLIK TEZLERİ

ULUSLARARASI KALKINMADA KAMU-ÖZEL ORTAKLIĞI: USAID - JICA ÖRNEKLERİ VE TİKA İÇİN ÖNERİLER

FATMA YAYCI*

Küreselleşmecı neoliberal iktisat politikaları ile birlikte, eskiden yalnızca devletlerarasında ve sınırlı bir alanda yürütölen dış yardım faaliyetlerine sayıları ve çeşitleri her geçen gün artan yeni aktörler ve finansman yöntemleri eklenmiştir. Böylece, dünya ‘yardım ötesi’ diye adlandırılan yeni bir paradigmaya giriş yaparken, dış yardımlar da kalkınma işbirliğine evrilmiştir. Bilhassa gelişmiş ölkelerden, gelişmekte olan ölkelere aktarılan özel sektör sermaye akımlarının, Resmi Kalkınma Yardımları (RKY) rakamlarını geride bırakarak, çok ciddi seviyelere ulaştığı gözlemlenmiş ve bu trend kalkınma alanında sınırlı kamu kaynakları ile faaliyet gösteren uluslararası ve ikili kalkınma kuruluşlarının dikkatini çekmeye başlamıştır. En önemlisi, artık küresel bir boyut kazanan kalkınma sorunlarının, çatışmaların ve krizlerin sınırlı kamu kaynaklarının kullanımı ile çözülemeyeceği fark edilmiştir.

Uluslararası kalkınma alanında, böyle bir arka plandan doğan kamu-özel ortaklıkları, özel sektör ile kamu sektörünün üstünlüklerini bir araya getirerek kalkınma sorunlarının çözümüne katkı sunmayı amaçlamıştır. Bu anlamda, özel sektörün sahip olduğu verimlilik, etkinlik, teknoloji, inovasyon ve ek finansman kaynakları; kamu sektörünün sağladığı kalkınma bilinci, sosyal sorumluluk, itibar ve saha deneyimi ile birleştirilmiş ve normal şartlar altında her bir aktörün tek başına başaramayacağı bir katma değerin tesis edilen bu ortaklıklar sayesinde elde edilmesi hedeflenmiştir.

Tüm bu gelişmeler ışığında, bu tezde özel sektörün uluslararası kalkınma işbirliğindeki rolü irdelenirken, özellikle ‘İkili kalkınma ajansları tarafından uygulanan kamu-özel ortaklığı modelleri kalkınma sektörüne katma bir değer sağlamakta mıdır?’; ‘Kamu-özel ortaklığı gelişmekte olan ölkelerde alıcı ölkeden kalkınma sorunlarının çözümüne olumlu bir katkı sunmakta mıdır?’ ve

* Uzman, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), f.yayci@tika.gov.tr

son olarak, ‘TİKA bu modeli neden ve nasıl uygulamalıdır?’ sorularının cevapları aranmaktadır.

Bu bağlamda, bu tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm kamu-özel ortaklığı kavramının ortaya çıkışını çağın ekonomik ve siyasi koşulları ışığında değerlendiren tarihsel bir incelemeyle başlamıştır. Akabinde, ‘kamu’ ve ‘özel’ sektörün işbirliği yapma sebepleri, uluslararası kalkınma alanında kullanılan başlıca ortaklık modelleri ve son olarak gelişmekte olan ülkelere sağladığı fayda ve zarar bağlamında, modele yöneltilen eleştirilere yer verilmiştir.

İkinci Bölüm ise kamu-özel ortaklığı modelini yıllardır kullanan ve geliştiren ikili kalkınma ajanslarından USAID ve JICA’ya odaklanmıştır. Bu çerçevede, ABD ve Japonya’nın dış yardım tarihleri ve belli başlı özelliklerinin kısaca anlatıldığı kısımların ardından, her iki ülkenin de dış yardımlardan sorumlu kuruluşları USAID ve JICA’nın özel sektör işbirliğine bakış açıları, özel sektör angajman politikaları, kamu-özel ortaklığı çalışma yöntem ve prensipleri anlatılmıştır. Buna ek olarak, bölüm sonunda karşılaştırmalı bir analiz yapılarak, her iki kuruluşun da dış yardım ve özel sektör işbirliği bağlamında farklılıkları ve benzerlikleri değerlendirilmiştir. Geleneksel donörler grubunda yer alan ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Marshall Planı adı verilen dış yardım programıyla, Soğuk Savaş’ın gölgesinde, Avrupa’nın kalkınmasında büyük rol oynayan ABD ile geçmişinde savaş tazminatı ödemeye mahkûm edilen ve büyük ölçüde dış yardım alarak, ekonomik büyüme sürecini tamamlayan Japonya’nın hem coğrafi hem de tarihi ve kültürel farklılıkları bu araştırma için karşılaştırmalı bir analiz yapmaya olanak sağlamıştır.

Üçüncü Bölüm’de yükselen bir donör olan Türkiye’nin dış yardım vermeye başladığı siyasi ve ekonomik koşullar, motivasyonları ve Türk dış yardımının belli başlı özellikleri değerlendirilmiştir. Ardından, Türkiye’de kalkınma yardımlarından sorumlu kuruluş olan TİKA’nın özel sektör işbirliği modeli kısaca irdelenmiş ve bu işbirliğinin derinleştirilmesi ve sistematik hale getirilmesi adına çeşitli öneriler sunulmuştur. Son olarak, USAID ve JICA’nın kamu-özel ortaklığı modellerinden ilham alınarak, TİKA için bu modelin uygulanabileceği üç proje önerisine yer verilmiştir.

Dolayısıyla, bu tez yakın gelecekte TİKA’da özel sektör angajman politikası geliştirilmek istendiği takdirde, bir başlangıç kılavuzu olarak kullanılması maksadıyla yazılmıştır. Bu bağlamda, tezde öne sürülen fikirler geliştirilmeye ve farklı ülkelere örnekler seçilip incelenmeye açıktır.

TİKA'NIN AFRIKA KITASINDA TÜRKİYE'NİN TANITIMINDA DİJİTAL İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMI

UĞUR FERHAT KORKMAZ*

Türkiye'nin Afrika'daki görünürlüğüne katkı sağlayan en önemli kurumlarından biri olan TİKA'nın, kıtadaki ilk ofisini açmasının üzerinden yaklaşık 15 yıl geçmiştir. Aradan geçen sürede hem TİKA hem de kamu diplomasisi faaliyetleri yürüten diğer kurumlar kıtadaki Türkiye algısına olumlu katkılar vermiştir. Eğitim, sağlık, altyapı, üretim, tarım ve hayvancılık başta olmak üzere birçok alanda bugüne kadar kalkınmaya yönelik 25 binin üzerinde proje gerçekleştiren TİKA'nın yurt dışındaki 59 ofisinin neredeyse yarısı Afrika'da bulunmaktadır. 2017 yılı verilerine göre son 10 yılda Türkiye'nin kıtada yürüttüğü insani yardım ve teknik işbirliği projeleri ile Afrika'ya sağlanan toplam resmi kalkınma yardımı, 3 milyar dolara yaklaşmıştır. TİKA'nın ise Afrika'daki proje sayısı yılda 400'ün üzerine çıkmıştır (Anadolu Ajansı, 2017a).

TİKA'nın Afrika kıtasındaki kalkınma yardımı faaliyetleri şüphesiz Türkiye'nin kıtadaki pozitif imajına çok büyük katkılar sunmaktadır. Kalkınma diplomasisi olarak da adlandırılan bu faaliyetler neticesinde daha önce Türkiye'nin adını bile duymamış Afrikalılar, Türkiye hakkında övgü dolu sözler söylemektedir. Bu potansiyelin daha iyi kullanılabilmesi için yeni kamu diplomasisinin bir parçası olarak değerlendirilen kalkınma diplomasisi faaliyetleri, yani TİKA'nın çalışmaları, dijital diplomasi ile desteklenmelidir.

“TİKA'nın Afrika kıtasında Türkiye'nin tanıtımında dijital iletişim teknolojilerinin kullanımı” başlıklı çalışmada TİKA'nın faaliyetleri üzerinden Türkiye'nin Afrika kıtasındaki dijital görünürlüğü, ABD başta olmak üzere, farklı ülkelerin kamu diplomasisi faaliyetleri incelenerek mukayese edilmiştir. Çalışma içinde sıklıkla geçen kamu diplomasisi, yumuşak güç, dijital çağ ve sosyal medya gibi kavramlar kısa bir şekilde ele alınmıştır. Afrika ve Türkiye ilişkisinin tarihsel perspektif içinde kısa bir şekilde değerlendirildiği bu çalışmanın odağında, TİKA'nın

* Uzman, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), u.korkmaz@tika.gov.tr

dijital tanıtım faaliyetlerinin kıtadaki etkisine referans olması amacıyla, Afrika’nın bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik altyapı verileri yer almaktadır.

Kamu diplomasisi kavramı son yıllarda akademisyenler başta olmak üzere birçok resmi ve sivil otorite tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Kamu diplomasisi uygulamaları ise coğrafya fark etmeksizin Türkiye’nin uluslararası politika stratejisinin merkezinde konumlanmaktadır. Günümüzde kamu diplomasisi sürecinde artık devletin dışında başka kaynaklar da yer almaktadır. Bu kaynaklar bazen devletin çalışmalarına dâhil olurken bazen de devletten tamamen bağımsız olarak kendi çalışmalarını yürütebilmektedir (Özkan, 2015, s. 8). “Son yıllarda devlet dışı aktörlerin hızla büyümesi, ulus ötesi protesto hareketlerinin artan etkisi ve yeni medyanın göz kamaştırıcı yükselişi ile resmi diplomasinin manevra özgürlüğü kısıtlanmıştır” (Melissen, 2005, s. 24). Dolayısıyla hem teknolojinin sunduğu imkânlar hem de dış politikanın resmi unsurlarının hareket alanındaki kısıtlamalar neticesinde kamu diplomasisinin aktörlerinde ve kullandıkları araçlarda köklü bir değişim olmuştur. Geçmişte atalarımız nasıl piktogramlardan alfabeğe geçmiş ise dijital cihaz ve uygulamaların bütün dünyayı yeniden şekillendirdiği yüzyılda ise klasik alfabeden dijital sözcüklere geçmek gerekmektedir. Hatta ABD’nin Kamu Diplomasisi faaliyetlerini yürüten kurumların da önemine dikkat çektiği üzere kamu diplomasisi faaliyetlerinde yapay zekâ araçlarının kullanılması, bu konuda profesyonellerin yetiştirilmesi vb. konular da gündemde olmalıdır.

Günümüzde artık yumuşak güç ve sert güç unsurlarının birlikte kullandığı yöntemi anlatan *akıllı güç* tanımı benzer kavramları geride bırakarak yükselmektedir. Çünkü geçmiş dönemler ile kıyaslandığında bu yüzyılda hedef kitleler artık daha akıllıdır. Her seviyede eğitimin yaygınlaşması, dijital medyanın ortaya çıkışı ve doğal olarak bilgiye erişim noktasındaki engellerin azalarak bu konuda kolaylaştırıcı uygulamaların (sosyal medya, web, vb.) kullanılması neticesinde yumuşak ve sert güç kullanımı ile diğer toplumlara etkilemek artık eskisi kadar kolay değildir. Kısacası, dünya daha akıllı hale gelmiştir (Wilson, 2008, s. 113)

Tüm bunlar dikkate alındığında TİKA’nın Afrika’daki dijital tanıtım stratejisinde her bir ülkenin dijital altyapısı çok iyi şekilde analiz edilmeli ve hangi ülkede hangi iletişim aracının etkin olduğu belirlenerek bu araçlar ile TİKA’nın ve ülkede faaliyette bulunan diğer Türk kurumlarının tanıtımları yapılmalıdır. TİKA ofislerinin bulunduğu Afrika ülkelerinde TİKA’nın tanıtım potansiyeli, bilgi iletişim teknolojileri altyapıları ile doğru orantılı olarak, ülkedeki faaliyetlerin yoğunluğu ile ilişkilidir. TİKA başta olmak üzere Afrika ve diğer bölgelerde sürdürülebilir ve geri dönüşleri olan bir tanıtım faaliyetleri yapılabilmesi için T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, T.C. Cumhurbaşkanlığı, Dijital Dönüşüm Ofisi, TRT World, Anadolu Ajansı ile Türkiye’nin kamu diplomasisi faaliyetlerinin

uygulayıcısı olan kurumların koordineli bir şekilde çalışması gerekmektedir. Bu noktada ABD’de 1948’den beri yabancı kamuoyunu anlamaya, bilgilendirmeye ve etkilemeye yönelik değerlendirme ve destekleme faaliyetleriyle görevlendirilen ACPD yani uzun ismi ile ABD Kamu Diplomasisi Danışma Komisyonu’nun çalışma prensibi, özellikle de farklı alanlarda görevlendirilen kamu kurumlarını koordine etmesi, bütçe imkânları dâhilinde Türkiye için uygulanabilir.

Sözü Geçen Çalışmalar

- ABD Dışişleri Web Sitesi. (tarih yok). *U.S. Advisory Commission on Public Diplomacy: About the Commission*. Kasım 18, 201 tarihinde ABD Dışişleri Web Sitesi: <https://www.state.gov/pdcommission/about/index.htm> adresinden alındı
- Anadolu Ajansı. (2017a). *Başbakan Yardımcısı Çavuşoğlu: Afrika’ya sağlanan kalkınma yardımı 3 milyar dolara yaklaştı*. Mayıs 11, 2019 tarihinde Anadolu Ajansı web sitesi: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/basbakan-yardimcisi-cavusoglu-afrikaya-saglanan-kalkinma-yardimi-3-milyar-dolara-yaklasti/875903> adresinden alındı
- ÖZKAN, A. (2015). *21. Yüzyılın Stratejik Vizyonu Kamu Diplomasisi ve Türkiye’nin Kamu Diplomasisi İmkânları*. İstanbul: TASAM.
- WILSON, E. J. (2008). Hard Power, Soft Power, Smart Power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 110-124. <https://www.jstor.org/stable/25097997> adresinden alındı
- YÜKLEYEN, A., & Zulkarnain, M. (2015). Turkey’s Foreign Policy in Somalia. *Journal of Caspian Affairs*, 1(2), 97-120.

KİTAP / TANITIM YAZISI

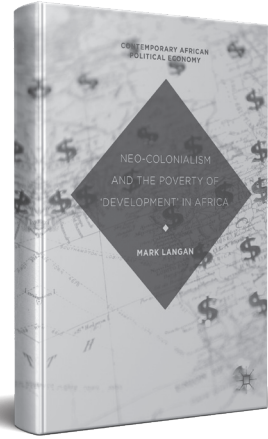

MARK LANGAN-AFRİKA'DA KALKINMANIN 'YOKSULLUĞU' VE NEO-KOLONYALİZM*

ALİ KAYA**

“(Afrikalı) ulusal liderlerin yüzlerini halklarına dönmeleri ve ülkelerinin yoksulluğuna çare bulma konusunda halklarından önemli katkılar beklemeleri dışında seçenekleri yoktur¹.”

Mark Langan uluslararası politika alanında çalışan bir akademisyendir. Uluslararası ekonomi politikası ile kalkınma politikası ise akademisyenin temel ilgi alanlarını teşkil etmektedir. Birleşik Krallık Newcastle Üniversitesi'nde akademik görevine devam eden Langan'ın entelektüel üretimi, kuzey-güney ülkeleri arasındaki kalkınma pratiğinin ve ticari ilişkilerin eski koloni devletleri aleyhine ürettiği asimetrik fayda ile 'yoksulluğu azaltmayı destekleyen ekonomik büyüme (pro-poor growth)' olgusu üzerine yoğunlaşmıştır. Sahra Altı Afrika, Orta Doğu ve Kuzey Afrika devletleri ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki kalkınma ve ticaret bağlantıları, yazarın özellikle ilgilendiği konulardır. Langan, neo-kolonyal eleştiri bağlamında devlet, egemenlik, emperyalizm, liberalizasyon, ulus inşası, normativizm, kuzey-güney ilişkileri, Brexit'in Anglofon Afrika ülkeleri üzerindeki olası etkileri vb. konularda çalışmalarını sürdürmektedir.

Langan, kitabına neo-kolonyalizme değinerek başlamıştır. Langan'a göre; neo-kolonyalizmin bizatihi kendisi ve Afrika'nın monolitik bir birim olarak

* Mark Langan, *Neo-Colonialism and the Poverty of 'Development' in Africa* (Contemporary African Political Economy), Palgrave Macmillan, 2017, Londra.

** Uzman Yardımcısı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), a.kaya@tika.gov.tr.

1 Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth*, 1961, Londra.

değerlendirilmesi, uluslararası akademik camiada “modası geçmiş” bir eğilim olarak kabul görmektedir. Langan, akademideki bu eğilime rağmen; kitabında Kwame Nkrumah’ın neo-kolonyalizm tezini merkeze alarak bu tezin önermelerinin hala geçerliliğini koruduğunu ileri sürmektedir. Kolonyal güçlerden bağımsızlığını kazanan ilk Afrika ülkesi Gana’nın lideri olan Nkrumah, temel olarak; Vladimir İlyiç Lenin’den ilhamla neo-kolonyalizmi ‘emperyalizmin son aşaması’ olarak değerlendirmiştir. Langan kitabında Nkrumah’ın görüşleriyle aynı çizgide olan Frantz Fanon’a da referanslar vermektedir. Langan’ın Nkrumah, Fanon gibi neo-kolonyal söylemin temsilcilerinin tezleri ekseninde geliştirdiği analiz, büyük ölçüde bağımlılık teorisyenlerince geliştirilen eleştirel söyleme yakın bir çizgiyi ifade etmektedir ki bu duruma kitabın birinci bölümünde yer verilmiştir.

Yukarıda ana hatları çizilen söylem çerçevesinde birinci bölümde Nkrumah’ın 1963 tarihli *Afrika Birleşmek Zorunda* ve 1965 tarihli *Neo-kolonyalizm: Emperyalizmin Son Aşaması* çalışmaları üzerinden bir okumayla Afrika’da bugün geçerli olan kalkınma pratiğinin eleştirisine yer verilmektedir. Buna göre; neo-kolonyalizm, kolonyal dönemde kullanılan yöntemlerden daha yeni ve daha incelikli yöntemler vasıtasıyla Afrika topraklarında dışsal kontrolün devam etmesidir. Afrika’ya dönük bu tip bir dışsal kontrol, yerel halk için anlamlı bir ekonomik ve sosyal kalkınmayı mümkün kılmaz; zira neo-kolonyal iktisadi yapıda elde edilen artı ürün, yerelin taleplerine değil; dış unsurların çıkarlarına yönlendirilmeye devam edilir. Langan, Nkrumah’a atıfla neo-kolonyalizmde, egemenliğin Afrikalı devletler bakımından “teorik” olduğunu not etmektedir. Buna göre; kalkınma yardımları safi bir diğergamlık niteliğini taşımayıp, dış unsurların uzun erimli çıkar hedeflerinden biri olan ‘vestfalyan normlardaki ulusal egemenlik anlayışının yıpratılması’ kapsamında yapılan kısa erimli ön ödemelerdir. Neo-kolonyal “sahip” tarafından neo-kolonyal devlete yapılan bu ödemeler, daha karlı bir biçimde sonrasında neo-kolonyal sahibe iade edilir. Ayrıca, doğal kaynaklar ve yerel-ucuz iş gücü sömürülerek ulusal hükümetlerin gelirlerine, yeni iş yaratma kapasitelerine ve ülkenin endüstrileşme hızına ket vurulur. Langan, Afrika’yı ve Afrikalıları olup bitenden tümüyle soyutlayan ve tüm negatif unsurları dışsallaştıran yukarıdaki yaklaşımı içeriden de eleştirerek Afrika kötümserliğine (afro-pesimizm) ve neo-patrimonyalizme değinmiştir. Buna göre, Afrika ile gelişmiş dünya arasındaki ilişkiler, sadece yukarıdan aşağıya olacak şekilde Batı tarafından empoze edilmiş güç ilişkileri olarak değerlendirilemez; çünkü Afrika’nın elitleri de kalkınma yardımları sisteminin yapısal parçaları haline dönüşmüşlerdir.

Kitabın ikinci bölümünde Afrika’da faaliyet gösteren çok uluslu şirketler tarafından kalkınma yardımları kullanılarak eşitsiz ilişkilerin nasıl üretildiği konusu işlenmektedir. Bu konu, Gana’daki petrol çıkarma faaliyetleri ve çeşitli Afrika

devletleriyle yürütülen ‘Gıda ve Beslenme Güvenliği için Yeni Birlik’ programları örnekleri üzerinden irdelenmiştir. Bu bölümde uluslararası üne sahip “çok önemli” firmaların ‘gıda güvenliği’, ‘sürdürülebilirlik’ ya da ‘rüşvetle mücadele’ vb. pozitif-normatif ajandalar yaratmak suretiyle yerelin çıkarlarının nasıl “görünmez” kılındığı ortaya konulmaktadır.

Üçüncü bölümde kalkınma yardımları, neo-kolonyal perspektif bağlamında ele alınmaktadır. Afrika’daki yardımlar esas olarak; beş merkezde üretilmektedir: Brüksel, Vaşington, Londra, Pekin ve Ankara. Langan, ilk üç merkezin yardım politikasını bu bölümde deşifre etmektedir. Langan’a göre; Afrika’ya Batı tarafından yapılan yardımları analiz ederken neo-patrimonyal perspektif yerine neo-kolonyal yaklaşım esas alınmalıdır; çünkü Nkrumah’ın analizinde kalkınma yardımları, yardım alan devletin politik gündemini satın almak için kullanılan bir araç olarak görülmektedir. Bu bağlamda; Batılı yardım kuruluşları, Afrika pazarına giren Batılı şirketlerin çıkarlarını maksimize etmek için gerekli olan ekonomik ve teknik altyapı ile kimliksel-normatif üstyapı sorunlarını çözen ajanlardır. Üstelik; bu kurumlarca geliştirilen projeler “pro-poor growth” söyleminin yerel halk için vaaz ettiği pozitif çıktılar üretmekten ziyade ‘zorla yerinden edilerek toprağa el konulması (land-grab)’ ve ‘iktisadi sömürü’ gibi yeni sınamaları doğurmaktadır.

Langan dördüncü bölümde yukarıda değinilen kalkınma yardımı üreten beş merkezden Pekin’i ve Ankara’yı yine Nkrumah’ın neo-kolonyal prizmasından incelemektedir. Langan Pekin’i ve Ankara’yı ortaklaştıran iki hususa değinir: ‘İnsan Hakları Koşulluğunun Olmaması’ ve ‘Ulusal Egemenliğe Saygı’. Langan bu iki konu bakımından Afrika’da iki merkezin de koşulluluk öne sürmediğine ve belirtilen kavramlarda tarihsel kamburunun bulunmadığına dikkat çekmektedir. Ayrıca, Batı tarafından çizilen tablonun aksine iki merkezin de Afrika’da yeni oyuncular olmadığı hatırlatılır; Batılılarca dillendirilen “yeni oyuncu” söylemi kitapta “tarihsel amnezi” olarak anılmaktadır. Ayrıca; Afrika’da müesses Batılı kalkınma nizamına “tehdit” şeklinde nitelenen iki yeni güç odağının Batılı diplomatlarca “Çin tehdidi” ya da “Yeni Osmanlıcılık” arayışları olarak lanse edildiği kaydedilmektedir. Kitabın Türkiye’nin Afrika’daki kalkınma yardımları bakımından aldığı kerteriz noktasıysa genel olarak Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı’nın (TİKA) kıtadaki faaliyetleri olmuştur.

Kitabın beşinci bölümünde Avrupa Birliği’nin Afrika ülkeleriyle—özellikle Batı Afrika’yla- yaptığı ortaklık anlaşmalarının meydana getirdiği negatif etkilere yer verilirken AB tarafından üretilen eşitsizlikler zinciri bazı örnekler üzerinden incelenmektedir. Bu kapsamda; AB ile Afrika devletleri arasındaki mevcut ilişkilerin dayanağı olan ve Lome süreçleriyle geliştirilmiş ‘Cotonou Sözleşmesi’ 2020 yılına kadar geçerlidir. AB Komisyonu bu tip sözleşmelerin ve Afrika ülkelerindeki

ekonomik liberalizasyonun Afrika'ya refah getireceğini vadedmektedir. Sözleşmelerin mantığının ise kazan-kazan (win-win) olduğunu sıklıkla dile getirmektedir. Ancak; Langan'ın çıkarımına göre zamanın ruhuna uygun olarak geliştirilen ekonomik liberalizasyon söylemi ve AB işbirliği süreciyle birlikte Afrika devletleri, ulusal hazinelerinin önemli bir gelir kalemini oluşturan gümrük vergilerini yitirmektedir. Ayrıca; katma değeri yüksek ürünlerin ithalatının kolaylaşması da Afrika devletlerinin yerel ve ulusal üretim kapasitesini azaltmaktadır.

Altıncı bölümde kalkınmanın 'güvenikleştirilmesi' üzerinde durulmuştur. Reel-politik çıkarların rasyonelleştirilmesi olarak da tanımlanabilecek güvenikleştirme konusunda Langan Fransa örneğini vermektedir. Fransa'nın "arka bahçesi" olarak değerlendirdiği Afrika'nın batısında devletin AB şemsiyesi altında giriştiği askeri müdahaleler (neo)kolonyal imtiyazların vestfalyen egemenlik normu yok sayılarak korunması arzusu olarak addedilmektedir. Üstelik Fransa'nın belirtilen girişimleri iç politikadan kaynaklanan sebeplerle kimi zaman doğrudan eski koloni devletlerince talep edilmektedir. Bu tip askeri müdahalelerin norm dayanağı ise yaygınlıkla "köktenci gruplarla mücadele", "terörle savaş" vb. olmaktadır. Langan normatif dayanakların "ikincil" ve "araçsal" nitelikte olduğunu, kıtanın güvenikleştirilmesiyle birlikte Afrika devletleriyle yürütülen işlerin kalkınma/insani yardım alanından tedrici bir biçimde risk/korku/güvenlik alanına çekildiğini aktarmaktadır. Normatif dayanakların ikincil niteliği, Gine körfezinde keşfedilen petrol rezervleri ve Mali-Nijer sınırına yakın bir bölgede bulunan uranyum rezervleri bağlamında açıklanmaktadır. Bu bölümde aynı zamanda AB tarafından Afrika devletlerine ilişkin izlenen göç politikalarındaki güvenikleştirme boyutu ile ulusal egemenliğin yıpratılması konularına da değinilmektedir.

Yedinci bölümün konusunu Birleşmiş Milletler 'Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)' oluşturmaktadır. Selefi olan milenyum hedeflerinden farklı olarak SKH, insani göstergelerden ziyade ekonomik gelişme stratejilerine, ticari faaliyetlere ve özel-kamu ortaklığına (public-private partnership) odaklanmaktadır. Langan, uluslararası toplumun SKH ile birlikte özel-kamu ortaklığının yoksulluğu azaltacağını iddia ettiğini; ancak palm yağı üretimi örneğinden hareketle SKH'nin beklenen pozitif çıktıları elde edilmediğine işaret etmektedir. Üstelik; belirlenen hedefler bağlamında kullanılan kalkınma dilininse Batılı çıkar unsurlarının Afrika ülkelerindeki "geriletici" müdahalelerini idealize ederek bu müdahaleleri meşrulaştırdığını ileri sürülmektedir.

Son olarak; Langan, kitapta uluslararası kalkınma yardımlarıyla insanların zihninde yaratılmak istenen "pozitif" imgenin aslında yeterince pozitif olmadığını Nkrumah'ın neo-kolonyal kritiği bağlamında çarpıcı örneklerle açıklamaktadır. Langan, bunu yaparken Afrika romantizminden kaçınarak kıta devletlerinin iç politik gerçekliklerine yer vermekte, Afrika elitlerinin zaafalarını ortaya koymakta ve Nkrumah'ın tezlerinin günümüzdeki geçerliliğini bizlere her defasında hatırlatmaktadır.

YAYIN İLKELERİ

1. Avrasya Etüdleri Dergisi öncelikle TİKA'nın çalışmalarını yürüttüğü coğrafya ile ilgili siyaset, dış politika, toplumsal sorunlar, ekonomi, kültür, dil, din, milliyetler, çevre, medya ve askeri konularda makale, inceleme ve kitap tahlillerini yayımlar. Dergi, güncel uluslararası normlar ve bölgesel konular üzerine vurgu yapan, tanımlayıcı olmaktan ziyade analitik ve özgün çalışmaları tercih eder. Dergide Türkçe ve İngilizce makalelere yer verilir.
2. Makaleler 12 punto, Arial / Times New Roman yazım karakterinde, tek aralıkla yazılmalıdır.
3. Makaleler için standart bir uzunluk olmamakla birlikte son notlarla beraber kelime sayısı 6.000 -9.000 arası tercih edilmektedir.
4. Makalelerde yer alacak bütün diyagramlar, tablolar ve grafikler düzenli olarak numaralandırılmalıdır.
5. Makalenin başında makalenin adı, yazar(lar)ının ad(lar)ı, çalıştıkları yeri gösteren bilgi, elektronik ve posta adresleri, telefonları, TC kimlik ve banka hesap numaraları bulunan bir kapak sayfası olmalıdır.
6. Metnin başında, makalenin, Türkçe ve İngilizce olarak, adı, özü ve anahtar kelimeleri yer almalıdır.

7. Dipnot standardı:

Dipnotlar, sayfa altında numara sıralı dipnotlama sistemiyle yapılmalıdır. Dipnotlar, bilgisayarda “ekle” komutuyla verilmeli ve 10 punto büyüklüğünde olmalıdır. Dipnotta verilen makaleler tırnak içinde, kitaplar italik yazılmalıdır. Kitapların, makalelerin ve dokümanların başlıkları orijinal metne uygun olmalıdır. Yabancı dilde yayımlanmış çalışmalarda bağlaçlar ve kısaltmalar metin dili ile uyumlu

olmalıdır. Kaynaklar, ilk kullanımda tam künye halinde (yayınevi, basım yeri, basım tarihi dahil), izleyen dipnotlarda ‘Age, s...’ şeklinde verilmelidir. Sonraki kullanımlarında tam künye verilebileceği gibi sadece yazar ve kaynak adı ile sayfa numarası da kullanılabilir. İnternette ulaşılan kaynaklarda erişim tarihi bulunmalıdır.

Kitaplar için örnek:

Ergün Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1990, s. 20.

Makaleler için örnek:

Güngör Turan, “10 Yıllık Süreç İçinde Türkmenistan’ın İnsan Kaynakları Gelişiminde Yaşanan Sorunlar ve 2002 Yılı İçin Olasılıklar”, *Avrasya Etüdüleri*, no 18 (Yaz 2001, Özel Sayı), s. 141.

İnternette indirilen kaynaklar için örnek:

Enver Bozkurt, “Uluslararası Hukuk Bakımından Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı”, 21.2.2008, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=600>, Erişim: 26.3.2008

8. Kaynakça Standardı:

Yararlanılan kaynakların listesi “Kaynakça” başlığı altında makalenin sonuna eklenmelidir. Kaynakça, yazar soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Birden çok yazar bulunması halinde birinci yazarın soyadı esas alınmalı, diğer yazarlar ise (adı soyadı) biçiminde yazılmalıdır. Yazar adları açık olmalıdır.

Kitaplar için örnek:

Özbudun, Ergün. *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1990.

Çalış, Şaban, Birol Akgün ve Önder Kutlu. *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006.

Holbrooke, Richard. *Bir Savaşı Bitirmek*, (çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.

Makaleler için örnek:

Turan, Güngör. “10 Yıllık Süreç İçinde Türkmenistan’ın İnsan Kaynakları Gelişiminde Yaşanan Sorunlar ve 2002 Yılı İçin Olasılıklar”, *Avrasya Etüdüleri*, 19, (Yaz 2001, Özel Sayı), s. 141 -162.

Aydın, Mustafa. “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, (Ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 366-439.

Kaiser, Robert and Elena Nikiforova. "Borderland Spaces of Identification and Dis/location: Multiscalar Narratives and Enactments of Seto Identity and Place in the Estonian-Russian Borderlands," *Ethnic and Racial Studies*, vol. 29, no 5, September 2006, pp. 928-958.

İnternetten indirilen kaynaklar için örnek:

Bozkurt, Enver. "Uluslararası Hukuk Bakımından Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı", 21.2.2008, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=600>, Erişim: 26.3.2008

9. Gönderilecek makaleler başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

10. Belirtilen formatta gönderilmeyen makaleler değerlendirmeye alınmaz; gönderilen makaleler yayımlansın veya yayımlanmasın geri iade edilmez.

11. Makaleler **avrysaetudleri@tika.gov.tr** elektronik adresine gönderilmelidir.

12. Avrasya Etüdüleri Dergisi hakemli bir dergidir. Yayın Kurulu hakemlerin görüşlerini dikkate alarak yazıları yayımlama ya da yayımlamama hakkına sahiptir. Yayın Kurulu, dergide yayımlanacak makalelerin TİKA yayın politikası ile çelişmesi durumunda, yazılarda yazarın görüşleri de dikkate alınarak düzeltme ya da çıkarma yapmaya yetkilidir.

13. Yazı sahiplerine TİKA Yayın Yönetmeliği'nin 9. maddesine uygun olarak belirlenecek telif ücreti, derginin yayınından sonra ödenir.

14. Bu dergide yayımlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

EDITORIAL PRINCIPLES

1. “Eurasian Studies” Journal primarily composed of articles, reviews and analysis on politics, foreign policies, social problems, economy, culture, language, religion, nationality, environment and military topics covering the TİKA’s landscape of interests. While focusing on recent international norms and regional subjects, Journal prefers analytical and authentic works rather than being descriptive.

2. Articles must be written in 12 points, with Arial / Times New Roman fonts, single line spacing.

3. Though there is not an exact standard for the length, articles around 6000 to 9000 words (including postscripts) are preferred.

4. All diagrams, tables and graphics in an article must be organized and numbered in a proper manner.

5. Sender must provide a cover page in the beginning of the article, including details like; the title of the text, name(s) of the authors, information about the places they are working for, mail and e-mail addresses, phone number, ID number and bank accounts.

6. There must be an abstract, the title of the text and keywords in English and Turkish in the beginning of the text.

7. Post scripting:

Post scripting should be created electronically in numbered form with direct references at the end of the page through the use of “Add” function in Microsoft Word and must be in size of 10pts. The articles provided in this section must be written in quoted form in italics. Names of the books, articles and documents

must be relevant to the original text. In texts written in foreign languages, connectors and abbreviations must be consistent. References must be written in full form when they are mentioned for the first time (including Publication, Place of Publication, and Publication Date), then following postscripts it can be referred as “ibid, p...” As it can be referenced in full form each time, further use of same material can also just include author, title, and page number. Internet-based references must be provided with the dates of retrieval.

Example Reference of a Book

David M. Kotz and Fred Weir, *Revolution From Above: the Demise of the Soviet System*, London, Rout ledge, 1997.

Example Reference of an Article

Thomas G. Weiss, “The Illusion of UN Security Council Reform”, *The Washington Quarterly*, Vol. 26, No. 4, Autumn 2003, p.150.

Example Reference of an Internet Resource

Akira Uegaki, “Russian Federation’s Foreign Economic Relations”, March 2001, <http://www.esri.go.jp/en/tie/russia/russia5-e.pdf>. Accessed: 14.8.2009.

8. Referencing Standards

An alphabetical surname ordered “References” section must be included in the end of the text. If there are multiple authors, first of the authors surname must be considered, the rest of the authors must be written in (Name Surname) form. Author names must be clear.

9. Sent articles can’t be published before, or sent to be published to other publications.

10. Articles in other forms than clearly stated here will not be evaluated and published, and no matter it is published or not, articles cannot be returned.

11. Articles must be sent to e-mail addresses: avrasyaetudleri@tika.gov.tr

12. Eurasian Studies is a refereed journal. Publication committee has rights to publish or unpublished a text, considering the ideas of referees. Publication committee is authorised to revise the texts, in the light of author’s information if the articles is not compatible with the TİKA’s publication policies.

13. Authors of the texts are paid accordingly to the TİKA’s Publication Regulations Article 9, after the publication of the journal.

14. The articles and texts in this journal can be cited and/or quoted, as long as they are correctly referenced.

